

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ & ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΜΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΑΟΥΣΑΝΗ ANNA

Η πολιτιστική κληρονομιά του δήμου Καλλιθέας και η απήχρησή της σε
μαθητές πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

ΑΘΗΝΑ, 2014

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση του Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στην κατεύθυνση

ΑΓΩΓΗ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

που απονέμει το Τμήμα Οικιακής Οικονομίας & Οικολογίας του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου.

Εγκρίθηκε την από την εξεταστική επιτροπή:

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ

ΒΑΘΜΙΔΑ

ΥΠΟΓΡΑΦΗ

Ευ. Γεωργιτσογιάννη
(επιβλέπουσα)

Καθηγήτρια

Κ. Κουτρούμπα

Αν. Καθηγήτρια

Ρ. Μητούλα

Επ. Καθηγήτρια

Αφιερώνεται στην οικογένειά μου,

που ήταν πάντοτε πλάι μου

σε κάθε μου προσπάθεια.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρακολούθηση του Π.Μ.Σ. «Εκπαίδευση και Πολιτισμός» του Τμήματος Οικιακής Οικονομίας & Οικολογίας του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου αποτελούσε για μένα όνειρο ζωής. Το όνειρο αυτό αγκάλιασε, ενίσχυσε και συντρόφευσε η Αντιπρύτανης του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου και επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κα. Ε. Γεωργιτσογιάννη, γι' αυτό μου είναι δύσκολο να εκφράσω με λόγια το μέγεθος της ευγνωμοσύνης μου. Η ίδια υπήρξε ο εμπνευστής αυτής της διπλωματικής και δίχως την υποστήριξη της θα ήταν αδύνατη η ολοκλήρωση του εγχειρήματος.

Παράλληλα, θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς την κα. Κ. Κουτρούμπα για τη συνολική της προσφορά στη διαμόρφωση της εργασίας μου, καθώς με τις γνώσεις και τη διεισδυτική της ματιά συνέβαλε καταλυτικά στην έρευνά μου, ειδικότερα στη σύνταξη του ερωτηματολογίου της έρευνας.

Ακόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω την κα. Ρ. Μητούλα πρωτίστως για τις επισημάνσεις της στην πορεία εκπόνησης της εργασίας, αλλά κυρίως γιατί με έφερε σε επαφή με σημαντικά ζητήματα πολιτιστικής κληρονομιάς και φυσιογνωμίας ενός τόπου.

Επίσης, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στην καθηγήτρια κα. Σ. Λάββα για τη διαρκή και σταθερή της στήριξη καθ' όλη την ακαδημαϊκή μου πορεία.

Στους αδελφικούς μου φίλους και τους αγαπητούς συναδέλφους οφείλω ένα ευχαριστώ για τη συμπαράσταση και κατανόηση που επέδειξαν κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών μου.

Στους γονείς μου, Βασίλειο και Αρχοντία, και κυρίως στον αδελφό μου Νικόλαο, που η συμβολή του υπήρξε ουσιαστική για την ολοκλήρωση της εργασίας αυτής, χίλια ευχαριστώ.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποσκοπεί στη μελέτη της πολιτιστικής κληρονομιάς του δήμου Καλλιθέας και την απήχυσή της σε μαθητές πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Για το λόγο αυτό πραγματοποιήθηκε δευτερογενής έρευνα, με σκοπό την καταγραφή και παρουσίαση της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου.

Ειδικότερα, παρουσιάζονται η ιστορία, η υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά καθώς και οι πολιτιστικές δράσεις του δήμου. Αποτέλεσμα της καταγραφής της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι παράλληλα και η δημιουργία ενός ιστότοπου που περιέχει όλη την υλική πολιτιστική κληρονομιά της Καλλιθέας, αποτελώντας ένα χρήσιμο εργαλείο σε όποιον θέλει να περιηγηθεί στην πόλη και να γνωρίσει τους θησαυρούς της.

Επίσης, διενεργήθηκε πρωτογενής έρευνα σχετικά με την απήχυσή της πολιτιστικής κληρονομιάς σε μαθητές πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Για τις ανάγκες της έρευνας μοιράστηκαν ερωτηματολόγια σε 181 μαθητές της πέμπτης και έκτης τάξης του Δημοτικού, σε επτά διαφορετικά σχολεία της Καλλιθέας. Σκοπός της έρευνας ήταν η εξέταση των γνώσεων των μαθητών δημοτικών σχολείων σε σχέση με τη φυσιογνωμία και την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου τους. Επιπρόσθετα, μελετήθηκε η συμβολή του σχολείου στην απόκτηση των γνώσεων αυτών.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι μαθητές των συγκεκριμένων τάξεων των δημοτικών σχολείων έχουν περιορισμένη γνώση σε ότι αφορά την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου τους, τόσο της υλικής και πολύ περισσότερο την άυλης. Παράλληλα, διαπιστώνεται ότι το σχολείο διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο σε ότι αφορά την επαφή των παιδιών με την τοπική πολιτιστική κληρονομιά.

ABSTRACT

The present dissertation aims to study the cultural heritage of the municipality of Kallithea and its reach to the students in primary education. For this reason, a secondary research was conducted about the recording and presentation of cultural heritage.

In particular, it presents the history, the tangible and intangible cultural heritage and the cultural activities of the municipality. The result of heritage recording is, alongside, the creation of a site that contains the tangible cultural heritage of Kallithea, providing a useful tool to whoever wants to explore the city and discover its treasures.

Additionally, a primary research was conducted on the appeal of cultural heritage in primary school students. For the purpose of research, questionnaires were distributed to 181 students in the fifth and sixth grade of primary school, in seven different schools of Kallithea. The purpose of the research was to examine the knowledge of primary school students in relation to the physiognomy and cultural heritage of their place. The contribution of the school to the acquisition of such knowledge was studied as well.

The results showed that students in these specific grades of elementary schools have limited knowledge regarding the cultural heritage of both tangible and intangible. It was also noted that the school plays a leading role in terms of the contact of children with the local cultural heritage.

Πίνακας περιεχομένων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο : Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ	13
1.1 Η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς	13
1.2 Η πολιτιστική κληρονομιά στο πέρασμα του χρόνου	15
1.3 Προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνές επίπεδο.....	20
1.4 Η συμβολή του σχολείου στην ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς.	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο : ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΚΑΛΛΙΘΕΑΣ	27
2.1 ΔΗΜΟΣ ΚΑΛΛΙΘΕΑΣ	27
2.1.1 Γεωγραφικός προσδιορισμός.....	27
2.1.2 Ονοματοδοσία του δήμου.....	29
2.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ.....	30
2.2.1 Η περιοχή της Καλλιθέας κατά την περίοδο της αρχαιότητας.	30
2.2.2 Στα χρόνια της ελληνικής επανάστασης	32
2.2.3 Η δημιουργία του οικισμού «Καλλιθέα»	33
2.2.4 Εγκατάσταση των προσφύγων	36
2.2.5 Η ίδρυση της κοινότητας Καλλιθέας και η μετεξέλιξή της σε δήμο.....	39
2.2.6 Η περίοδος της γερμανικής κατοχής και η εθνική αντίσταση.....	43
2.2.7 Τα χρόνια μετά τον εμφύλιο έως τη δικτατορία.....	45
2.2.8 Η σύγχρονη Καλλιθέα	46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο : Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΚΑΛΛΙΘΕΑΣ	50
3.1 Υλική πολιτιστική Κληρονομιά	50
3.1.1 Τόποι Ιστορικής Μνήμης	50

3.1.1.1 Παράνομο Τυπογραφείο της ΕΑΜ.....	50
3.1.1.2 Το Σπίτι της οδού Μπιζανίου.....	51
3.1.2 Μουσεία – Πινακοθήκες	52
3.1.2.1 Σπίτι – Μουσείο της συγγραφέως Έλλης Αλεξίου	53
3.1.2.2 Μουσείο Αφής του «Φάρου» Τυφλών.....	53
3.1.2.3 Μουσείο Ελληνικής Πανίδας του 2 ^{ου} Κυνηγετικού Συλλόγου.....	56
3.1.2.4 Μουσείο της ΠΕΑΝ.....	56
3.1.2.5 Μουσείο Εθνικής Αντίστασης οδού Μπιζανίου	57
3.1.2.6 Δημοτική Πινακοθήκη «Σοφία Λασκαρίδου»	57
3.1.3 Μνημεία.....	58
3.1.3.1 Μνημείο Πεσόντων.....	58
3.1.3.2 Ανδριάντας Συνταγματάρχη Κωνσταντίνου Δαβάκη	59
3.1.3.3 Προτομή του Φρεντερίκ Μιστράλ	59
3.1.3.4 Παμποντιακό Ηρώο	60
3.1.3.5 Προτομή του Δημάρχου Ιωάννη Γάλλου	61
3.1.3.6 Μνημείο Σοβιετικών Μαχητών	61
3.1.3.7 Μνημείο Ελευθερίας και Ειρήνης	62
3.1.3.8 Μνημείο Εκτελεσθέντων στο Μπλόκο (Μαντζαγριωτάκη & Δοϊράνης).....	62
3.1.3.9 Μνημεία Εκτελεσθέντων στο Μπλόκο (Σπάρτης & Ανδρομάχης).....	63
3.1.3.10 Μνημείο της Μάχης της οδού Μπιζανίου	63
3.1.3.11 Ανδριάντας του Ελευθερίου Βενιζέλου	64
3.1.3.12 Προτομή Κούλη Αλέπη	64
3.1.3.13 Προτομή Σοφίας Μαυροειδή – Παπαδάκη.....	65
3.1.3.14 Προτομή Γιάννη Χατζίνη	65

3.1.3.15 Γλυπτό Οίκου Τυφλών.....	65
3.1.4 Διατηρητέα Κτήρια	66
3.1.4.1 Διατηρητέα κτήρια που επέζησαν στο χρόνο	66
3.1.4.2 Διατηρητέα κτήρια που χάθηκαν στο χρόνο.....	70
3.1.5 Εκπαιδευτικά Ιδρύματα	71
3.1.5.1 Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο	71
3.1.5.2 Πάντειο Πανεπιστήμιο.....	75
3.1.5.3 Σιβιτανίδειος Σχολή	76
3.1.5.4 Φάρος Τυφλών.....	78
3.2 Άυλη πολιτιστική κληρονομιά	78
3.2.1 Προσωπικότητες.....	79
3.2.1.1 Οι πρώτοι κάτοικοι του δήμου Καλλιθέας	79
3.2.1.2 Σημαίνουσες προσωπικότητες των γραμμάτων, των τεχνών και των επιστημών .	82
3.2.2 Τοπικά μουσικά ακούσματα.....	103
3.2.2.1 Ήχοι από τη Σμύρνη και τον Πόντο	104
3.2.2.2 Ήχοι του μπουζουκιού στις Τζιτζιφιές	104
3.2.3 Τοπική Κουζίνα	105
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο : ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΚΑΛΛΙΘΕΑΣ	106
4.1 Φορείς και χώροι πολιτισμού.....	106
4.2 Πολιτιστικές δράσεις.....	110
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ^ο : ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ.....	117
5.1. Μεθοδολογία δειγματοληπτικής έρευνας	117
5.2. Το προφίλ του δείγματος.....	118
5.3. Παρουσίαση των αποτελεσμάτων.....	121

5.4. Επίπεδο γνώσης και επαφής με την πολιτιστική φυσιογνωμία του δήμου Καλλιθέας....	141
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 ^ο : ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΑ ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ.	143
6.1 Συσχετίσεις.....	143
6.2 Διαφορές σε σχέση με το φύλο	148
6.3 Διαφορές σε σχέση με την περιοχή διαμονής στην Καλλιθέα.....	150
6.4 Διαφορές σε σχέση με το σχολείο της Καλλιθέας στο οποίο φοιτούν.....	151
6.5 Προτάσεις.....	154
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	157
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1.....	165
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2.....	172
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3.....	183
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4.....	187
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5.....	210
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6.....	214
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 7.....	217
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 8.....	220

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η επιλογή του θέματος της παρούσας διπλωματικής εργασίας αποτέλεσε πρόταση της επιβλέπουσας καθηγήτριας κας Ε. Γεωργιτσογιάννη, καθώς συνάδει απόλυτα με τα ενδιαφέροντα, τις προπτυχιακές γνώσεις και τον επαγγελματικό προσανατολισμό της γράφουσας. Σε αυτή την επιλογή συνετέλεσε και το γεγονός της έλλειψης εξειδικευμένων βιβλίων, πηγών, αναφορών και εργασιών που να ασχολούνται με τα μνημεία και το σύνολο της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου. Ενώ η ιστορία της πόλης ήταν αναλυτικά μελετημένη και παρουσιασμένη σε παλιότερα βιβλία και σε σύγχρονο λεύκωμα, τα πολιτιστικά αγαθά παρουσιάζονται αποσπασματικά.

Στο πλαίσιο της εκπόνησης της εργασίας, επιχειρήθηκε η καταγραφή και παρουσίαση της πολιτιστικής κληρονομιάς του δήμου Καλλιθέας, τόσο σε υλικό όσο και σε άυλο επίπεδο. Συνδυάστηκε δε, με τη διερεύνηση των γνώσεων των μαθητών σχετικά με την τοπική πολιτιστική κληρονομιά τους, εντοπίζοντας το γνωσιακό κενό παράλληλα με το ενδιαφέρον και την επιθυμία τους για σχετική πληροφόρηση.

Το περιεχόμενο της εργασίας διαρθρώνεται σε έξι μέρη. Στο πρώτο, επιχειρείται η προσέγγιση των όρων πολιτισμός και πολιτιστική κληρονομιά, ενώ παράλληλα γίνεται αναφορά στην ιδεολογία της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς ανά τους αιώνες και στις σχετικές διεθνείς συμβάσεις που έχουν καταγραφεί. Επίσης, προβάλλεται η συμβολή του σχολείου, μέσα από τις δράσεις που αναλαμβάνει, στην ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζονται τα γεωγραφικά όρια της πόλης της Καλλιθέας καθώς και το χρονικό της ονοματοδοσίας της. Παράλληλα, επιχειρείται η παράθεση της ιστορικής πορείας της από την αρχαιότητα έως τη σύγχρονη εποχή. Παρουσιάζονται οι μεταβολές που υπέστη ο τόπος επηρεαζόμενος από τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις που συνέβαλαν στη σχηματοποίηση της τωρινής του εικόνας.

Στο τρίτο μέρος γίνεται παράθεση της υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της πόλης. Στην υλική πολιτιστική κληρονομιά εμπίπτουν οι ιστορικοί τόποι, τα μουσεία τα μνημεία, τα διατηρητέα του χθες και του σήμερα και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Για το καθένα

ξεχωριστά γίνεται μια παράθεση στοιχείων. Στο πλαίσιο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς παρουσιάζονται οι προσωπικότητες που με τη δράση τους επηρέασαν τόσο την τοπική κοινωνία όσο και τη χώρα καθώς και τα ιδιαίτερα μουσικά ακούσματα και οι γευστικές επιρροές που καθόρισαν την τοπική κουζίνα.

Το τέταρτο μέρος αναφέρεται στους παλαιότερους τοπικούς συλλόγους και καταγράφονται οι χώροι πολιτισμού της πόλης παράλληλα με την παρουσίαση των σπουδαιότερων πολιτιστικών εκδηλώσεων που φιλοξενούνται σε αυτή.

Το πέμπτο μέρος περιλαμβάνει την παρουσίαση των στατιστικών αποτελεσμάτων της έρευνας που διεξήχθη σε επτά διαφορετικά δημοτικά σχολεία της πόλης με τη συμμετοχή 181 μαθητών Ε΄ και ΣΤ΄ τάξης.

Τέλος, στο έκτο και τελευταίο μέρος πραγματοποιούνται έλεγχοι συσχέτισης για διάφορες μεταβλητές που εξετάζονται, καθώς και διερεύνηση διαφορών μεταξύ των μαθητών με βάση τα γενικά τους χαρακτηριστικά. Επίσης, παρουσιάζονται προτάσεις σχετικά με τον τρόπο που μπορεί το σχολικό περιβάλλον να συμβάλλει στην ανάδειξη της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

1.1 Η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς

Είναι σαφές, σε όποιον ασχολείται με τους τομείς των επιστημών του ανθρώπου, ότι ακόμα και οι απλές λέξεις φέρουν πολλαπλές ερμηνείες, ανάλογα με τη σκέψη και τις προθέσεις αυτού που τις χρησιμοποιεί. Τις ίδιες δυσκολίες συναντά κανείς στην προσπάθειά του να δώσει τον ορισμό της έννοιας «πολιτιστική κληρονομιά» (Braudel, 2001: 51).

Φυσικά, θα ήταν σχεδόν αδύνατο να προσεγγίσουμε θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς δίχως να επιχειρήσουμε πρωτίστως την προσέγγιση του όρου «πολιτισμός». Η διαδικασία ορισμού του πολιτισμού, όμως, δε διέπεται από τη λογική ενός αξιώματος, αλλά εξελίσσεται και μεταβάλλεται συνεχώς (ό.π.).

Στην πραγματικότητα, ο όρος «πολιτισμός» αποτελεί μια αόριστη έννοια, που πολλές φορές οι μελετητές προσπάθησαν να οριοθετήσουν (Γραμματικάκη - Αλεξίου, 2002: 13). Στην προσπάθειά τους αυτή, να αποδώσουν δηλαδή με σαφήνεια τον όρο «πολιτισμός», δημιούργησαν πάνω από 170 διαφορετικές προσεγγίσεις. (Ουσκατέσκου, 1986: 32). Διαπιστώθηκε, λοιπόν, ότι το πρόβλημα πηγάζει από το γεγονός ότι το οριστέο αποτελεί σημείο συνύπαρξης διαφόρων πεδίων που αλληλοεπηρεάζονται, ενώ παράλληλα κάθε λαός επιχείρησε ανά διαστήματα να δώσει και άλλη έμφαση στον όρο «πολιτισμός» (Braudel, 2001: 54· Γραμματικάκη - Αλεξίου, 2002:13· Ουσκατέσκου, 1986: 31).

Τελικά, προσπαθώντας να γίνει αντιληπτή η έννοια του πολιτισμού, διαπιστώνεται ότι αυτή συνδέεται σαφώς με την ιστορική πορεία του ανθρώπου και τη δημιουργία και εξέλιξη των οργανωμένων κοινωνιών του. Έτσι λοιπόν, ως πολιτισμός μπορούν να οριστούν όλες οι υλικές και πνευματικές αξίες που δημιούργησε ο άνθρωπος στο διάβα της ιστορίας του (Γεωργιτισογιάννη, 2011: 11).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η ιστορική χρήση της λέξης «πολιτισμός», η οποία για τα ελληνικά δεδομένα είναι γνώριμη από την εποχή της αρχαιότητας και προέρχεται από τη λέξη «πολίτης» (Βαρτζιώτη, 2005: 261 – 262). Με την καινούρια της σημασία τη συναντάμε στη Γαλλία το 1804 από τον Αδαμάντιο Κοραή, ο οποίος την πρωτοχρησιμοποίησε για να αποδώσει

στα ελληνικά τον γαλλικό όρο *civilization* (Γεωργιτισσιγιάννη, 2011: 13· Δημαράς, 1998: 10, 74). Με την πάροδο του χρόνου διαπιστώθηκε η ανάγκη της διαφοροποίησης του όρου σε υλικό και πνευματικό (Braudel, 2001: 54).

Έχοντας προσδιορίσει τον όρο «πολιτισμός» από την έννοια «πολιτιστική κληρονομιά», προοδευτικά ωθούμαστε στον προσδιορισμό του όρου «κληρονομιά». Σύμφωνα με την καθαρά νομική διάσταση της λέξης, ως κληρονομιά ορίζεται *«το ενιαίο περιουσιακό σύνολο του κληρονομούμενου, στο οποίο υπεισέρχεται ορισμένο πρόσωπο που καλείται κληρονόμος»* (Άρθρο 1710 του Αστικού Κώδικα).

Είναι ορατό ότι με τον όρο «πολιτιστική κληρονομιά» αναφερόμαστε σε ένα σύνολο πραγμάτων υψηλής σπουδαιότητας, το οποίο κληρονομήθηκε από το παρελθόν και πρέπει να διαφυλαχτεί με ιδιάζουσα προσοχή για να κληροδοτηθεί στις επόμενες γενεές και κατ' επέκταση σε όλη την ανθρωπότητα (Jokilehto, 1999: 1). Ο όρος *«περιλαμβάνει καθετί που έχει πολιτιστική σημασία, όπως έργα τέχνης, λογοτεχνίας και μουσικής, αρχαιολογικά ευρήματα, ιερά αντικείμενα, ιστορικά αντικείμενα, έργα της φύσης ή αρχαία θεραπευτικά μέσα»* (Γραμματικάκη - Αλεξίου, 2002: 22).

Με το πέρασμα του χρόνου ο όρος «πολιτιστική κληρονομιά» διευρύνθηκε, συμπεριλαμβάνοντας μαρτυρίες του πρόσφατου βιομηχανικού παρελθόντος, οπτικοακουστικά έργα και κτίσματα της αρχιτεκτονικής του 20ου αιώνα. Ακόμη, στο πεδίο του όρου προστέθηκαν και τα άυλα αγαθά ως στοιχεία του παραδοσιακού και λαϊκού πολιτισμού. Τέτοια είναι η γλώσσα, οι μύθοι, τα ήθη και τα έθιμα, τα συστήματα αξιών, η μουσική, ο χορός, και οι παραδοσιακές τεχνικές (Βουδούρη & Στρατή, 1999: XXII).

Ο όρος «πολιτιστική κληρονομιά» εντοπίστηκε για πρώτη φορά σε επίσημα κείμενα κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Στις πρώτες συμβάσεις, όπως αυτή της Χάγης του 1954, χρησιμοποιείται ο όρος «πολιτιστικά αγαθά». Αντίστοιχα, η σύμβαση της Ουνέσκο του 1970, στο άρθρο 4, προχωρά ένα βήμα παραπέρα, κατηγοριοποιώντας το σύνολο των πολιτιστικών αντικειμένων κάθε χώρας που αποτελούν την πολιτιστική κληρονομιά της, συγκαταλέγοντας σε αυτά έργα υψηλής αισθητικής αξίας μαζί με αντικείμενα απλά που με το πέρασμα του χρόνου έχουν αποκτήσει πολιτιστική αξία. Και στις δυο συμβάσεις όμως υπογραμμίζεται ότι τα έργα

αυτά θα πρέπει να εκλαμβάνονται ως αντικείμενα της ευρύτερης πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας (Γραμματικάκη - Αλεξίου, 2002: 22 – 23).

Στη διεθνή βιβλιογραφία συναντάται συχνά η ταύτιση των όρων «πολιτιστική κληρονομιά» και «πολιτιστικά αγαθά». Αν και οι όροι συγκλίνουν σε αρκετά σημεία, είναι σαφές ότι ως πολιτιστικά αγαθά χαρακτηρίζονται κυρίως τα κινητά πολιτιστικά αγαθά, ενώ ο όρος «πολιτιστική κληρονομιά» αναφέρεται τόσο σε κινητά όσο και σε ακίνητα σύνολα και χρησιμοποιείται ευρέως τα τελευταία χρόνια (Prott & O’Keefe, 1992). Θεωρείται ότι ως όρος είναι διευρυμένος, εμπεριέχοντας και την ανάγκη προστασίας μαρτυριών από όλες τις περιόδους της ανθρώπινης ύπαρξης, καθώς αυτές αποτελούν κομμάτι της ιστορικής υπόστασης και ταυτότητας ενός λαού (Βουδούρη & Στρατή, 1999: XX – XXI).

1.2 Η πολιτιστική κληρονομιά στο πέρασμα του χρόνου

Η αντίληψη σε ότι αφορά την προστασία των πολιτιστικών αγαθών άλλαξε μέσα στην πορεία της ιστορίας και οι αλλαγές που έχει υποστεί είναι πολυπαραγοντικές.

Από την αρχαιότητα, αν και οι άνθρωποι κατά τη διάρκεια περιόδων ειρήνης «γεννούσαν» πολιτισμό, σε περιόδους πολεμικών συρράξεων εφάρμοζαν τη συνήθη πρακτική της αρπαγής των αντικειμένων αξίας από τους ηττημένους ως απόδειξη της υπεροχής και δύναμης των νικητών (Γραμματικάκη - Αλεξίου, 2002: 41· Κόνσολα 1995: 39· Gombrich, 1995: 70 – 73).

Στα χρόνια της κλασικής αρχαιότητας, παρά την πληθώρα των έργων υψηλής καλλιτεχνικής αξίας, δεν υπήρχε η έννοια του μνημείου όπως την αντιλαμβανόμαστε σήμερα, μέσα από τη σύγχρονη οπτική προσέγγιση του όρου. Πολύ περισσότερο δε, ήταν ανύπαρκτη η αντίληψη περί προστασίας των έργων τέχνης, καθώς η έννοια της προστασίας ήταν προσανατολισμένη σε έργα ή χώρους που συνδέονταν με ιστορικά ή θρησκευτικά γεγονότα (Λάββας & Καραβασίλη, 2003: 170).

Κατά τη διάρκεια της ελληνιστικής εποχής, η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κάνει δειλά την εμφάνισή της, στοχεύοντας κυρίως μόνο σε γλυπτικά και ζωγραφικά έργα τέχνης. Μεμονωμένα δείγματα προστασίας αρχιτεκτονικών μνημείων διαπιστώνονται την εποχή

κυριαρχίας των Πτολεμαίων μέσα από τις επισκευές και συμπληρώσεις που εφάρμοσαν σε ναούς των Φαραώ με ένα συγκινητικά πρωτόγνωρο σεβασμό στην αρχική μορφή τους (ό.π.).

Κατά την περίοδο της ρωμαιοκρατίας, χαρακτηριστικό είναι το φαινόμενο της αρπαγής έργων τέχνης (όπως αγάλματα και αγγεία) και της μαζικής μεταφοράς τους στη Ρώμη. Μέσα σε εορταστικό κλίμα που συνόδευε την μεγάλη πομπή υποδοχής των νικητών, το πλήθος απολάμβανε την επίδειξη στρατιωτικής υπεροχής. Είναι πασιφανές ότι η αποθησαύριση έργων τέχνης από τις υπόδουλες περιοχές, πέρα από την υψηλή καλλιτεχνική και οικονομική τους αξία, ενδιέφερε και για το συμβολικό της χαρακτήρα. Αποτελούσαν τρόπαια της νίκης, λάφυρα, τα οποία τοποθετούνταν σε ιερά ή σε δημόσιους χώρους και σταδιακά ενσωματώνονταν στο νέο τους περιβάλλον ως στοιχεία της δικής τους ιστορικής κληρονομιάς (Γραμματικάκη - Αλεξίου, 2002: 42 – 43· Fraoua, 1985: 34).

Το διάστημα διακυβέρνησης του Αυγουστίνου, διαπιστώνεται και η πρώτη εμβρυακή προσπάθεια προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, με τον διορισμό πολιτικών αξιωματούχων, ευθύνη των οποίων ήταν η διατήρηση των κτηρίων και η συμμόρφωση των ιδιοκτητών τους στους κανόνες συντήρησης. Σύμφωνα με το νομικό πλαίσιο που επικρατούσε, απαγορευόταν η κατεδάφιση μνημειακών κατασκευών, καθώς και η πώληση του διακόσμου τους (Λάββας & Καραβασίλη, 2003: 171).

Η παλαιοχριστιανική εποχή χαρακτηρίζεται από έντονες καταστροφές των πολιτιστικών αγαθών προγενέστερων πολιτισμών. Ο θρησκευτικός φανατισμός, σε συνδυασμό με την ανάγκη για εδραίωση της νέας θρησκείας, δεν επέτρεψε φυσικά να διατηρηθούν μνημεία της ελληνορωμαϊκής κληρονομιάς που θα λειτουργούσαν ως θύμησες της παλιάς θρησκείας. Συχνή ήταν λοιπόν η καταστροφή των μνημείων και η χρήση των επιμέρους υλικών τους ως πρώτη δομική ύλη για νέα κτίσματα. Πέρα όμως απ' αυτή την πρακτική δεν έλειπε και η επανάχρηση των ήδη υπαρχόντων οικοδομημάτων, με την προσαρμογή τους φυσικά στο νέο τους ρόλο και στις νέες λειτουργικές τους απαιτήσεις. Οι παρεμβάσεις όμως αυτού του τύπου ήταν φυσικό να αλλοιώνουν αισθητά την αρχική εικόνα του οικοδομήματος (ό.π.).

Οι πρακτικές αυτές, τότε της καταστροφής και τότε της επανάχρησης των κτισμάτων, συνεχίστηκαν και κατά τη Μεσαιωνική εποχή. Στη διάρκεια αυτού που ονομάστηκε «δίκαιος πόλεμος», μια σειρά ακραίων και επαχθών ενεργειών θεωρήθηκε αναγκαία και επιβεβλημένη.

Την περίοδο αυτή, συχνό φαινόμενο αποτέλεσε η βεβήλωση αλλόθρησκων θρησκευτικών μνημείων στο όνομα του δικαίου, της ευνομίας και μιας ανώτερης θρησκείας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους κατά τη διάρκεια της Δ΄ Σταυροφορίας το 1204, στο πλαίσιο της οποίας μοναστήρια απογυμνώθηκαν από σπάνια θρησκευτικά κειμήλια και εκκλησίες βεβηλώθηκαν (Κόνσολα, 1995: 39 – 40).

Η αντίληψη για τα ιστορικά μνημεία, όπως είναι περίπου σήμερα διαδεδομένη, αναπτύχθηκε κατά την περίοδο της Αναγέννησης. Η Αναγέννηση χαρακτηρίζεται ως μια εποχή που ευνόησε τις πνευματικές αναζητήσεις του ανθρώπου και την ανάγκη του να γνωρίσει τον κόσμο και το παρελθόν του (Howard, 2003: 33 – 34). Ξεκίνησε, λοιπόν, η πρώτη συστηματική καταγραφή και μελέτη από περιηγητές και μοναχούς, που αφορούσε στον εναπομείναντα μνημειακό πολιτισμό. Στην όλη αυτή προσπάθεια διατήρησης των πολιτιστικών στοιχείων του παρελθόντος συνέβαλε μια ιδιαίτερη προσωπικότητα, αυτή του Πάπα Πίου του II, ο οποίος μέσα από μια πληθώρα διαταγμάτων που εξέδωσε το 1462 προσδιόριζε σαφώς την ανάγκη προστασίας των μνημείων της κλασικής αρχαιότητας και καθόριζε αυστηρές ποινές σε όσους με οποιοδήποτε τρόπο συνέβαλαν στην καταστροφή τους (Γραμματικάκη - Αλεξίου, 2002: 45).

Μετά την περίοδο της Αναγέννησης, η οποία αποτέλεσε τροχοπέδη του καταστροφικού κύματος των περασμένων αιώνων, η εποχή του Μπαρόκ δεν παρουσιάζει καμιά ιδιαίτερη πρόοδο σε ζητήματα πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι πρακτικές προστασίας της κληρονομιάς ήταν ανύπαρκτες και οι συνήθειες δράσεις αφορούσαν στην ολοκληρωτική καταστροφή ή στην επανάχρηση του κτηρίου, κάτω από άλλη βάση δεδομένων και για άλλο σκοπό (Λάββας & Καραβασίλη, 2003: 172).

Φαινόμενα βεβήλωσης, καταστροφής ή λεηλασίας μνημείων δεν περιορίζονται φυσικά μόνο στη γηραιά ήπειρο. Εμφανίζονται συχνά και εκτός των ευρωπαϊκών συνόρων σε χώρες της κεντρικής και νότιας Αμερικής. Ειδικότερα στη νότια Αμερική, κατά τη διάρκεια της κατάκτησής της από τους Ισπανούς τον 16^ο αιώνα, μεγάλα μνημεία προκολομβιανών πολιτισμών, όπως αυτά των Μάγια, των Ίνκας και των Αζτέκων, ερειπώθηκαν και πλήθος ανυπολόγιστων θησαυρών αποσπάστηκαν από τους χώρους τους (Κόνσολα, 1995: 40).

Ο ρομαντισμός έδωσε μια νέα ώθηση στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μετά τη γαλλική επανάσταση και κατά τον απολογισμό των καταστροφών, δημιουργήθηκε η ανάγκη,

το 1709, για τη σύσταση της Επιτροπής Τεχνών και Μνημείων. Το 1794, η ίδια εθνική συνέλευση απεύθυνε στο λαό διακήρυξη, στην οποία τον αναδείκνυε θεματοφύλακα της εθνικής κληρονομιάς (Λάββας & Καραβασίλη, 2003: 166, 172).

Χωρίς προηγούμενο ήταν, κατά τη διάρκεια των ναπολεόντειων πολέμων (1792 – 1815), και οι λεηλασίες από τους Γάλλους πολιτιστικών αγαθών χωρών, όπως η Ιταλία, το Βέλγιο, η Γερμανία και η Αίγυπτος (Quynn, 1945: 437.– 460). Ήταν μια από τις πιο μεθοδευμένες λεηλασίες με συστηματικό και οργανωμένο τρόπο, η οποία πέτυχε να πολλαπλασιάσει τις συλλογές του Μουσείου του Λούβρου (Ender, 1986: 125), της Εθνικής Βιβλιοθήκης, καθώς και πολλών άλλων πολιτιστικών ιδρυμάτων της Γαλλίας. Οι παραπάνω οργανισμοί πρόσθεσαν στις συλλογές τους πολύτιμα έργα τέχνης, σπάνια χειρόγραφα κ.α. (Κόνσολα, 1995: 40).

Για χρόνια εφαρμόζονταν παρόμοιες τακτικές, αλλά μόλις το 16ο αιώνα έχουμε τις πρώτες αντιδράσεις απέναντι σε τέτοιες ενέργειες, οι οποίες προέρχονταν από διαπρεπείς νομικούς, με πρωτεργάτη τον πολωνικής καταγωγής J.Prilesius (ό.π.).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της μεταστροφής που παρατηρείται αποτελεί η απόφαση του Μεγάλου Δούκα της Τοσκάνης, στις αρχές του 1600, σύμφωνα με την οποία απαγορεύθηκε η εξαγωγή πινάκων ζωγραφικής από τη Φλωρεντία και προβλέφθηκε η ανάγκη ειδικής άδειας εξαγωγής που θα προμηθευόταν ο εκάστοτε ενδιαφερόμενος από το όργανο που είχε συσταθεί για αυτό το λόγο (Γραμματικάκη - Αλεξίου, 2002: 46· Frigo, 1986: 7).

Κατά τη διάρκεια του 17^{ου} αιώνα, κορυφαίες προσωπικότητες του διεθνούς δικαίου, όπως οι A και J. Gentilis και ο H. Grotius, εκφράζουν την αντίθεσή τους στη συστηματική καταστροφή μνημείων ανυπολόγιστης αισθητικής και ιστορικής αξίας (Κόνσολα, 1995: 40).

Συγκεκριμένα, ο Gentilis, έπειτα από τη λεηλασία της Bibliotheca Palatina της Χαϊδελβέργης, εναντιώθηκε στις βάρβαρες τακτικές λεηλασίας και καταστροφής των πολιτιστικών αγαθών που δεν συμβάλλουν ουσιαστικά στην έκβαση των πολεμικών συγκρούσεων, τονίζοντας παράλληλα την ανάγκη διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς και μεταβίβασής της στις επόμενες γενεές (Γραμματικάκη - Αλεξίου, 2002: 46).

Τον 18^ο αιώνα, το πνεύμα και οι ιδέες του διαφωτισμού είχαν ποτίσει κάθε έκφανση του πνεύματος. Ο σπουδαίος θεωρητικός A. De Vattel στο έργο του *Le droit des gens* γράφει πως

πρέπει να αποτρέπεται η λεηλασία μνημείων, όπως ναοί, τάφοι, δημόσια κτήρια, καθώς και όλα τα έργα αισθητικής και ιστορικής αξίας, γιατί η λεηλασία τους δεν προσδίδει κύρος στον εχθρό, ενώ η ύπαρξη και διατήρησή τους αντιθέτως, αποδίδει φόρο τιμής στην ανθρωπότητα (ό.π.: 47).

Ο 19ος αιώνας αποτελεί την περίοδο κατά την οποία ιδρύονται τα πρώτα μεγάλα μουσεία και οι πινακοθήκες. Το ίδιο διάστημα παρατηρείται η συγκρότηση των πρώτων αρχαιολογικών σχολών και υπηρεσιών συντήρησης πολιτιστικών αγαθών με υψηλή ιστορική και καλλιτεχνική αξία. Έργα τέχνης συλλέγονται, συντηρούνται και διαφυλάσσονται, ενώ παράλληλα μια σειρά από ειδικές αναφορές και ξεχωριστά άρθρα καταγράφονται σε πολλές από τις συνθήκες που συνάπτονται μετά το τέλος διαφόρων πολέμων της περιόδου. Στα άρθρα αυτά δηλώνεται ρητά η υποχρέωση επιστροφής ή ανταλλαγής των πολιτιστικών αγαθών στις χώρες από όπου προήλθαν (Λάββας & Καραβασίλη, 2003: 172 – 173).

Η αντίληψη της παγκοσμιότητας και της καθολικής προστασίας των επιτευγμάτων της τέχνης και της επιστήμης με την πεποίθηση ότι ανήκουν σε όλη την ανθρωπότητα εμφανίστηκε στο κείμενο του Γκαίτε «Προπύλαια» (1798), τονίζοντας χαρακτηριστικά ότι *«οτιδήποτε γενικό σκέπτεται να δημιουργήσει ο άνθρωπος ανήκει στην ανθρωπότητα»*. Η πεποίθηση αυτή εισήλθε σταδιακά στις συμβάσεις του 20ου αιώνα. Χαρακτηριστικά, στη σύμβαση της Χάγης του 1954, τονίζεται η σημασία της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς παγκοσμίως και υπογραμμίζεται η αναγκαιότητα προστασίας των πολιτιστικών αγαθών μέσα από διεθνείς ρυθμίσεις, ενώ η καταστροφή πολιτιστικού αγαθού πέρα από τη χώρα προέλευσής του δηλώνει και απώλεια του συνόλου της ανθρωπότητας, επειδή το άθροισμα των πολιτισμών των διαφόρων λαών δημιουργεί τον συνολικό πολιτισμό της ανθρωπότητας (ό.π.: 19, 176).

Μετά τη σύμβαση της Χάγης, στο Χάρτη της Βενετίας το 1964 και στην διακήρυξη του Άμστερνταμ το 1975, η οποία καθόρισε την έννοια της ολοκληρωμένης διατήρησης και προστασίας της μνημειακής κληρονομιάς, οι προσπάθειες ήταν πλέον πιο επισταμένες και συλλογικές (Λάββας, 1993: 166).

1.3 Προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνές επίπεδο

Τα ζητήματα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς έχουν τις καταβολές τους στις αντιλήψεις του κινήματος του ρομαντισμού. Οι πιο συστηματικές όμως δράσεις, εκστρατείες ενημέρωσης και διεθνείς συμφωνίες παρατηρούνται μόνο τις δυο τελευταίες εκατονταετίες (Λάββας & Καραβασίλη, 2003: 166).

Πολύ συχνά τίθεται το ερώτημα της αναγκαιότητας ή μη για προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Είναι γνωστό ότι άνθρωποι του πνεύματος¹ υπογραμμίζουν συχνά τον άρρηκτο δεσμό μεταξύ ιστορικής μνήμης και πολιτιστικής παρακαταθήκης. Ένας λαός που έχει χάσει τα γνήσια έργα των προγόνων του μπορεί με ευκολία να πέσει θύμα αμφισβήτησης της ταυτότητας και της ουσίας της υπόστασής του (Λάββας, 1997: 2).

Αν θέλει κάποιος να καταστρέψει ένα λαό, να διαγράψει την παρουσία του από τον χάρτη της ιστορίας της ανθρωπότητας, τότε φροντίζει να καταστρέψει τα ισχυρότερα σύμβολά του, αυτά που τον καθορίζουν και αποτελούν τους πυλώνες της ύπαρξής του. Η καταστροφή των συμβόλων αποβλέπει στη ρήξη των δεσμών που τον ένωναν με τον τόπο και την ιστορία του, με όλα αυτά δηλαδή που προσδιορίζουν στην ουσία την ταυτότητά του (Λάββας & Καραβασίλη, 2003: 18).

Η πολιτιστική κληρονομιά ενός λαού αποτελεί την πλέον αδιαμφισβήτητη απόδειξη της πορείας, των ενεργειών και των πράξεών του και η απώλεια της δημιουργεί κενό στην ιστορική συνέχεια του. Το κενό αυτό στην ιστορία πολύ συχνά καλύπτεται από υποκατάστατα (ό.π.: 13).

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ολοκληρωτικής απώλειας του μνημειακού πολιτισμού αποτελεί η περίπτωση της Πολωνίας. Η χώρα, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την ολοσχερή καταστροφή του πολιτιστικού της πλούτου, αισθάνθηκε την απογύμνωση από καθετί που αποδείκνυε την εθνική – ιστορική της ταυτότητα. Έκδηλη ήταν η ανάγκη του λαού για ανασυγκρότηση και αποκατάσταση όλων όσων χάθηκαν. Ξεκίνησαν, λοιπόν, με τη δημιουργία νέων κτηρίων που έφεραν την προγενέστερη αρχιτεκτονική τυπολογία. Η δημιουργία αυτού του

¹ Το 1973 ο Pier Paolo Pasolini είχε διατυπώσει μια σημαντική σκέψη σε σχέση με τον προβληματισμό αυτό : «*το Παρελθόν είναι η μοναδική δύναμη, η οποία μπορεί να αμφισβητήσει το Παρόν*» (Λάββας, 1997: 2).

επίπλαστου υποκατάστατου πολιτισμού αποτέλεσε τη γέφυρα του λαού με το παρελθόν του (ό.π.: 14).

Ο Γεώργιος Λάββας αναφέρει χαρακτηριστικά: *«Χωρίς το αυθεντικό έρμα της ιστορίας και της Μνήμης, το Παρόν και το Μέλλον χάνουν μια θεμελιακή ουσία τους, με επίπτωση επικίνδυνη για τη φυσιολογική πορεία της ανθρώπινης ύπαρξης στον άξονα του χρόνου»* (Λάββας, 1997: 2).

Βέβαια, γίνεται αντιληπτό ότι στο επίκεντρο των συζητήσεων για ζητήματα πολιτιστικής κληρονομιάς βρίσκονται τα μνημεία. Θεωρείται ότι αποτελούν τις απτές αποδείξεις της ιστορικής συνείδησης ενός λαού και κάτω από αυτό το πρίσμα η προστασία τους είναι επιτακτική. Διαπιστώνεται δε ότι οι αναφορές για καταστροφές δεν αφορούν πλέον μόνο τις περιόδους πολέμου αλλά επεκτείνονται και σε περιόδους ειρήνης, μιας και τα προβλήματα που προέκυψαν από την οικονομική και τεχνολογική ανάπτυξη, ειδικότερα μετά τη δεκαετία του 1960, απειλούν ουσιαστικά την ύπαρξή τους (Κόνσολα, 1995: 65· Λάββας, 2010: 8).

Όλα τα παραπάνω συνομολογούν την ουσιαστική ανάγκη για προστασία του μνημειακού πλούτου και του συνόλου φυσικά της πολιτιστικής κληρονομιάς, δηλώνοντας έτσι ότι οι στρατηγικές προστασίας δεν αποτελούν ανούσια υπόθεση αλλά πραγματική ανάγκη ενός λαού για την επιβίωσή του μέσα στον χρόνο και την κληροδότηση του πλούτου του στις επόμενες γενεές (Λάββας & Καραβασίλη, 2003: 14).

Στηριζόμενες σε αντίστοιχες θεωρήσεις για τη σπουδαιότητα της τοπικής αλλά και της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, υπογράφηκαν συμβάσεις διεθνής εμβέλειας. Στο μεγαλύτερο ποσοστό οι συμβάσεις δημιουργήθηκαν το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα και πιο συγκεκριμένα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Παρατηρώντας τις καταστροφές που προκάλεσε ο πόλεμος αυτός, το ενδιαφέρον για τα πολιτιστικά αγαθά έγινε πιο έκδηλο. Την ίδια περίοδο κυριάρχησε η πεποίθηση ότι η πολιτιστική κληρονομιά δεν είναι ζήτημα του κάθε λαού ξεχωριστά αλλά αποτελεί ευθύνη όλης της ανθρωπότητας και για να διασφαλιστεί πρέπει να υπάρχει καθολική συμβολή (Λάββας & Καραβασίλη, 2003: 176).

Οι ενέργειες, λοιπόν, οι οποίες έλαβαν χώρα, αφορούσαν στη σύγκληση διεθνών συνεδρίων, μέσα από τα οποία σχεδιάστηκε μια σειρά από στρατηγικές παρέμβασης. Πιο συγκεκριμένα, συντονίστηκαν ενέργειες για τον εντοπισμό, την καταγραφή και αρχειοθέτηση του πολιτιστικού αγαθού. Έπειτα, προχώρησαν στη μελέτη, τεκμηρίωση και διασφάλισή του από φθορές, ενώ

τέλος οδηγήθηκαν στη συντήρηση και αποκατάστασή του (Κόνσολα, 1995: 28· Λάββας, 2010: 90).

Η πρώτη ουσιαστικά διεθνής προσπάθεια θέσπισης μιας δέσμης μέτρων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περίπτωση πολέμου παρατηρείται στη σύμβαση της Χάγης, το 1954, η οποία τελούσε υπό την αιγίδα της UNESCO (Παπαπετρόπουλος, 2006: 24). Η σύμβαση αυτή υπογράφηκε κάποια χρόνια μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, με σκοπό την αποτροπή μελλοντικών καταστροφών. Πρόκειται καθαρά δηλαδή για μια "Σύμβαση για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε Περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης" (Κόνσολα, 1995: 47).

Επόμενη μεγάλη αναφορά σε ζητήματα πολιτιστικής κληρονομιάς καταγράφεται στον Χάρτη της Βενετίας. Το κείμενο που συντάχτηκε αποτέλεσε προϊόν του Β΄ Διεθνούς Συνεδρίου Αρχιτεκτονικών και Τεχνικών των Ιστορικών Μνημείων, το οποίο έλαβε χώρα στη Βενετία το 1964 και προσδιόρισε με σαφήνεια τον όρο του μνημείου της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, ενώ κάποια χρόνια αργότερα, το 1970, η Διεθνής σύμβαση της UNESCO εισήγαγε μέτρα για την απαγόρευση της παράνομης εισαγωγής και εξαγωγής πολιτιστικών αγαθών καθώς και την εκχώρηση της κυριότητάς τους (Γραμματικάκη - Αλεξίου, 2002: 29).

Στο Παρίσι, δυο χρόνια αργότερα (1972), στη "Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς", εισάγεται η έννοια της πολιτιστικής αλλά και φυσικής κληρονομιάς. Σύμφωνα με το άρθρο 1 της σύμβασης, η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς περιλαμβάνει μνημεία, σύνολα οικοδομημάτων και τοπία (ανθρώπινα δημιουργήματα ή συνδυασμούς έργων του ανθρώπου και της φύσης) που έχουν παγκόσμια αξία από ιστορική, αισθητική, επιστημονική, εθνολογική και ανθρωπολογική πλευρά. Στο άρθρο 2 της ίδιας συνθήκης, ως φυσική κληρονομιά ορίζονται τα φυσικά τοπία και μνημεία και οι γεωλογικοί και φυσιογραφικοί σχηματισμοί που φέρουν παγκόσμια αισθητική και συχνά επιστημονική αξία (Λάββας & Καραβασίλη, 2003: 6· Παπαπετρόπουλος, 2006: 24 – 25).

Στο Συνέδριο του Άμστερνταμ, το 1975, διαμορφώνεται μια νέα αντίληψη για την προστασία της Ευρωπαϊκής Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και πρωτοεμφανίζεται η έννοια της "ολοκληρωμένης συντήρησης" ενός μνημείου. Με βάση αυτή την αντίληψη, τα μνημεία αποκτούν νέες χρήσεις – λειτουργίες και εντάσσονται πιο δυναμικά στον περιβάλλοντα χώρο, συμβάλλοντας στην αναβάθμισή του (Λάββας, 1997: 7).

Ενδιαφέρον παρατηρείται και στη "Σύμβαση της Γρανάδας" (1985), η οποία δεν περιορίζεται στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών, την αρχιτεκτονική κληρονομιά, αλλά συμπεριλαμβάνει την έννοια της προστασίας του αστικού και αγροτικού περιβάλλοντος (Γραμματικάκη - Αλεξίου, Στρατή, Μουαμελετζή & Αναγνωστοπούλου, 2001: 41· Κόνσολα, 1995: 69 – 70· Λάββας, 2010: 93 – 94· Λάββας & Καραβασίλη, 2003: 7).

Την ίδια χρονιά με τη "Σύμβαση της Γρανάδας", υπογράφεται και η Ευρωπαϊκή σύμβαση των Δελφών. Στο κείμενό της για πρώτη φορά εμφανίζεται η ανάγκη για διαπαιδαγώγηση του πληθυσμού σε ζητήματα πολιτιστικής κληρονομιάς και προστασίας. Ορίζεται σαφώς ότι είναι υποχρέωση των κρατών να υιοθετήσουν δράσεις και προγράμματα ενημέρωσης των πολιτών τους (Γραμματικάκη - Αλεξίου κ.συν., 2001: 42· Λάββας, 1997: 7· Παπαπετρόπουλος, 2006: 27).

Το 1992 ήταν μια χρονιά που πραγματοποιήθηκε σημαντική πρόοδος σε θέματα προστασίας και διατήρησης της ευρωπαϊκής αρχαιολογικής και πολιτιστικής κληρονομιάς. Αρχικά, η Σύμβαση για την Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς, που υπογράφηκε στη Μάλτα, και έπειτα η "Συνθήκη του Μάαστριχ" (άρθρο 128, παρ. 4) αναφέρονται στην οικονομική διάσταση, στη διαχείριση του πολιτιστικού αποθέματος, το οποίο μετονομάζεται σε "Πολιτιστικός ή Τουριστικός Πόρος". Ωστόσο, υπογραμμίζεται η επικινδυνότητα της οικονομικής ή τουριστικής του αξιοποίησης, καθώς το ανάγει συχνά σε εμπορεύσιμο είδος, αλλοιώνοντας έτσι την πολιτιστική του αξία (Κόνσολα, 1995: 71 – 72· Λάββας, 2010: 11· Λάββας & Καραβασίλη, 2003: 7).

Η UNESCO, τον Οκτώβριο του 2003, υιοθέτησε τη Σύμβαση για τη Διασφάλιση της Άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, ορίζοντας ενέργειες για τον εντοπισμό, την καταγραφή, τη διαφύλαξη και τέλος την προβολή παραδόσεων ομάδων ή κοινοτήτων, οι οποίες έχουν κληροδοτηθεί από τη μια γενιά στην επόμενη, κυρίως μέσω της προφορικής επικοινωνίας ("HELLENIC NATIONAL COMMISSION FOR UNESCO – ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ UNESCO", χ.χ.).

Σημαντικοί παγκόσμιοι φορείς και οργανισμοί έχουν εμπλακεί σε αυτή τη διεθνή προσπάθεια προστασίας των πολιτιστικών αγαθών. Οι οργανισμοί αυτοί συχνά χωρίζονται σε δυο κατηγορίες: τους διακυβερνητικούς, όπως η Ουνέσκο και το Διεθνές Κέντρο για τη Μελέτη

της Συντήρησης και της Αποκατάστασης των Πολιτιστικών Αγαθών (ICCROM), και τους μη κυβερνητικούς, όπως το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM), το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Χώρων (ICOMOS) και ο Οργανισμός Πόλεων της Παγκόσμιας Κληρονομιάς (OWHC), που παρουσιάζουν μεγάλη εξειδίκευση σε ζητήματα προστασίας πολιτιστικής κληρονομιάς (Κόνσολα, 1995: 29 – 34· Gillman, 2010: 41 – 49).

Κυρίαρχη θέση, με πλήθος δράσεων, κατέχει η Ουνέσκο, που ιδρύθηκε το 1945 και συνέβαλε αποφασιστικά στην προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς (Κόνσολα, 1995: 63 – 64). Οι εκστρατείες της βοήθησαν στην εφαρμογή της αρχής της συλλογικής ευθύνης απέναντι στο θέμα αυτό και προήγαγαν μια στάση αλληλεγγύης και συνοχής της διεθνούς κοινότητας (ό.π.: 181).

1.4 Η συμβολή του σχολείου στην ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Το σχολείο εδώ και πολλά χρόνια δεν περιορίζεται στο μονοδιάστατο ρόλο της μετάδοσης γνώσεων. Ο χώρος του σχολείου αποτελεί πεδίο αλληλεπιδράσεων και υιοθέτησης νέων στάσεων, ενώ παράλληλα συμβάλλει στην αλλαγή αντιλήψεων και πρακτικών.

Τη χρονική περίοδο 1994-1996, το Ευρωπαϊκό Ίδρυμα ΠΗΓΑΣΟΣ οργάνωσε και συντόνισε ένα τριετές ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό πιλοτικό πρόγραμμα με τίτλο «Το σχολείο υιοθετεί ένα μνημείο». Στην Ελλάδα, υπεύθυνοι για την υλοποίηση αυτού του προγράμματος ήταν το Ελληνικό Τμήμα του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM) και το τότε Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού (Κεχαγιά, 2011: 170).

Στόχος του προγράμματος ήταν η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των μαθητών σε ζητήματα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στο πρόγραμμα αυτό έλαβαν μέρος δέκα σχολεία της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, αναλαμβάνοντας το καθένα αντίστοιχα ένα μνημείο του ιστορικού κέντρου των Αθηνών. Τα μνημεία που είχαν επιλεγεί ήταν χαρακτηριστικά δείγματα όλων των ιστορικών περιόδων του ελληνικού πολιτισμού (ό.π.).

Στο 9ο Γυμνάσιο Καλλιθέας που είχε ενταχθεί στο πρόγραμμα, δόθηκε το μνημείο του Φιλοπάππου, εξαιτίας της εγγύτητας του σε αυτό. Οι μαθητές του σχολείου είχαν οπτική επαφή

με το μνημείο, γεγονός που το ενέτασσε στις καθημερινές τους εικόνες (ό.π.). Οι ομάδες που σχηματίστηκαν χωρίστηκαν σε αντίστοιχα εργαστήρια. Μέσα από αυτά τα εργαστήρια οι μαθητές μελέτησαν το μνημείο από την αρχιτεκτονική του διάσταση, ασχολήθηκαν με τη γλυπτική του και τις τρεις σωζόμενες επιγραφές του, ερεύνησαν τις αιτίες φθοράς του μαρμάρου, συνέλεξαν άφθονο έντυπο υλικό και εμπνεύστηκαν από αυτό για να δημιουργήσουν μια σειρά εικαστικών έργων. Οι δράσεις αυτές πραγματοποιήθηκαν με συχνές επισκέψεις στο χώρο του μνημείου για επιτόπια έρευνα. Στο τέλος παρουσίασαν το σύνολο της δουλειάς τους στους χώρους του σχολείου, με τίτλο «Ελάτε να γνωρίσουμε ένα γνωστό – άγνωστο μνημείο της Αθήνας: Το μνημείο του Φιλοπάππου», ενώ συχνά επισκέπτονταν το χώρο και ξεναγούσαν τους συμμαθητές τους (ό.π.).

Στο πλαίσιο του προγράμματος «Το σχολείο υιοθετεί ένα μνημείο» οι μαθητές ήρθαν σε ουσιαστική επαφή με ένα μνημείο που αποτελούσε στοιχείο της καθημερινότητας τους, απέκτησαν σχετικές γνώσεις, συνεργάστηκαν μεταξύ τους, αλλά και με ειδικευμένους επιστήμονες, επισκέφθηκαν διάφορους χώρους και φορείς που πριν αγνοούσαν, ανέπτυξαν πρωτοβουλία και διατύπωσαν απόψεις και κυρίως ευαισθητοποιήθηκαν σε θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς (ό.π.).

Σε ένα πρόγραμμα παρόμοιας αντίληψης είχε ενταχθεί το 1ο Γυμνάσιο Σύρου κατά το διάστημα 1993 – 1994. Στόχος του προγράμματος ήταν η παρουσίαση της ιστορίας της Σύρου και ειδικότερα η συμβολή των προσφύγων στη δημιουργία και εξέλιξη της Ερμούπολης, ενώ παράλληλα πραγματοποιήθηκε εκτενής μελέτη των νεοκλασικών κτηρίων της. Τα παιδιά, στο πρώτο τμήμα της εργασίας τους, αυτό της καταγραφής ιστορίας του τόπου, ήρθαν σε επαφή με όλους σχεδόν τους εμπλεκόμενους φορείς. Επισκέφθηκαν τοπικές βιβλιοθήκες, αναζήτησαν σχετικές δημοσιεύσεις σε εφημερίδες και περιοδικά, μελέτησαν αρχειακό υλικό του δήμου και διεξήγαγαν επιτόπια έρευνα. Σε ότι αφορά την κτιριακή πολιτιστική κληρονομιά, οι μαθητές επισκέφθηκαν, μελέτησαν και κατέγραψαν τα διασωθέντα κτήρια και τα τυπολογικά χαρακτηριστικά του νεοκλασικού ρομαντικού στιλ που κυριαρχούν σε αυτά (Χριστοδουλοπούλου, 2011: 180).

Μέσα από τις δράσεις του προγράμματος οι μαθητές ήρθαν σε επαφή με την ιστορία και την πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής τους. Εργάστηκαν συλλογικά, κατά τη μελέτη αρχειακού υλικού και δημιούργησαν ένα λεύκωμα με όλα τα στοιχεία που συνέλεξαν (ό.π.).

Από το 1998 έως το 2000 το 29ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών «Νίκος Γκάτσος» εφάρμοσε ένα πολιτιστικό πρόγραμμα με τίτλο «Η Ακρόπολη με το φακό του Δ2». Το πρόγραμμα αφορούσε την επαφή των μαθητών με ένα από τα σημαντικότερα μνημεία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, την Ακρόπολη, μέσω της φωτογραφίας. Οι μαθητές της Δ΄ τάξης μελέτησαν την ιστορία και παρατήρησαν τα ιδιαίτερα τυπολογικά χαρακτηριστικά του μνημείου. Ήρθαν σε επαφή με τη φωτογραφική δουλειά και την προσωπικότητα της NELLY'S, παρακολουθώντας τις φωτογραφίες της δημιουργού με θέμα τον Ιερό Βράχο και τέλος επισκέφθηκαν το μνημείο και σε ρόλο φωτογράφου κατέγραψαν φωτογραφικά κάθε σπιθαμή του χώρου. Μετά την επεξεργασία του φωτογραφικού υλικού και τη συγγραφή σχετικών κειμένων, οι μαθητές δημιούργησαν το πρώτο τους βιβλίο, που έφερε στις σελίδες του το υλικό του προγράμματος (Κοσμά, 2011: 86).

Σε ένα πειραματικό πρόγραμμα αρχαιολογίας εντάχθηκαν οι μαθητές της Ε΄ τάξης του δημοτικού σχολείου Ασβεστοχωρίου Θεσσαλονίκης. Στόχος του προγράμματος ήταν η διαθεματική προσέγγιση της επιστήμης της Αρχαιολογίας. Οι μαθητές, κατά τη διάρκεια του προγράμματος, συμμετείχαν σε όλες τις φάσεις που περιλαμβάνει μια αρχαιολογική έρευνα. Από την πραγματοποίηση επιφανειακής έρευνας για τον εντοπισμό των αρχαιολογικών θέσεων, τη συστηματική ανασκαφή, καταγραφή και συντήρηση των ευρημάτων έως την οργάνωση μουσειακής έκθεσης στους σχολικούς χώρους. Μέσα από αυτή τη δράση οι συμμετέχοντες αντιλήφθηκαν την ανάγκη συνεργασίας των διάφορων επιστημονικών πεδίων, όπως η ιστορία, η λαογραφία, η γεωγραφία κ.α. με την επιστήμη της αρχαιολογίας καθώς και τη σημασία της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου (Γαμβρουλά, 2012: 40 – 41).

Όπως γίνεται αντιληπτό τα οφέλη από την εφαρμογή προγραμμάτων πολιτιστικού χαρακτήρα είναι πολλαπλά και συμβάλλουν καθοριστικά στην ανάδειξη την πολιτιστικής κληρονομιάς κάθε τόπου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΚΑΛΛΙΘΕΑΣ

2.1 ΔΗΜΟΣ ΚΑΛΛΙΘΕΑΣ

2.1.1 Γεωγραφικός προσδιορισμός

Σε απόσταση πνοής από την Αθήνα και τον Πειραιά, ο δήμος Καλλιθέας καλύπτει έκταση σχεδόν 5.840 στρεμμάτων και χαρακτηρίζεται ως πεδινή περιοχή με χαμηλούς γεωγραφικούς όγκους, που εκτείνεται ομαλά προς τη θάλασσα. Ορισμένοι σποραδικοί λόφοι, όπως αυτός του Φιλαρέτου, σε κεντρικό σημείο της Καλλιθέας, και της Σικελίας, στα βόρεια του δήμου, έρχονται να εμπλουτίσουν το ανάγλυφο του τοπίου (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 19, 22).

Η γεωγραφική θέση της Καλλιθέας είναι αρκετά προνομιακή. Βρίσκεται μεταξύ της Αθήνας και του Φαληρικού όρμου και συνορεύει βόρεια με το δήμο Αθηναίων, ανατολικά με το δήμο Νέας Σμύρνης, νοτιοανατολικά με το Παλαιό Φάληρο, δυτικά με τον Ταύρο και νοτιοδυτικά με το δήμο Μοσχάτου. Κεντρικές αρτηρίες διαγράφουν τα σαφή όρια του δήμου. Στα δυτικά, ο Ιλισός αποτελεί ένα φυσικό σύνορο με το δήμο Μοσχάτου, ενώ η γραμμή του ηλεκτρικού σιδηρόδρομου, από το ύψος της οδού Καλλιρρόης μέχρι το σταθμό του Η.Σ.Α.Π. Καλλιθέας, διαχωρίζει το δήμο Καλλιθέας από αυτό του Ταύρου. Η λεωφόρος Συγγρού στα ανατολικά και νοτιοανατολικά αποτελεί το όριο του δήμου από αυτό της Νέας Σμύρνης και του Παλαιού Φαλήρου καταλήγοντας στο Φαληρικό Δέλτα, στα βόρεια οι οδοί Καλλιρρόης και Λαγουμιτζή αποτελούν το όριο με το δήμο Αθηναίων, ενώ στα νότια, σύνορο αποτελεί το παραλιακό μέτωπο του Σαρωνικού (Κάρναβος, 2006: 19· Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 19).

Ο δήμος Καλλιθέας είναι ένας από τους εγγύτερους δήμους με αυτό των Αθηναίων, σε απόσταση μόλις 3,5 χλμ. από την πλατεία Συντάγματος. Περιλαμβάνει, εκτός της Κεντρικής Καλλιθέας, τις περιοχές Χαροκόπου, Παλαιά Σφαγεία, Αγία Ελεούσα και Τζίτζιφιές. Ως Κεντρική Καλλιθέα χαρακτηρίζεται η ευρύτερη περιοχή γύρω από την πλατεία Δαβάκη. Βόρεια και βορειοανατολικά αυτής εκτείνεται η περιοχή Χαροκόπου, που πήρε το όνομά της από το Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο. Σ' αυτό το τμήμα του δήμου βρίσκονταν και οι οικίες των αδελφών Χαροκόπου, που έχουν κατεδαφιστεί εδώ και πολλά χρόνια. Με την ονομασία «Παλαιά

Σφαγεία» χαρακτηρίζεται το βορειοδυτικό τμήμα του δήμου, την ονομασία του οποίου έδωσαν τα δημοτικά σφαγεία που βρίσκονταν στην περιοχή και λειτουργούσαν έως τα μέσα της δεκαετίας του 1920. Η θέση ήταν ιδανική για αυτή τη δημοτική επιχείρηση, καθώς τα σφαγεία λειτουργούσαν στα όρια του δήμου και πλησίον της κοίτης του Ιλισού ποταμού. Τα νέα σφαγεία μεταφέρθηκαν σε βορειότερη περιοχή, που ανήκει στον δήμο Ταύρου. Λίγο νοτιότερα από τα βόρεια και κεντρικά τμήματα του δήμου συναντάται η περιοχή της Αγίας Ελεούσας, το όνομα της οποίας έδωσε ο ομώνυμος μεταβυζαντινός ναός. Τέλος, στο νότιο και παραλιακό τμήμα του δήμου βρίσκονται οι Τζιτζιφιές. Η περιοχή αποσπάστηκε από το Φάληρο και προσαρτήθηκε στην Καλλιθέα το 1926 (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 22).

Η μετακίνηση στην Καλλιθέα είναι αρκετά άνετη, αποτέλεσμα της εξαιρετης ρυμοτομίας που διαθέτει. Τα γεωμετρικά οικοδομικά τετράγωνα αναπτύσσονται συμμετρικά σε ένα πλέγμα ευθύγραμμων, κάθετων και οριζόντιων οδών, που εκτείνονται σε συνάρτηση με τις δύο κεντρικές οδικές αρτηρίες αυτής, τη λεωφόρο Ελ. Βενιζέλου και την οδό Σιβιτανίδου. Η πρώτη, γνωστή και ως Θησέως, είναι η κεντρική λεωφόρος της Καλλιθέας, που ξεκινά από τα βόρεια του δήμου και την οδό Καλλιρρόης, διασχίζει όλο το δήμο, περνώντας δίπλα από την πλατεία Δαβάκη, και φτάνει ως το νότιο τμήμα του, στη θάλασσα. Η οδός Σιβιτανίδου (πήρε το όνομά της από τους αδελφούς Σιβιτανίδη και το ομώνυμο ίδρυμα που βρίσκεται στην αρχή της) ξεκινά περίπου από το ύψος του σταθμού του Η.Σ.Α.Π. Καλλιθέας, χωρίζει σε δύο τμήματα την πλατεία Κύπρου, τέμνει κάθετα τη λεωφόρο Ελ. Βενιζέλου στο ύψος της πλατείας Δαβάκη, όπου και αλλάζει όνομα (ονομάζεται οδός συνταγματάρχου Δαβάκη) και συνεχίζει καταλήγοντας στη λεωφόρο Συγγρού (ό.π.).

Ένας από τους παράγοντες που ευνόησε την οικιστική δραστηριότητα στην περιοχή είναι το εξαιρετικά υγιεινό και εύκρατο κλίμα της. Εξαιτίας της τόσο κοντινής της θέσης με την Αθήνα, το κλίμα παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με το γειτονικό. Χαρακτηριστικά του είναι η καθαρή ατμόσφαιρα και η συχνή ηλιοφάνεια, ακόμα και κατά τους χειμερινούς μήνες. Αν και η περιοχή είναι δίπλα στη θάλασσα, δεν παρουσιάζει υψηλά επίπεδα υγρασίας, ενώ η ομίχλη είναι ένα καιρικό φαινόμενο σχεδόν ανύπαρκτο (Κασιάνης, 1996: 24 – 25). Παρόλη την καλπάζουσα οικιστική δραστηριότητα, η Καλλιθέα, λόγω του συνδυασμού της προνομιακής θέσης της και ενός επιτυχημένου ρυμοτομικού σχεδιασμού, δεν αντιμετωπίζει έντονα προβλήματα ρύπανσης της ατμόσφαιρας. Τα οικοδομικά τετράγωνα και οι κατοικίες αερίζονται επαρκώς, γεγονός που

συμβάλλει στη δημιουργία ενός υγιεινού κλίματος, παρέχοντας καλή ποιότητα ζωής στους κατοίκους.

2.1.2 Ονοματοδοσία του δήμου

Για την καταγωγή του ονόματος της Καλλιθέας υπάρχουν πολλές εκδοχές. Η πρώτη θέλει μια άγνωστη βασιλοπούλα να αναφωνεί στη θεά του τοπίου: «Ω! Τι κάλλιστη θεά». Η δεύτερη θέλει ως πρωταγωνιστή τον Γ. Κρέμο, έναν από τους πρώτους οικιστές, να χρησιμοποιεί το παραπάνω επιφώνημα, όταν αντίκρισε την περιοχή. Την άποψη αυτή υποστηρίζουν και οι συγγενείς του, αλλά μέσα από έγγραφα του Γ. Φιλαρέτου αποδεικνύεται ότι δεν ευσταθεί. Κατά την τρίτη εκδοχή, η οποία προέρχεται από το βιβλίο «Κερένια κούκλα», την παραπάνω φράση χρησιμοποιούσαν οι κάτοικοι του Θησείου καταβαίνοντας προς τον τόπο (Παπάζογλου, 2000: 31).

Στην πραγματικότητα, νονός της Καλλιθέας ήταν ο Ευθύμιος Κεχαγιάς, υποδιοικητής της Εθνικής Τράπεζας και πρόεδρος της Ανωνύμου Οικοδομικής Εταιρείας. Η εν λόγω εταιρεία ανέλαβε την ανοικοδόμηση κατοικιών στην περιοχή, δράση που δεν ευόδωσε όμως ως το τέλος. Πέρα από το όνομα "Καλλιθέα", που τελικά επικράτησε, στο τραπέζι ακούστηκαν και το "Νέαι Αθήναι" ή "Κεκροπία" από τον Γ. Φιλάρετο (Κασιάνης, 1996: 16).

Η περίφημη θεά από το παράθυρο της οικίας του Φιλάρετου δικαιολογεί απόλυτα την ονομασία του δήμου. Εκείνη την εποχή, που τα ρυμοτομικά δεδομένα απέχουν από ό,τι εμείς γνωρίζουμε σήμερα, ο Φιλάρετος είχε τη δυνατότητα να απολαμβάνει από την οικία του, κοιτάζοντας προς τα βορειοδυτικά, τα μνημεία του ιερού βράχου της Ακρόπολης καθώς και τους λόφους που γειτνιάζουν στα βόρεια και δυτικά της. Το βλέμμα του μπορούσε να ατενίζει, κοιτώντας προς τα ανατολικά, τα ερείπια του ναού του Ολυμπίου Διός και πιο δίπλα το Παναθηναϊκό Στάδιο. Πλησιέστερα και στα βορειοανατολικά, μπορούσε να απολαμβάνει το λόφο Σικελίας. Αξίζει να αναφερθεί ότι η οικία του Φιλάρετου απείχε από την Ακρόπολη μόνο 3 χιλιόμετρα (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 25).

2.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Η πόλη της Καλλιθέας έχει κάνει αισθητή την παρουσία της κυρίως κατά την περίοδο της νεότερης και σύγχρονης εποχής. Αποτελεί όμως και τόπο που φέρει ιστορικά στοιχεία του παρελθόντος. Τα ευρήματα που έχουν κάνει την εμφάνισή τους μέσω της ανασκαφικής σκαπάνης, αν και δεν είναι πολλά σε αριθμό, είναι χαρακτηριστικά των περιόδων που αυτή έχει διανύσει και της προσδίδουν μια ταυτότητα. Η Καλλιθέα και συγκεκριμένα ο Φαληρικός όρμος παρουσιάζονται από τη μυθολογία ακόμα στο μύθο του Θησέα (Κάρναβος, 2006: 24).

2.2.1 Η περιοχή της Καλλιθέας κατά την περίοδο της αρχαιότητας.

Η πρώτη αναφορά στην ευρύτερη περιοχή της Καλλιθέας εντοπίζεται στον μύθο του Θησέα με την προσάραξη, όπως πιθανολογείται, του πλοίου του στον Φαληρικό όρμο. Με αφορμή το μύθο αυτό, ο δήμος της Καλλιθέας ονομάτισε το μεγαλύτερο δρόμο, που διασχίζει την πόλη και φτάνει ως την παραλία, Λεωφόρο Θησέως (σημερινή λεωφόρος Ελευθερίου Βενιζέλου). Για να διατηρήσει το κομμάτι αυτό της μυθολογίας ζωντανό, ο δήμος, το 1934, επέλεξε ως έμβλημα της πόλης την εικόνα του Θησέα που σηκώνει το βράχο και παίρνει το σπαθί και τα σανδάλια που του είχε αφήσει ο πατέρας του. Το έμβλημα έκτοτε αποτυπώνεται σε όλα τα επίσημα έγγραφα του δήμου (Παπάζογλου, 2000: 18).

Ενδιαφέροντα όμως ευρήματα εντοπίστηκαν από τα προϊστορικά ακόμη χρόνια, καθώς όστρακα βρέθηκαν στο τμήμα από τις Τζιτζιφιές ως τον λόφο Φιλαρέτου και δηλώνουν την παρουσία θαλάσσιας ζωής στην περιοχή, ενισχύοντας την πεποίθηση ότι η έκταση ήταν κάτω από τη θάλασσα (Κάρναβος, 2006: 24).

Ένας από τους πιο αρχαίους δήμους, ο δήμος Ξυπέτης, θεωρείται ότι καταλάμβανε την περιοχή μεταξύ Καλλιθέας – Μοσχάτου και κατοικείτο από την Κεκροπίδα φυλή (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 29). Η περιοχή που καταλαμβάνει ο δήμος σήμερα ήταν εκτός των Αθηναϊκών τειχών και τα ευρήματα που εντόπισε η ανασκαφική σκαπάνη αφορούσαν κυρίως ταφικά μνημεία. Είναι γνωστό εξάλλου, ότι κατά την αρχαιότητα οι νεκροί θάβονταν εκτός των τειχών μιας πόλης και πάντα κοντά σε κεντρικά περάσματα (ό.π.: 30).

Στα παλαιότερα ευρήματα συγκαταλέγονται τρεις λακκοειδείς τάφοι που αντιστοιχούν στη γεωμετρική εποχή (ό.π.). Στον 4^ο αιώνα π.Χ. κατατάσσονται πιο σύνθετες ταφικές μνημειακές συνθέσεις, με σπουδαιότερη αυτή που βρέθηκε το 1968 κατά τη διάρκεια έργων θεμελίωσης εργοστασίου, κοντά στον ηλεκτρικό σταθμό «Καλλιθέα». Η ταφική αυτή μνημειακή σύνθεση αποτελεί πλέον ένα από τα βασικότερα εκθέματα του Αρχαιολογικού Μουσείου Πειραιά. Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών βρέθηκαν και άλλα τμήματα μνημείων, παρόμοιου ύφους, που μαρτυρούν ότι το κτίσμα δεν ήταν μοναδικό στο είδος του. Πιστεύεται ότι η περιοχή διέθετε αρκετούς ταφικούς ναΐσκους, ενώ τα τελευταία ευρήματα του τύπου αυτού κατατάσσονται στα ρωμαϊκά χρόνια (Παπάζογλου, 2000: 19).

Σημαντικά ιστορικά τεκμήρια αποτελούν και οι επιτύμβιες στήλες που έχουν βρεθεί σε διάφορα σημεία της πόλης, με σπουδαιότερη τη μαρμάρινη επιτύμβια στήλη του νεαρού Φυρκία με τη μητέρα του Νικόβολη, η οποία κατατάσσεται στον 4^ο αιώνα π.Χ. (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 31).

Πέρα όμως από τα ευρήματα, η Καλλιθέα είναι γνωστό ότι διέθετε και ιστορικά σημεία, όπως ο λόφος Παλλάδιον, που φιλοξενούσε το «Επί Παλλάδιω δικαστήριον των Εφετών» και η Σικελία – Τρινακρία, ο γνωστός λόφος Σικελίας, που πιθανολογείται ότι διέθετε και γυμνάσιο (Παπάζογλου, 2000: 19, 23).

Ουσιαστικά όμως, οικιστικά συγκροτήματα δεν έχουν ακόμη βρεθεί για να αποδεικνύουν την αδιάλειπτη κατοίκηση της περιοχής. Στην πραγματικότητα, η ανασκαφή αρκετών ευρημάτων ήταν αποτέλεσμα τυχαίας ανακάλυψης, κυρίως κατά τη διάρκεια κατασκευής έργων κοινής ωφελείας. Η δυνατότητα συστηματικής και οργανωμένης ανασκαφικής δράσης ήταν περιορισμένη εξαιτίας της πυκνής κατοίκησης του δήμου. Η ύπαρξη υπολειμμάτων πηγαδιών υπονοούν πιθανώς την παρουσία κατοίκων κατά την περίοδο της αρχαιότητας αλλά τα ταφικά ευρήματα οδηγούν σε ένα ασφαλές συμπέρασμα, ότι οι πρώτοι αυτοί κάτοικοι ήταν περιορισμένοι σε αριθμό (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 29 – 30).

Από την αρχαιότητα και για πολλούς αιώνες μετά η περιοχή παρέμενε ακατοίκητη και αυτό οφείλεται κυρίως στην ανασφάλεια που προκαλούσε η γεωγραφική της θέση, αφού αποτελούσε εύκολο στόχο πειρατικών επιδρομών (Κάρναβος, 2006: 25).

Η κατάσταση αυτή δικαιολογεί σε ένα μεγάλο βαθμό το γεγονός ότι οι μόνοι καταγεγραμμένοι κάτοικοι που δραστηριοποιούνταν στην περιοχή (και αυτό μόλις το 19ο αι.) ήταν λιγοστοί αγρότες, που προερχόταν ως επί το πλείστον από κοντινές περιοχές, αφού ο τόπος διέθετε μεγάλες εκτάσεις και ευνοούσε δραστηριότητες αγροτικής φύσεως (Γεωργιτσογιάννη, 2003· Ταβουλάρη, 2012).

2.2.2 Στα χρόνια της ελληνικής επανάστασης

Η μόνη περιοχή της Καλλιθέας που θεωρείται ότι κατοικείτο ήταν αυτή της αγίας Ελεούσας. Ο ναός αυτός είχε θεμελιωθεί επί τουρκοκρατίας και η συνεχιζόμενη λειτουργία του πιθανολογεί την ύπαρξη κάποιου μικρού οικισμού γύρω του (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 44).

Η μάχη του Αναλάτου αποτελεί ίσως το σημαντικότερο γεγονός της νεότερης ιστορίας της περιοχής. Η μάχη πήρε το όνομά της από την ομώνυμη περιοχή, που καταλαμβάνει το βορειοανατολικό τμήμα του δήμου και εκτείνεται παράλληλα με τη λεωφόρο Συγγρού από το ύψος του Αγίου Σώστη έως την οδό Σπάρτης. Διάφοροι τίτλοι ιδιοκτησίας του 1920 τοποθετούν την περιοχή εντός των ορίων της σύγχρονης Καλλιθέας (Αρμούρου & Κουκίου, 2003:3-11).

Μια λοιπόν από τις σημαντικές μάχες εκτυλίχθηκε σε αυτά τα εδάφη της Καλλιθέας. Στην πραγματικότητα δεν είναι μια μεμονωμένη πολεμική σύρραξη αλλά εντάσσεται στην δεκάμηνη και πλέον πολιορκία της Ακρόπολης. Στην προσπάθεια των Ελλήνων για απελευθέρωση της Ακρόπολης, η μάχη αυτή αποτέλεσε το θλιβερό επιστέγασμα μιας σειράς εκτενών πολεμικών συγκρούσεων. Μετά από τη μάχη του Φαλήρου, στις 22 Απριλίου του 1827, κατά τη διάρκεια της οποίας έχασε τη ζωή του ο Γεώργιος Καραϊσκάκης, η μάχη του Αναλάτου, δύο μέρες μόνο μετά, έρχεται να καταρρακώσει το ελληνικό μέτωπο. Η ολέθρια έκβαση της μάχης με σημαντικές απώλειες, τόσο σε υλικό όσο και σε ανθρώπινο δυναμικό, μπορεί να αποδοθεί είτε στην έλλειψη της ηγετικής προσωπικότητας του Καραϊσκάκη είτε στην ακαταλληλότητα του τοπίου, καθώς η περιοχή του Αναλάτου είναι μια πεδινή έκταση με ελάχιστα μέρη για κάλυψη, οπότε και οδήγησε στην ήττα των ελληνικών δυνάμεων (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 36).

2.2.3 Η δημιουργία του οικισμού «Καλλιθέα»

Στις αρχές του 19ου αιώνα η περιοχή της Καλλιθέας, όπως αναφέρθηκε προγενέστερα, ήταν έρημη, καθώς τα τελευταία σπίτια της Αθήνας έφταναν σχεδόν έως το Θησείο (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 44).

Η όλη έκταση του τωρινού δήμου ήταν καλυμμένη με αγρούς και περιβόλια. Όπως συμβαίνει σε κάθε τόπο που τον διασχίζει ένα ποτάμι, τα εδάφη του ήταν εύφορα και καλλιεργήσιμα. Στις όχθες του ποταμού αυτού είχε ευδοκιμήσει πληθώρα καλλιεργειών, όπως κριθαριού, λαχανοκηπευτικών, αμπελιών και άλλων προϊόντων, ελιές και συκιές. Αγρότες, προερχόμενοι κυρίως από την Πλάκα και το Μπραχάμι (Άγιος Δημήτριος) καλλιεργούσαν τις εκτάσεις του. Την εικόνα αυτή της κατάφυτης πεδινής έκτασης έκοβε στα βορειοδυτικά ο σιδηρόδρομος, που συνέδεε την Αθήνα με τον Πειραιά, συγκεκριμένα το Θησείο με το λιμάνι του Πειραιά, χωρίς να έχουν δημιουργηθεί φυσικά ακόμη οι ενδιάμεσοι σταθμοί (Γεωργιτσογιάννη, 2003· Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 44).

Είναι αντιληπτό ότι η εικόνα της περιοχής δεν προμήνυε την εξέλιξη που παρατηρήθηκε τα επόμενα χρόνια. Ουσιαστικά, η μεταστροφή αυτή και το ενδιαφέρον ευκατάστατων κυρίως ανθρώπων, και όχι μόνο, οφείλεται στην αύξηση του πληθυσμού της Αθήνας. Στην πραγματικότητα, οι κάτοικοι της πρωτεύουσας είχαν υπερδιπλασιαστεί κατά τη δεκαετία του 1890 και αναζητούσαν νέες διεξόδους. Αρχικά, το ενδιαφέρον αφορούσε στη δημιουργία εξοχικών κατοικιών, οι οποίες με το πέρασμα του χρόνου μετατράπηκαν σε μόνιμες (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 41 – 42).

Παράλληλα, η συγκέντρωση πληθώρας βιομηχανικών μονάδων το 1870 – 1880 στον Πειραιά είχε ως άμεσο επακόλουθο τη συσσώρευση σημαντικού εργατικού δυναμικού στην ευρύτερη περιοχή του. Την ανάγκη στέγασης της μάζας αυτής των εργατών θέλησε να καλύψει η Ανώνυμη Οικοδομική Εταιρεία, η οποία είχε συσταθεί στις 14 Νοεμβρίου 1883 από τον υποδιοικητή της Εθνικής Τράπεζας Ευθύμιο Κεχαγιά, τον καθηγητή συνταγματικού δικαίου του Πανεπιστημίου Αθηνών Στέφανο Στρέιτ, τον ταγματάρχη Αναστάσιο Θεοφιλά, τους εμποροκτηματίες Παύλο Τζόλα, Μιχαήλ Σεβαστό, καθώς και τους αδελφούς Κωνσταντίνο και Αριστείδη Γιαννόπουλο (Κασιάνης, 1996: 15· Παπάζογλου, 2000: 32).

Ο Κεχαγιάς, καθώς και κάποιοι άλλοι ιδρυτές της Ανώνυμης Οικοδομικής Εταιρείας, είχαν ήδη ασχοληθεί με τη δημιουργία επαύλεων στο Νέο Φάληρο. Στην περιοχή της Καλλιθέας, το πλάνο της Ανώνυμης Οικοδομικής Εταιρείας συμπεριελάμβανε την κατασκευή κατοικιών μικρής κλίμακας βάσει συγκεκριμένων αρχιτεκτονικών τύπων με τα πρότυπα των αντίστοιχων εργατικών κατοικιών του εξωτερικού. Η Ανώνυμη Οικοδομική Εταιρεία αγόρασε μια έκταση 910 βασιλικών στρεμμάτων μεταξύ της σημερινής συνοικίας Χαροκόπου και της Αγίας Ελεούσας, με στόχο τη δημιουργία ενός εργατικού συνοικισμού για τη στέγαση των εργατών του Πειραιά (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 46 – 47). Το όνομα στο νέο οικισμό που δημιουργήθηκε έδωσε ο Ευθύμιος Κεχαγιάς εξαιτίας της περίφημης θέας προς τη θάλασσα (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 50· Παπάζογλου, 2000: 32).

Η επέκταση του σχεδίου των Αθηνών εγκρίθηκε το Δεκέμβριο του 1884 για 980 στρέμματα και το 1907 εγκρίθηκε επέκταση άλλων 1.500 στρεμμάτων (Μπίρης, 1966: 274). Το Ιπποδάμειο ρυμοτομικό σχέδιο που υιοθετήθηκε, βασισμένο σε ένα σύνολο καλοσχεδιασμένων ορθογώνιων παραλληλόγραμμων, συνέβαλε στην οργανωμένη διάρθρωση του οικισμού. Το αρχικό σχέδιο προέβλεπε δύο κεντρικούς άξονες που θα τέμονταν ακριβώς στο κέντρο του οικισμού, όπου θα σχηματιζόταν πλατεία σε σχήμα ρόμβου. Στη νοτιοδυτική γωνία του οικισμού είχε προβλεφθεί η δημιουργία πάρκου, ενώ συνολικά είχε προβλεφθεί να διαθέτει ο οικισμός πέντε πλατείες, θέατρο, σχολείο και εκκλησία. Το πολεοδομικό αυτό σχέδιο δεν κατάφερε ποτέ να εκτελεστεί όπως είχε αρχικά σχεδιαστεί. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι από τις προβλεπόμενες πλατείες μόνο μία είχε τελικά υλοποιηθεί, αυτή που σήμερα είναι γνωστή ως πλατεία Κύπρου. Η πλατεία Δαβάκη εντάχθηκε στο σχέδιο αρκετά χρόνια μετά τον αρχικό σχεδιασμό. Το σχέδιο εγκρίθηκε στις 31 Δεκεμβρίου του 1884 και έχει υποστεί με το πέρασμα του χρόνου πολλές τροποποιήσεις (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 47).

Μετά την έγκριση του νέου οικισμού, και ενώ η θέση του και το κλίμα της περιοχής ήταν εξαιρετικά, οι προσδοκίες της Ανωνύμου Οικοδομικής Εταιρείας δεν επαληθεύτηκαν. Πέρα από τα προβλήματα ταμειακής ρευστότητας η εταιρία έπρεπε να αντιμετωπίσει και την έντονη δυσπιστία για την αγορά οικοπέδων σε μια περιοχή που ήταν έρημη και στερούνταν υποδομών (Παπάζογλου, 2000: 34).

Το 1885 ο Κωνσταντίνος Γιαννόπουλος, μέλος του διοικητικού συμβουλίου της Ανωνύμου Οικοδομικής Εταιρείας, ανέλαβε την ανέγερση τριών κατοικιών στον νεοσύστατο οικισμό. Τα

σχέδια του οικισμού αναφέρουν ως σχεδιαστή τον Paul Ziller, έναν άσημο αρχιτέκτονα της εποχής, ενώ πιθανολογείται ότι τα σχέδια αποτελούν δημιουργίες του Ernst Ziller, που την ίδια περίοδο κατοικούσε στην Αθήνα. Λόγω οικονομικών δυσκολιών ο Κωνσταντίνος Γιαννόπουλος δεν κατόρθωσε να ολοκληρώσει την οικοδόμηση των κατοικιών, οι οποίες παρέμειναν σε ημιτελές στάδιο και περιήλθαν στην κυριότητα της εταιρείας, η δράση της οποίας ανακόπηκε το 1885 εξαιτίας του θανάτου του ιδρυτή της Ε. Κεχαγιά (Κάρναβος, 2006: 25· Παπάζογλου, 2000: 34).

Προσπαθώντας να αντιμετωπίσουν τα οικονομικά προβλήματα, οι ιθύνοντες της εταιρείας πούλησαν οικόπεδα σε ιδιαίτερα χαμηλή τιμή, πραγματοποιώντας παράλληλα κάποια έργα υποδομής, όπως διάνοιξη φρεατίων και τοποθέτηση αντλιών, για να προσελκύσουν και άλλους αγοραστές. Στο πλαίσιο της φροντίδας για τη δημιουργία ουσιαστικών υποδομών στην περιοχή, εντάσσεται και η συμφωνία της Οικοδομικής Εταιρείας με την εταιρεία «Ιπποσιδηροδρόμων Αθηνών και Περιχώρων», που ζήτησε να της παραχωρηθεί δωρεάν έκταση για την εγκατάσταση σταθμού, εργοστασίου και αποθηκών. Πράγματι, η Ανώνυμος Οικοδομική Εταιρεία τους παραχώρησε μεγάλο κεντρικό οικόπεδο και η εταιρεία Ιπποσιδηροδρόμων από την πλευρά της ανέλαβε να κτίσει συνολικά πέντε αγροτικούς οικισμούς (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 53).

Λίγους μήνες μετά (1887), η αρχική συμφωνία διευρύνθηκε και η Ανώνυμος Οικοδομική Εταιρεία παραχώρησε δωρεάν στην Εταιρεία Ιπποσιδηροδρόμων έκταση στο κέντρο του οικισμού (στη σημερινή πλατεία Δαβάκη), στην οποία ως αντάλλαγμα η εταιρεία θα ανέγειρε ξενώνα, θα κατασκεύαζε υδραγωγείο και θα παρείχε φθηνά εισιτήρια στους κατοίκους της Καλλιθέας. Έτσι, η Εταιρεία Ιπποσιδηροδρόμων διέθετε πλέον μια έκταση 14 στρεμμάτων στο κέντρο του οικισμού, όπου στέγαζε τις βασικές εγκαταστάσεις της, και το 1909 μετατράπηκε σε σταθμό ηλεκτρικής ενέργειας. Η Εταιρεία Ιπποσιδηροδρόμων δεν εκπλήρωσε όλες τις υποχρεώσεις της, καθώς δεν έκτισε ποτέ τον συμφωνηθέντα ξενώνα (ό.π.: 57).

Παρ' όλες τις δυσκολίες, κατά τα τρία χρόνια λειτουργίας της, η «Ανώνυμος Οικοδομική Εταιρεία» κατάφερε να πουλήσει αρκετά από τα οικόπεδα που είχε αγοράσει. Οι νέοι ιδιοκτήτες δεν επιχείρησαν όμως να τα αξιοποιήσουν, καθώς η περιοχή ήταν, για τα δεδομένα της εποχής, αρκετά έρημη (ό.π.). Η αντίληψη αυτή υποχώρησε σταδιακά, καθώς εξέχουσες προσωπικότητες της αθηναϊκής κοινωνίας επέλεξαν τον τόπο για να κτίσουν τις εξοχικές τους κατοικίες. Αν και

οι οικίες είχαν αρχικά εποχιακή χρήση, με τον καιρό μετατράπηκαν σε μόνιμους τόπους διαμονής (Κάρναβος, 2006: 26).

Ο Γεώργιος Φιλάρετος έγινε ο πρώτος οικιστής, αγοράζοντας μια από τις δυο ημιτελείς κατοικίες του Κ. Γιαννόπουλου, στις 30 Μαΐου του 1887. Το κτίσμα αγοράστηκε αρχικά για να χρησιμοποιηθεί ως θερινή κατοικία, λόγω των εξαιρετών κλιματολογικών συνθηκών που επικρατούσαν στην ευρύτερη περιοχή. Τελικά, μετά από ένα χρόνο, ο Φιλάρετος εγκαταστάθηκε μόνιμα με την οικογένειά του. Τα βήματά του ακολούθησε και ο θείος του Λάσκαρης Λασκαρίδης, που έγινε με αυτό τον τρόπο ο δεύτερος οικιστής της περιοχής. Φυσικά, το παράδειγμα των δυο αυτών οικογενειών ακολούθησαν τα επόμενα χρόνια και οι οικογένειες του καθηγητή Πανεπιστήμιου Γεώργιου Κρέμου, του γεωπόνου Παναγιώτη Γεννάδιου, του Ιουλίου Φορνέζη και πολλών άλλων διακεκριμένων προσωπικοτήτων, μετατρέποντας την Καλλιθέα σε έναν τόπο διαμονής ευκατάστατων αστών (Κασιάνης, 1996: 16 – 18).

Η οικοδομική εταιρεία πούλησε, το 1895, μια σημαντική έκταση στην επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων για την ανέγερση σκοπευτηρίου και ποδηλατοδρομίου. Οι ολυμπιακές εγκαταστάσεις ολοκληρώθηκαν το 1896 (Παπάζογλου, 2000: 37).

Το 1909, ιδρύθηκε ανώνυμη μετοχική εταιρεία με την ονομασία «Εταιρεία Οικοδομικών Επιχειρήσεων» και κατασκεύασε 50 διώροφες μονοκατοικίες στην περιοχή Χαροκόπου. Στις μέρες μας, μόνο ελάχιστα από εκείνα τα κτίσματα σώζονται και τα περισσότερα βρίσκονται σε ένα μικρό δρομάκι, στην οδό Ρήγα Φεραίου (Καρδαμίτση – Αδάμη, 2003).

Η Καλλιθέα έγινε δέκτης και ενός μεγάλου κύματος εσωτερικής μετανάστευσης, που σημειώθηκε στα τέλη του 19^{ου} – αρχές 20^{ου} αιώνα και οφειλόταν κυρίως στη Μεγάλη Ύφεση του 1875 – 1895, οδηγώντας ένα μεγάλο τμήμα του αγροτικού πληθυσμού στην εγκατάστασή του σε αστικά κέντρα (Γεωργιτσογιάννη, 2003).

2.2.4 Εγκατάσταση των προσφύγων

Σημαντικά γεγονότα που σηματοδότησαν την πορεία του Ελληνικού κράτους επηρέασαν βαθιά την επιμέρους ιστορία του κάθε τόπου. Μια τέτοια καθοριστική στιγμή για τη διαδρομή της χώρας αποτέλεσε και η Μικρασιατική Καταστροφή του 1922. Μέσα σε μικρό χρονικό

διάστημα, η χώρα κλήθηκε να υποδεχτεί 1,5 εκατομμύριο Έλληνες, 20 χιλιάδες από τους οποίους εγκαταστάθηκαν στην Καλλιθέα (Παπάζογλου, 2000: 108).

Ο τόπος αποτέλεσε πεδίο υποδοχής προσφύγων από το 1919 και έπειτα. Οι πρώτοι πρόσφυγες ήταν Πόντιοι από τη Ρωσία, που βρήκαν προσωρινό καταφύγιο στον χώρο του σκοπευτηρίου. Το 1922, με το μεγάλο προσφυγικό κύμα, πραγματοποιήθηκε μια εκ βάθρων αλλαγή στα δεδομένα του οικισμού, χωρίς όμως να σταματά η άφιξη προσφύγων στην περιοχή, αφού συνεχίστηκε και τη δεκαετία του '30 με την άφιξη Ποντίων από τη Σοβιετική Ένωση. Οι νέοι αυτοί πρόσφυγες αναγκάστηκαν να αποχωρήσουν από τον τόπο τους εξαιτίας των σταλινικών διώξεων (Γεωργιτσογιάννη, 2003).

Η Καλλιθέα ήταν φυσικά ανέτοιμη να υποδεχθεί ένα τέτοιο σημαντικό κομμάτι πληθυσμού, που διπλασίαζε σχεδόν το ανθρώπινο δυναμικό της. Οι άθλιες συνθήκες μέσα στις οποίες κλήθηκαν να ζήσουν οι πρόσφυγες έχουν περιγραφεί με γλαφυρό τρόπο σε κείμενο του Γ. Κακουλίδη (Παπάζογλου, 2000: 110).

Η κρατική μηχανή παρέλυσε και οι πρόσφυγες προσπάθησαν να λύσουν το πρόβλημα στέγασής τους με οποιοδήποτε τρόπο, στηριζόμενοι μόνο στις δικές τους δυνάμεις. Επιστράτευσαν λινάτσες, κουβέρτες, ενώ δεν έλειπε και η χρήση χώματος για την κατασκευή πρόχειρων καταλυμάτων. Ο πρώτος συνοικισμός δημιουργήθηκε κοντά στην κεντρική πλατεία, στο χώρο του παλιού σκοπευτηρίου. Εκεί στριμώχτηκαν πάνω από 900 οικογένειες, κάτω φυσικά από αδιανόητες συνθήκες διαβίωσης. Με βασικές ελλείψεις στην ύδρευση, ανυπαρξία αποχετευτικού συστήματος, υποτυπώδη φωτισμό και παντελή απουσία θέρμανσης κλήθηκαν να ξεκινήσουν τη νέα τους ζωή (ό.π.).

Ο δεύτερος μεγάλος συνοικισμός προσφύγων δημιουργήθηκε το 1925 από μια μερίδα προσφύγων που είχαν αρχικά εγκατασταθεί στο κέντρο του οικισμού, πίσω από την τότε Χαροκόπειο Σχολή (σημερινό Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο). Εκείνη την περίοδο παρατηρείται η πρώτη προσπάθεια της κρατικής μηχανής να ενεργοποιηθεί απέναντι στο στεγαστικό πρόβλημα αυτών των ανθρώπων. Στο πλαίσιο της κρατικής μέριμνας δημιουργούνται πρόχειρες ξύλινες κατασκευές (παράγκες) στην περιοχή των Παλαιών Σφαγείων. Η περιοχή των Τζιτζιφιών, που την περίοδο εκείνη ανήκε διοικητικά στην κοινότητα του Ν. Φαλήρου, αποτέλεσε επίσης χώρο υποδοχής προσφύγων. Ο τόπος, αν και δε διέθετε καμιά απολύτως υποδομή, φιλοξένησε αρκετές

οικογένειες. Στην πραγματικότητα, ο χώρος ήταν εντελώς ακατάλληλος λόγω των συχνών πλημμυρών που έπλητταν την περιοχή, καθώς βρισκόταν κάτω από το επίπεδο της θάλασσας (ό.π.).

Οι προσπάθειες για μια μονιμότερη λύση στο στεγαστικό πρόβλημα των προσφύγων εντατικοποιήθηκαν τα επόμενα χρόνια, ώστε το 1934 να έχει επιτευχθεί η ανέγερση κατοικιών σε διάφορες περιοχές της Καλλιθέας και η πλήρης εκκένωση του χώρου της πρώτης τους εγκατάστασης, στο σκοπευτήριο. Οι πρόσφυγες, προσπαθώντας να ανασυγκροτηθούν και να αντεπεξέλθουν στα νέα δεδομένα, οργανώνονται και ιδρύουν συλλόγους, όπως ο σύλλογος Κωνσταντινοπολιτών το 1928 και ο σύλλογος Ποντίων «Αργοναύται – Κομνηνοί» το 1930 (Παπάζογλου, 2000: 111, 144).

Η πλήρης αποκατάσταση των προσφύγων διήρκεσε αρκετά χρόνια, λόγω της ταραχώδους περιόδου που διένυσε η χώρα. Αρχικά, η κυβέρνηση Μεταξά προέβη στην κατεδάφιση μέρους των πρώτων ξύλινων καταλυμάτων και ακολούθως προχώρησε στην αντικατάστασή τους από διώροφες κατοικίες, η κατασκευή των οποίων δυστυχώς σταμάτησε με την κήρυξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Αργότερα, το 1954, με τη διακυβέρνηση Παπάγου, δόθηκαν δάνεια με σκοπό την αντικατάσταση των ξύλινων καταλυμάτων και τη δημιουργία καλαίσθητων κτηρίων. Επιτέλους, παρατηρείται η πλήρης απομάκρυνση των πρώτων εκείνων καταλυμάτων και η εγκατάσταση όλων των προσφυγικών οικογενειών σε πιο βιώσιμα και λειτουργικά κτήρια (ό.π.: 116).

Το έργο και η συνεισφορά των προσφύγων στον τόπο είναι πολυδιάστατη. Μέσα από τους συλλόγους που δημιούργησαν στόχευαν στη διατήρηση της ιδιαίτερης πολιτιστικής κληρονομιάς της καταγωγής τους. Οι σύλλογοι αυτοί συνέβαλαν ουσιαστικά στην ανασυγκρότηση της Καλλιθέας μέσω των πολυάριθμων δράσεων κοινωνικού χαρακτήρα, τόσο κατά τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασής τους όσο και κατά τη διάρκεια του μετέπειτα ταραχώδους πολιτικού σκηνικού. Παράλληλα συνέβαλαν στην εμπορική αναβάθμιση της πόλης και προσέφεραν σε υλικό αλλά και σε ανθρώπινο δυναμικό κατά την περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (Παράρτημα 6).

2.2.5 Η ίδρυση της κοινότητας Καλλιθέας και η μετεξέλιξή της σε δήμο

Στο διάστημα που ακολούθησε μετά την εγκατάσταση των προσφύγων, όπου τα προβλήματα ήταν πολλαπλά και η κατάσταση σε όλη τη χώρα αρκετά ασταθής, δημιουργήθηκε η κοινότητα της Καλλιθέας. Ο οικισμός του 1884, μέσα στα 40 χρόνια που μεσολάβησαν, άλλαξε ριζικά και οι ανάγκες του οδήγησαν στην απόσπασή του από τον δήμο Αθηναίων και στη δημιουργία της κοινότητας Καλλιθέας. Το 1925, τις δημοτικές εκλογές κέρδισε η παράταξη του Νικόλαου Χατζόπουλου. Τα εκλεγμένα μέλη του κοινοτικού συμβουλίου στην πρώτη τους συνεδρίαση εξέλεξαν το Νικόλαο Χατζόπουλο ως επικεφαλής της κοινότητας, θέση στην οποία παρέμεινε έως το 1929. Στο διάστημα της θητείας του, ο πρώτος κοινοτάρχης προσπάθησε να οργανώσει στοιχειωδώς το διοικητικό τμήμα της κοινότητας για την ουσιαστικότερη αντιμετώπιση των προβλημάτων του τόπου (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 99 – 100).

Από τις πρώτες προσπάθειές του ήταν η εύρεση πόρων από τον κρατικό προϋπολογισμό για την επίλυση προβλημάτων της τοπικής κοινωνίας. Στα σημαντικά έργα της θητείας του συγκαταλέγεται η κατασκευή του σταθμού Ε.Η.Σ.² Καλλιθέας, η δημιουργία του οποίου είχε δρομολογηθεί προγενέστερα από το Σύλλογο Κατοίκων Καλλιθέας. Μια σειρά έργων ύδρευσης, αποχέτευσης και ηλεκτροδότησης της κοινότητας κάνουν δειλά την εμφάνισή τους, ενώ παράλληλα, μέσα στα έργα που τέθηκαν υπό την αιγίδα της κοινότητας ήταν και η ανέγερση του ναού των Αγίων Πάντων το 1926. Ένα από τα προβλήματα με το οποίο έπρεπε να ασχοληθεί επισταμένα η νέα κοινότητα ήταν αυτό της στέγασης του μαθητικού δυναμικού της περιοχής. Διάφορες ενέργειες έπρεπε να πραγματοποιηθούν, όπως η ενοικίαση κτηρίων, για να δοθεί μια πρώτη λύση στο πρόβλημα της έλλειψης σχολικών μονάδων. Στα χρόνια του Νικόλαου Χατζόπουλου έγιναν τα πρώτα βήματα για την ασφαλτόστρωση κεντρικών τμημάτων οδών, όπως η Χαροκόπου (τότε οδός Πάριδος) και η Ελ. Βενιζέλου (γνωστή και ως Θησέως), έργα που ολοκληρώθηκαν χρόνια μετά (ό.π.: 100 – 103).

Αντίπαλο δέος του τέως κοινοτάρχη ήταν ο επόμενος πρόεδρος της κοινότητας Δημήτριος Αναγνώστου, που εξελέγη τον Σεπτέμβριο του 1929. Η αντιπαράθεση των δύο πρώτων κοινοταρχών ήταν περιβόητη και συνεχίστηκε για χρόνια. Στις προτεραιότητες του νεοεκλεγέντα ήταν ο έλεγχος όλων των δραστηριοτήτων της κοινότητας κατά το προηγούμενο διάστημα της

² Ε.Η.Σ. : Ελληνικοί Ηλεκτρικοί Σιδηρόδρομοι

θητείας του Νικόλαου Χατζόπουλου. Από τις πρώτες μέρες της δράσης του νέου κοινοτάρχη, αρκετοί υπάλληλοι του δήμου είτε απολύθηκαν είτε παραιτήθηκαν. Οι κινήσεις του αυτές χαρακτηρίστηκαν από αρκετούς ως ριζοσπαστικές και η θητεία του ως η πλέον ωφέλιμη για την κοινότητα (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 103· Παπάζογλου, 2000: 146).

Η δράση του περιελάμβανε πολλούς άξονες της τοπικής κοινωνίας. Πέρα από τα κλασικά έργα συντήρησης και αποκατάστασης οδοποιίας, δικτύων ύδρευσης και αποχέτευσης που αφορούσαν τους φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης, η νέα κοινοτική αρχή έδειξε ιδιαίτερες κοινωνικές ευαισθησίες σε ευπαθείς κυρίως ομάδες του πληθυσμού, όπως ήταν οι πρόσφυγες. Τότε πραγματοποιήθηκε η απομάκρυνση των τελευταίων παραπηγμάτων που τους φιλοξενούσαν και η μετεγκατάστασή τους σε άλλους χώρους, όπως παραδείγματος χάρη τα λιθόκτιστα διώροφα κτήρια του νέου οικισμού «Νέα Ζωή». Επίσης, ο Δ. Αναγνώστου ενίσχυε οικονομικά τους απόρους και συνέβαλε στη βελτίωση της φαρμακευτικής τους περίθαλψης (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 103 – 105).

Παράλληλα με τις επίμονες προσπάθειες και τα συνεχή διαβήματα του κοινοτάρχη προς το Υπουργείο Παιδείας, επιτεύχθηκε η δημιουργία δύο νέων σχολικών συγκροτημάτων, το ένα στην Αγία Ελεούσα και το άλλο στο Σκοπευτήριο. Πέρα όμως από την δημιουργία των σχολείων, η κοινότητα φρόντιζε και για την οικονομική ενίσχυση των φιλανθρωπικών οργανώσεων της πόλης, των αθλητικών συλλόγων και πολλών άλλων ιδρυμάτων που έδρευαν στα όριά της. Την ίδια περίοδο, ανατέθηκε στον αρχιμουσικό Σπύρο Μπάκα η δημιουργία της φιλαρμονικής μπάντας της κοινότητας (ό.π.).

Ο κοινοτάρχης επιμελήθηκε συστηματικά και έργα εξωραϊσμού και δεντροφύτευσης. Η πλατεία Καλλιθέας, μετά από μακρύ χρονικό διάστημα που παρέμεινε παραμελημένη, φροντίστηκε επαρκώς (ό.π.:107).

Η επανεκλογή του Δημητρίου Αναγνώστου στη θέση του κοινοτάρχη για μια νέα θητεία, μετά τις εκλογές του 1931, συνέβαλε στη συνέχιση του έργου του, που αφορούσε στην αναδιοργάνωση των κοινοτικών νυχτερινών σχολείων και στην πρόσληψη νέου διδακτικού προσωπικού για τις ανάγκες λειτουργίας τους (ό.π.: 107 – 108).

Την ίδια περίοδο, μια σημαντική δωρεά έρχεται να ανακουφίσει την κοινοτική αρχή από την ανάγκη δημιουργίας κοινοτικού μεγάρου. Ο στρατηγός Κων/νος Μαντζαγριωτάκης με τη

διαθήκη του παραχωρούσε την πολυτελέστατη και ευρύχωρη οικία του, επί της οδού Αμφιτρίτης 86, στην κοινότητα Καλλιθέας. Η οικία θα περιερχόταν στην κατοχή της κοινότητας μετά τον θάνατο της συζύγου του, Ελένης. Το κοινοτικό συμβούλιο για να τιμήσει τη μνήμη του στρατηγού έδωσε το όνομά του στην οδό που βρισκόταν η οικία του, η οποία μετονομάστηκε σε οδό Στρατηγού Μαντζαγριωτάκη (ό.π.: 108).

Παράλληλα, έργα που προσέφεραν ποιότητα ζωής στους κατοίκους ήταν η ανάπτυξη συστήματος υδροδότησης που έλειπε από τον τόπο, καθώς και η ηλεκτροδότηση όλης της κοινότητας. Τα έργα αυτά ολοκληρώθηκαν σταδιακά έως το 1933. Επίσης, την ίδια περίοδο, μια σειρά αναστηλώσεων και θεμελίωσης ιερών Ναών, όπως αυτός του Αγίου Νικολάου, έλαβαν χώρα (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 108 – 109).

Την όλη προσπάθεια βελτίωσης της περιοχής ανέστειλε η οικονομική κρίση στις αρχές της δεκαετίας του '30, καθώς μια σειρά περικοπών στις παροχές και στους μισθούς κρίθηκε αναγκαία. Το εντεινόμενο οικονομικό αδιέξοδο ώθησε την κοινοτική αρχή στη δημιουργία συσσιτίων και στην ενίσχυση αντίστοιχων προσπαθειών των τοπικών συλλόγων. Στις επίμονες παραινήσεις της νομαρχίας για απολύσεις ο κοινοτάρχης δεν ενέδωσε και συνέχισε ως το τέλος της θητείας του το κοινωνικό του έργο, παραμερίζοντας τα έργα υποδομών που δεν ήταν σε θέση πια να πραγματοποιήσει (ό.π.: 109 – 111).

Κάποια από τα προγραμματισμένα έργα της εποχής που δεν υλοποιήθηκαν και έμειναν ως εκκρεμότητες για πολλά χρόνια, αφορούσαν στη δημιουργία αντιπλημμυρικού συστήματος στις Τζιτζιφιές, στην κατασκευή κοινοτικού κοιμητηρίου και στην αξιοποίηση του χώρου του Ιπποδρόμου (ό.π.: 112).

Οι επόμενες εκλογές, το Σεπτέμβριο του 1933, δεν πραγματοποιήθηκαν. Τη θέση του κοινοτάρχη κατέλαβε ο ιατρός Ιωάννης Αραπάκης μετά από επιλογή του κοινοτικού συμβουλίου (Παπάζογλου, 2000: 170). Το πνεύμα του νέου κοινοτάρχη ήταν διαφορετικό από του προκατόχου του και η λογική της λιτότητας συνόδευε όλες του τις δράσεις. Από τις πρώτες του ενέργειες στη θέση του προέδρου της κοινότητας ήταν η προώθηση των πολυπόθητων απολύσεων προσωπικού της κοινότητας, που τόσο επιτακτικά ζητούσε η τότε νομαρχία Αττικοβοιωτίας. Πραγματικό ενδιαφέρον, μέσω αποζημιώσεων, έδειξε όμως για την ορθή ρυμοτόμηση της κοινότητας τόσο στους ήδη υπάρχοντες δρόμους όσο και κατά τη χάραξη των

νέων οδών σε περιοχές που τότε εντασσόταν στο σχέδιο πόλης (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 112 – 113).

Το 1934 ήταν πραγματικά μια δύσκολη χρονιά τόσο για την Καλλιθέα όσο και γενικότερα για όλη τη χώρα. Η παρατεταμένη οικονομική κρίση που προκάλεσε και την πολιτική αποσταθεροποίηση του κράτους ήταν υπαίτια για την αναστολή της χρηματοδότησης πολλών τεχνικών έργων. Οι άποροι της κοινότητας αυξάνονταν με ραγδαίους ρυθμούς και ο βαρύς χειμώνας που επεκράτησε δυσχέρανε την κατάσταση στις Τζιτζιφιές. Οι πλημμύρες πυροδότησαν μια σειρά προβλημάτων και ένα τμήμα του πληθυσμού δεν είχε τη δυνατότητα να καλύψει ούτε τα στοιχειώδη σε τροφή και θέρμανση. Η κοινότητα ανέλαβε δράση. Η πολιτική της λιτότητας κατά το προηγούμενο διάστημα είχε οδηγήσει στην περικοπή αρκετών χορηγήσεων προς συλλόγους και ιδρύματα, με αποτέλεσμα να καταστεί άκρως αναγκαία η υποστήριξη των τοπικών αρχών, πρωτίστως σε απόρους και έπειτα σε όλους όσους έχριζαν βοήθειας. Η κοινότητα κάλυψε μεγάλο μέρος των φαρμακευτικών και διατροφικών αναγκών τους, ενώ συχνά φρόντιζε και για την ταφή των απόρων (ό.π.: 113).

Εντωμεταξύ, η Καλλιθέα, λόγω του αυξανόμενου πληθυσμού της, με κρατική απόφαση (Φ.Ε.Κ. 109 τ. Α' / 7-5-1933) προάχθηκε σε δήμο. Στο δεδομένο σκηνικό, οι εκλογές της 4^{ης} Απριλίου του 1934 ανέδειξαν νικητή και πρώτο δήμαρχο της πόλης τον Ιωάννη Αραπάκη. Από τις πρώτες του κιόλας δράσεις που αφορούσαν στην εισροή χρημάτων στα ταμεία του δήμου ήταν η θέσπιση μιας σειράς δημοτικών φόρων. Στις πρώτες συνεδριάσεις του δημοτικού συμβουλίου αποφασίστηκε η ίδρυση διαφόρων δημοτικών φορέων που αφορούσαν στην υγεία, την εκπαίδευση, την καθαριότητα κ.α., οι οποίοι θα διοικούνταν από τμηματάρχες με πανεπιστημιακή μόρφωση. Παράλληλα, επαναλειτούργησε η Φιλαρμονική Σχολή και ιδρύθηκε η Δημοτική Βιβλιοθήκη (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 117).

Στα σημαντικά έργα της θητείας του συγκαταλέγεται και η διαμόρφωση της κεντρικής πλατείας της Καλλιθέας με το χαρακτηριστικό σιντριβάνι, σήμα κατατεθέν της πόλης, που παρέμεινε στη θέση του περί εικοσαετίας, οπότε αντικαταστάθηκε με τη νέα διαμόρφωση της πλατείας το 1955 από το άγαλμα του συνταγματάρχη Δαβάκη (Παπάζογλου, 2000: 173).

Τότε, επανήλθε στο προσκήνιο και η δωρεά Μαντζαγριωτάκη. Η Ελένη Μαντζαγριωτάκη, σύζυγος του στρατηγού, με επιστολή της στο δήμαρχο δήλωσε διατεθειμένη να παραχωρήσει

την οικία της άμεσα και όχι μετά τον θάνατό της, αρκεί να της διασφαλιζόταν ένα σταθερό εισόδημα που θα κάλυπτε τις ανάγκες διαβίωσής της. Η πρότασή της έγινε αποδεκτή από το δήμο, ο οποίος αναγκαζόταν έως τότε να δίνει σημαντικά ποσά για τη στέγαση των διαφόρων υπηρεσιών του (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 119).

Την ίδια περίοδο αποκτήθηκε έκταση στην οποία θα κατασκευαζόταν το κοιμητήριο της Καλλιθέας. Ο δήμος δεν διέθετε αντίστοιχο χώρο και οι αποβιώσαντες θάβονταν σε ξένα κοιμητήρια. Το έργο κατάφερε να ολοκληρωθεί χρόνια αργότερα, στα τέλη της δεκαετίας του 50, καθώς ο Β΄ παγκόσμιος πόλεμος που μεσολάβησε ανέστειλε κάθε εργασία σε αυτό (Παπάζογλου, 2000: 211).

Οι πολιτικές εξελίξεις του 1935 και 1936 επηρέασαν και την Καλλιθέα. Αρχικά, η κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος που συνοδευόταν από μια ευρύτερη ρευστότητα στο πολιτικό σκηνικό της χώρας και έπειτα η επιβολή της δικτατορίας Μεταξά έφεραν μια σειρά νέων δεδομένων για τον τόπο (ό.π.: 194).

Παρ' όλες τις αλλαγές του ευρύτερου πολιτικού σκηνικού της χώρας, ο δήμαρχος Καλλιθέας Αραπάκης παρέμεινε στη θέση του και κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Μεταξά. Από τη θέση αυτή παραιτήθηκε το 1941, αφού δεν θέλησε να συνεργαστεί με τη διορισμένη κατοχική κυβέρνηση Τσολάκογλου (ό.π.: 170).

Στα τέλη της δεκαετίας του '30, και λίγο πριν από το ξέσπασμα του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, η Καλλιθέα ήταν μια πόλη με καλπάζοντες ρυθμούς ανάπτυξης. Η σύσταση του πληθυσμού είχε αλλάξει σε σχέση με τους πρώτους οικιστές και αποτελείτο πλέον κυρίως από εργάτες και υπαλλήλους. Ο πραγματικός πληθυσμός της πόλης ανερχόταν σε 50.000 (ό.π.: 196).

2.2.6 Η περίοδος της γερμανικής κατοχής και η εθνική αντίσταση

Η προσφορά των Καλλιθεατών στον αγώνα για την ελευθερία υπήρξε ουσιαστική. Από τους πρώτους αγωνιστές που έχασαν τη ζωή τους στη διάρκεια του Ελληνοϊταλικού πολέμου το 1940 – 41 ήταν ο Πλωτάρχης του «Γλαύκου» Ασλάνογλου, ενώ το 1942 συνελήφθη ο Συνταγματάρχης Κ. Δαβάκης, ο οποίος κατά την ομηρία του βρήκε τραγικό θάνατο (Παπάζογλου, 2000: 218).

Αφού οι Γερμανοί και οι σύμμαχοί τους κατέλυσαν κάθε ελληνική αντίσταση, εισέβαλαν και εδραιώθηκαν σε κάθε γωνιά της χώρας. Στην Καλλιθέα επιτάχθηκαν τα κτήρια της Σιβιτανιδείου και Χαροκοπείου σχολής, ενώ το οίκημα του Συλλόγου Κωνσταντινοπολιτών είχε καταληφθεί από ιταλικές δυνάμεις. Η νέα κατοχική κυβέρνηση διόρισε τον Γιώργο Κατσιμαγκλή στη θέση του Δημάρχου Καλλιθέας και οι κάτοικοι ασφυκτιούσαν κάτω από το γερμανικό ζυγό. Τα φιλανθρωπικά ιδρύματα έκαναν υπεράνθρωπες προσπάθειες για να βοηθήσουν τους πολίτες προσφέροντας τρόφιμα και φάρμακα, αλλά η κατάσταση ήταν απελπιστική, ιδιαίτερα τον χειμώνα του 1942 (Παπάζογλου, 2000: 218).

Μέσα σε αυτό το σκηνικό δεν άργησαν να εμφανιστούν οι πρώτες αντιστασιακές οργανώσεις (Ε.Α.Μ., Ε.Λ.Α.Σ., Π.Ε.Α.Ν., Ε.Π.Ο.Ν., κ.α.), στους κόλπους των οποίων εντάχθηκαν αρκετοί Καλλιθεάτες. Αναρίθμητα είναι τα γεγονότα που συνέβησαν στην περιοχή με πρωταγωνιστές τους απλούς κατοίκους της πόλης. Είναι σημαντικό να σταθούμε σε μερικά από αυτά, που τονίζουν τη γενναιότητα των Καλλιθεατών και την ουσιαστική συμβολή τους στον απελευθερωτικό αγώνα (ό.π.).

Στη διασταύρωση των οδών Δοϊράνης και Μαντζαγριωτάκη είχε διαδραματιστεί μια από τις πιο τραγικές στιγμές της τοπικής ιστορίας. Οι κατακτητές, στην προσπάθειά τους να εντοπίσουν άτομα που συμμετείχαν σε αντιστασιακές οργανώσεις, προέβησαν σε μια μαζική συγκέντρωση του πληθυσμού. Έπειτα από υποδείξεις, συνέλαβαν αρκετά άτομα, που φυλακίστηκαν στο υπόγειο του οικήματος της οδού Δοϊράνης 79. Μετά από ανάκριση, οι συλληφθέντες εκτελέστηκαν ένας προς έναν. Συνολικά, εκείνη τη μέρα, στη μάντρα αυτού του σπιτιού, υπολογίζεται ότι έχασαν τη ζωή τους 20 με 25 άτομα, σύμφωνα με τα ονόματα που έδωσαν οι αντιστασιακές οργανώσεις (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 184 – 187· Παπάζογλου, 2000: 219 – 222).

Ένα ακόμη γεγονός έρχεται να υπογραμμίσει τη γενναία αντιστασιακή δράση των κατοίκων. Στις 23 Ιουλίου 1944, τμήματα του Ε.Λ.Α.Σ. συνεπλάκησαν σε διάφορα σημεία της πόλης με τις δυνάμεις κατοχής, καταφέροντας έτσι σοβαρό πλήγμα στις δυνάμεις των εισβολέων. Την επόμενη μέρα, τα στρατεύματα κατοχής, με ανασυγκροτημένες δυνάμεις 1000 Γερμανών, επέστρεψαν στην περιοχή, αποφασισμένα να συντρίψουν τις αντιστασιακές δράσεις. Τμήματα του Ε.Λ.Α.Σ. ρίχτηκαν στη μάχη, ενώ παράλληλα ειδοποιήθηκαν τα τμήματα της οργάνωσης των γύρω συνοικιών. Οι μάχες επεκτάθηκαν σε όλα τα σημεία της πόλης. Στο μικρό

σπιτάκι της οδού Μπιζανίου, στο νούμερο 10, έδρευε το φρουραρχείο του Ε.Λ.Α.Σ.. Το υπερασπίζονταν δέκα μόλις μέλη της οργάνωσης, όλοι νέοι μεταξύ 17 και 25 ετών. Οι μάχες γύρω από το σπίτι διήρκησαν πέντε ώρες. Οι δυνάμεις κατοχής καλούσαν τους Ελασίτες να παραδοθούν και αυτοί αρνιόνταν σθεναρά. Στο τέλος, οι πυροβολισμοί αραίωσαν αισθητά, μιας και τα πολεμοφόδια είχαν εξαντληθεί. Από το σπίτι ακούστηκε ο εθνικός ύμνος και πέντε ύστατοι πυροβολισμοί. Μια ακόμη γενναία πράξη είχε παιχτεί. Οι πέντε εναπομείναντες αγωνιστές επέλεξαν να αυτοκτονήσουν από το να παραδοθούν στα χέρια των κατακτητών. Το σπίτι – κάστρο, όπως είναι γνωστό, σώζεται με εμφανή τα σημάδια του χρόνου έως σήμερα και αποτελεί το Μουσείο Εθνικής αντίστασης της Καλλιθέας (Παπάζογλου, 2000: 239).

2.2.7 Τα χρόνια μετά τον εμφύλιο έως τη δικτατορία

Η Ελλάδα μετά το τέλος του πολέμου παρουσιάζει μια εικόνα εξαθλίωσης. Το κράτος προσπαθούσε να ανασυγκροτήσει τις δυνάμεις του μετά τις καταστροφικές συνέπειες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και του εμφυλίου.

Στην περίπτωση της Καλλιθέας τα πράγματα δεν απείχαν από τη γενικότερη εικόνα του κράτους. Η πόλη παρουσίαζε μεγάλες ελλείψεις στις υποδομές ύδρευσης, ηλεκτροδότησης και αποχέτευσης. Τα έργα ασφαλτόστρωσης είχαν περιοριστεί μόνο στις κεντρικές αρτηρίες, ενώ η σκόνη και η λάσπη κυριαρχούσαν στους υπόλοιπους δρόμους (Παπάζογλου, 2000: 288).

Παρ' όλες τις ελλείψεις στις υποδομές, ξέφρενοι ήταν οι ρυθμοί ανοικοδόμησης στην περιοχή κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες. Η μεγάλη ζήτηση σε κατοικίες οφειλόταν κυρίως σε έντονες τάσεις εσωτερικής μετανάστευσης, αλλά και σε ένα μικρότερης κλίμακας μεταναστευτικό ρεύμα από τη Σοβιετική Ένωση και τις απελάσεις του 1964 από την Κωνσταντινούπολη (Γεωργιτσογιάννη, 2003).

Ο πληθυσμός, στη διάρκεια των επόμενων 20 χρόνων, είχε σχεδόν διπλασιαστεί και ο δήμος φιλοξενούσε στους κόλπους του πάνω από 80.000 κατοίκους. Είναι συνάμα η περίοδος που μεγάλες βιομηχανικές και βιοτεχνικές μονάδες, όπως η ΙΖΟΛΑ, η Πειραϊκή Πατραϊκή, η ΒΙΚΑ και τα ελαστικά Ελβιέλα εγκαταστάθηκαν στα ευρύτερα όρια της πόλης και η ζήτηση σε εργατικό δυναμικό ήταν αυξημένη. Στην πόλη προσελκύστηκε ένα μεγάλο κομμάτι αγροτικού

πληθυσμού, που απασχολείτο στις νέες αυτές θέσεις εργασίας που είχαν δημιουργηθεί. Η ανάγκη στέγασης οδήγησε στην κατασκευή πολυκατοικιών, που σε περιορισμένα τετραγωνικά μπορούσαν να στεγάσουν μεγάλο τμήμα του εισρέοντος πληθυσμού. Η εμπορική κίνηση αυξήθηκε, δημιουργώντας εμπορικά κέντρα σε διάφορες περιοχές του δήμου, όπως στην κεντρική Καλλιθέα, στου Χαροκόπου και στις Τζιτζιφιές (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 213). Πρέπει να αναφερθεί ότι δράσεις πολιτισμού και σπανιότερα αθλητισμού υποστηρίζονταν μόνο από ιδιωτικές πρωτοβουλίες, όπως αυτές του Συλλόγου «Κωνσταντινοπολιτών», του Συλλόγου «Αργοναύται – Κομνηνοί» και του Συλλόγου «Παλλάδιον» (Παπάζογλου, 2000: 288)..

Τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, από το 1945 έως το 1951, ο εκάστοτε δήμαρχος διοριζόταν από το κράτος. Από τον Ιούνιο του 1951 και έκτοτε, ο εκάστοτε δήμαρχος εκλέγεται μέσα από δημοκρατικές διαδικασίες (ό.π.: 266, 288).

Στη δεκαετία του '50, μια σειρά από βελτιωτικά έργα οδοποιίας, ηλεκτροδότησης, περίθαλψης, ύδρευσης και αποχέτευσης πήραν μορφή, ενώ παράλληλα ιδρύθηκε η Δημοτική Βιβλιοθήκη και συστάθηκε η Δημοτική Φιλαρμονική (1955). Την ίδια περίοδο τοποθετήθηκε ο ανδριάντας του Κωνσταντίνου Δαβάκη στο κέντρο της πόλης (Παπάζογλου, 2000: 292). Το 1959 έγιναν τα αποκαλυπτήρια του ηρώου των πεσόντων με την παρουσία του Βασιλικού Ζεύγους στην πλατεία Κύπρου, όπου είχε αρχικά τοποθετηθεί και η προτομή του φιλέλληνα Φρεντερίκ Μιστράλ (ό.π.: 315, 317).

Μια σειρά από νέα έργα, στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 60, αποτελούν η δημιουργία της γέφυρας του Ιλισού στην οδό Σιβιτανίδου και η έναρξη των εργασιών για την ανέγερση ενός σημαντικού χώρου άθλησης του δημοτικού σταδίου στον λόφο Σικελίας (Παπάζογλου, 2000: 321).

2.2.8 Η σύγχρονη Καλλιθέα

Η ιστορία της σύγχρονης Καλλιθέας είναι αρκετά πρόσφατη για να αποδοθεί με ολοκληρωμένο τρόπο.

Σημαντικά έργα που υλοποιήθηκαν κατά τα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια αφορούσαν στην ολοκλήρωση του αποχετευτικού συστήματος, στην ανέγερση νέων σχολικών μονάδων,

στην κατασκευή νέου δημαρχείου, στην ολοκλήρωση του οδικού δικτύου και στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που δημιουργούσε ο Ιλισός ποταμός και το παραλιακό μέτωπο, καθώς αποτελούσαν για χρόνια εστία μόλυνσης και έθεταν σε κίνδυνο τη δημόσια υγεία. Παράλληλα, δόθηκε βάρος στη δημιουργία πάρκων και δημοτικών φορέων πολιτισμού και κοινωνικής πρόνοιας (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 273 – 275).

Την ίδια περίοδο τέθηκαν οι βάσεις για την απομάκρυνση του ιπποδρόμου και αρκετών βιομηχανικών μονάδων που βρίσκονταν ακόμα στα όρια της πόλης. Οι περισσότερες από τις βιομηχανικές εκτάσεις απαλλοτριώθηκαν και στη θέση τους ορθώθηκαν μεγάλα σχολικά συγκροτήματα, που ο τόπος είχε πλέον ανάγκη (ό.π.: 275).

Μεγάλο ήταν το ενδιαφέρον των τοπικών αρχών για την πνευματική ζωή της πόλης, που είχε σχεδόν εκλείψει. Για το σκοπό αυτό δημιουργήθηκαν τρία πνευματικά κέντρα, τα οποία φιλοξένησαν αρκετές ερασιτεχνικές ομάδες θεάτρου, φωτογραφίας, ζωγραφικής, χορού κ.α. Επίσης, καθιερώθηκαν μια σειρά πολιτιστικοί θεσμοί, ενώ παράλληλα δημιουργήθηκαν αθλητικές υποδομές που τόσο ανάγκη είχε ο τόπος. Ακόμη, ολοκληρώθηκε το δημοτικό στάδιο «Γρηγόρης Λαμπράκης» και ποδοσφαιρικό γήπεδο στις Τζιτζιφιές (ό.π.: 278 – 279).

Στη δεκαετία του '80 συνεχίστηκε η ίδια πολιτική που αφορούσε στην απομάκρυνση των εργοστασίων και στην ανέγερση στη θέση τους σχολικών μονάδων. Στο πάγιο αίτημα για την απομάκρυνση του Ιπποδρόμου πραγματοποιούνταν μικρά αλλά σταθερά βήματα. Το ενδιαφέρον όμως της τοπικής αρχής στράφηκε κυρίως σε πολιτιστικές και αθλητικές δράσεις. Προχώρησε στην επιχορήγηση σωματείων και στην προώθηση πολιτιστικών εκδηλώσεων. Η δεκαετία έκλεισε με την πρώτη προσπάθεια εξωστρέφειας του δήμου, οδηγώντας σε μια σειρά διεθνών συνεργασιών με άλλους δήμους του εξωτερικού (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 286· Παπάζογλου, 2000: 399 – 400).

Η τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα σηματοδοτείται από την πραγματοποίηση ενός εκτενούς προγράμματος μηχανογράφησης των δημοτικών υπηρεσιών, κατασκευάστηκε η ιστοσελίδα του δήμου, ενώ παράλληλα η συστηματική συντήρηση και επισκευή των έργων οδοποιίας, ηλεκτροδότησης και αποχέτευσης πρωτοστατούσαν στη δημοτική ατζέντα. Την ίδια περίοδο, το μεγάλο έργο της κάλυψης του Ιλισού ποταμού ολοκληρώθηκε, δίνοντας τέλος στα προβλήματα των κατοίκων της περιοχής. Ένα σύγχρονο Κέντρο Υγείας, το Ωνάσειο

Καρδιοχειρουργικό Κέντρο, κατασκευάζεται (1992) στην περιοχή, δίνοντας μια νέα ώθηση στο νότιο τμήμα της πόλης (Παπάζογλου, 2000: 420, 493).

Πέρα από τα έργα υλικοτεχνικής υποδομής, η τοπική αυτοδιοίκηση επέδειξε μεγάλη ευαισθησία και σε κοινωνικά προβλήματα. Αδιάλειπτη είναι η παρουσία του Πρότυπου Εθνικού Νηπιοτροφείου (Π.Ε.Ν.) και του παραρτήματος Πατριωτικού Ιδρύματος Κοινωνικής πρόνοιας και Αντιλήψεως (Π.Ι.Κ.Π.Α.) (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006:: 312).

Παράλληλα, παρατηρείται η δημιουργία του Συλλόγου «Θησέας» για την υποστήριξη εξαρτημένων ατόμων από ουσίες, που στεγάστηκε σε δημοτικές εγκαταστάσεις. Στην Καλλιθέα, ιδρύθηκε το 1906 ο Οίκος Τυφλών ή Αμπέτειον Μέλαθρον. Τη δεκαετία του '90 όμως άλλαξε χαρακτήρα και έκτοτε είναι γνωστό ως Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών (Κ.Ε.Α.Τ.). Το κέντρο παρουσιάζει πλούσιο έργο σε ότι αφορά την εκπαίδευση των τυφλών παιδιών, ενώ παράλληλες δράσεις εφαρμόζει το Σωματείο «Φάρος Τυφλών Ελλάδος», με στόχο κυρίως την επαγγελματική τους αποκατάσταση (ό.π.: 308 – 311).

Η απαρχή του 21^{ου} αιώνα βρήκε το δήμο να επικεντρώνεται σε όλους τους τομείς της δημόσιας ζωής του τόπου. Μεγαλύτερη προσοχή δόθηκε σε έργα που αφορούσαν στους ολυμπιακούς αγώνες του 2004, καθώς για μια ακόμη φορά η Καλλιθέα γινόταν ολυμπιακή πόλη. Η ανάπλαση του παραλιακού μετώπου και η κατασκευή των ολυμπιακών ακινήτων αναβάθμισαν την περιοχή των Τζιτζιφιών. Μέσα σε αυτά τα χρόνια επετεύχθη η απομάκρυνση του ιπποδρόμου και παραχωρήθηκε ο χώρος στον δήμο (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 293 – 299). Έπειτα από συντονισμένες ενέργειες, το 2013, εγκαινιάστηκε το δημοτικό Αθλητικό Κέντρο που αποτελεί τμήμα στη δυτική πλευρά του Μητροπολιτικού Πάρκου Καλλιθέας (τα υπόλοιπα έργα τελούν υπό κατασκευή) (Ρηγόπουλος, 2014).

Το 2000, ιδρύθηκε Δημοτικό Κέντρο Υγείας στο διατηρητέο κτήριο των παλαιών λουτρών, ενώ ένα χρόνο μετά εγκαινιάστηκε η Δημοτική Πινακοθήκη «Σοφία Λασκαρίδου». Έντονη ήταν η προσπάθεια απόκτησης του διατηρητέου κτηρίου στην οδό Φιλαρέτου 108 και η μετατροπή του σε «Μουσείο Π.Ε.Α.Ν.», προσπάθεια που απέδωσε το 2007. Το κτήριο δωρίθηκε στο δήμο, ανακαινίστηκε και είναι σε αναμονή των εγκαινίων. Σε διαδικασία ανακατασκευής βρίσκεται και το «Κόκκινο Σχολείο» από τις αρχές του 2014. Το κτήριο, μετά την αναστήλωσή του, θα

φιλοξενήσει το δημοτικό Ωδείο Καλλιθέας «Οδυσσέας Δημητριάδης» (Αρχείο Πολιτιστικού Οργανισμού Δήμου Καλλιθέας).

Η σύγχρονη Καλλιθέα είναι ένας πολύβουος και πυκνοκατοικημένος τόπος, που αναζητά την ταυτότητά του ανάμεσα στα πολλά τετραγωνισμένα και γκρίζα οικοδομήματα, γνωστά και ως κτήρια της αντιπαροχής. Σημαντικά βήματα γίνονται για να ανακτήσει η πόλη τον παλιό της χαρακτήρα και τις ιδιαίτερές της μυρωδιές. Η περιοχή αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί πεδίο υποδοχής μεσαίων και μικροαστικών στρωμάτων. Ως ένας από τους δήμους με το μεγαλύτερο ποσοστό κατοίκησης ανά τετραγωνικό μέτρο (στατιστικά στοιχεία) συμμετέχει σε προγράμματα και δράσεις. Μια από τις ιδιαιτερότητες του τόπου είναι η μοναδικότητα της μιας περιοχής του από την άλλη. Πρόκειται για ένα πολυδιάστατο μωσαϊκό, όπου τα σύγχρονα κτήρια της λεωφόρου Συγγρού γειτνιάζουν με τα μικρά χαμόσπιτα της περιοχής των Τζίτζιφιων, μεγάλα πολυκαταστήματα συνυπάρχουν δίπλα σε μικρά συνοικιακά μαγαζάκια και μεγάλα σχολικά συγκροτήματα συνυπάρχουν με λυόμενες σχολικές υποδομές.

Αυτή η πόλη, μετά τη δεκαετία του '80, μια ολέθρια περίοδο για τη χωροταξική εξέλιξη των μεγάλων πόλεων, πασχίζει να επαναφέρει και να αναδείξει την ιδιαίτερη ταυτότητά της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΚΑΛΛΙΘΕΑΣ

3.1 Υλική πολιτιστική Κληρονομιά

3.1.1 Τόποι Ιστορικής Μνήμης

Κάθε τόπος διαθέτει διάφορα σημεία που αποτελούν χώρους μνήμης και ανάδειξης της ιστορικής σπουδαιότητάς του.

3.1.1.1 Παράνομο Τυπογραφείο της ΕΑΜ

Στην οδό Σκρα, στο νούμερο 31, συναντάται μια μικρή διώροφη κατοικία όπου τίποτα δεν μαρτυρεί το σπουδαίο ρόλο που διαδραμάτισε στα χρόνια της κατοχής. Το μονώροφο αρχικά οίκημα ήταν ιδιοκτησία της οικογένειας Μενεμένη και κατασκευάστηκε το 1928 (Παπάζογλου, 2000: 234).

Η ιστορία ξεκινά με την πρώτη γνωριμία του Βαγγέλη Μενεμένη με ένα από τα στελέχη του ΕΑΜ, το Γιώργο Ελληνούδη. Από καιρό το Ε.Α.Μ. επιθυμούσε τη δημιουργία ενός μυστικού τυπογραφείου, μέσα από τις προκηρύξεις του οποίου ο λαός θα ενημερωνόταν για την αντιστασιακή δράση. Η ιδέα βρήκε γόνιμο έδαφος και το σπίτι της οικογένειας Μενεμένη μετατράπηκε σε τυπογραφείο (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 180).

Το έργο ήταν δύσκολο και έπρεπε να πραγματοποιηθεί κάτω από άκρα μυστικότητα. Αρχικά, δημιουργήθηκε ένα κενό στο ξύλινο πάτωμα της σάλας και έπειτα έγινε αφαίρεση του χώματος για τη δημιουργία μιας κρύπτης που θα φιλοξενούσε το πιεστήριο. Την άνοιξη του 1942 πρωτολειτούργησε το τυπογραφείο με προσωπικό τους Νίκο Καλατζοπουλο, Τάκη Χατζή, Χρήστο Τζήμα, Κώστα Βιδάλη και Βαγγέλη Μενεμένη. Με την αποχώρηση των κατοχικών δυνάμεων τον Οκτώβριο του 1944 σταμάτησε και η λειτουργία του (Παπάζογλου, 2000: 234).

Την ύπαρξη του τυπογραφείου αποκάλυψε ο ιδιοκτήτης στην οικογένειά του μόλις το 1984 μετά από την επιθυμία που εκδήλωσαν τα αδέλφια του και συνιδιοκτήτες του ακινήτου να δοθεί το κτίσμα για αντιπαροχή (ό.π.: 236).

Στα σχέδια του δήμου είναι η δημιουργία του μουσείου Τύπου της Εαμικής Εθνικής Αντίστασης που φιλοδοξεί να φιλοξενήσει στους χώρους του ιστορικού πλέον κτηρίου της οδού Σκρα 31. Το σχέδιο αυτό δεν είναι γνωστό πότε θα υλοποιηθεί (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 182).

3.1.1.2 Το Σπίτι της οδού Μπιζανίου

Έναν ακόμη σημαντικό τόπο ιστορικής μνήμης συναντά κανείς, παρατηρώντας τη μικρή μονοκατοικία της οδού Μπιζανίου, στο νούμερο 10. Εκτενής αναφορά για τη σπουδαιότητα του κτηρίου έχει γίνει σε προηγούμενο κεφάλαιο. Είναι σημαντικό να τονιστεί για μια ακόμη φορά η ανιδιοτελής θυσία των 10 Ελασιτών, που έπεσαν υπερασπιζόμενοι την ελευθερία έναντι μιας άνισα πολυάριθμης ομάδας εισβολέων. Το βράδυ της 23ης Ιουλίου 1944, το μικρό σπιτάκι «Κάστρο» έγινε τόπος λαϊκού προσκυνήματος και κάπου σε μια γωνιά γράφτηκε η φράση: «Κάστρο δεν ήταν μ' άντεξε σαν Κάστρο» (Παπάζογλου, 2000: 248).

Οι τοίχοι του ακόμη και τώρα φέρουν χαραγμένα τα ονόματα των αγωνιστών (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 182 – 185):

Θανάσης Αλεξίου, 20 ετών

Γιάννης Ιωακειμίδης, 17 ετών

Σπύρος Χατζηπουλημένος, 17 ετών

Δημήτρης Γαλιάτσος, 19 ετών

Δημήτρης Βασιλειάδης, 19 ετών

Ιορδάνης Παπαδόπουλος, 20 ετών

Στέλιος Βιτσέντζος, 20 ετών

Γιώργης Γυμνόπουλος, 21 ετών

Γαβριήλ Μυριδινός, 25 ετών

Παύλος Αιγινόπουλος, 20 ετών

Κάτω από τα ονόματά τους λιγοστοί στίχοι μαρτυρούν τη γενναιότητα και την αυτοθυσία τους (Παπάζογλου, 2000: 240):

«Ολοκαύτωμα γινήκατε σεις
πατρίδα και τιμή να υπερασπισθείτε
λεβέντες κι αν πεθάνατε σεις
αιώνια στη μνήμη μας ζείτε.
Αδέλφια η θυσία άσκοπα δεν έγινε
σα χείμαρρος το αίμα σας
της προδοσίας το βούρκο θα ξεπλύνει.
Η συνοικία σας ευγνωμονεί
κι ευλαβικά κλίνει το γόνα
περήφανη για σας που πέσατε»

Αναγνωρίζοντας τη σπουδαιότητα και ιστορικότητα του σημείου, το 17^ο δημοτικό σχολείο Καλλιθέας τιμά τους ήρωες του τόπου του, οργανώνοντας την ετήσια σχολική εορτή της 28ης Οκτωβρίου δίπλα από το κτήριο, μπροστά δηλαδή στο μνημείο που έχει τοποθετηθεί εκεί στη μνήμη των πεσόντων.

3.1.2 Μουσεία – Πινακοθήκες

Η πόλη της Καλλιθέας διαθέτει πέντε μουσεία και μία πινακοθήκη. Το πρώτο είναι το Σπίτι – Μουσείο της συγγραφέως Έλλης Αλεξίου, γνωστό και ως «Μουσείο Αλεξίου», ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Σημαντικό μουσείο με ιδιαίτερο χαρακτήρα είναι το Μουσείο Αφής του

«Φάρου» τυφλών, καθώς αποτελεί το μοναδικό στο είδος του για τη χώρα μας. Ένα μουσείο σε διαδικασία ανασύστασης αυτό το διάστημα είναι το Μουσείο Ελληνικής Πανίδας του 2^{ου} Κυνηγετικού Συλλόγου. Ένα ακόμη μουσείο, που το κοινό περιμένει εναγωνίως τα εγκαίνιά του, είναι το Μουσείο της ΠΕΑΝ. Ιδιαίτερου ύφους είναι και το Μουσείο Εθνικής Αντίστασης της οδού Μπιζανίου, το οποίο αυτό το διάστημα παραμένει κλειστό λόγω έργων συντήρησης. Τέλος, σε μια από τις δύο πρώτες οικίες της περιοχής συναντάται η Δημοτική Πινακοθήκη «Σοφία Λασκαρίδου».

3.1.2.1 Σπίτι – Μουσείο της συγγραφέως Έλλης Αλεξίου

Το μουσείο της Έλλης Αλεξίου στεγάζεται στο χώρο της τελευταίας κατοικίας της συγγραφέως, στην οδό Σαπφούς 49, στην Καλλιθέα. Η Έλλη Αλεξίου είναι γνωστή τόσο για το παιδαγωγικό και συγγραφικό της έργο όσο και για την αντιστασιακή της δράση και τις πολιτικές της απόψεις. Το σπίτι, όπου έμενε με τον γαμπρό της Μάρκο Αυγέρη, μετά το θάνατο της αδελφής της το 1962, μετατράπηκε σε μουσείο και φιλοξενεί προσωπικά της αντικείμενα, έπιπλα και βιβλία, καθώς και μια σειρά από έγγραφα τόσο δικά της όσο και της αδελφής της Γαλάτειας, του γαμπρού της Μάρκου και του Βάσου Δασκαλάκη (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 203).

Το μουσείο άρχισε να λειτουργεί 6 χρόνια μετά το θάνατο της συγγραφέως και αποτελεί ένα μη κερδοσκοπικό φορέα ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Όλα τα χρόνια λειτουργίας, ο χώρος ήταν ανοικτός στο κοινό και οι επισκέπτες γνώρισαν από κοντά την παρακαταθήκη της πνευματικής οικογένειας των Αλεξίου χωρίς να πληρώνουν εισιτήριο. Το Δ.Σ. του Μουσείου «Έλλης Αλεξίου» διαχειριζόταν το καθεστώς λειτουργίας του, ενώ τα τελευταία χρόνια παραμένει κλειστό αντιμετωπίζοντας οικονομικές δυσκολίες ("ΔΕΗ κατά Μουσείου «Έλλης Αλεξίου»", 1999).

3.1.2.2 Μουσείο Αφής του «Φάρου» Τυφλών

Το "Μουσείο Αφής" συναντάται σε ένα διώροφο νεοκλασικό κτήριο της οδού Δοϊράνης 198, στην Καλλιθέα. Το κτήριο αποτελεί δωρεά του Γεωργίου και της Ευγενίας Εμπειρικού προς

το μη κερδοσκοπικό οργανισμό «Φάρος Τυφλών» Ελλάδας. Το μουσείο είναι το μοναδικό στην κατηγορία του στην Ελλάδα και ένα από τα πέντε μουσεία αντίστοιχου είδους στον κόσμο ("Μουσείο Αφής - Φάρος Τυφλών της Ελλάδος", χ.χ.).

Από τις αρχές της δεκαετίας του '80, είχε διαπιστωθεί η αναγκαιότητα για επαφή των ατόμων με προβλήματα όρασης με τον κόσμο της τέχνης και την πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας. Η δημιουργία του «Μουσείου Αφής», το 1984, ήρθε να καλύψει το κενό αυτό, ώστε να δώσει τη δυνατότητα σε τυφλούς να προσεγγίσουν τα έργα τέχνης με το δικό τους μοναδικό τρόπο (ό.π.).

Το μουσείο ξεκίνησε την πορεία του με μικρά βήματα αλλά χάρη στις δωρεές εταιρειών, οργανισμών, αλλά και απλών ιδιωτών κατάφερε να αποκτήσει μια ενδιαφέρουσα συλλογή. Η επιβράβευση των κόπων δεν άργησε να έρθει, καθώς το 1988 έλαβε τον έπαινο του Ευρωπαϊκού Μουσείου της Χρονιάς ανάμεσα σε 70 υποψηφιότητες άλλων ευρωπαϊκών μουσείων (ό.π.).

Καταστροφικός υπήρξε ο σεισμός του 1999 τόσο για τη λειτουργία του όσο και για τις κτιριακές του εγκαταστάσεις. Η ανοδική του πορεία αναστάλθηκε μιας και το κτήριο είχε υποστεί ανεπανόρθωτες ζημιές. Το 2004, ολοκληρώθηκε η αποκατάστασή του, με τη συμβολή τόσο των κρατικών φορέων όσο και ιδιωτικών οργανισμών. Στις 9 Μαρτίου του 2004, στην τελετή εγκαινίων, παρευρίσκεται ο τότε πρόεδρος της δημοκρατίας, υπογραμμίζοντας έτσι τη σπουδαιότητα ενός τέτοιου μουσείου (ό.π.).

Την ίδια χρονιά, μια νέα πρωτιά έρχεται να προστεθεί στις διακρίσεις του μουσείου, καθώς το «Σωματείο Φίλων των Μουσείων» εξήρε τη δυνατότητα προσβασιμότητας που παρέχουν οι εγκαταστάσεις του μουσείου (ό.π.).

Η συλλογή του Μουσείου αποτελείται από γνήσια αντίγραφα, προερχόμενα από το Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων του Υπουργείου Πολιτισμού. Η δημιουργία της ξεκίνησε με την αγορά κάποιων εκθεμάτων από τον Φάρο τυφλών Ελλάδος και εμπλουτίστηκε σταδιακά από δωρεές. Σήμερα, διαθέτει ένα σημαντικό αριθμό πιστών αντιγραφών αγαλμάτων, αγγείων, γλυπτών και άλλων χρηστικών αντικειμένων, τα πρωτότυπα των οποίων εκτίθενται στα σημαντικότερα μουσεία της χώρας. Ο επισκέπτης θα συναντήσει εκθέματα της Κυκλαδικής, Μινωικής, Γεωμετρικής, Αρχαϊκής, Κλασικής, Ελληνιστικής και Ρωμαϊκής περιόδου. Στα σημαντικότερα εκθέματα συγκαταλέγονται ο Ηνίοχος των Δελφών, ο Κούρος της Βολομάνδρας και ο Παις του

Κριτίου (ό.π.). Νέο απόκτημα της συλλογής αποτελεί η απόδοση σε αντιστοιχία κλίμακας της μακέτας του θεάτρου του Διονύσου.

Στην επιμέλεια του στησίματος του μουσείου συνέβαλε η Ένωση Φίλων Μουσείου Ακρόπολης. Η θέση των εκθεμάτων έχει μελετηθεί προσεκτικά, ώστε να τα κάνει προσιτά σε άτομα με κινητικά προβλήματα, με προβλήματα όρασης αλλά και σε όλες τις ομάδες ενηλίκων και ανηλίκων επισκεπτών. Η οργάνωση της συλλογής έχει γίνει τόσο σε συνάρτηση με τη θεματολογία όσο και βάσει της χρονολογικής εξέλιξης των εκθεμάτων (Παράρτημα 8).

Στο ισόγειο, συναντάται αίθουσα αφιερωμένη στον αθλητισμό. Διαθέτει ανάγλυφες και ολόγλυφες αναπαραγωγές έργων, όπως ο Ερμής του Πραξιτέλη. Στην επόμενη αίθουσα του ισόγειου, η θεματική είναι θρησκευτικού χαρακτήρα. Παρουσιάζεται ο βυζαντινός πολιτισμός μέσα από τη δημιουργία του εσωτερικού ενός παρεκκλησίου. Σε αυτό, ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να αγγίξει και να αντιληφθεί τη φόρμα και τα μοτίβα ενός τέμπλου σε συνδυασμό με τα αντικείμενα που χρησιμοποιούνται στα εκκλησιαστικά μυστήρια.

Ο χώρος διαθέτει ακουστική ξενάγηση σε ελληνική και αγγλική γλώσσα, προσφέρει ξεναγήσεις σε ομάδες και μεμονωμένα άτομα και στα επόμενα σχέδιά του στοχεύει να εντάξει στις υπηρεσίες του ψηφιακές εφαρμογές κινητού τηλεφώνου, με τη βοήθεια των οποίων θα μπορεί κανείς να περιηγείται στο χώρο και να πληροφορείται για τα εκθέματα (Παράρτημα 8).

Η λειτουργία του μουσείου στηρίζεται σε μεγάλο ποσοστό στην εθελοντική εργασία. Αρχικά, τα εκπαιδευτικά προγράμματα του μουσείου πραγματοποιούνταν έπειτα από συνεννόηση με τους υπεύθυνους, όμως από το 2009 και έπειτα τα προγράμματα αυτά πραγματοποιούνται σε καθημερινή βάση και απευθύνονται σε ενήλικες αλλά και ομάδες παιδιών (Παράρτημα 8).

Σύμφωνα με την κυρία Αργυρώ Καραβίνου, υπεύθυνη των εκπαιδευτικών δράσεων του μουσείου, η επισκεψιμότητα εξελίσσεται ανοδικά. Το 2009 υπολογίστηκε ότι το χώρο επισκέφτηκαν 3.500 άτομα, ενώ πλέον ο αριθμός αυτός έχει διπλασιαστεί. Φυσικά αυτό το νούμερο δεν ανταποκρίνεται στον πραγματικό αριθμό των επισκεπτών, που είναι μεγαλύτερος, μιας και το μουσείο δίνει τη δυνατότητα της δωρεάν πρόσβασης στους χώρους του σε πολλές ομάδες ατόμων (Παράρτημα 8).

Μέσα στις γενικές επιδιώξεις του μουσείου είναι η ενημέρωση και η ευαισθητοποίηση των ατόμων με όραση στις ανάγκες και ιδιαιτερότητες των ατόμων με προβλήματα όρασης. «Οι επισκέπτες δεν έχουν εμπειρία στην απτική σύνθεση της εικόνας», λέει χαρακτηριστικά η κα. Καραβίνου (Παράρτημα 8).

3.1.2.3 Μουσείο Ελληνικής Πανίδας του 2^{ου} Κυνηγετικού Συλλόγου

Το ιδιαίτερο αυτό μουσείο αποτελεί πρωτοβουλία του 2^{ου} Κυνηγετικού Συλλόγου Καλλιθέας και για χρόνια ήταν εγκατεστημένο στην οδό Ελ. Βενιζέλου 156 σε κτήριο του δήμου, καθώς τελούσε υπό την αιγίδα του. Το 2013, η έδρα του συλλόγου καθώς και το μουσείο μεταφέρθηκαν στην οδό Σαπφούς στο νούμερο 63, όπου λειτουργεί βάσει προκαθορισμένου ιδιωτικού κανονισμού από το σύλλογο. Τα εκθέματά του απαρτίζονται από διάφορα είδη πτηνών αλλά και άλλων ζώων που στέκουν μεγαλόπρεπα και περιμένουν να τοποθετηθούν στις προθήκες του, αφού δεν έχει ακόμα συγκροτηθεί το εκθεσιακό του κομμάτι.

3.1.2.4 Μουσείο της ΠΕΑΝ

Το κτήριο που βρίσκεται επί της οδού Φιλαρέτου, στο νούμερο 108, παρουσιάζει ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό και ιστορικό συνάμα ενδιαφέρον. Κατασκευάστηκε τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, ακολουθώντας ένα «δωρικό» αρχιτεκτονικό στιλ του μεσοπολέμου. Λιτό και επιβλητικό, αποτέλεσε την οικία της οικογένειας του έφεδρου ανθυπολοχαγού Μιχ. Μπαλιτσάρη και έδρα της αντιστασιακής οργάνωσης Π.Ε.Α.Ν. (Πανελλήνιος Ένωσης Εργαζομένων Νέων). Χρόνια μετά την κατοχή, δυο ομαδάρχες της οργάνωσης δημιούργησαν «τους φίλους της ΠΕΑΝ», που φιλοξενούνταν στον ίδιο χώρο. Χαρακτηρίστηκε διατηρητέο στις 2 Απριλίου του 1996 και δωρίθηκε στο δήμο Καλλιθέας το 1999 από τη Γενική Τράπεζα της Ελλάδας, με στόχο τη δημιουργία του Μουσείου ΠΕΑΝ. Η ανακατασκευή του κτηρίου ξεκίνησε το 2007 και πλέον έχει ολοκληρωθεί (Αρχείο Πολιτιστικού Οργανισμού Δήμου Καλλιθέας · Παπάζογλου, 2000: 225 – 226).

Το ισόγειο θα φιλοξενήσει το Μουσείο Π.Ε.Α.Ν., το στήσιμο του οποίου έχει αναλάβει εξειδικευμένο προσωπικό του Μουσείου Μπενάκη, ενώ οι υπόλοιποι όροφοι φιλοξενούν φορείς

και υπηρεσίες του δήμου που ήδη έχουν εγκατασταθεί και δραστηριοποιούνται. Το μουσείο θα φιλοξενήσει πλήθος αρχειακού φωτογραφικού υλικού, αντικείμενα και έπιπλα. Ο χώρος του μουσείου τελεί υπό διαδικασία οργάνωσης και στησίματος του υλικού, ενώ αναμένεται εναγωνίως να ανοίξει τις πόρτες του στο κοινό.

3.1.2.5 Μουσείο Εθνικής Αντίστασης οδού Μπιζανίου

Το σπίτι «κάστρο», όπως είναι γνωστό, της οδού Μπιζανίου, στο νούμερο 10, σώζεται με εμφανή τα σημάδια του χρόνου έως τις μέρες μας. Την ιστορική σπουδαιότητα του μικρού οικήματος και του γεγονότος, που διαδραματίστηκε εκεί κατά την περίοδο της γερμανικής κατοχής, ήρθε να αναδείξει η μετατροπή του σε «Μουσείο Εθνικής Αντίστασης». Την επιλογή αυτή στήριξε τόσο η τοπική αυτοδιοίκηση όσο και αντιστασιακοί σύλλογοι. Τα εκθέματα του μουσείου, αν και δεν είναι αρκετά σε αριθμό, μεταφέρουν στον επισκέπτη την αίσθηση και το κλίμα της αντίστασης. Οι τοίχοι του ακόμη και τώρα φέρουν χαραγμένα τα ονόματα των αγωνιστών που έπεσαν μαχόμενοι για την πατρίδα (Παπάζογλου, 2000: 239).

Παλαιότερα, οι χώροι του μουσείου δέχονταν αρκετούς επισκέπτες και σχολεία της περιοχής. Το τελευταίο διάστημα όμως το μουσείο παραμένει κλειστό λόγω έργων συντήρησης.

3.1.2.6 Δημοτική Πινακοθήκη «Σοφία Λασκαρίδου»

Το οίκημα στη γωνία των οδών Λασκαρίδου και Φιλαρέτου, πέρα από ένα απρόσμενα κομψό κτήριο ανάμεσα σε ένα πλήθος από άχρωμες και απρόσωπες πολυκατοικίες, αποτελεί μια από τις δυο περίφημες πρώτες οικίες της Καλλιθέας, που πιθανολογείται ότι σχεδίασε ο φημισμένος γερμανός αρχιτέκτονας Ερνστ Τσίλερ (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 53).

Το μισοτελειωμένο κτίσμα, που συνάντησε ο Λάσκαρης Λασκαρίδης και προόριζε αρχικά για εξοχική κατοικία, έμελλε να εξελιχθεί σε μόνιμη οικία της οικογένειας. Ο Λασκαρίδης είχε ανοικτές τις πόρτες του σπιτιού του και σπουδαίες μορφές των γραμμάτων και των τεχνών είχαν τύχει της φιλοξενίας του. Κυριακάτικη συνήθεια της οικογένειας ήταν η υποδοχή στους κόλπους της πλήθους από σημαίνουσες προσωπικότητες. Η Σοφία Λασκαρίδου αναφέρει χαρακτηριστικά

στο ημερολόγιό της ότι ο πατέρας της έπαιζε συχνά σκάκι με το ζωγράφο Νικόλαο Οθωναίο (Ηλιοπούλου – Ρογκάν, 2007: 26).

Σημειώνουμε ότι το οίκημα κατοικήθηκε αδιάλειπτα από την οικογένεια Λασκαρίδου έως το 1965 που έφυγε από τη ζωή η Σοφία, στη διαθήκη της οποίας εκφράζεται η επιθυμία για μια μόνιμη έκθεση των προσωπικών της έργων στους χώρους του σπιτιού της (ό.π.: 22). Για μικρό χρονικό διάστημα σε χώρους της οικίας φιλοξενήθηκε και ο «Οίκος τυφλών», υπό τη διεύθυνση της Ειρήνης Λασκαρίδου, μέχρι που απέκτησε τη δική του στέγη (Αμπέτειο Μέλαθρον) (Παπάζογλου, 2000: 71). Μετά το θάνατο της ζωγράφου το σπίτι έφτασε πολλές φορές στα όρια της κατεδάφισης.

Η απόκτηση και ανακαίνιση της ιστορικής κατοικίας της ζωγράφου από το δήμο, που σήμερα λειτουργεί σύμφωνα με τη θέληση της ίδιας ως δημοτική πινακοθήκη, αποτέλεσε ένα έργο προοπτικής για το δήμο (Ζενάκος, 2001).

Με αφορμή τα εγκαίνια (2001), διοργανώθηκε στο χώρο η πρώτη έκθεση με τίτλο «Η ιστορία της πρώτης ελληνίδας ζωγράφου – Σοφία Λασκαρίδου. Η ανατροπή ενός κατεστημένου». Η έκθεση διαθέτει κάποια έργα της ζωγράφου, καθώς και μια σειρά από προσωπικά αντικείμενά της. Σήμερα, το διώροφο κτίσμα φιλοξενεί σε έναν από τους χώρους του τη μόνιμη συλλογή με έργα και αντικείμενα της ζωγράφου, ενώ παράλληλα στα υπόλοιπα δωμάτια και στον αύλειο χώρο φιλοξενούνται εποχιακές εκθέσεις και πλήθος άλλων πολιτιστικών εκδηλώσεων (Αρχείο Πολιτιστικού Οργανισμού Δήμου Καλλιθέας).

3.1.3 Μνημεία

3.1.3.1 Μνημείο Πεσόντων

Σε μια από τις πλέον χαρακτηριστικές και πολυσύχναστες πλατείες της πόλης, στην πλατεία Κύπρου, συναντά κανείς το επιβλητικό μνημείο Πεσόντων. Έργο του γλύπτη Νίκου Περαντινού, τοποθετήθηκε στην πλατεία το 1959 (Αρχείο Πολιτιστικού Οργανισμού Δήμου Καλλιθέας). Το Ηρώο Πεσόντων δημιουργήθηκε με πρωτοβουλία του δήμου Καλλιθέας, στη μνήμη των

αγωνιστών που έχασαν τη ζωή τους στις μάχες της χώρας. Στην τελετή των αποκαλυπτηρίων παραβρέθηκαν μαζί με πλήθος κόσμου οι τότε βασιλείς Παύλος και Φρειδερίκη, για να αποδώσουν τον ελάχιστο φόρο τιμής και ευγνωμοσύνης σε όσους με αυταπάρνηση υπερασπίστηκαν την πατρίδα (Παπάζογλου, 2000: 317 – 318). Και στη σύγχρονη ιστορία της η Καλλιθέα τιμά τους πεσόντες με την κατάθεση στεφάνων σε κάθε εθνική εορτή.

Το μνημείο αποτελείται από δυο φιγούρες, μια ανδρική και μια γυναικεία. Η ανδρική μορφή αναπαριστά το στρατιώτη που καλείται να υπερασπίσει την πατρίδα του. Ταυτόχρονα, η γυναικεία μορφή που ακουμπά το στρατιώτη αναπαριστά την Ελλάδα, τη νίκη, τη μάνα, τη γυναίκα ή την κόρη, όλα εκείνα τα οποία ο πολεμιστής προστατεύει και υπερασπίζεται.

3.1.3.2 Ανδριάντας Συνταγματάρχη Κωνσταντίνου Δαβάκη

Την ηρωική μορφή της Πίνδου, το στρατηγό Κωνσταντίνο Δαβάκη, τίμησε η Καλλιθέα, τοποθετώντας το 1953 τον ανδριάντα του στην κεντρική πλατεία του δήμου. Η πλατεία μετονομάστηκε σε πλατεία Δαβάκη και είναι χαρακτηρισμένη ως πάρκο (Κάρναβος, 2006: 47,50). Το έργο φιλοτέχνησε ο γνωστός γλύπτης Αχιλλέας Απέργης που έδρασε για χρόνια στην περιοχή (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 262). Πρόκειται για ένα άγαλμα σχετικά μεγάλων διαστάσεων, στημένο πάνω σε ένα μαρμάρινο βάθρο. Το άγαλμα απεικονίζει τον Κωνσταντίνο Δαβάκη με τη στολή του Συνταγματάρχη του ελληνικού στρατού να έχει προτεταμένο το δεξί του χέρι σε μια κίνηση, η οποία υποδηλώνει επίθεση ή κάποια άλλη στρατιωτική εντολή. Αντίγραφο του ανδριάντα υπάρχει στην Καστοριά.

3.1.3.3 Προτομή του Φρεντερίκ Μιστράλ

Την προτομή του γνωστού φιλέλληνα και νομπελίστα Φρεντερίκ Μιστράλ μπορεί να θαυμάσει κανείς στην Πλατεία της Αγίας Ελεούσας. Η προτομή είχε μια από τις πιο περιπετειώδεις ιστορίες. Αρχικά, τοποθετήθηκε στην πλατεία Κύπρου, το 1959. Την ίδια χρονιά έφτασαν από τη Γαλλία 35 μαθητές και μαθήτριες από το Λύκειο «Μαρσείγ – Βέιρ» για να αποδώσουν τιμή, μεταφέροντας ένα κυπαρίσσι από την πατρίδα του Μιστράλ, τη Μασσαλία. Το δέντρο φυτεύτηκε πίσω από την προτομή και συντρόφευε για οκτώ χρόνια τον ποιητή. Το 1967,

λόγω της ανάπλασης της πλατείας Κύπρου, η προτομή μεταφέρθηκε στο κηπάριο της στάσης Καραγιάννη. Η τελευταία μεταφορά της έγινε στην πλατεία Αγίας Ελεούσας, στην οποία βρίσκεται μέχρι σήμερα (Παπάζογλου, 2000: 315).

Φυσικά, η προτομή δε βγήκε αλώβητη από τις τόσες μετακινήσεις. Σε αυτές, λογικά, πρέπει να οφείλεται η καταστροφή της μαρμάρινης πλάκας στην οποία ήταν χαραγμένος ο ύμνος του ποιητή: «Κι αν είναι να πεθάνουμε για την Ελλάδα, Θεία είναι η Δάφνη. Μια φορά κανείς πεθαίνει». Τώρα πια, το αρχικό μαρμάρينو βάθρο έχει αντικατασταθεί και το νέο δε διαθέτει το σκάλισμα κλωναριού δάφνης και το στίχο του ποιητή (ό.π.).

3.1.3.4 Παμποντιακό Ηρώο

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ιστορικό ανέγερσης του Παμποντιακού Ηρώου στην Καλλιθέα. Η ιστορία του ξεκινά το 1971 στο παμποντιακό συνέδριο, που έλαβε χώρα στη Θεσσαλονίκη. Κατά τη διάρκεια των εργασιών του συνεδρίου προτάθηκε η ανέγερση ηρώου στη μνήμη του ποντιακού ελληνισμού. Η αρχική ιδέα αφορούσε στη δημιουργία του μνημείου σε κεντρικό σημείο της Θεσσαλονίκης, αλλά ποτέ δεν παραχωρήθηκε ο αναγκαίος χώρος (Παπάζογλου, 2000: 387).

Η επιθυμία όμως έμεινε άσβεστη και το θέμα επανήλθε στο προσκήνιο με νέα πρόταση, να δημιουργηθεί το μνημείο στο Α΄ νεκροταφείο Αθηνών (ό.π.: 389). Το αίτημα δεν έγινε αποδεκτό και η επιτροπή που είχε εν τω μεταξύ συσταθεί με στόχο την ανέγερση του μνημείου στράφηκε σε άλλες επιλογές, όπως ήταν η Καλλιθέα, αφού σημαντικός αριθμός Ποντίων είχε εγκατασταθεί στα όρια του δήμου. Μια από τις ιδέες που διατυπώθηκαν ήταν η δημιουργία κενотаφίου στο κοιμητήριο της Καλλιθέας, αλλά γρήγορα η πρόταση αποκλείστηκε από την ίδια την επιτροπή. Η δημιουργία ειδικού Σωματείου Ανέγερσης Παμποντιακού Ηρώου έδωσε νέα ώθηση στις προσπάθειες των Ποντίων και το επόμενο βήμα ήταν η υποβολή έγγραφου αιτήματος προς το δήμο, με το οποίο το σωματείο ζητούσε την παραχώρηση χώρου στην κεντρική πλατεία του δήμου. Ο δήμος απέρριψε το αίτημα και αντιπρότεινε την πλατεία Αγίας Ελεούσας ως ιδανικότερη λύση. Στη συνέχεια, με διαγωνισμό επιλέχτηκε το πρόπλασμα του γλύπτη Ευθύμιου Καλεβρά και όλα έδειχναν ότι το Ηρώο θα τοποθετούνταν στη μικρή αυτή πλατεία, μπροστά από το ναό της Αγίας Ελεούσας. Η εκλογή όμως του Ιωάννη Γάλλου στη Δημαρχία άλλαξε

τελείως τα δεδομένα και εγκρίθηκε το αρχικό και πολυπόθητο αίτημα της δημιουργίας της μνημειακής σύνθεσης στην κεντρική πλατεία της Καλλιθέας, την πλατεία Δαβάκη (ό.π.: 387 – 396).

Τα αποκαλυπτήρια του ηρώου πραγματοποιήθηκαν στις 20 Μαρτίου 1977 με την παρουσία πολιτικών, στρατιωτικών, θρησκευτικών αρχών και πλήθος κόσμου. Το μνημείο αποτελείται από δύο μέρη. Στο πρώτο βάθρο αναπαρίσταται μια ποντιακή οικογένεια, ενώ σε διπλανή ορθογώνια ανάγλυφη παράσταση παρουσιάζεται η ιστορική πορεία του Ποντιακού ελληνισμού στον Πόντο από την απαρχή του έως το διωγμό. Η σύλληψη της σύνθεσης έτυχε θερμής υποδοχής και θαυμασμού από το κοινό (Κάρναβος, 2006: 46 – 47).

3.1.3.5 Προτομή του Δημάρχου Ιωάννη Γάλλου

Τέσσερα χρόνια μετά το θάνατο του επίτιμου δημάρχου Καλλιθέας Ιωάννη Γάλλου, ο Ροταριανός Όμιλος Καλλιθέας, θέλοντας να τον τιμήσει για τη συνεισφορά του στην ανάπτυξη της περιοχής, δώρισε την προτομή του στον δήμο Καλλιθέας (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 302).

Το έργο αποτελεί δημιουργία του γλύπτη Μιχάλη Κάσση (Αρχείο Πολιτιστικού Οργανισμού Δήμου Καλλιθέας). Στα αποκαλυπτήρια, που πραγματοποιήθηκαν στις 31 Οκτωβρίου 1999 στην είσοδο του κεντρικού πάρκου του δήμου, παραβρέθηκαν οι τοπικές αρχές, εκπρόσωποι του κράτους και πλήθος κόσμου. Την ίδια μέρα, μια έκθεση με ντοκουμέντα και φωτογραφίες από τη δράση του επίτιμου δημάρχου Ιωάννη Γάλλου έλαβε χώρα στο Πολιτιστικό Κέντρο «Μελίνα Μερκούρη» (Παπάζογλου, 2000: 520).

3.1.3.6 Μνημείο Σοβιετικών Μαχητών

Το μνημείο Σοβιετικών Μαχητών, πεσόντων για την ελευθερία και την ανεξαρτησία της Ελλάδος (1941 – 1944), θα συναντήσει κανείς στο πάρκο Φιλαρέτου, στη συμβολή της λεωφόρου Συγγρού με την οδό Φιλαρέτου. Το έργο τοποθετήθηκε στο χώρο το 2005, με την ευκαιρία συμπλήρωσης 60 χρόνων από τους νικηφόρους αγώνες κατά του φασισμού. Σε μια

προσπάθεια να υπογραμμιστεί η συνεισφορά των Σοβιετικών στρατιωτών στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, δημιουργήθηκε αυτό το μνημείο πεσόντων από το γλύπτη Βιατσελάβ Κλίκοβ και δωρίθηκε στο δήμο Καλλιθέας από ομογενείς παλιννοστούντες, των οποίων οι πρόγονοι πολέμησαν ως σοβιετικοί Έλληνες. Στην τελετή των αποκαλυπτηρίων παραβρέθηκαν κρατικοί εκπρόσωποι τόσο από την Ελλάδα όσο και από τη Ρωσία (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 297, 302).

Η γλυπτική εγκατάσταση αποτελείται από δυο μέλη. Στο πρώτο, η ανάγλυφη φόρμα ενός πεσόντα μαχητή αναδύεται μέσα από ένα λευκό κομμάτι μαρμάρου. Ακριβώς μπροστά του και καθισμένη έχει τοποθετηθεί η δεύτερη ολόγλυφη φιγούρα μιας μάνας – γυναίκας – κόρης που θρηνεί. Στο βάθρο της σύνθεσης έχει αναγραφεί η φράση «ΑΝΔΡΩΝ ΓΑΡ ΕΠΙΦΑΝΩΝ ΠΑΣΑ ΓΗ ΤΑΦΟΣ» (Θουκυδίδης, Περικλέους Επιτάφιος, 2, 43).

3.1.3.7 Μνημείο Ελευθερίας και Ειρήνης

Στην πλατεία Ηρώων Πολυτεχνείου, πιο γνωστή για τους γηγενείς ως πλατεία Τζιτζιφιών, συναντάται το γλυπτό του γνωστού δημιουργού Πραξιτέλη Τζανουλίνο. Το πρόπλασμα του μνημείου Ειρήνης και Ελευθερίας έλαβε το Α΄ βραβείο σε Πανελλήνιο καλλιτεχνικό διαγωνισμό το 1986. Την ίδια χρονιά τοποθετήθηκε στη συμβολή των οδών Θησέως και Ποσειδώνος, στην πλατεία Τζιτζιφιών (Πασσάς, χ.χ.).

Πρέπει να αναφερθεί ότι είναι το πρώτο έργο Ελευθερίας και Ειρήνης στην Ελλάδα και τόσο η σύλληψη του δημιουργού όσο και η ένταξή του στον περιβάλλοντα χώρο εντυπωσίασε σε βαθμό που έλαβε βραβείο από την Ακαδημία Αθηνών (ό.π.).

3.1.3.8 Μνημείο Εκτελεσθέντων στο Μπλόκο (Μαντζαγριωτάκη & Δοϊράνης)

Στη διασταύρωση των οδών Δοϊράνης και Μαντζαγριωτάκη, βρίσκεται το μνημείο Εκτελεσθέντων στο Μπλόκο. Το τοιχίο που συναντά κανείς αποτελεί αναπαράσταση της μάντρας που βρισκόταν εκεί παλιότερα και που αποτέλεσε τον τόπο εκτέλεσης είκοσι δύο Ελλήνων στις 28 Αυγούστου 1944 (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 185). Το μνημείο συνορεύει

με την περίφραξη του σχολικού συγκροτήματος, που έχει ανεγερθεί στη θέση του παλιού σπιτιού – τόπου εκτέλεσης των Καλλιθεατών αγωνιστών.

Μια ανάγλυφη μορφή από μπρούντζο είναι τοποθετημένη στο τοιχίο, ενώ στις πέτρες έχουν χαραχτεί τα ονόματα των εκτελεσθέντων. Μια μαρμάρινη επιγραφή είναι τοποθετημένη στη βάση του μνημείου για να αποδώσει φόρο τιμής και ευγνωμοσύνης σε αυτούς που έχασαν τη ζωή τους για την προάσπιση της πατρίδας.

3.1.3.9 Μνημεία Εκτελεσθέντων στο Μπλόκο (Σπάρτης & Ανδρομάχης)

Το μνημείο αυτό συναντάται στο δεντροφυτεμένο διάζωμα της οδού Σπάρτης, ακριβώς στη γωνία με την οδό Ανδρομάχης. Αποτελείται από μια μαρμάρινη βάση, στην κορυφή της οποίας είναι τοποθετημένο μπρούντζινο γλυπτό του δημιουργού Γ. Λαμέρα, η υπογραφή του οποίου είναι ορατή πάνω στο γλυπτό. Δίπλα από τη βάση του έργου υπάρχει μαρμάρινη πλάκα, όπου αναγράφονται τα ονόματα των αγωνιστών που έπεσαν υπερασπιζόμενοι την πατρίδα τον Ιούνιο του '40, στο ίδιο ακριβώς μέρος. Τη σύνθεση περιστοιχίζει μια σειρά από θαμνώδη φυτά και ψηλά δέντρα. Μικρή κλίμακα υπάρχει μπροστά από το μνημείο, προσδίδοντάς του μια πιο επιβλητική διάσταση.

3.1.3.10 Μνημείο της Μάχης της οδού Μπιζανίου

Στο λιτό μνημείο της οδού Μπιζανίου έχουν χαραχθεί τα ονόματα των ηρώων που έπεσαν κατά τη διάρκεια συμπλοκής τους με ισχυρή ομάδα κατοχικών δυνάμεων. Δίπλα από το γνωστό και ως «κάστρο» σπίτι (σημερινό Μουσείο Εθνικής Αντίστασης της Καλλιθέας), όπου διαδραματίστηκε η συμπλοκή, έχει τοποθετηθεί το μνημείο της οδού Μπιζανίου. Περνώντας από το δρομάκι της Μπιζανίου, μεταξύ των οδών Κρέμου και Λασκαρίδου, μια μικρή πλατεία φέρει τη μαρμάρινη αυτή σύνθεση, δείγμα αναγνώρισης και θαυμασμού της θυσίας.

3.1.3.11 Ανδριάντας του Ελευθερίου Βενιζέλου

Παρουσία εκπροσώπων των κομμάτων, φορέων και οργανώσεων, πραγματοποιήθηκαν τα αποκαλυπτήρια του ανδριάντα του Ελευθερίου Βενιζέλου το Μάιο του 2010, ο οποίος τοποθετήθηκε στη συμβολή των οδών Ελ. Βενιζέλου και Σιβιτανίδου, στο δήμο Καλλιθέας. Το αίτημα του συνδέσμου Κρητών Καλλιθέας για τη δημιουργία και τοποθέτηση σε κεντρικό σημείο της περιοχής της ιστορικής φυσιογνωμίας του Βενιζέλου εισακούστηκε από τη δημοτική αρχή. Ακριβώς διαγώνια από την πλατεία Δαβάκη στήθηκε ο μεταλλικός ανδριάντας φυσικού μεγέθους, έργο του γλύπτη Δημητρίου Γαβαλά ("Τα αποκαλυπτήρια του ανδριάντα του Ελευθερίου Βενιζέλου", 2010).

Η φιγούρα του γνωστού κρητικού πολιτικού έχει τοποθετηθεί πάνω σε ένα τετράγωνο μαρμάρινο βάθρο που έχει χαραγμένο στην μπροστινή του πλευρά μόνο το όνομά του. Στο πλάι του έχει τοποθετηθεί ορθογώνια μεταλλική επιγραφή που αναφέρει:

Ο ΑΝΔΡΙΑΝΤΑΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ,

ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΓΛΥΠΤΗ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΓΑΒΑΛΑ

ΤΟΠΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΔΗΜΟ ΚΑΛΛΙΘΕΑΣ

ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΚΡΗΤΩΝ ΚΑΛΛΙΘΕΑΣ

ΚΑΙ ΕΓΚΑΙΝΙΑΣΤΗΚΕ ΤΟ ΜΑΪΟ ΤΟΥ 2010.

3.1.3.12 Προτομή Κούλη Αλέπη

Θέλοντας να τιμήσει τον ποιητή Κούλη Αλέπη (βλ. σχετικά παρ. 3.2.1.2, σ. 98) ο Νέος Πνευματικός Κύκλος ηγήθηκε της πρωτοβουλίας για τη δημιουργία της προτομής του. Το έργο φιλοτέχνησε η γλύπτρια Ασπασία Παπαδοπεράκη (Αρχείο Πολιτιστικού Οργανισμού Δήμου Καλλιθέας) και τοποθετήθηκε το 2009 στο αίθριο του δημαρχιακού Μεγάρου, πλάι από τις ήδη υπάρχουσες προτομές της Σοφίας Μαυροειδή – Παπαδάκη και του Γιάννη Χατζίνη.

3.1.3.13 Προτομή Σοφίας Μαυροειδή – Παπαδάκη

Στις 7 Μαρτίου του 2002, ο Δήμος Καλλιθέας και ο Νέος Πνευματικός Κύκλος τίμησαν τη Σοφία Μαυροειδή – Παπαδάκη (βλ. σχετικά παρ. 3.2.1.2, σ. 99) για τη συμβολή της στα Ελληνικά Γράμματα με ειδική τελετή, κατά την οποία έγιναν και τα αποκαλυπτήρια της προτομής της Φουρνιώτισσας ποιήτριας στο Αίθριο του Δημαρχιακού μεγάρου Καλλιθέας ("Τα αποκαλυπτήρια της προτομής της Σοφίας Μαυροειδή-Παπαδάκη στην Καλλιθέα, από τον Δήμο Καλλιθέας και τον Νέο Πνευματικό Κύκλο", 2002) Η προτομή είναι έργο του γλύπτη Β. Ξενίδη ("Ο Αντώνης Παπαδάκης μαζί με το γλύπτη Β. Ξενίδη που φιλοτέχνησε την προτομή της Σοφίας Μαυροειδή-Παπαδάκη", 2002, παρά. 5).

3.1.3.14 Προτομή Γιάννη Χατζίνη

Η προτομή του Γιάννη Χατζίνη (βλ. σχετικά παρ. 3.2.1.2, σ. 98), που τοποθετήθηκε στην είσοδο του δημαρχιακού μεγάρου, αποτελεί ένα φόρο τιμής στον ποιητή. Η πνευματική του δράση έχει υπάρξει έντονη και αδιάλειπτη από το 1929, όταν διορίστηκε για πρώτη φορά στο Ταμείο Καλλιθέας έως το τέλος της ζωής του (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 156). Μετά το θάνατό του, σύμφωνα με τις επιθυμίες του ποιητή και κριτικού, το σπίτι με την πλούσια βιβλιοθήκη του περιήλθε στο δήμο Καλλιθέας (Παπάζογλου, 2000: 396). Τώρα πλέον εκεί στεγάζεται το Δημοτικό Κέντρο Μελέτης Νεοελληνικής Λογοτεχνίας «Γιάννης Χατζίνης» (Παράρτημα 7).

3.1.3.15 Γλυπτό Οίκου Τυφλών

Μια σύνθεση δυο μορφών κοσμεί την είσοδο του κτηρίου του KEAT³ Καλλιθέας. Οι φιγούρες είναι τοποθετημένες πάνω σε μεταλλική βάση και σε διαγώνια διάταξη. Η γλυπτική σύνθεση είναι έργο του γνωστού εικαστικού Πέτρου Ρουκουτάκη, ο οποίος στα εικοσιοκτώ του χρόνια τυφλώθηκε και έκτοτε ασχολείται με τη γλυπτική. Από το 1982 διδάσκει γλυπτική στα τυφλά παιδιά του KEAT (Δημόσιο Δημοτικό Σχολείο Τυφλών Παιδιών Καλλιθέας). Το 1991,

³ KEAT: Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών.

ξεκίνησε το Εργαστήρι Γλυπτικής Κεραμικής του Φάρου Τυφλών της Ελλάδας. Έχει οργανώσει και συμμετάσχει σε πολλές ατομικές και ομαδικές εκθέσεις. Για την προσφορά του στη γλυπτική, αλλά και το εκπαιδευτικό του έργο στην τέχνη έχει τιμηθεί κατ' επανάληψη από διάφορους οργανισμούς και ιδρύματα ("Πέτρος Ρουκουτάκης – Ο τυφλός Γλύπτης", χ.χ., παρά. 1).

3.1.4 Διατηρητέα Κτήρια

Τα κτήρια λειτουργούν ως ζωντανές μαρτυρίες της ιστορικής πορείας ενός τόπου, εντάσσονται στον ιστό της πόλης και αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας των κατοίκων. Το πλήθος των κτισμάτων που καταφέρνει να επιβιώσει στο πέρασμα του χρόνου μαρτυρά το τοπικό και κρατικό ενδιαφέρον σε ζητήματα προστασίας αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Αν και η Καλλιθέα διέθετε μια σειρά από εντυπωσιακές βίλλες των αρχών του 19^{ου} αιώνα, στις μέρες μας είναι περιορισμένος ο αριθμός των κτισμάτων που έχουν σωθεί από τη συνεχόμενη ανθρώπινη παρέμβαση.

3.1.4.1 Διατηρητέα κτήρια που επέζησαν στο χρόνο

Στα όρια του δήμου Καλλιθέας συναντά κανείς 54 κτήρια που έχουν ήδη χαρακτηριστεί ως διατηρητέα και μια σειρά αξιόλογων κτισμάτων που έχουν καταγραφεί από την Πολεοδομία, αλλά δε διαθέτουν κάποιο ειδικότερο προσδιορισμό. Στο τμήμα αυτό του πονήματος θα παρουσιαστούν οικήματα με ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό και ιστορικό ενδιαφέρον (Αρχείο πολεοδομίας).

Λασκαρίδου 120 & Φιλαρέτου

Ένα εξαιρετικό κτίσμα του 1890 συναντάται στη διασταύρωση των οδών Λασκαρίδου και Φιλαρέτου. Η περίφημη οικία Λασκαρίδου αποτέλεσε μια από τις δυο πρώτες κατοικίες του

οικισμού (Κασιάνης, 1996: 17). Ως σύμβολο της ιστορίας της πόλης και ενός χαρακτηριστικού αρχιτεκτονικού στίλ, αγοράστηκε από τις δημοτικές αρχές του τόπου το 2000 και ανακαινίστηκε εξ ολοκλήρου. Από το 2001 στεγάζει τη **Δημοτική Πινακοθήκη «Σοφία Λασκαρίδου»** και αποτελεί σημείο εικαστικών – και όχι μόνο – συναντήσεων και πολιτιστική εστία της πόλης με αδιάλειπτη δράση (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 295).

Αραπάκη & Ιατρίδου 92 – «Νικολοπούλειο Οικοτροφείο»

Το κτήριο που βρίσκεται στη διασταύρωση των οδών Αραπάκη και Ιατρίδου 92 κατασκευάστηκε τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα μετά από δωρεά των αδελφών Νικολοπούλου για να στεγάσει το «**Νικολοπούλειο Οικοτροφείο**» για τυφλά παιδιά. Το οίκημα, που ήρθε να προστεθεί στο σύνολο των προσφερόμενων υπηρεσιών του «Οίκου Τυφλών», καλύπτει ένα μεγάλο τμήμα του οικοδομικού τετραγώνου στο οποίο ανήκει (Παπάζογλου, 2000: 74).

Το κτίσμα έχει υποστεί σοβαρές φθορές από το χρόνο (και από μια σειρά παράνομων εισβολέων, σύμφωνα πάντα με τη γνώμη των περιοίκων της περιοχής). Ο ψηλός αυλόγυρος σε συνδυασμό με την πυκνή πλέον βλάστηση καθιστά αδύνατη την οπτική επαφή με το κτήριο που είναι κτισμένο στο κέντρο του οικοπέδου.

Το οίκημα, με όλη την περίμετρη έκταση που του αντιστοιχεί, χαρακτηρίστηκε ως διατηρητέο στις 25 Ιανουαρίου 1990.

Ρήγα Φεραίου 34 – 36

Το περίφημο στενό δρομάκι Ρήγα Φεραίου φιλοξενεί τα περισσότερα εναπομείναντα κτήρια που κατασκεύασε η Ανώνυμη Μετοχική Εταιρεία. Ο οργανισμός αυτός δημιουργήθηκε το 1909 με την επωνυμία «Εταιρεία Οικοδομικών Επιχειρήσεων» και κατασκεύασε συνολικά πενήντα διώροφες μονοκατοικίες (Παπάζογλου, 2000: 79).

Στο νούμερο 34 – 36 παρουσιάζονται δυο από τις πλέον αντιπροσωπευτικές κατοικίες που κατασκευάστηκαν το 1915. Με κυρίαρχο υλικό την πέτρα, οι κατοικίες αυτές αποτέλεσαν σήμα

κατατεθέν της συνοικίας Χαροκόπου. Χαρακτηρίστηκαν ως διατηρητέες στις 25 Σεπτεμβρίου 1989 και παραμένουν καλοδιατηρημένες ως και σήμερα.

Μεταμορφώσεως Ι και Περικλέους

Σε κεντρικό σημείο της πόλης, στη διασταύρωση των οδών Μεταμορφώσεως και Περικλέους, βρίσκεται ένα ιδιαίτερο κτήριο κόκκινου χρώματος με μοναδικό εκλεκτικίστικο αρχιτεκτονικό ύφος. Λόγω της χρωματικής και χρηστικής του ιδιαιτερότητας το οίκημα είναι γνωστό και με την ονομασία **«Κόκκινο Σχολείο»**. Το επιβλητικό αυτό κτίσμα, δημιουργία του αρχιτέκτονα Αριστοτέλη Βάλβη, χρονολογείται από το 1923 και η κατασκευή του οφείλεται στις εκτεταμένες ενέργειες της Ειρήνης Λασκαρίδου. Η δραστήρια αυτή Διευθύντρια του «Οίκου Τυφλών» στόχευε στη δημιουργία, κοντά στη σχολή της, ενός χώρου όπου θα φιλοξενούνταν τυφλά παιδιά. Το κτήριο κατασκευάστηκε διαγώνια σχεδόν από το «Αμπέτειον Μέλαθρον» και είναι ακόμη και τώρα ορατό από την κεντρική λεωφόρο Ελ. Βενιζέλου (Παπάζογλου, 2000: 78).

Αρχικά, χρησιμοποιήθηκε ως ξενώνας για τυφλά παιδιά, ενώ μετά τη Γερμανική κατοχή φιλοξένησε τη δημόσια Εμπορική Σχολή Καλλιθέας και τέλος στέγασε ένα Δημοτικό Σχολείο (ό.π.). Για αρκετά χρόνια είχε αφεθεί στη μοίρα του και οδηγείτο στην κατάρρευση. Χαρακτηρίστηκε ως διατηρητέο στις 7 Ιουλίου 1993 και μετά από επίμονες προσπάθειες αγοράστηκε από το Δήμο για να αποτελέσει στέγη του Δημοτικού Ωδείου Καλλιθέας. Στις αρχές του 2014 ξεκίνησαν οι εργασίες αναστήλωσης.

Μεγαλουπόλεως 21 και Ν. Ζερβού

Την επιβλητικότετη έπαυλη των αδελφών Γεωργή, γνωστών αλευροβιομηχάνων, συναντά κανείς στην περιοχή της Αγίας Ελεούσας. Το μεγαλοπρεπές οίκημα κατασκευάστηκε το 1921 και διατηρείται ανέπαφο μέχρι και σήμερα. Το κτήριο έχει αλλάξει φυσικά χρήση και από κατοικία πλέον στεγάζει το 20ο Δημοτικό Σχολείο Καλλιθέας. Γνωστό με τα χρόνια και ως **«Πέτρινο Σχολείο»**, αποτελεί σημείο αναφοράς για τους κατοίκους της περιοχής. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι το συγκεκριμένο κτήριο ήταν και το πρώτο κτίσμα της πόλης που χαρακτηρίστηκε διατηρητέο το 1985 (Παπάζογλου, 2000: 91).

Ελευθερίου Βενιζέλου 70 «Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο»

Το περίφημο κεντρικό κτήριο του **Χαροκόπειου Πανεπιστημίου** συναντά κανείς στη λεωφόρο Ελευθερίου Βενιζέλου (πρώην Θησέως), στον αριθμό 70. Το κτίσμα δεσπόζει επιβλητικό και μεγαλόπρεπο στο κέντρο του μεγάλου οικοδομικού τετραγώνου στο βόρειο τμήμα της πόλης, στην ομώνυμη συνοικία Χαροκόπου.

Το κτήριο, όπως και όλη η έκτασή του, αποτελεί δωρεά του Παναγή Χαροκόπου με σκοπό τη δημιουργία και στέγαση στους χώρους του μιας Οικοκυρικής και Επαγγελματικής Σχολής στα πρότυπα των αντίστοιχων ευρωπαϊκών. Για το σκοπό αυτό τον Οκτώβριο του 1906 αγόρασε στην Καλλιθέα οικόπεδο έκτασης 20.000 τ.μ. (Παπάζογλου, 2000: 83).

Αρχιτέκτονας του κτηρίου ήταν ο Κεφαλλονίτης Αν. Μεταξάς ο οποίος στα σχέδιά του είχε δημιουργήσει, για τις ανάγκες της σχολής, ένα ολόκληρο κτιριακό συγκρότημα. Από τα αρχικά σχέδια μόνο το κεντρικό κτήριο πραγματοποιήθηκε. Το 1916 άρχισαν οι εργασίες ανέγερσης του διώροφου αυτού κτηρίου, οι οποίες ολοκληρώθηκαν το 1920. Η μόνη αλλαγή που επήλθε στο κτήριο ήταν αυτή του 1959 με την προσθήκη, στο πίσω τμήμα του, μιας αίθουσας τελετών στο επίπεδο του ισογείου και ακριβώς από κάτω της μιας σειράς εργαστηρίων (Γεωργιτσογιάννη, 2000: 127, 168).

Την περίοδο 1993 – 1994 το κτήριο ανακαινίστηκε (ό.π.: 172) και στις 7 Ιουλίου 1993 χαρακτηρίστηκε ως διατηρητέο. Έκτοτε αποτελεί στολίδι της περιοχής και σημείο αναφοράς των κατοίκων.

Ελ. Βενιζέλου 210 «Αμπέτειον Μέλαθρον»

Το επιβλητικό μέγαρο που βρίσκεται στην οδό Ελ. Βενιζέλου, στον αριθμό 210, αποτελεί δωρεά των Ελληνοαιγυπτίων αδελφών Άμπετ. Για το λόγο αυτό το κτιριακό συγκρότημα που δημιουργήθηκε ονομάστηκε «**Αμπέτειον Μέλαθρον**». Το κτήριο κατασκευάστηκε το 1910 και στέγασε επί σειρά ετών τον «Οίκο Τυφλών», ένα ίδρυμα που συστάθηκε το 1906. Χαρακτηρίστηκε διατηρητέο το 1993 και πλέον δε χρησιμοποιείται, καθώς το Κ.Ε.Α.Τ. (όπως

είναι η σημερινή ονομασία του φορέα) διαθέτει νέο κτήριο στον ίδιο χώρο, ακριβώς δίπλα από το διατηρητέο (Παπάζογλου, 2000: 71).

3.1.4.2 Διατηρητέα κτήρια που χάθηκαν στο χρόνο

Αρκετά από τα πρώτα κτίσματα της περιοχής δε διασώθηκαν δυστυχώς με το πέρασμα του χρόνου. Πολυπαραγοντικές υπήρξαν οι αιτίες που οδήγησαν την πόλη στην απογύμνωσή της από τον αρχιτεκτονικό της πλούτο. Ουσιαστικότερη όλων ήταν η ανάγκη για άμεση στέγαση, τις δεκαετίες '70 και '80, αγροτικών μαζών που εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα και τα ευρύτερα περίχωρά της. Η πρακτική της αντιπαροχής στέρησε σε όλες τις πόλεις της Ελλάδας τον κτιριακό τους θησαυρό.

Η ονομαστή οικία του Γεωργίου Φιλάρετου, η γνωστή με την επωνυμία «Σικελία» δεν κατάφερε να επιβιώσει από τη σαρωτική λαίλαπα της αντιπαροχής και κατεδαφίστηκε τη δεκαετία του 1960 (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 57). Οι δυο πρώτες κατοικίες θεωρείται ότι στηρίζονταν σε σχέδια του αρχιτέκτονα Παύλου Τσίλλερ και αποτελούσαν ιδιαίτερα αρχιτεκτονικά κτίσματα (Κασιάνης, 1996: 16). Η Σικελία ήταν ένα διώροφο κτίσμα στεγασμένο με μια ξύλινη δίκλινη στέγη. Διέθετε πολλές βεράντες και ένα προεξέχοντα τριώροφο πύργο. Στον κήπο της ο Φιλάρετος κατασκεύασε δυο ακόμη κτίσματα για να καλύψει τις ανάγκες στέγασης της εκτενούς βιβλιοθήκης και του γραφείου του. Οι χώροι ονομάστηκαν «Ηλύσιον και «Παλλάδιον» αντιστοίχως και μαζί με το υπόλοιπο κτίσμα αποτελούν παρελθόν. Τα μόνα σωζόμενα τεκμήρια είναι οι φωτογραφίες που απεικονίζουν τις δυο πρώτες οικίες της Καλλιθέας μαζί (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 56 – 57· Παπάζογλου, 2000: 427).

Ανάμνηση αποτελούν και οι τρεις βίλλες των αδελφών Χαροκόπου. Τα οικήματα πανομοιότυπου σχεδιασμού βρίσκονταν επί της οδού Εσπερίδων μεταξύ των δρόμων Ιφιγενείας – Γρυπάρη – Μαντζαγριωτάκη. Τα κτήρια, με νεοκλασικά στοιχεία, είχαν κατασκευαστεί το 1915 και ανήκαν στη γνωστή για τις δωρεές της οικογένεια Χαροκόπου (Παπάζογλου, 2000: 91).

Η πανέμορφη κατάλευκη οικία, στη διασταύρωση των οδών Σιβιτανίδου και Αραπάκη, με την εντυπωσιακή κεντρική κλίμακα στην όψη της, αποτελούσε ιδιοκτησία της οικογένειας

Φορνέζη. Το οίκημα κατεδαφίστηκε το 1972 για να κατασκευαστεί στο ίδιο σημείο άχαρη πολυκατοικία (ό.π.: 425).

Τη σπουδαία μορφή του ιστορικού Γεωργίου Κρέμου τίμησε ο δήμος δίνοντας το όνομά του σε μια από τις οδούς όπου βρισκόταν η οικία του. Το ιδιαίτερο οίκημα της οικογένειας Κρέμου θαύμαζε κανείς στη διασταύρωση των οδών Σιβιτανίδου και Κρέμου στο κέντρο της πόλης. Δυστυχώς, το λιθόκτιστο οικοδόμημα, όπως και πολλά άλλα, κατεδαφίστηκε το 1967 (ό.π.: 426).

3.1.5 Εκπαιδευτικά Ιδρύματα

3.1.5.1 Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Το Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο συναντάται σε κεντρικό σημείο της Καλλιθέας, πάνω στη λεωφόρο Ελευθερίου Βενιζέλου, στο βόρειο τμήμα του δήμου. Αποτελεί σημείο αναφοράς για τον τόπο και η λειτουργία του στηρίζει οικονομικά την ευρύτερη περιοχή (Κάρναβος, 2006: 28).

Η ιστορία του Χαροκοπείου συνδέεται άρρηκτα τόσο με την ιστορία της οικογένειας Χαροκόπου όσο και με τη δημιουργία και εξέλιξη του δήμου Καλλιθέας (Παπάζογλου, 2000: 86).

Η δωρεά του Παναγή Χαροκόπου για την ίδρυση μιας Οικοκυρικής και Επαγγελματικής Σχολής στα πρότυπα των αντίστοιχων ευρωπαϊκών, ήρθε να καλύψει ένα μεγάλο κενό στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και κυρίως σε ό,τι αφορά τη γυναικεία εκπαίδευση. Αν και οι προσπάθειες που κατέβαλαν διάφορες σημαίνουσες προσωπικότητες των γραμμάτων, κυρίως γυναικείες, για την εκπαίδευση των γυναικών ήταν πράγματι φιλότιμες, στην πραγματικότητα η κατάσταση στον χώρο της οικοκυρικής εκπαίδευσης ήταν σαφώς ελλιπής. Η διαπίστωση αυτή επισημάνθηκε και στο Α΄ Πανελλήνιο Εκπαιδευτικό Συνέδριο του 1904 αλλά παρόλα αυτά καμιά κρατική μέριμνα δεν ελήφθη (Γεωργιτισογιάννη, 2000: 121).

Ο Χαροκόπος ήταν υπέρμαχος της γυναικείας χειραφέτησης και ως Έλληνας της διασποράς η επαφή του με τα ευρωπαϊκά ρεύματα ήταν πιο άμεση και η διάθεσή του να βοηθήσει την μητροπολιτική Ελλάδα ουσιαστική. Το 1906 ο Χαροκόπος με προσωπική του πρωτοβουλία εμφανίστηκε στην πριγκίπισσα Σοφία, σύζυγο του τότε διαδόχου Κωνσταντίνου, με το αίτημα

“της υψηλής εποπτείας και διοίκησης της σχολής” που σκόπευε να ιδρύσει (ό.π.: 122 – 123). Τον Οκτώβριο της ίδιας χρονιάς αγόρασε στην Καλλιθέα οικοπέδο έκτασης 20.000 τ.μ. για την ανέγερση του κτιριακού συγκροτήματος της σχολής που οραματιζόταν (Παπάζογλου, 2000: 83).

Στις 4 Αυγούστου του 1908 και μετά από μακροχρόνια και διεξοδική μελέτη κατέληξε στην απόφαση της ίδρυσης οικοκυρικής σχολής, που θα ονομαζόταν «Χαροκόπειος Οικοκυρική και Επαγγελματική Σχολή Θηλέων». Αρχικά, είχε σχεδιαστεί να είναι τρία τα τμήματα που θα λειτουργούσαν, το Οικοκυρικό, το Επαγγελματικό και το τμήμα εκπαίδευσης υπηρετριών (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 76). Στόχος του Χαροκόπου ήταν να δημιουργηθεί και ένα διδασκαλείο, μέσα στο οποίο θα εκπαιδευόταν ειδικό εκπαιδευτικό προσωπικό στον τομέα της Οικιακής Οικονομίας (Παπάζογλου, 2000: 83).

Στα τρία τμήματα, που είχαν προβλεφθεί από το καταστατικό ότι θα λειτουργούσαν η διάρκεια φοίτησης διαφοροποιούνταν ανάλογα με τις εκπαιδευτικές απαιτήσεις (Γεωργιτσογιάννη, 2000: 142 – 145). Μόνο στο Οικοκυρικό τμήμα χρειαζόταν η καταβολή διδάκτρων, το ποσό των οποίων είχε οριστεί να είναι αρκετά χαμηλό (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 76).

Αν και, όπως αναφέρθηκε, δεν ήταν η πρώτη προσπάθεια ίδρυσης μιας σχολής αυτού του τύπου, ο Χαροκόπος καινοτόμησε στο γεγονός ότι μετά από διεξοδική μελέτη δημιουργήθηκε μια σχολή με άρτιες κτιριακές εγκαταστάσεις, εξαιρετή αρχιτεκτονική κήπου και πρωτίστως οικονομικά αυτοδύναμη (ό.π.: 76, 145).

Στην πορεία του αυτή συμπαραστάτες και συνοδοιπόροι υπήρξαν επιφανείς προσωπικότητες, όπως ο αρχιτέκτονας Αναστάσιος Μεταξάς, που ανέλαβε τη μελέτη και δημιουργία του κτιριακού συγκροτήματος και ο Αριστοτέλης Κουρτίδης καθηγητής του Αρσακείου και γνώστης των ζητημάτων που αφορούσαν τη γυναικεία εκπαίδευση (Παπάζογλου, 2000: 83).

Ο αρχιτέκτονας Αν. Μεταξάς, παλιός συνεργάτης του Χαροκόπου, κλήθηκε να ταξιδέψει στην Ευρώπη και να μελετήσει εκ του σύνεγγυς αντίστοιχες σχολές ως προς την αρχιτεκτονική τους μορφή και τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας τους. Ο Κεφαλλονίτης αρχιτέκτονας, κατά τη διάρκεια των ταξιδιών του, κρατούσε εκτενείς σημειώσεις, τις οποίες συμπεριέλαβε σε μια αναλυτική έκθεση που κατέθεσε στο Χαροκόπο (Γεωργιτσογιάννη, 2000: 127 – 128).

Αν και πολλές φορές το έργο κινδύνευε να μην πραγματοποιηθεί εξαιτίας της κρατικής κωλυσιεργίας, το Δεκέμβριο του 1909 ο Μεταξάς ολοκλήρωσε το σχεδιασμό των κτιριακών εγκαταστάσεων της σχολής. Το κτιριακό συγκρότημα θα περιστοίχιζε ένα άλσος (ό.π.:129). Το σχέδιο του κεντρικού κτηρίου προέβλεπε τη δημιουργία χώρων για την παραμονή της διευθύντριας, των εσωτερικών δασκάλων και μαθητριών, εστιατόρια, μαγειρεία, εργαστήρια χειροτεχνίας και χημείας, αίθουσα γυμναστικής και πληθώρα βοηθητικών χώρων (ό.π: 128). Παράλληλα, στο ίδιο οικόπεδο ένα ανεξάρτητο οίκημα θα λειτουργούσε ως μικρό ιατρείο και νοσηλευτήριο, ενώ στους περιβάλλοντες κήπους θα δημιουργούταν ένας ανθόκηπος και ένας λαχανόκηπος για εκπαιδευτικούς σκοπούς (ό.π: 129).

Ο Χαροκόπος σε όλη τη διάρκεια του βίου του ανέπτυξε πλούσια κοινωφελή δράση, το έργο όμως που έμελλε να συνδεθεί απόλυτα με το όνομα του είναι και το μόνο που δεν κατάφερε να δει να δημιουργείται. Η ανέγερση της σχολής ξεκίνησε το 1915, κάποια χρόνια μετά το θάνατο του δωρητή. Ο εκτελεστής της διαθήκης του και αδελφός του, Σπυρίδων Χαροκόπος, ήταν αυτός που ανέλαβε την ευθύνη αποπεράτωσής της. Για τη συντήρηση της σχολής ο Παναγής Χαροκόπος είχε μεριμνήσει στη διαθήκη του για τη διάθεση μεγάλου χρηματικού ποσού, μέσα από μια δωρεά στο ελληνικό κράτος μιας μεγάλης έκτασης (τσιφλίκι) στη Θεσσαλία, με τον όρο της κρατικής χρηματοδότησης της σχολής επί ετήσιας βάσης (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 76· Παπάζογλου, 2000: 84).

Το 1916 άρχισαν οι εργασίες ανέγερσης του κεντρικού διώροφου κτηρίου της σχολής, οι οποίες ολοκληρώθηκαν το 1920. Το κτήριο διέθετε βοηθητικούς κυρίως χώρους στο υπόγειο (μαγειρείο, τραπεζαρία, πλυντήριο, κ.α.), ενώ οι αίθουσες του ισογείου διατίθεντο για την κάλυψη εκπαιδευτικών αναγκών. Στον επάνω όροφο δημιουργήθηκαν οι κοιτώνες που φιλοξενούσαν τις εσωτερικές μαθήτριες. Δυστυχώς, από το αρχικό σχέδιο κανένα άλλο κτίσμα δεν κατασκευάστηκε (Γεωργιτσογιάννη, 2000: 168).

Τελικά, μόλις το 1929 ξεκίνησε η λειτουργία της Χαροκοπέιου Οικοκυρικής και Επαγγελματικής σχολής (ό.π.: 169). Από τα τρία τμήματα που είχαν αρχικά προβλεφθεί μόνο το διδασκαλείο για την κατάρτιση εκπαιδευτικού προσωπικού, ειδικευμένου στην Οικιακή Οικονομία, λειτούργησε. Η διάρκεια φοίτησης ήταν τριετής. Το 1931 η σχολή απέκτησε καθαρά δημόσιο χαρακτήρα και η ευθύνη λειτουργίας της ανήκει έκτοτε στο Υπουργείο Παιδείας (Παπάζογλου, 2000: 84). Με την ονομασία «Χαροκόπειος Ανωτέρα Οικοκυρική Σχολή»

αναγνωρίστηκε το 1934 ως ανώτερο εκπαιδευτικό ίδρυμα, ενώ το 1951 χαρακτηρίστηκε ως ανώτατη σχολή (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 76).

Η μόνη αλλαγή που επήλθε στο κεντρικό κτήριο ήταν η επέκταση αυτού το 1959 και η δημιουργία στο ισόγειο μιας αίθουσας τελετών, κάτω από την οποία κατασκευάστηκαν επιπλέον εργαστήρια (Γεωργιτσογιάννη, 2000: 168).

Μια σημαντική δωρεά, πάλι από την οικογένεια Χαροκόπου, έρχεται να ενισχύσει το έργο της σχολής το 1981, δίνοντας υποτροφίες και προβλέποντας την κατασκευή νέου κτηρίου, που θα διέθετε σύγχρονα εργαστήρια και αίθουσες διδασκαλίας. Η δωρήτρια Ευανθία Χαροκόπου – Πετρούτση μέσα από τη διαθήκη της μερίμνησε οικονομικά τόσο για την κατασκευή όσο και για τη συντήρηση και λειτουργία του νέου κτηρίου (ό.π.: 170).

Σημαντικό σημείο στην πορεία λειτουργίας της σχολής ήταν η δημιουργία της κατεύθυνσης της Διαιτολογίας το 1982, ενώ άξιο αναφοράς είναι ότι μόλις το 1984 δόθηκε η δυνατότητα φοίτησης και σε άντρες (ό.π.: 171).

Το 1990 η σχολή ολοκλήρωσε την πορεία της και αναβαθμίστηκε σε ανώτατο πανεπιστημιακό ίδρυμα. Το ίδρυμα έφερε την επωνυμία «Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο» και άρχισε να λειτουργεί το 1993 – 1994 μετά από μια γενική ανακαίνιση του ήδη υπάρχοντος κτιριακού συγκροτήματος. Ο πρώτος πρύτανης του πανεπιστημίου ήταν ο καθηγητής Γεώργιος Καραμπατζός το 1999, όταν απέκτησε το ίδρυμα την πρυτανική του αυτονομία ("Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο - Ιστορία", χ.χ.).

Σήμερα, το πανεπιστήμιο στεγάζει στους χώρους του κεντρικού διατηρητέου κτηρίου τις διοικητικές του υπηρεσίες, αίθουσες διδασκαλίας, εργαστήρια και ένα αμφιθέατρο μεγάλων διαστάσεων. Ένα νέο κτήριο, δίπλα από το κεντρικό, κατασκευάστηκε το 2000 για να στεγάσει τη «Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης», την αίθουσα τελετών, μια σειρά από νέα υπερσύγχρονα εργαστήρια, γραφεία καθηγητών και αίθουσες διδασκαλίας. Για την κάλυψη των αναγκών του το πανεπιστήμιο κάνει χρήση δυο ακόμα κτηρίων που βρίσκονται σε κοντινή απόσταση από το κεντρικό κτιριακό συγκρότημα ("Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο - Χώροι – Εγκαταστάσεις", χ.χ.).

Το πανεπιστήμιο διαθέτει πλέον τέσσερις προπτυχιακές κατευθύνσεις. Το πρώτο τμήμα που δημιουργήθηκε ήταν αυτό της Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας. Το δεύτερο, αυτό της Επιστήμης Διαιτολογίας – Διατροφής, ενώ έπειτα δημιουργήθηκε το Τμήμα Γεωγραφίας και το πιο πρόσφατο, το τμήμα Πληροφορικής και Τηλεματικής, λειτούργησε το 2007. Πέραν του προπτυχιακού κύκλου, το πανεπιστήμιο διαθέτει και πέντε Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών ("Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο - Ιστορία", χ.χ.).

Στους χώρους του πανεπιστημίου λειτουργούν διάφορες υπηρεσίες, όπως το γραφείο Διασύνδεσης Σπουδών και Σταδιοδρομίας, το κέντρο Συμβουλευτικής Φοιτητών, το κέντρο Πληροφορικής και Δικτύων και η βιβλιοθήκη. Οι επαφές του πανεπιστημίου με άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα του εξωτερικού καταδεικνύουν την εξωστρέφεια που το χαρακτηρίζει (ό.π.).

3.1.5.2 Πάντειο Πανεπιστήμιο

Η δημιουργία του Παντείου Πανεπιστημίου οφείλεται στην ασίγη δράση του Γεωργίου Σ. Φραγκούδη και του Αλέξανδρου Πάντου. Το κοινό όραμα της δημιουργίας στην Ελλάδα μιας Σχολής Πολιτικών Επιστημών στα πρότυπα αυτής του Παρισιού τους ένωσε νοερά, αφού στην πραγματικότητα οι δύο άνδρες δεν γνωρίστηκαν ποτέ (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006, 77).

Στις 2 Ιανουαρίου του 1927, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ναύαρχος Παύλος Κουντουριώτης έθεσε το θεμέλιο λίθο του κεντρικού κτηρίου. Η ανέγερση και ολοκλήρωση του κτηρίου αποδείχτηκε ένα δύσκολο έργο. Ο Φραγκούδης, που έθεσε ως στόχο ζωής τη δημιουργία του Πανεπιστημίου, απευθύνθηκε σε Έλληνες τόσο εντός όσο και εκτός συνόρων για την εξεύρεση των αναγκαίων πόρων (Παπάζογλου, 2000: 87).

Η δράση του Φραγκούδη ξεκινά το 1922 με την εμπλοκή του στη δημιουργία της εταιρείας «Εκπαιδευτική Αναγέννηση», η οποία με τη σειρά της ίδρυσε τη Σχολή Πολιτικών Επιστημών, με στόχο να αποτελέσει η Σχολή εστία ανάπτυξης της ελληνικής διοίκησης, όπως έγινε με αυτή του Παρισιού (ό.π.).

Η σχολή άρχισε να λειτουργεί επίσημα στις 18 Νοεμβρίου του 1930. Στην πορεία αυτή του Γ. Φραγκούδη συμπαραστάτης υπήρξε ο Ελ. Βενιζέλος, Πρωθυπουργός τότε της χώρας. Την ίδια

χρονιά το κληροδότημα του Α. Πάντου, με σκοπό τη δημιουργία Σχολής Πολιτικών Επιστημών, έρχεται να ενσωματωθεί με την ιδέα του Γ.Φραγκούδη προς τη δημιουργία της Παντείου Σχολής Πολιτικών Επιστημών ("Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών – Η Ιστορία του Πανεπιστημίου", χ.χ., παρά. 13 – 15).

Η σχολή από την πρώτη φάση λειτουργίας της αποτέλεσε πεδίο έντονων ζυμώσεων και ουσιαστικών συζητήσεων. Σημαντικές προσωπικότητες πέρασαν από τις έδρες της, όπως ο Θεμιστοκλής Τσάτσος, ο Χρήστος Σγουρίτσας και ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος ("Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών – 85 Χρόνια", χ.χ., παρά. 1).

Ο πρώτος κανονισμός λειτουργίας της ψηφίστηκε το 1933 και όριζε τη δημιουργία 2 τμημάτων, του Πολιτικού – Ιστορικού και του Κοινωνικού – Οικονομικού. Από το 1956 η διδασκαλία προσανατολίστηκε και στο πεδίο της επιστημονικής έρευνας. Το 1989, η σχολή μετονομάστηκε σε Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών και περιλαμβάνει 8 τμήματα (Παπάζογλου, 2000: 87).

Το Πάντειο Πανεπιστήμιο έχει να επιδείξει πλήθος επιστημονικών εκδηλώσεων, συνέδρια, συμπόσια, ημερίδες κ.ά.. Στα χρόνια της λειτουργίας του έχει καλλιεργήσει ένα εξωστρεφές προφίλ με μια πληθώρα προγραμμάτων Εράσμων καθώς και με εκπροσωπήσεις της Ελλάδας σε δράσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στο Συμβούλιο της Ευρώπης, στη Διεθνή Οργάνωση Υγείας και στην Ουνέσκο ("Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών – 85 Χρόνια", χ.χ., παρά. 7).

Σήμερα το Πανεπιστήμιο έχει 9 προπτυχιακά τμήματα τα οποία ανήκουν σε 4 σχολές, 3 ινστιτούτα έρευνας, 22 ερευνητικά κέντρα καθώς και 11 εργαστήρια ("Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών – Ινστιτούτα, Κέντρα και Εργαστήρια του Πανεπιστημίου", χ.χ.).

3.1.5.3 Σιβιτανίδειος Σχολή

Στα τέλη της δεκαετίας του '20, ευκατάστατοι Έλληνες, κυρίως του εξωτερικού, έσπευσαν να βοηθήσουν στην ανασυγκρότηση της χώρας, αναλαμβάνοντας την κατασκευή ιδρυμάτων που

θα συνέβαλαν στη βελτίωση της παιδείας και κατ' επέκταση της ποιότητας ζωής των νέων γενεών.

Μέσα σε αυτές τις προσωπικότητες συγκαταλέγεται και ο Βασίλειος Σιβιτανίδης, έμπορος, που δρούσε στην Αίγυπτο και κληροδότησε το 1921 στο ελληνικό δημόσιο το ποσό των 76.000.000 δραχμών για την κατασκευή και συντήρηση Τεχνικής Σχολής σύμφωνα με το μοντέλο του Conservatoire des Arts et Mattiers του Παρισιού. Στόχος της σχολής ήταν η δημιουργία εργατικού δυναμικού καταρτισμένου σε τεχνικά ζητήματα (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 78).

Η Σιβιτανίδειος Τεχνική Σχολή Τεχνών και Επαγγελμάτων λειτούργησε από την αρχή της ίδρυσής της, το 1927, με πέντε ειδικότητες και 200 περίπου μαθητές, ενώ στα εγκαίνιά της παρευρισκόταν και ο τότε πρωθυπουργός της Ελλάδας Ελευθέριος Βενιζέλος ("ΣΙΒΙΤΑΝΙΔΕΙΟΣ ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ – Ιστορικό Σιβιτανιδείου Σχολής", χ.χ.). Η μόνη περίοδος στην ιστορία της λειτουργίας της που διέκοψε το εκπαιδευτικό της έργο ήταν κατά τη διάρκεια της κατοχής, όταν το σύνολο των εγκαταστάσεων είχε επιταχθεί από τους Γερμανούς εισβολείς (Παπάζογλου, 2000: 137).

Η Σχολή τελούσε αρχικά υπό την αιγίδα του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας, ενώ σήμερα λειτουργεί ως Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου, εποπτευόμενο από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Διοικητικά έχει συσταθεί επταμελής επιτροπή με πρόεδρο τον εκάστοτε Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και Πάσης Ελλάδος, αντιπρόεδρο τον εκάστοτε πρόεδρο του Αρείου Πάγου και μέλη οριζόμενους καθηγητές από το Πανεπιστήμιο και το εκπαιδευτικό προσωπικό της σχολής (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 78).

Στις εντυπωσιακές της εγκαταστάσεις, που βρίσκονται δίπλα από το Σταθμό του ΗΣΑΠ στην Καλλιθέα, φιλοξενούνται ένα Ενιαίο Λύκειο (Ν. 1566/85 και Ν. 2640/98), τέσσερα Επαγγελματικά Λύκεια (ΕΠΑ.Λ.), ένα Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης (Ι.Ε.Κ.), πέντε Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια (Τ.Ε.Ε.), ένα Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης (Κ.Ε.Κ.), Σχολή Επαγγελματικής Κατάρτισης (Σ.Ε.Κ.) και Κέντρο Δια Βίου Μάθησης Επιπέδου ΙΙ (Κ.Δ.Β.Μ. ΙΙ) ("ΣΙΒΙΤΑΝΙΔΕΙΟΣ ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ – Ιστορικό Σιβιτανιδείου Σχολής", χ.χ.).

3.1.5.4 Φάρος Τυφλών

Ο Φάρος Τυφλών της Ελλάδας είναι ένα σωματείο ιδιωτικού δικαίου (Ν.Π.Ι.Δ), που ιδρύθηκε το 1946. Έπειτα από πέντε χρόνια, κατασκευάστηκε το διώροφο κτήριο επί της οδού Δοϊράνης μετά από δωρεά του Γεωργίου και της Ευγενίας Εμπειρίκου, όπου συγκεντρώθηκαν όλες οι υπηρεσίες και τα εργαστήρια. Ο μη κερδοσκοπικός χαρακτήρας της λειτουργίας του θεσμοθετήθηκε το 1973 και για τη διοίκησή του έχει συσταθεί ενδεκαμελές διοικητικό συμβούλιο. Το σωματείο εδρεύει στην Καλλιθέα, σε μικρή απόσταση από τη Λεωφόρο Ανδρέα Συγγρού, στην οδό Αθηνάς 17. Ο χώρος αποτέλεσε δωρεά Τσαμάδου και το κτήριο προήλθε από προσφορές της οργάνωσης American Friends of the Blind in Greece και της Γενικής Γραμματέως του Δ.Σ. Λίνας Ρέστη. Έχει σχεδιαστεί με πανομοιότυπη δομή έτσι ώστε να διευκολύνει τη μετακίνηση των ατόμων με προβλήματα όρασης. Το κράτος επιχορηγεί ένα ποσοστό της λειτουργίας του, ενώ τα υπόλοιπα έσοδα προέρχονται από δωρεές. Επίσης, στο Φάρο Τυφλών ανήκει και το Μουσείο Αφής ("Φάρος Τυφλών Ελλάδας", χ.χ.).

Κυριότερο μέλημα του σωματείου είναι η παροχή κοινωνικών, ως επί το πλείστον, υπηρεσιών σε τυφλά άτομα και τις οικογένειές τους, ενώ παράλληλα αποβλέπει στην ευαισθητοποίηση του κοινωνικού συνόλου στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Πυλώνα της λειτουργίας του αποτελεί η προσπάθεια για ίσες ευκαιρίες σε εκπαίδευση και εργασία. Για το λόγο αυτό λειτουργούν στους χώρους του εργαστήρια ειδών καθαριότητας (από το 1952), μηχανουργείου (από το 1984) και ιματισμού (από το 2010), τα οποία παρέχουν δυνατότητες επαγγελματικής αποκατάστασης (ό.π.).

3.2 Άυλη πολιτιστική κληρονομιά

Με βάση τη σύμβαση για τη Διασφάλιση της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς γίνεται αντιληπτό ότι ως άυλη πολιτιστική κληρονομιά καταλογίζονται *«οι ζωντανές εκφράσεις και παραδόσεις αμέτρητων ομάδων και κοινοτήτων σε όλο τον κόσμο, τις οποίες έχουν κληρονομήσει από τους προγόνους τους και τις μεταδίδουν στους απογόνους τους, στις περισσότερες περιπτώσεις από στόμα σε στόμα»* ("HELLENIC NATIONAL COMMISSION FOR UNESCO – ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ UNESCO", χ.χ.).

Ο δήμος της Καλλιθέας, μετρώντας 130 χρόνια ζωής στον τομέα της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, έχει να επιδείξει μια σειρά από ανθρώπους του πνεύματος που έδρασαν σ' αυτή και με το έργο τους επηρέασαν τον πνευματικό κόσμο όλης της χώρας, ενώ παράλληλα αποτέλεσε τόπο καλλιέργειας ενός ιδιαίτερου μουσικού είδους, αυτού που ονομάζεται Ρεμπέτικο.

3.2.1 Προσωπικότητες

Οι άνθρωποι με το έργο και τις δράσεις τους δημιουργούν και αναδεικνύουν το ιδιαίτερο χρώμα ενός τόπου, αυτό που τα τελευταία χρόνια ονομάζεται «φυσιογνωμία». Η Καλλιθέα συγκέντρωσε ένα σεβαστό αριθμό εξαιρετών ανθρώπων του πνεύματος από την αρχή της δημιουργίας του οικισμού.

3.2.1.1 Οι πρώτοι κάτοικοι του δήμου Καλλιθέας

Ο Γεώργιος Φιλάρετος (1848 – 1929) έγινε ο πρώτος οικιστής της Καλλιθέας, αγοράζοντας μια από τις δυο ημιτελείς κατοικίες του Κ. Γιαννόπουλου, στις 30 Μαΐου του 1887. (Κασιάνης 1996: 16). Γεννημένος στη Χαλκίδα, μετακόμισε στην Αθήνα για να σπουδάσει στη Νομική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, συνεχίζοντας τις σπουδές του και σε αντίστοιχο τμήμα του Παρισιού. Επιστρέφοντας, εγκαταστάθηκε για μικρό χρονικό διάστημα στη Χαλκίδα, έπειτα στο Βόλο, όπου εξελέγη βουλευτής (1880), λόγο για τον οποίο μετακόμισε στην Αθήνα. Στην Καλλιθέα εγκαταστάθηκε μόνιμα το 1888, ενώ το ίδιο χρονικό διάστημα διατέλεσε και υπουργός Δικαιοσύνης. Το 1916, ανέλαβε τη θέση του διευθυντού του πολιτικού γραφείου της «Τριανδρίας» στη Θεσσαλονίκη (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 56).

Ο Φιλάρετος από νεαρή ηλικία διέθετε ξεκάθαρες πολιτικές απόψεις, προερχόμενες από τη βαθιά δημοκρατική του σκέψη. Μάχιμος υπερασπιστής της δημοκρατίας αγωνιζόταν για την «καθιέρωση της Αβασίλευτης δημοκρατίας». Για τις απόψεις του αυτές διώχθηκε και αρκετές φορές φυλακίστηκε. Μέσα στο σύνολο των δράσεών του συγκαταλέγεται και η συγγραφή έργων, όπως «Το Σύνταγμα της Ελλάδος» (1889), «Ξενοκρατία και Βασιλεία εν Ελλάδι, 1821 – 1897» (1897), «Σημειώσεις από του 75^{ου} υψώματος, 1848 – 1923» (1924 – 1928) κ.α. (ό.π).

Την επιλογή του για εγκατάσταση στην Καλλιθέα ακολούθησε και ο θείος του **Λάσκαρης Λασκαρίδης**. Ο Λασκαρίδης (1828 – 1900), ομογενής από το Λονδίνο, γνωστός μεγαλέμπορας με αριστοκρατική καταγωγή από τη βυζαντινή δυναστεία των Λασκάρων της Τραπεζούντας, ήταν ο δεύτερος κάτοικος του νεοσύστατου προαστίου (Κασιάνης, 1996: 16, 18· Παπάζογλου, 2000: 41). Άνθρωπος με ιδιαίτερη καλλιέργεια, είχε γαλουχηθεί μέσα στα εκπαιδευτικά συστήματα χωρών του εξωτερικού, με σπουδές τόσο στο Παρίσι όσο και στο Λονδίνο. Ο Λ. Λασκαρίδης χαρακτηρίζεται από την ευρύτητα του πνεύματος και το σεβασμό που απέπνεε. (Κασιάνης 1996: 18).

Έχοντας μια έφεση στις εμπορικές συναλλαγές, κατάφερε από τα πρώτα του βήματα να είναι οικονομικά ανεξάρτητος και παντρεύτηκε την Αικατερίνη Χρηστομάνου. Μαζί της απέκτησε τρεις κόρες, τη Μελπομένη, τη Σοφία και την Ειρήνη. Μεγάλωσε τις κόρες του, εμπιστευόμενος την κρίση και τις επιλογές τους (Παπάζογλου 2000: 45).

Το σπίτι του ήταν κάθε Κυριακή ανοιχτό για να υποδέχεται φίλους και γνωστούς της οικογενείας. Ανάμεσα στους προσκεκλημένους ήταν άνθρωποι των γραμμάτων και των τεχνών, ενώ ο ίδιος ο Λασκαρίδης έπαιζε συχνά σκάκι με το ζωγράφο Νικόλαο Οθωναίο. (Ηλιοπούλου – Ρογκάν, 2007: 26).

Η **Αικατερίνη Λασκαρίδου**, επίσης ομογενής από τη Βιέννη, κόρη του Μακεδόνα Κ. Χρηστομάνου, μεγάλωσε και σπούδασε, γύρω στο 1860, στην Παιδαγωγική της Βιέννης. Στη συνέχεια ήρθε στην Ελλάδα, όπου παντρεύτηκε τον Λ. Λασκαρίδη. Ωθούμενη από την κλίση της προς την παιδαγωγική και με την επιθυμία να προσφέρει την πολυμάθειά της με τρόπο δημιουργικό και χρήσιμο για την πατρίδα της, έστρεψε την προσοχή της στις ελλείψεις της γυναικείας μόρφωσης. Έτσι, το 1864, ίδρυσε το Ελληνικό Παρθεναγωγείο, στο οποίο έλαβαν την πρώτη τους μόρφωση χιλιάδες Ελληνίδες. Η Αικατερίνη Λασκαρίδου επιθυμούσε να εισαγάγει το Φροεβελιανό σύστημα στην Ελλάδα και έτσι μετέβη στη Δυτική Ευρώπη για σπουδές. (Παπάζογλου, 2000: 41).

Όταν επέστρεψε, διέθεσε όλη την περιουσία της προκειμένου να διαδοθεί η Φροεβελιανή μέθοδος, ενώ οργάνωσε για πρώτη φορά τη γυμναστική για γυναίκες στην Ελλάδα, σύμφωνα με το σουηδικό σύστημα. Το 1897, ίδρυσε νηπιαγωγείο, με πρότυπο παιδικό κήπο, απ' όπου αποφοιτούσαν χιλιάδες γυναίκες νηπιαγωγοί. (Ηλιοπούλου – Ρογκάν, 2007: 26).

Η Αικατερίνη Λασκαρίδου -πέρα και από τις άλλες, γόνιμες για τη χώρα μας δραστηριότητές της- ασχολήθηκε και με τη συγγραφή βιβλίων, όπως: “Το βιβλίο των μικρών μας”, “Εικόνες του παιδικού βίου”, “Φ. Φροέμπελ”, κ.α.

Για το συνολικό της έργο της απονεμήθηκε το παράσημο του Αργυρού Σταυρού του Σωτήρος λίγο πριν από το θάνατό της το 1916 (ό.π.).

Το 1888, εγκαταστάθηκε στην περιοχή ο γεωπόνος **Παναγιώτης Γεννάδιος** (1848 – 1917). Ο Γεννάδιος συνέβαλε ουσιαστικά στον εκσυγχρονισμό της γεωργίας, εισάγοντας στη Θεσσαλία προηγμένα γεωργικά μηχανήματα, όπως καλλιεργητικές μηχανές, εκκοκκιστήρια αραβοσίτου και θεριστικές μηχανές. Για χρόνια κατείχε τη θέση του επιθεωρητού Γεωργίας, ενώ διατέλεσε και διευθυντής γεωργίας στην Κύπρο. Επιστρέφοντας από εκεί εγκαταστάθηκε στην Καλλιθέα και τοποθετήθηκε ως διευθυντής στο Γεωργικό σταθμό Αττικής. Τις επιστημονικές του γνώσεις κατέγραψε σε αρκετές γεωπονικές μελέτες, ενώ εξέδωσε παράλληλα το περιοδικό «Ελληνική Γεωργία» (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 56).

Το 1895, μετακόμισε στον οικισμό και η οικογένεια του υφηγητή Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών **Γεώργιου Κρέμου** (1840 – 1926). Γεννημένος στην Αράχωβα, ήταν γιος του Παναγή Κρέμου, ήρωα της επανάστασης του 1821. (Παπάζογλου, 2000: 53). Το 1857 μετακόμισε στην Αθήνα προκειμένου να παρακολουθήσει το τμήμα Θεολογίας της Ριζαρείου Σχολής και έπειτα του Πανεπιστημίου Αθηνών. Με κρατική υποτροφία συνέχισε τις σπουδές του στη Λειψία της Γερμανίας, όπου ασχολήθηκε με τη μελέτη της Ιστορίας και της Φιλοσοφίας. Επιστρέφοντας στην Ελλάδα, ανέλαβε χρέη καθηγητού και συμβούλου του βασιλιά Γεωργίου Α΄. Οργάνωσε πολλές συλλογές βιβλιοθηκών, ενώ εργάστηκε παράλληλα στη Μέση Εκπαίδευση. Από το 1885 και μετά κατείχε τη θέση του υφηγητή Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, ασχολούμενος και με τη συγγραφή μελετών. Το έργο του αναγνωρίστηκε και τιμήθηκε από τη Γαλλική Ακαδημία το 1910 με το μετάλλιο «Φιλολογικής Αξίας». (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 60).

3.2.1.2 Σημαίνουσες προσωπικότητες των γραμμάτων, των τεχνών και των επιστημών

Στον τομέα της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, η Καλλιθέα έχει φιλοξενήσει πλήθος προσωπικοτήτων, οι οποίες ανήκουν στον κόσμο των γραμμάτων, των τεχνών και των επιστημών και το έργο τους έχει αναβαθμίσει πνευματικά τόσο την περιοχή όσο και όλη τη χώρα.

Η πόλη της Καλλιθέας αποτέλεσε γενέτειρα αλλά και λιμάνι αρκετών σημαντικών ανθρώπων που προέρχονται από όλα τα μετερίζια της δημιουργίας. Αναφέρουμε ονομαστικά εξαιρετικούς ζωγράφους και γελοιογράφους, όπως ο Οδυσσέας Φωκάς, ο Κωνσταντίνος Μαλέας, η Σοφία Λασκαρίδου, ο Ηλίας Κουμετάκης και ο Αρχέλαος Αντώναρος. Σημαντικούς γλύπτες, όπως ο Θωμάς Θωμόπουλος, ο Αντώνιος Σώχος, ο Θανάσης Απάρτης και ο Αχιλλέας Απέργης. Διακεκριμένους χαρακτήρες, όπως ο Εμμανουήλ Ζέπος και εμπνευσμένους ποιητές και λογοτέχνες, όπως ο Ιωάννης Γρυπάρης, ο Σωτήρης Σκίπης, ο Γιάννης Χατζίνης, η Σοφία Μαυροειδή – Παπαδάκη, η Έλλη Αλεξίου, ο Μάρκος Αυγέρης και η Τατιάνα Γκρίτση – Μιλλιέξ. Επίσης, σημαντική επιστήμονας υπήρξε η Ειρήνη Λασκαρίδου.

Αρκετές φορές οι καλλιτεχνικές παρέες που δημιούργησαν οι πνευματικές προσωπικότητες της εποχής βρήκαν στέγη στο γνωστό ζαχαροπλαστείο του Κελέφα και το βιβλιοπωλείο του Λουκάτου (Παπάζογλου, 2000: 146).

Εικαστικοί καλλιτέχνες

Ζωγράφοι

Οδυσσέας Φωκάς

Ο Οδυσσέας Φωκάς γεννήθηκε στη Ρουμανία (1857 ή 1865)⁴ από πατέρα κτηματία κεφαλλονίτικης καταγωγής και μητέρα Ρουμάνα. Οι γονείς του χώρισαν όταν ο Φωκάς ήταν μικρός και την ανατροφή του ανέλαβε ο πατέρας του. Παρακολούθησε το δημοτικό σχολείο στο Γαλάτσι της Ρουμανίας, ενώ είχαν ήδη μεταφερθεί στην Αθήνα όταν πήγε στο Γυμνάσιο

⁴ Ως ημερομηνία γέννησης παρουσιάζεται στα περισσότερα βιβλία το 1865, αυτό όμως αποδεικνύεται από τον Μ. Καλλιγά ότι δεν ευσταθεί και πιο πιθανή ημερομηνία θεωρείται το 1857.

(Καλλιγιάς, 1965: 66). Ο ίδιος ήθελε να σπουδάσει Ιατρική αλλά ενέδωσε στην πατρική συμβουλή για σπουδές στα νομικά (Χρήστου, 1981: 141).

Το 1875 εγκαταστάθηκε στο Αιξ Προβηγκίας για να παρακολουθήσει τα μαθήματα της νομικής σχολής, ενώ σε περίπου ένα χρόνο μετακόμισε στο Παρίσι, όπου παρακολούθησε μαθήματα ζωγραφικής στην Ελεύθερη Ακαδημία Κολλαροσσί στο Μονπαρνάς, παράλληλα με τις νομικές σπουδές του. Καθηγητές του, όπως ο ίδιος αναφέρει, ήταν ο Ραφ. Κολλέν, ο Φρανί και ο Λ. Καρτιέ (Λυδάκης, 1977: 466). Πέρα από τη ζωγραφική, που έγινε το μεγάλο πάθος του, σπούδασε και χαρακτική, αλλά δεν ασχολήθηκε ποτέ συστηματικά με αυτή. Απέκτησε το πτυχίο του στα νομικά και αφοσιώθηκε στη ζωγραφική. Επέστρεψε στην Ελλάδα το 1885, έπειτα από 10 περίπου χρόνια παραμονής στο εξωτερικό, και εργάστηκε ως σκιτσογράφος, απεικονίζοντας θέματα της επικαιρότητας σε εφημερίδες, όπως το «Άστυ» (Κουρτικάκης, 1975: 85· Χρήστου, 1981: 88).

Τη μητέρα του τη γνώρισε ουσιαστικά σε μεγάλη ηλικία, όταν τον κάλεσε κοντά της στη Ρουμανία το 1907. Παρέμεινε τρία χρόνια στη χώρα για να ρυθμίσει περιουσιακά ζητήματα αλλά παράλληλα δούλεψε εντατικά στη ζωγραφική. Μετά το θάνατο της μητέρας του επέστρεψε στην Ελλάδα και συμμετείχε με έργα του σε μια σειρά ομαδικών εκθέσεων (Καλλιγιάς, 1965: 66). Το Φεβρουάριο του 1915 διορίστηκε επιμελητής Β΄ στην Εθνική Πινακοθήκη και μέσα από την εξαιρετική του εργασία ως συντηρητής κατάφερε να καθαρίσει και να διορθώσει ένα μεγάλο αριθμό παλιών έργων της. Προήχθη το 1935 σε επιμελητή Α΄, θέση που διατήρησε με την ίδια ευσυνειδησία έως και το 1943 (Σπητέρης, 1979: 302). Το προσωπικό εικαστικό έργο του είχε στραφεί εξ ολοκλήρου στην απόδοση τοπίων. Από αρκετά νωρίς παρουσίαζε το έργο του σε εκθέσεις και σημαντική αναγνώριση ήλθε, όταν το 1900 κέρδισε χάλκινο μετάλλιο στη Διεθνή Έκθεση Παρισίων (Χρήστου, 1981: 88).

Αν και στη βάση της η δομή της σύνθεσής του παραμένει κλασική, η περίοδος που πέρασε στο Παρίσι τον έφερε σε επαφή με τη ζωγραφική της υπαίθρου και τον Ιμπρεσιονισμό. Έτσι, στις τοπιογραφίες μελετά διεξοδικά το φως και το αποδίδει με λαμπερούς και τολμηρούς χρωματισμούς. Πέρα από ένας ιδιαίτερα ευαίσθητος δημιουργός υπήρξε και ένας εξαιρετικός συλλέκτης σπάνιων για τα ελληνικά δεδομένα έργων. Μετά το θάνατό του το 1946, δώρισε το σύνολο των μικροαντικειμένων, επίπλων και έργων που κατείχε, μαζί με την ακίνητη περιουσία του, στο χώρο που αγάπησε όσο τίποτα άλλο, την Εθνική Πινακοθήκη, με σκοπό από τα έσοδα

να αγοραστούν έργα ξένων καλλιτεχνών που θα εμπλούτιζαν τη συλλογή της (Ματθιόπουλος, 2000: 393 – 395· Χρήστου, 1981: 88 – 89).

Το σπίτι του, ένα εντυπωσιακό οικοδόμημα των τελών του 19^{ου} αιώνα, επί των οδών Αραπάκη και Σκίπη στην Καλλιθέα, ιδιοκτησία και αυτό της Εθνικής Πινακοθήκης, αποτέλεσε την καλλιτεχνική στέγη πολλών καλλιτεχνών, καθώς νοικιαζόταν κατά τη δεκαετία του '60 σε νέους δημιουργούς, για να χρησιμοποιηθεί ως εργαστήριο. Καλλιτέχνες, όπως αρχικά ο Αντώνης Κέπετζης και έπειτα οι Βασίλης Σπεράνζας, Νικόλαος Στεφάνου και Αλέκος Φασιανός δημιούργησαν στην Καλλιθέα ένα χώρο καλλιτεχνικών αναζητήσεων, που συχνά προσέλκυε ανθρώπους του πνεύματος και της τέχνης, όπως ο Τσαρούχης, ο Εμπειρικός κ.α. Δυστυχώς, όπως και πολλά άλλα μεγαλοπρεπή κτίσματα της εποχής κατεδαφίστηκε τη δεκαετία του '70 (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 259).

Το μόνο που έχει απομείνει για να υπενθυμίζει την ύπαρξή του είναι μια σειρά σκίτσων και έργων, καθώς και η περιγραφή του Γιάννη Χατζίνη, που αναφέρει ότι στη διασταύρωση των οδών Ανακρέοντος και Σκίπη συναντά ο περαστικός «ένα μεγάλο αρχαϊκό σπίτι, μέσα σε ένα καταπράσινο κήπο, με ψηλή μάντρα και σιδερένια καγκελόπορτα. Είναι το σπίτι του ζωγράφου Οδυσσέα Φωκά, ενός από τους πιο παλιούς κατοίκους της Καλλιθέας» (Παπάζογλου, 2000: 185).

Παντελής Ζωγράφος

Ο Παντελής Ζωγράφος γεννήθηκε στο Λιανάμο Ευβοίας το 1878. Πατέρας του ήταν ο αγιογράφος Γεώργιος Ζωγράφος. Σπούδασε ζωγραφική στο Σχολείο των Τεχνών και μοίρασε τη ζωή του μεταξύ κοσμικής και θρησκευτικής θεματολογίας (Λυδάκης, 1977: 127· Ματθιόπουλος, 1997: 453 – 454).

Το 1902 επισκέφτηκε το Άγιο Όρος, όπου μελέτησε την τέχνη της αγιογραφίας επί ένα χρόνο σε εργαστήριο Ιωασαφαίων. Οι αναζητήσεις του τον οδήγησαν το 1903 στη Ρωσία, τόπο στον οποίο γνώρισε τις σύγχρονες τάσεις της εκεί αγιογραφίας. Επέστρεψε στην Εύβοια έπειτα από παραμονή δυόμιση ετών στο εξωτερικό και αφοσιώθηκε στη ζωγραφική (ό.π.).

Το επόμενο του ταξίδι πραγματοποιήθηκε στην Αίγυπτο το 1911, στο πλαίσιο του οποίου πραγματοποίησε σειρά εκθέσεων και διαλέξεων. Η παραμονή του από το 1920 και για πέντε χρόνια στη Σπάρτη με την ιδιότητα του καθηγητή σε τοπικό γυμνάσιο, του έδωσε τη δυνατότητα να μελετήσει εξονυχιστικά τις αγιογραφίες του Μιστρά. Με την ίδια ιδιότητα εργάστηκε σε γυμνάσιο της Καλαμπάκας για να έχει παράλληλα την ευχέρεια να μελετήσει τα μοναστήρια των Μετεώρων (ό.π.).

Έχοντας εντυφώσει στη βυζαντινή τέχνη, δίδαξε Βυζαντινολογία και Ιστορία της Τέχνης στο College of the city στη Νέα Υόρκη, όπου έζησε από το 1927 και για τα επόμενα πέντε χρόνια. Το 1933 επιστρέφοντας στην Ελλάδα ανέλαβε την αγιογράφιση του ναού της Αγίας Μαρίνας στο Θησείο, αλλά δυστυχώς το 1935 μην έχοντας ακόμα ολοκληρώσει τη φιλοτέχνηση του ναού έφυγε από τη ζωή (ό.π.).

Κωνσταντίνος Μαλέας

Ο Κωνσταντίνος Μαλέας γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1879 και σπούδασε αρχιτεκτονική στο Πολυτεχνείο Αθηνών. Οι καλλιτεχνικές του αναζητήσεις τον οδήγησαν στο Παρίσι το 1901, για να μαθητεύσει πλάι στον Henri Martin, παρακολουθώντας μαθήματα στην Ecole Nationale des Arts Decoratifs (Χρήστου, 1981: 114).

Το 1908 επέστρεψε στην γενέτειρά του, για να ξεκινήσει μια περιπλάνηση στα χρώματα και στις μυρωδιές της Ανατολής. Το ταξίδι του κράτησε 2 χρόνια και πέρασε από διάφορες χώρες, όπως η Αίγυπτος, η Συρία, ο Λίβανος, για να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη, όπου παρουσίασε τις τοπιογραφίες του στην πρώτη του ατομική έκθεση, το 1910. Παντρεμένος πλέον με τη Σμυρναία Ελένη Τσορμπατζή, επέστρεψε το 1914 στην Ελλάδα και ανέλαβε θέση αρχιτέκτονα στο Δήμο Θεσσαλονίκης, όπου παρέμεινε για τρία μόνο χρόνια, καθώς για άγνωστους λόγους έφυγε από την πόλη και μετακόμισε στην Αθήνα. Το 1918 τοποθετήθηκε στη θέση του διευθυντή του «Μουσείου Χειροτεχνημάτων». Την ίδια χρονιά η πολιτεία τον τίμησε με την απονομή του «Αργυρού Σταυρού του Βασιλικού Τάγματος του Σωτήρος». Τη χρονιά αυτή στράφηκε ολοκληρωτικά σε τοπιογραφικές αναζητήσεις (ό.π., 116). Τα χρόνια που ακολούθησαν ο Μαλέας συμμετείχε σε αρκετές ομαδικές και ατομικές εκθέσεις με έργα της περιόδου της Ανατολής.

Ένα δεύτερο ταξίδι, από το 1921 έως το 1923, κυρίως στην Αίγυπτο αυτή τη φορά, ήρθε να τροφοδοτήσει εκ νέου το έργο του. Φυσικά, σαν ασίγαστο πνεύμα που ήταν, δεν παρέμεινε πολύ στο σπίτι του στην Καλλιθέα, το οποίο είχε κτίσει με εμφανείς τις επιρροές της ελληνικής λαϊκής αρχιτεκτονικής. Ταξίδεψε αρκετά και σε περιοχές τόσο εντός όσο και εκτός της Ελλάδας, αποτυπώνοντας το φυσικό τους κάλλος (Λυδάκης & Κοντόπουλος, 1988: 57).

Πέρα από το καλλιτεχνικό του έργο, ο δημιουργός υπήρξε ένας ενεργός πολίτης. Μέλος του Συνδέσμου «Λαϊκό Πανεπιστήμιο» και μέλος του καλλιτεχνικού συμβουλίου της εθνικής Πινακοθήκης (ό.π.).

Ο θάνατός του ήταν πρόωμος στα 1928 και σε ηλικία 49 ετών. Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου αναφέρει λίγες μέρες μόνο μετά το θάνατό του ότι «Ο θάνατος ενός ζωγράφου της παραγωγικότητας και της αξίας του Κ. Μαλέα, δεν μπορεί παρά να θεωρηθεί ως ενέδρα του πεπρωμένου κατά της μικρής μας τέχνης» (Χρήστου, 1981: 117).

Η θεματολογική περιοχή που ενδιέφερε περισσότερο τον Κωνσταντίνο Μαλέα ήταν η τοπιογραφία. Κατάφερε να δημιουργήσει μια βαθιά εσωτερική συνομιλία με το φυσικό χώρο και να αποδώσει στα έργα του ρυθμό και μια ονειρική ατμόσφαιρα. Κατά τη διάρκεια της καλλιτεχνικής του πορείας, πέρα από το ρεύμα του «νέου στυλ», γνώρισε και το έργο και τους προβληματισμούς των φοβιστών και των εξπρεσιονιστών, σε βαθμό που να επηρεάσουν τη δική του εικαστική σκέψη (ό.π.: 114).

Στο έργο του προβάλλεται μια αυξημένη αίσθηση των χρωματικών αξιών, μια τεκτονική σχεδόν δόμηση της σύνθεσης και μια έντονη σχηματοποίηση της φόρμας. Το έναυσμα του έργου του αποτελούσε πάντα ένα συγκεκριμένο τοπίο, του οποίου διατηρούσε τα εξωτερικά χαρακτηριστικά, και, δίχως να περιορίζεται στην προγραφή του θέματος, προσέδιδε σε αυτή μια δική του ματιά (ό.π.).

Σοφία Λασκαρίδου

Η Σοφία Λασκαρίδου γεννήθηκε στην Αθήνα το 1878 και έζησε στην Καλλιθέα ως το θάνατό της το 1965. Η μητέρα της, Αικατερίνη Χρηστομάνου, της γνωστής οικογενείας των εκπαιδευτικών, και ο πατέρας της Λάσκαρης Λασκαρίδης, λονδρέζος έμπορος από την

Τραπεζούντα (γόνος της αυτοκρατορικής οικογένειας των Λασκαρέων), πέρα από τη Σοφία απέκτησαν δυο ακόμη κόρες, τη Μελομένη και την Ειρήνη. Μεγάλωσε λοιπόν στους κόλπους μιας αγαπημένης και ουσιαστικά μορφωμένης και πολιτισμένης οικογένειας, γεγονός που την ώθησε στη χειραφέτηση σχεδόν από την εφηβική της ηλικία και στην απελευθέρωσή της από κάθε περιοριστική νόρμα της εποχής (Ηλιοπούλου – Ρογκάν, 2007: 8 – 9 , 30).

Από πολύ νεαρή ηλικία, στις διάφορες εξορμήσεις της στην αττική γη, αποτύπωνε σε χαρτί και καμβά όλες τις ομορφιές του τοπίου (ό.π.: 9). Ο Οδυσσέας Φωκάς, ως ένας από τους πρώτους δασκάλους της, τη μύησε στα μυστικά της τέχνης της ζωγραφικής και ιδιαίτερα του φωτός, καλλιεργώντας της μια ιδιαίτερη αγάπη για την τοπογραφία (ό.π.: 22).

Εντάχθηκε αρχικά στο τμήμα θηλέων του σχολείου των Καλών Τεχνών, αλλά το ανήσυχο πνεύμα της την οδήγησε εκτός συνόρων. Κατά την πρώτη της επίσκεψη στο Παρίσι το 1900, μαθήτευσε στην Ακαδημία Julian με δάσκαλους και καθοδηγητές τους B.Constant και J.P Laurens (Λυδάκης, 1977: 220).

Επιστρέφοντας στην Αθήνα συνάντησε αρκετές αντιδράσεις στην προσπάθεια εισαγωγής της στη Σχολή Καλών Τεχνών Αθηνών λόγω του φύλου της, ειδικά από τα πιο συντηρητικά μέλη της τότε Πολυτεχνικής σχολής (Βλάχος, 1993: 284). Στην πραγματικότητα δεν υπήρχε απαγορευτική νομοθεσία αλλά η εισαγωγή γυναικών στο συγκεκριμένο τομέα εμποδιζόταν συστηματικά, ακολουθώντας άγραφους νόμους και οπισθοδρομικές αντιλήψεις, ενώ σε όλη την Ευρώπη την ίδια περίοδο τα δεδομένα ήταν διαφορετικά.

Η Σοφία Λασκαρίδου, χάρη στην προσωπική της δυναμική παρέμβαση προς τον τότε βασιλέα, Γεώργιο τον Α΄, ο οποίος σύχναζε στο σπίτι των γονιών της, αποτέλεσε την πρώτη γυναίκα που έσπασε το άβατο της Σχολής Καλών Τεχνών, το 1903. Έπειτα από αυτή την παρέμβαση επετράπη η εισαγωγή γυναικών στην εν λόγω Σχολή (Ηλιοπούλου – Ρογκάν, 2007: 10, 30· Λασκαρίδου, 1955: 7 – 8).

Μετά την αποφοίτησή της από τη Σχολή, η Σοφία πήγε για μετεκπαίδευση ως υπότροφος του Βοζείου κληροδοτήματος στο Μόναχο (1907 – 1910), όπου αντέδρασε ενστικτωδώς στις τάσεις της τέχνης που προωθούσε η εκεί σχολή. Έπειτα από πρόταση ενός Γερμανού καθηγητή της μετακόμισε στο Παρίσι, ένα περιβάλλον που ταίριαζε περισσότερο στην ιδιοσυγκρασία και στις καλλιτεχνικές της αναζητήσεις. Επέστρεψε για ένα πολύ μικρό διάστημα στην Ελλάδα και

αυτό εξαιτίας του θανάτου του αγαπημένου της Περικλή Γιαννόπουλου και έφυγε για να παραμείνει στην πόλη του φωτός έξι περίπου χρόνια (Ηλιοπούλου – Ρογκάν, 2007: 54· Σπητέρης, 1979: 159).

Το 1910, φτάνοντας στο Παρίσι, φοίτησε αρχικά στην Accademie della Grante Chaumiere (1910 – 1914) με δασκάλους της τον L.Simon και την O.Boznaska, παρακολούθησε μαθήματα στην Ακαδημία Colarossi (1911 – 12) και ασκήθηκε στα ατελιέ των Miller, Delvaille κ.ά. (Ματθιόπουλος, 1998: 392). Η δεύτερη αυτή διαμονή στο Παρίσι βρήκε τη ζωγράφο σε μια νέα φάση της ζωής της. Σταδιακά, η καλλιτεχνική της προσωπικότητα έλαμψε στους πνευματικούς κύκλους της πόλης, ενώ εξέθετε συστηματικά στα διάφορα καθιερωμένα Salons, με πρώτα ανάμεσά τους το Grand Salon της εταιρείας των Γάλλων καλλιτεχνών (1912 – 1914) και το Salon των Ανεξάρτητων (1911 – 1912). Παράλληλα μετέτρεψε το ατελιέ της στην οδό Notre Dame des Champs σε εκθεσιακό χώρο παρουσιάζοντας δύο ατομικές εκθέσεις, δίχως φυσικά να σταματήσει να συμμετέχει με τα έργα της και σε εκθέσεις στη Ρώμη, στο Λονδίνο και στη Βενετία (Ηλιοπούλου – Ρογκάν, 2007: 54· Σπητέρης, 1979: 159).

Στο Παρίσι είχε τη δυνατότητα να ξεδιπλώσει όλο της το ταλέντο και να κάνει πράγματα που της άρεσαν πραγματικά, όπως να κάνει άσκηση σε ακαδημίες, σχολές και ατελιέ, να επισκέπτεται μουσεία και ιδρύματα, να συναναστρέφεται με δασκάλους συναδέλφους, ακόμα και με συμπατριώτες της καλλιτέχνες που θα την επισκέπτονταν στο ατελιέ της ερχόμενοι εποχιακά στο Παρίσι (Ηλιοπούλου – Ρογκάν, 2007: 54 – 56).

Επέστρεψε στην Ελλάδα το 1916 λόγω του επικείμενου θανάτου της μητέρας της και εγκαταστάθηκε στο πατρικό της σπίτι στην Καλλιθέα. Συνέχισε όμως απόκτητη την καλλιτεχνική της πορεία, με έντονη συμμετοχή σε εκθέσεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό, υλοποιώντας συνάμα και την προσωπική υπόσχεση στη μητέρα της, να παραδώσει μαθήματα ιχνογραφίας και ζωγραφικής στη σχολή Νηπιαγωγών Καλλιθέας, που είχε ιδρύσει η ίδια η Αικατερίνη Λασκαρίδου. Η Σοφία κράτησε αυτή την υπόσχεση επί 36 ολόκληρα χρόνια, ανανεώνοντας συνέχεια τις γνώσεις της ως προς το παιδαγωγικό πεδίο, με επισκέψεις σε σημαντικά κέντρα του εξωτερικού (Ματθιόπουλος, 1998: 392).

Στη Διεθνή Έκθεση των Παρισίων, το 1937, σημειώθηκε η υπέρτατη καταξίωση της καλλιτεχνικής της πορείας, καθώς της απονεμήθηκε χάλκινο μετάλλιο για ένα τοπίο της από την Ελλάδα.

Ως μόνιμος κάτοικος Καλλιθέας συνέχισε να συμμετέχει σε εκθέσεις του συνδέσμου Ελλήνων Καλλιτεχνών, ενώ η πρώτη της ατομική έκθεση έλαβε χώρα στο εργαστήριό της (οικία Λασκαρίδου) το 1917 με 140 έργα, στην πλειοψηφία τους τοπία από τη Βρετάνη, το Παρίσι, τη Βενετία και την Ελλάδα. Η ζωγράφος συμμετείχε και στην περίφημη Α΄ Έκθεση Καλλιθεατών ζωγράφων που οργανώθηκε το 1934 από την Κοινωνική Λέσχη Καλλιθέας. Κορυφαία ανάμεσα στις ατομικές της εκθέσεις είναι εκείνη που οργανώθηκε στο ξενοδοχείο «Κεντρικό» το 1952, έκθεση που αποτέλεσε προοίμιο για τη βράβευσή της το 1953 από την Ακαδημία Αθηνών, ενώ την ίδια περίοδο απέσπασε ιδιαίτερα ευνοϊκά σχόλια από τον τύπο (ό.π.). Την εκθεσιακή της δραστηριοποίηση σταμάτησε η Σοφία το 1960, πέντε χρόνια πριν από το θάνατό της (Ηλιοπούλου – Ρογκάν, 2007: 67). Η ζωγράφος μέσα από τη διαθήκη της εκφράζει την επιθυμία της για μια μόνιμη έκθεση των προσωπικών της έργων στα πλαίσια του σπιτιού της (ό.π.: 22).

Ο δήμος Καλλιθέας με αφορμή τα εγκαίνια της αναπαλαιωμένης οικίας της ζωγράφου, που σήμερα λειτουργεί σύμφωνα με τη θέληση της ίδιας ως δημοτική πινακοθήκη, διοργάνωσε σημαντική έκθεση των έργων της (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 295).

Η Λασκαρίδου ανήκει εικαστικά στη γενιά της περιόδου 1870 – 1900, η οποία άρχιζε να προβάλλει σθεναρές αντιστάσεις στις αντιλήψεις της σχολής του Μονάχου (Ηλιοπούλου – Ρογκάν, 2007: 33). Το έργο της χαρακτηρίζεται κυρίως από ιμπρεσιονιστικά και δευτερευόντως από εξπρεσιονιστικά στοιχεία, ενώ το θεματολογικό της πεδίο εμπεριέχει προσωπογραφίες, τοπιογραφίες και ρωπογραφίες (Λυδάκης, 1977: 220).

Αλέξανδρος Χριστοφής

Ο Αλέξανδρος Χριστοφής γεννήθηκε το 1882 στον Πειραιά και σπούδασε ζωγραφική στη Σχολή Καλών Τεχνών του Πολυτεχνείου (Λυδάκης, 1977: 487). Ήταν ένας από τους πιο παραγωγικούς καλλιτέχνες, καθώς κάθε δύο τρία χρόνια διοργάνωνε εκθέσεις με τα νέα του έργα σε διάφορους χώρους των Αθηνών και όχι μόνο (Παπάζογλου, 2000: 187).

Καλλιτεχνικό του καταφύγιο αποτελούσε το σπίτι του στην οδό Σκίπη στην Καλλιθέα (ό.π.). Ήταν ο τόπος που δημιουργούσε τα εξαιρετα ηθογραφικά του έργα, τα πορτρέτα και τις τοπιογραφίες του. Το σύνολο του ζωγραφικού του έργου χαρακτηρίζεται από έναν κλασικό ακαδημαϊκό ρεαλισμό με συγκεκριμένη χρωματική κλίμακα (Γιοφύλλης, 1963: 437).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει μια σειρά χιουμοριστικών έργων που απαθανατίζουν στιγμές μεθυσμένων σε ταβέρνες (ό.π.). Στα έργα αυτά αναφέρεται με θαυμασμό ο Γιάννης Χατζίνης σε άρθρο του στον «Καλλιθεϊκό Τύπο», στις 14/10/1934. Στην αναλυτική περιγραφή ενός από τους πίνακες, αναφέρει χαρακτηριστικά ότι απεικονίζονται «τραπέζια γεμάτα απ' τη χαρακτηριστική πελατεία των μεγάλων αυτών υπογείων λαϊκών κέντρων με φόντο τις στοίβες των βαρελιών. Η ανοιχτή κουζίνα με το μάγειρα πάνω απ' τις κατσαρόλες, που κρατά στο χέρι ένα πιάτο και ρίχνει με την κουτάλα τη σούπα. Οι εκτεθειμένοι προκλητικοί μεζέδες, μπροστά στους οποίους δύο πελάτες περνούν αγκαλιασμένοι και τρικλίζοντας απλώνουν το χέρι και τσιμπολογούν από μια πιατέλα». Τα έργα αυτής της θεματολογίας είχαν εκτεθεί σε διάφορες αίθουσες, μια από τις οποίες ήταν και αυτή της Λέσχης Καλλιθέας, σε έναν από τους αποκριάτικους χορούς (Παπάζογλου, 2000: 188).

Η καθημερινότητα των απλών ανθρώπων με σκηνές από το εσωτερικό των σπιτιών τους έλκυε το ενδιαφέρον του μαζί με τοπία και θαλασσογραφίες που δεν έλειπαν από τις θεματικές του επιλογές.

Αφήνοντας πίσω του αυτή την πλούσια παρακαταθήκη, ο ζωγράφος πέθανε το 1957 σε ηλικία 75 ετών (Πνευματικόν Κέντρον Δήμου Αθηναίων – Πινακοθήκη, 1974: 76).

Κωνσταντίνος Ρωμανίδης

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1884 και σπούδασε στην Α.Σ.Κ.Τ με δασκάλους τον Κ. Βολανάκη, το Γ. Ροΐλο και το Νικηφόρο Λύτρα (Λυδάκης, 1977: 379).

Μια σειρά από διακρίσεις και βραβεύσεις συνοδεύουν την πορεία του, με σημαντικότερες το Χάλκινο Μετάλλιο της Διεθνούς έκθεσης Μασσαλίας το 1906, το βραβείο της Βασιλικής Ακαδημίας του Λονδίνου το 1927 και το βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών το ίδιο έτος (ό.π.).

Σημαντικό τμήμα του έργου του αποτελούν τα 200 περίπου σχέδια από τις μάχες στην Ήπειρο και στη Μακεδονία το 1912 – 1913, στις οποίες πολέμησε ως έφεδρος αξιωματικός (Ρωμανίδης, 1992: 343).

Με πραγματικό ενδιαφέρον για την εικαστική ζωή της πρωτεύουσας, συμμετείχε στην ίδρυση του «Συνδέσμου Ελλήνων Καλλιτεχνών» το 1910, παίρνοντας μέρος ανελλιπώς σε όλες τις εκθέσεις του. Η δράση του δεν περιορίστηκε στις εκθέσεις του Συνδέσμου αλλά έλαβε μέρος και σε αρκετές άλλες ομαδικές και ατομικές εκθέσεις, με έμφαση στις θαλασσογραφίες και γενικά στην αποτύπωση του τοπίου (Γιοφύλλης, 1963: 441· Ρωμανίδης, 1992: 343).

Παρά την ακαδημαϊκή συντηρητική προπαίδεια του, στις θαλασσογραφίες είναι διάχυτη η ευαισθησία και ο τρόπος που χειριζόταν το φως, δημιουργώντας πληθώρα χρωματικών ανταυγιών (Ηλιοπούλου – Ρογκάν, 2007: 36).

Είναι εμφανής ως ένα βαθμό η επιρροή των θέσεων του Ιμπρεσιονισμού, στο μέτρο φυσικά που ακολουθούσαν η σταθερότητα στην απόδοση της φυσικής εικόνας. Έτσι, διατήρησε μια ισορροπία μεταξύ της ανάγκης του για περιγραφική απόδοση του θέματος του έργου και λυρισμού στη χρωματική προσέγγισή του (Βλάχος, 1993: 287 – 288).

Ο ζωγράφος έφυγε από τη ζωή το Μάιο του 1972 (Πνευματικών Κέντρον Δήμου Αθηναίων – Πινακοθήκη, 1974: 69).

Οικονομίδης Γεώργιος

Γνωστός ζωγράφος και ξυλογράφος, που γεννήθηκε στη Χαλκίδα το 1891. Σπούδασε στη Δρέσδη, αρχικά Ηλεκτρολόγος Μηχανικός και έπειτα αρχιτεκτονική και διακόσμηση. Αν και οι αρχικές του σπουδές δεν είχαν μεγάλη συνάφεια με το δρόμο που επέλεξε, επιστρέφοντας στην Ελλάδα το 1925 εργάστηκε στα «Τσιμέντα Χαλκίδας» έως το 1930, οπότε ανέλαβε θέση δασκάλου στο ξυλουργικό και οικοδομικό τμήμα της Σιβιτανιδείου σχολής (Λυδάκης, 1977: 302).

Το έργο του είναι από τα λίγα της εποχής με εμφανείς τις επιρροές του γερμανικού εξπρεσιονισμού. Ο Οικονομίδης παρακολούθησε στενά το έργο της γνωστής ομάδας «Brücke»

και κυρίως του Ερνστ Λούντβιχ Κίρχνερ, καταφέροντας να μεταφέρει στα χαρακτηριστικά του έργα την αισθητική και τις αντιλήψεις τους (Λυδάκης, 1976, 445).

Στις δράσεις του συγκαταλέγονται εικονογραφήσεις βιβλίων, ξυλόγλυπτα και σχεδίαση επίπλων. Το έργο του χαρακτηρίζεται από τη λιτότητα και την απλότητα στη σύνθεση και στην απόδοση των θεμάτων, στοιχεία που μαζί με την ευγένεια συνόδευσαν απόλυτα και τη δομή του χαρακτήρα του (Πνευματικόν Κέντρον Δήμου Αθηναίων – Πινακοθήκη, 1974: 62 – 63).

Ζέπος Εμμανουήλ

Ο γνωστός ζωγράφος και χαράκτης Εμμανουήλ Ζέπος γεννήθηκε στον Πύργο Ανατολικής Ρωμυλίας το 1905. Την καλλιτεχνική του πορεία καθόρισαν οι Νικόλαος Λύτρας, Σ. Βικάτος και Δ. Γερασιώτης στη Σχολή Καλών Τεχνών, από όπου αποφοίτησε το 1926. Τις σπουδές του συνέχισε έως το 1932 στα εργαστήρια των Γ. Ιακωβίδη και Κ. Παρθένη, το έργο του τελευταίου επηρέασε την εικαστική του ματιά. (Ματθιόπουλος, 1997: 428 – 429).

Όπως πολλοί καλλιτέχνες της εποχής του, ταξίδεψε σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης, μελετώντας τις τάσεις της σύγχρονης τέχνης. Ένας εξπρεσιονιστικός αέρας με έντονες χρωματικές αντιθέσεις, γρήγορες και ευδιάκριτες πινελιές διέπει το έργο του ως το 1960, που παρατηρείται μια σταδιακή αλλαγή. Μια αφαιρετική διάθεση παρουσιάζουν οι μορφές στα μετέπειτα έργα του, ενώ η τονικότητα αποκτά λεπτές διαβαθμίσεις. Η ίδια διάθεση διαπιστώνεται και στα χαρακτηριστικά του (ό.π.).

Πλήθος εκθέσεων, τόσο στο εξωτερικό όσο και το εσωτερικό, έχουν καταγραφεί στο ενεργητικό του. Άξια αναφοράς είναι και η δράση του ως συμβούλου και προέδρου του ΚΕΕ (ΕΕΤΕ) (ό.π.).

Γλύπτες

Θωμάς Θωμόπουλος

Σε μια εποχή που η γλυπτική είχε αρχίσει να αναγνωρίζεται και να εκτιμάται από το κοινό έδρασε ο γλύπτης Θωμάς Θωμόπουλος. Γεννημένος το 1873 στη Σμύρνη, παρέμεινε σ' αυτή μόνο τα 4 πρώτα χρόνια της ζωής του. Μετακόμισε στην Αθήνα το 1877 και εισήχθη στο τμήμα της γλυπτικής του Πολυτεχνείου Αθηνών με καθηγητή το Γεώργιο Βρούτο. Ξεκίνησε τις σπουδές του με αφετηρία μια πιο κλασική παιδεία, προσανατολισμένη στα διδάγματα της τέχνης του Νεοκλασικισμού και έμφαση στο έργο του Κανόβα. Μια σταδιοδρομία λαμπρή, την οποία ήλθαν να επαληθεύσουν μια σειρά βραβείων, όπως το Θωμαΐδείο και το Χρυσοβέργειο, και η υποτροφία της ελληνικής κυβέρνησης για τη συνέχιση των σπουδών του στο εξωτερικό. Το 1898 βρέθηκε πλέον στο Μόναχο μετά από μια μικρή καθυστέρηση, εξαιτίας του πολέμου του 1897. Το ασίγαστο πνεύμα του δεν περιορίστηκε όμως εκεί, καθώς μετά την ολοκλήρωση των εκεί σπουδών του μετακινήθηκε αρχικά στη Φλωρεντία, έπειτα στη Ρώμη και τέλος στη Νάπολη για να εντρυφήσει στη φιλοσοφία της Ιταλικής γλυπτικής σε επίπεδο σύγχρονο αλλά και κλασικό. Το 1900 επέστρεψε στην Αθήνα, όπου άνοιξε το ατελιέ του και εργάστηκε συστηματικά (Γιοφύλλης, 1963: 454 – 457).

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η γλυπτική αποτελεί πρόσφορο έδαφος για δράση, καθώς μια πληθώρα παραγγελιών έδινε τη δυνατότητα στους γλύπτες να ανοίξουν νέους δρόμους στην τέχνη τους. Η πρώτη επαφή του Θωμόπουλου με το κοινό έγινε την ίδια χρονιά της επιστροφής του στην έκθεση της Εταιρείας Φιλότεχνων της Αθήνας, όπου το έργο του «Κεκμηκώς Καλλιτέχνης» συνάντησε ένθερμη αποδοχή και βραβεύτηκε. Μια σειρά από βραβεύσεις έργων του σε εκθέσεις, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό, σηματοδότησαν την αναγνώριση της καλλιτεχνικής του αξίας. Αξία, η οποία δεν περιορίστηκε στα μονοπάτια της γλυπτικής αλλά απλώθηκε και σε άλλες μορφές τέχνης. Ζωγραφικά, ο Θωμόπουλος παρουσίασε μια σειρά από σχέδια, ιδιαίτερα πορτρέτα, που συχνά δημοσιεύτηκαν σε περιοδικά της εποχής (ό.π.).

Αξία αναφοράς είναι και η συμμετοχή του στην προβολή των νέων έργων του γλύπτη Γ. Χαλεπά, μετά από την περίοδο του εγκλεισμού του σε ψυχιατρικό κέντρο της Κέρκυρας. Η διάλεξη του Θωμόπουλου με θέμα τη γλυπτική του Χαλεπά καθώς και η έκθεση που πραγματοποιήθηκε το Μάρτη του 1925 με τα έργα του κατάφεραν να τον φέρουν σε ουσιαστική

επαφή με το αθηναϊκό κοινό. Διορίστηκε καθηγητής γλυπτικής στη Σχολή Καλών Τεχνών του Πολυτεχνείου το 1911, θέση που κατείχε επί 26 ολόκληρα χρόνια έως το τέλος της ζωής του, το 1937 (Σπητέρης, 1979: 108). Σημαντική στιγμή της πορείας του ήταν και η εκλογή του ως μέλους της Ακαδημίας Αθηνών, το Φεβρουάριο του 1930 (ό.π.).

Το έργο του περιλαμβάνει ηρώα, ταφικά μνημεία, προτομές, ανδριάντες, γλυπτικά συμπλέγματα, με γνωστότερο τον ανδριάντα του Χαριλάου Τρικούπη, που βρίσκεται μπροστά από την Παλιά Βουλή. Αγγίζει τον εξπρεσιονισμό, επηρεάζεται από το έργο του Ροντέν και δημιουργεί έργα με ένταση, εκφραστικότητα και δυναμική (ό.π.).

Αντώνιος Σώχος

Γεννήθηκε το 1888 στα Υστέρνια της Τήνου και υπήρξε γόνος οικογένειας ξακουστών γλυπτών, με πιο γνωστό το θείο του Λάζαρο Σώχο. Στα πρώτα του βήματα στη Σχολή Καλών Τεχνών του Πολυτεχνείου της Αθήνας, είχε ως δάσκαλό του το διάσημο γλύπτη της εποχής Γ. Βρούτο. Μια σειρά από διακρίσεις και βραβεία του αποδόθηκαν για την εξαιρετική ακαδημαϊκή του πορεία, ενώ κατάφερε με υποτροφία του Γ. Αβέρωφ να συνεχίσει τις σπουδές του στο Παρίσι. Κατά τη διαμονή του στην πόλη του φωτός, συμμετείχε στα Salon National και Salon d'automne (1920 – 1922). Στο πλαίσιο των καλλιτεχνικών του αναζητήσεων πέρασε κάποιο μικρό διάστημα στο Μόναχο για να συμπληρώσει τις μελέτες του. Επιστρέφοντας στην Αθήνα άνοιξε ατελιέ, όπου εργάστηκε πειραματιζόμενος με διάφορα νέα υλικά. (Γιοφύλλης, 1963: 474 – 476).

Από το 1924 διορίστηκε στην Αρχιτεκτονική Σχολή του Πολυτεχνείου στη θέση του καθηγητή γλυπτικής, όπου δίδαξε έως το 1960. Την ίδια περίοδο δίδαξε γλυπτική και στη Σιβιτανίδειο Σχολή Τεχνών και Επαγγελμάτων (ό.π.). Στο ενεργητικό του έχει μια σειρά από προτομές, αγάλματα, γλυπτικές συνθέσεις για ιδιώτες και δημόσιους φορείς, που χαρακτηρίζονται από δυναμισμό, καθαρότητα γραμμών και διαφάνεια σχημάτων. Μελέτησε διάφορες εποχές της τέχνης και συνταίριασε στοιχεία της αρχαίας κλασικής γλυπτικής με νέες τάσεις και υλικά της εποχής του (Πνευματικόν Κέντρον Δήμου Αθηναίων – Πινακοθήκη, 1974: 88).

Θανάσης Απάρτης

Ο Σμυρνιός γλύπτης Θανάσης Απάρτης γεννήθηκε το 1899 και την πρώτη του επαφή με την τέχνη την είχε από τα γυμνασιακά του κιόλας χρόνια με την καθοδήγηση του ζωγράφου Β. Ιθακήσιου. Σε ηλικία 20 ετών άφησε την ιδιαίτερή του πατρίδα, τη Σμύρνη, για να μεταβεί στο Παρίσι, όπου εγγράφηκε στην Academie Julian, έχοντας δασκάλους του τον P. M. Landowski και τον L.H. Bouchard. Το 1921 εισήχθη στην Academie de la Grande Chaumiere με δάσκαλό του τον A. Bourdelle και με υποτροφία της Έλενας Βενιζέλου, το 1923, συνέχισε τις σπουδές του. Στο Παρίσι επικρατούσαν τότε οι τάσεις της τέχνης του Ροντέν, ο ίδιος όμως ο γλύπτης δείχνει να επηρεάζεται από το έργο του δασκάλου του A. Bourdelle. Το 1925 εγκατέλειψε τη σχολή χωρίς να αποκτήσει το δίπλωμα. Από το Γαλλικό κράτος του απονεμήθηκε το παράσημο της Λεγεώνας της τιμής και το 1947 τιμήθηκε με το Palmes Academiques από το Υπουργείο Παιδείας. Επέστρεψε στην Ελλάδα το 1940 και διορίστηκε ως καθηγητής ελεύθερου σχεδίου σε ιδιωτικά ιδρύματα ενώ το 1961 εξελέγη καθηγητής στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών (Ματθιόπουλος, 1997: 77).

Το έργο του χαρακτηρίζεται από την αρχαϊκή λιτότητα και αυστηρότητα. Τα γλυπτά του διέπονται από την απόλυτα πειθαρχημένη φόρμα τους, τις απλές γραμμές και τους ζυγισμένους όγκους (Πνευματικόν Κέντρον Δήμου Αθηναίων – Πινακοθήκη, 1974: 79).

Με το ενδιαφέρον του στραμμένο κυρίως στην ανθρώπινη φιγούρα, φιλοτέχνησε πλήθος μεγάλων συνθέσεων ηρώων, προτομών και ανδριάντων, με γνωστότερο αυτό του Μητροπολίτη Χρυσόστομου (1962), που κοσμεί την πλατεία της Αγίας Σοφίας στη Θεσσαλονίκη. Τα πολυάριθμα έργα του συμπεριλαμβάνονται σε ιδρύματα, δημόσιες και ιδιωτικές συλλογές (Ματθιόπουλος, 1997: 78).

Αχιλλέας Απέργης

Ο Κερκυραίος Αχιλλέας Απέργης (1909 –. 1986) ήταν μαθητής σπουδαίων Ελλήνων γλυπτών, όπως ο Θωμάς Θωμόπουλος και ο Μιχάλης Τόμπρος. Μετά από τις σπουδές του ταξίδεψε σε ευρωπαϊκές πρωτεύουσες της τέχνης και από το 1946 και μετά στράφηκε σε

αναπαραστατικές φόρμες. Στο έργο του κυριαρχούν αλληλοσυνδεόμενα συμπλέγματα γραμμών από διάφορα υλικά (Μυκονιάτης, 1996: 209 – 210).

Γελοιογράφοι

Ηλίας Κουμετάκης

Γεννήθηκε στο Αργοστόλι το 1889, αλλά μεγάλωσε στην Κέρκυρα και γι' αυτό καταλόγιζε τον εαυτό του ως Κερκυραίο. Ήταν αυτοδίδακτος και πρωτοεμφανίστηκε το 1909 στις εφημερίδες «Χρόνος», «Αθήνα» και στο «Ημερολόγιο του Σκόκου». Κατάφερε με ένα διακριτικό χιούμορ να δημιουργήσει εύθυμες σκηνές της καθημερινότητας των Ελλήνων. Οι ηθογραφίες του τον έκαναν να ξεχωρίζει ανάμεσα στους γελοιογράφους της εποχής του (Γιοφύλλης, 1963: 448).

Θεωρείται ως ένας μεγάλος δάσκαλος της γελοιογραφίας που άνοιξε τον δρόμο, στα ίχνη του οποίου πάτησαν οι νέες γενιές. Είναι χαρακτηριστική η περιγραφή του Αρχέλαου, με τον οποίο, αν και είχαν αξιοσημείωτη ηλικιακή διαφορά γνωρίστηκαν, καθώς κατοικούσαν στην ίδια γειτονιά της Καλλιθέας, έως ότου ο Κουμετάκης μετακόμισε με την οικογένειά του. Στην περιγραφή του γείτονά του, ο Αρχέλαος σχολιάζει χαρακτηριστικά: «ήτανε ένας εκλεκτός σεβάσμιος κύριος, που έβγαινε κάθε απόγευμα περίπατο. Μετρίου αναστήματος αριστοκρατικότατος με το μελόν καπέλο, το λευκό του μουστάκι και το μπαστούνι του. Σκέτη φιγούρα τζέντλεμαν του μεσοπολέμου» (Αρχέλαος, 1998).

Ο Κουμετάκης υπήρξε από τους πρώτους σκιτσογράφους γελοιογράφους που έκαναν αισθητή την παρουσία τους και στο νέο πεδίο που πρωτοεμφανίστηκε τότε, αυτό της διαφήμισης. Μια από τις χιλιοειπωμένες φράσεις, που χαρακτήρισαν μια ολόκληρη γενιά, και όχι μόνο, είναι το αξέχαστο: «Ακάκιε, τα μακαρόνια να είναι Μίσκο» (ό.π.).

Αρχέλαος Αντώνναρος

Γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1921, περνώντας τα παιδικά και εφηβικά του χρόνια εκεί. Το 1939 μετακόμισε στην Αθήνα, όπου γράφτηκε στη φιλοσοφική σχολή. Δούλεψε παράλληλα

με τις σπουδές του και ως γελοιογράφος – σκιτσογράφος, τομέας που τον τράβηξε τελικά, καθώς δεν ολοκλήρωσε ποτέ τις αρχικές του σπουδές. Εργάστηκε σε αρκετές εφημερίδες και περιοδικά της εποχής. Στις αρχές της δεκαετίας του '50 δούλεψε κυρίως ως πολιτικός γελοιογράφος. Η δημοτική πινακοθήκη Καλλιθέας παρουσίασε μια από τις 2 αναδρομικές εκθέσεις του δημιουργού το 1988 (Ματθιόπουλος, 1997: 106).

Λογοτέχνες

Ιωάννης Γρυπάρης

Ο Ιωάννης Γρυπάρης αποτέλεσε μια από τις πλέον ενδιαφέρουσες προσωπικότητες της πόλης. Ο μεγάλος αυτός πνευματικός άνθρωπος γεννήθηκε στη Σίφνο το 1870 αλλά τα παιδικά του χρόνια τα πέρασε στην Κωνσταντινούπολη. Στο βιβλιοπωλείο του πατέρα του, πρώην δασκάλου, χωμένος στις σελίδες των βιβλίων γεννήθηκε η αγάπη του για τα γράμματα. Η φοίτηση στη Μεγάλη του Γένους Σχολή έθεσε τις βάσεις μιας λαμπρής πορείας που συνεχίστηκε με την είσοδό του στη Φιλοσοφική Σχολή των Αθηνών. Μετά την ολοκλήρωση των σπουδών του ταξίδεψε στο εξωτερικό για μετεκπαίδευση έχοντας κρατική υποτροφία. Με την επιστροφή του στην Ελλάδα ακολούθησε όλα τα βήματα της εκπαιδευτικής ιεραρχίας για να φτάσει στη θέση του γενικού επιθεωρητή Μέσης εκπαίδευσης, ενώ το 1923 τοποθετήθηκε τμηματάρχης Γραμμάτων και Τεχνών του υπουργείου Παιδείας. Οι γνώσεις και η οξυδέρκειά του εκτιμήθηκαν, ώστε το 1930 με τη σύσταση του Εθνικού Θεάτρου τοποθετήθηκε στη θέση του διευθυντή (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 152).

Η μοναδική ποιητική συλλογή που εξέδωσε, το 1919, φέρει τον τίτλο «Σκαρβαίοι και Τερρακότες». Παράλληλα πλούσιο ήταν το μεταφραστικό του έργο, μεγάλο τμήμα του οποίου πραγματοποίησε κατά τη διαμονή του στην Καλλιθέα. Την αγάπη του για τον τόπο έδειξε έμπρακτα κληροδοτώντας την προσωπική του βιβλιοθήκη στο δήμο (Κασιάνης, 1996: 45).

Σωτήρης Σκίπης

Ο ποιητής Σωτήρης Σκίπης (1879 – 1952) επιδεικνύοντας από νεαρή ηλικία έφεση στα γράμματα σπούδασε λογοτεχνία και αισθητική στο Πανεπιστήμιο Αθηνών ενώ συνέχισε τις σπουδές του και στη Γαλλία. Ταξίδεψε για αρκετά χρόνια στο εξωτερικό και μετά την επιστροφή του εγκαταστάθηκε στην Καλλιθέα. Την επαφή του με τους γαλλικούς πνευματικούς κύκλους δεν έχασε ποτέ αφού η γυναίκα του ήταν Γαλλίδα και στη χώρα ταξίδευαν συχνά. Το σπίτι του ήταν κοντά σε αυτό του ζωγράφου Οδ. Φωκά στη διασταύρωση των σημερινών οδών Σκίπης και Βενιζέλου (Κασιάνης, 1996: 45). Το 1922 του απονεμήθηκε το Εθνικό Αριστείο Γραμμάτων και Τεχνών και στα τέλη της δεκαετίας τοποθετήθηκε διευθυντής της Σχολής Καλών Τεχνών. Γνωστός για την αντιστασιακή του δράση συμμετείχε στην καλλιτεχνική παρέα της Καλλιθέας με στέγη πάντα το ζαχαροπλαστείο του Κελέφα. Ανακηρύχτηκε μέλος της Ακαδημίας Αθηνών το 1946 (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006:154).

Πλούσιο το συγγραφικό του έργο, περιλαμβάνει ποιητικές συλλογές, κριτικά δοκίμια, διηγήματα και θεατρικά έργα. Σπουδαιότερα έργα του είναι η «Σερενάτα των Λουλουδιών (1901), «Ο γύρος των ωρών» (1911), «Μεσ' από τα τείχη (1945), κ.α. (ό.π.).

Γιάννης Χατζίνης

Ο νησιώτης, λογοτέχνης και κριτικός, Γιάννης Χατζίνης (1900 – 1975), με καταγωγή από το Μαραθόκαμπο της Σάμου, δημοσίευσε τα πρώτα του ποιήματα σε ηλικία 21 ετών στο «Νουμά». Από το 1925 και για πολλά χρόνια εργάστηκε ως δημόσιος υπάλληλος, ενώ το 1929 τοποθετήθηκε στο Ταμείο Καλλιθέας, γεγονός που τον οδήγησε στην εγκατάστασή του στην περιοχή. Μετά τη συνταξιοδότησή του, ανέλαβε χρέη αντιπροέδρου και έπειτα προέδρου της Εθνικής Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών για δέκα συναπτά έτη. Υπηρέτησε το δημόσιο και από άλλες θέσεις ευθύνης, όπως αυτή του αντιπροέδρου του διοικητικού συμβουλίου του Οργανισμού Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, ενώ υπήρξε μέλος της Επιτροπής Κρατικών Βραβείων και της ομάδας των Δώδεκα (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 156). Ήταν τέτοια η επιρροή που ασκούσε η κριτική του που ο κ. Σοφιανόπουλος είπε χαρακτηριστικά: «αν δεν περνούσε από τον Χατζίνη δεν τυπωνόταν» (Παράρτημα 7).

Συμμετείχε ενεργά στην πολιτιστική ζωή της Καλλιθέας γράφοντας άρθρα για τον τοπικό τύπο και παρουσιάζοντας διαλέξεις στη Λέσχη Καλλιθέας. Σε συνεργασία με άλλες πνευματικές προσωπικότητες του τόπου ίδρυσαν τον Πνευματικό Κύκλο Καλλιθέας με έντονη αντιστασιακή δράση κατά την περίοδο της κατοχής. Μετά το θάνατό του οι κληρονόμοι του, σύμφωνα με τις επιθυμίες του ίδιου, δώρισαν το σπίτι με την πλούσια βιβλιοθήκη του στο δήμο Καλλιθέας όπου πλέον στεγάζεται το Δημοτικό Κέντρο Μελέτης Νεοελληνικής Λογοτεχνίας «Γιάννης Χατζίνης» (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 156).

Κούλης Αλέπης

Ο ποιητής Κούλης Αλέπης γεννήθηκε το 1903 στην Αρεόπολη της Λακωνίας και τέλειωσε το σχολείο στο Γύθειο. Για να σπουδάσει νομικά και φιλολογία μετακόμισε στην Αθήνα. Για χρόνια διετέλεσε ανώτερος υπάλληλος του Υπουργείου Οικονομικών, κατέχοντας στο τέλος της δημοσιοϋπαλληλικής του σταδιοδρομίας το 1960 τη θέση του προσωπάρχη (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 158 – 159).

Η πρώτη του παρουσίαση στον πνευματικό κόσμο της χώρας σημειώθηκε το 1924 με τη δημοσίευση διαφόρων ποιημάτων και μεταφράσεων ξένης ποίησης. Τόσο το ποιητικό όσο και το μεταφραστικό του έργο χάραξαν το στίγμα του στο χώρο των γραμμάτων. Μέσα από τις ποιητικές του συλλογές, όπως «Ερημικοί Περίπατοι» (1931), «De Profundis» (1937), «Στον ίσκιο της αγάπης» (1948) κ.α. παρουσιάζεται ο λυρισμός του παρά τις παραδοσιακές φόρμες που χρησιμοποιεί (ό.π).

Στο διάστημα που ακολούθησε της συνταξιοδότησής του, στράφηκε και σε άλλες μορφές τέχνης, όπως η ζωγραφική ("Βιογραφικό Κούλη Αλέπη", χ.χ.).

Σοφία Μαυροειδή – Παπαδάκη

Γεννημένη στη Φουρνή Λασιθίου Κρήτης, η Σοφία Μαυροειδή (1898 – 1977) σπούδασε στο διδασκαλείο του Ηρακλείου. Μετακόμισε στη Αθήνα για να παρακολουθήσει μαθήματα στο Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών, από όπου και απέκτησε πτυχίο γαλλικής Λογοτεχνίας. Τις σπουδές

της τις συνέχισε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και ειδικότερα στο τμήμα φιλολογίας. Εργάστηκε στην Μέση Εκπαίδευση ενώ για πολλά χρόνια ήταν καθηγήτρια της Χαροκοπείου Σχολής (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 201).

Το έργο της ήταν πολυδιάστατο καθώς καταπιάστηκε με όλα τα πεδία του γραπτού λόγου. Σημαντικότερη είναι όμως η προσφορά της στον αντιστασιακό αγώνα, καθώς τα ποιήματά της μελοποιούνται και τραγουδιούνται από όλους (ό.π.: 202).

Έλλη Αλεξίου

Η γνωστή πεζογράφος και δασκάλα Έλλη Αλεξίου (1894 – 1988) καταγόταν από το Ηράκλειο της Κρήτης. Προερχόμενη από μια οικογένεια ουσιαστικά μορφωμένη, φοίτησε στο Ανώτερο Παρθεναγωγείο Ηρακλείου ενώ συνέχισε και στο Αρσάκειο της Αθήνας. Μετά το τέλος των σπουδών της επέστρεψε στην Κρήτη και ανέλαβε θέση διδάσκουσας στο Γ΄ Χριστιανικό Παρθεναγωγείο. Δε σταμάτησε ποτέ να μορφώνεται και σε λίγα χρόνια πήρε το δίπλωμα γαλλικής γλώσσας, με το οποίο κατάφερε να διοριστεί ως καθηγήτρια Γαλλικών. Με το συγγραφέα Βάσο Δασκαλάκη παντρεύτηκαν το 1920. Ως μέλος του Κ.Κ.Ε., ανέπτυξε έντονη αντιστασιακή δράση κατά τη διάρκεια της κατοχής. Μετά το πέρας του πολέμου πήγε στο Παρίσι με γαλλική υποτροφία για να παρακολουθήσει μαθήματα στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης και μετέπειτα έζησε για πολλά χρόνια στην Ρουμανία. Ο θάνατος της αδελφής της Γαλάτειας αποτέλεσε το λόγο επιστροφής της στην Ελλάδα το 1962. Από τότε και εφεξής παρέμεινε στην Καλλιθέα μαζί με τον άντρα της αδερφής της Μάρκο Αυγέρη, στο σπίτι της στην οδό Σαπφούς 49 (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 203).

Στο πλούσιο έργο της συναντά κανείς διηγήματα, βιογραφίες, εκπαιδευτικά συγγράμματα, θεατρικά έργα και παιδικά βιβλία. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν το «Γ΄ Χριστιανικό Παρθεναγωγείο» (1934), το «Προσοχή! Συνάνθρωποι» (1962) και η βιογραφία του Νίκου Καζαντζάκη «Για να γίνεις μεγάλος» (ό.π.).

Μάρκος Αυγέρης

Μάρκος Αυγέρης είναι το καλλιτεχνικό ψευδώνυμο του Γεωργίου Παπαδόπουλου (1884 – 1973). Ο ποιητής γεννήθηκε στα Ιωάννινα και μετακόμισε στην Κωνσταντινούπολη, όπου παρέμεινε αρκετά χρόνια. Η επιθυμία του για εισαγωγή στην Ιατρική σχολή τον οδήγησε το 1901 στην Αθήνα. Έπειτα από έξι χρόνια κατάφερε να αποκτήσει το πτυχίο του και να εργαστεί ως ιδιώτης γιατρός. Στα σαράντα του τοποθετήθηκε στο υπουργείο εργασίας, μια θέση που του έδωσε τη δυνατότητα να ταξιδέψει και να ειδικευτεί πάνω σε ζητήματα κοινωνικής και επαγγελματικής υγιεινής, θέση από την οποία δυστυχώς θα απομακρυνθεί εξαιτίας των πολιτικών του πεποιθήσεων (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 203).

Στην προσωπική του ζωή παντρεύτηκε με την Γαλάτεια Καζαντζάκη, έπειτα από το διαζύγιο της από το Νίκο Καζαντζάκη. Μετά το θάνατο της Γαλάτειας ο Αυγέρης έζησε με την αδερφή της, Έλλη, στο σπίτι της στην Καλλιθέα (ό.π.).

Το έργο του εμπεριέχει ποιητικές συλλογές, κριτικά δοκίμια, μελέτες και μεταφράσεις. Χαρακτηριστικά του έργα είναι οι ποιητικές συλλογές «Φωνές της νύχτας» (1970) και τα «Άπαντα ποιητικά» (1975) (ό.π.: 205).

Γιώργος Βαλέτας

Ο Γιώργος Βαλέτας (1907 – 1989) καταγόταν από τη Λέσβο και μετακόμισε στην Αθήνα για να σπουδάσει. Τελείωσε το τμήμα φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών και διορίστηκε στη Μέση Εκπαίδευση. Το 1934 τοποθετήθηκε στη θέση του τμηματάρχη της Διεύθυνσης Γραμμάτων και Τεχνών που υπαγόταν στο υπουργείο παιδείας. Ίδρυσε τη Νεοελληνική Βιβλιοθήκη, καταφέροντας να εκδώσει τα Άπαντα πολλών νεοελλήνων λογοτεχνών. Αποτέλεσε μέλος αρκετών λογοτεχνικών συλλόγων και εταιριών, ενώ παράλληλα ήταν εκδότης διαφόρων λογοτεχνικών περιοδικών (Τσάκωνας, 1992: 334 – 336).

Υπηρέτησε τη λογοτεχνία από το μετερίζι της κριτικής. Στο έργο του, μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα άρθρα και οι μελέτες που δημοσίευσε και αφορούσαν Νεοέλληνες Λογοτέχνες, με σπουδαιότερο το έργο του «Ο Παπαδιαμάντης. Η ζωή, το έργο του, η εποχή του» (1938) για το οποίο βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών (ό.π.).

Τατιάνα Γκρίτση – Μιλλιέξ

Η Τατιάνα Γκρίτση – Μιλλιέξ (1920 – 2005) γεννήθηκε στην Καλλιθέα. Ασχολήθηκε με τη μουσική και το τραγούδι, παρακολουθώντας μαθήματα στο Ελληνικό Ωδείο. Το γαλλικό Ινστιτούτο και τα μαθήματα που παρακολουθούσε εκεί αποτέλεσαν αφορμή για τη γνωριμία της με το μετέπειτα σύζυγό της και λόγιο Ροζέ Μιλλιέξ. Στη διάρκεια της κατοχής συμμετείχαν ενεργά στον αντιστασιακό αγώνα ενώ μετά τον πόλεμο μετακόμισαν στο Παρίσι, όπου της δόθηκε η δυνατότητα να παρακολουθήσει μαθήματα Ιστορίας της Τέχνης. Παρέμεινε με τον σύζυγο της για χρόνια στο εξωτερικό και επέστρεψαν στην Ελλάδα μετά τη Μεταπολίτευση. Αρχικά εργάστηκε ως δημοσιογράφος και δραστηριοποιήθηκε δυναμικά στην Εταιρεία Συγγραφέων, του Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου (Ε.Λ.Ι.Α). αποτέλεσε επί πενταετία πρόεδρος της στέγης Καλών Τεχνών και Γραμμάτων (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 266).

Το συγγραφικό της έργο είναι πλούσιο και πολυβραβευμένο. Από τα σπουδαιότερα έργα της το μυθιστόρημα «Στο Δρόμο των Αγγέλων», τα διηγήματα «Σε πρώτο πρόσωπο» , το «Το αλώνι της Εκάτης» κ.ά. (ό.π.).

Θεατρικοί Καλλιτέχνες

Σωκράτης Καραντινός

Ο σκηνοθέτης Σωκράτης Καραντινός γεννήθηκε το 1906 στην Αθήνα και πέθανε το 1979. Ξεκίνησε τις θεατρικές του σπουδές στην Αθήνα και τις συνέχισε στη Βιέννη ("Καραντινός Σωκράτης", 2013).

Από το 1933 και για πέντε χρόνια, ασχολήθηκε κυρίως με τη διδασκαλία, ως διευθυντής της «Νέας Πειραματικής Σχολής» και καθηγητής αγωγής του λόγου στη Μαράσλειο Ακαδημία ("Σωκράτης Καραντινός (Αθήνα, 1906-1979)", χ.χ.).

Το 1938 στράφηκε στη σκηνοθεσία και ίδρυσε τη Νέα Δραματική Σκηνή. Απέκτησε μια σταθερή συνεργασία με το Εθνικό θέατρο (1946) τα χρόνια που εκεί υπήρξε διευθυντής ο στενός

του φίλος Γεώργιος Θεοτοκάς. Από τους κόλπους του Εθνικού έφυγε το 1953 ιδρύοντας, εν συνεχεία, την Αττική Σκηνή. Το 1961 ανέλαβε τη διεύθυνση του νεοσύστατου Κρατικού Θεάτρου Βορείου Ελλάδος (Κ.Θ.Β.Ε.) στη Θεσσαλονίκη (ό.π.).

Από τα πλέον σημαντικά έργα που σκηνοθέτησε ήταν η «Εκάβη» στο Ηρώδειο (με την Ελένη Παπαδάκη), οι «Νεφέλες» (1951) με σκηνικά και κοστούμια του Χατζηκυριάκου – Γκίκα και αρκετές αρχαίες παραστάσεις στους Φιλίππους και στην Επίδαυρο, δίνοντας πάντα έμφαση στην ορθή εκφορά του λόγου (Σολομός, 1989: 174).

Επιστήμονες

Ειρήνη Λασκαρίδου

Η μικρότερη κόρη του Λάσκαρη και της Αικατερίνης Λασκαρίδου, Ειρήνη, γεννήθηκε στην Αθήνα το 1882. Στην Καλλιθέα μετακόμισε όταν ήταν ακόμη βρέφος και από μικρή ηλικία επέδειξε συγγραφικές ανησυχίες (Παπάζογλου, 2000:70).

Οι ειδικές σπουδές της σχετικά με την εκπαίδευση τυφλών την ώθησαν στην Ευρώπη. Με την επιστροφή της στην Ελλάδα συνέβαλε καθοριστικά στη δημιουργία του Οίκου Τυφλών, ενός εκπαιδευτικού φορέα, στον οποίο διετέλεσε διευθύντρια επί τριάντα χρόνια σχεδόν, από το 1906 έως το 1936, (ό.π.: 71). Την επόμενη χρονιά αποχώρησε από τον Οίκο έπειτα από διαφωνία με τα υπόλοιπα μέλη. Δεν σταμάτησε όμως τη δράση της και έτσι βραβεύτηκε για το σύνολο του έργου της το 1959 με το σταυρό των Ταξιαρχών της Ευποιίας, ενώ μετέπειτα με το αργυρό μεταλλείο από την Ακαδημία Αθηνών. Ο απρόσμενος χαμός της οφείλεται σε αυτοκινητιστικό δυστύχημα στη Βιέννη το 1958 (ό.π: 70).

3.2.2 Τοπικά μουσικά ακούσματα

Η μουσική αποτελεί μια από τις τέχνες που προάγει και συμβάλλει στην εξέλιξη του πολιτισμού. Τα τοπικά μουσικά ακούσματα δε, δηλώνουν την ιστορία και την ταυτότητα ενός τόπου.

3.2.2.1 Ήχοι από τη Σμύρνη και τον Πόντο

Η Καλλιθέα ως οικισμός που δημιουργήθηκε από πλούσιους μεγαλοαστούς υιοθέτησε στην αρχή της σύστασής της τα μουσικά ακούσματα των Αθηνών (Παράρτημα 5) χωρίς να διαθέτει κάποια ουσιαστική μουσική παράδοση. Μολαταύτα, με την είσοδο των μεταναστών από τον Πόντο και τη Σμύρνη στην περιοχή, άλλαξε αισθητά το σκηνικό. Οι πρώτοι σύλλογοι καλλιέργησαν και επικοινωνήσαν τη μουσική τους παράδοση στον τοπικό πληθυσμό σε τέτοιο βαθμό που σήμερα οι ήχοι αυτοί να αποτελούν κομμάτι της τοπικής ιστορίας και παράδοσης. Ακόμα και στις μέρες μας οι σύλλογοι Ποντίων και Κωνσταντινοπολιτών επενδύουν στα μουσικά και χορευτικά τους σχήματα (Παράρτημα 6).

3.2.2.2 Ήχοι του μπουζουκιού στις Τζιτζιφιές

Αν και το Ρεμπέτικο ή το Λαϊκό τραγούδι δε γεννήθηκαν στην Καλλιθέα, στην πραγματικότητα καλλιεργήθηκαν και προβλήθηκαν αρκετά, ιδιαίτερα στην περιοχή των Τζιτζιφιών. Εκεί μια σειρά από νυχτερινά κέντρα με μπουζούκια έκαναν την εμφάνιση τους στη διάρκεια του Μεσοπολέμου. Γνωστά ονόματα της μουσικής αυτής όπως ο Βασίλης Τσιτσάνης, ο Γιάννης Παπαϊωάννου, ο Χρήστος Κολοκοτρώνης, ο Μπαγιαντέρας και ο πιο νέος Άκης Πάνου εμφανίζονταν συστηματικά (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 159· Παπάζογλου, 2000: 280). Τα μουσικά αυτά σχήματα άνθιζαν, αλλά σταμάτησαν τη μεγάλη εξάπλωση τους λόγω της κατοχής. Μετά την απελευθέρωση τα κέντρα αυτά ανέκαμψαν και φιλοξένησαν ονόματα όπως του Βαμβακάρη, της Μπέλλου, του Χιώτη κ.α. (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 268).

Πολλές ήταν οι περιπτώσεις που το όνομα της Καλλιθέας εμφανιζόταν σε στίχους τραγουδιών όπως «Στου Χαροκόπου και στην Καλλιθέα» (1967), ενώ αλησμόνητος θα παραμείνει και ο αμανές «Στου Χαροκόπου τα στενά...» εμπνευσμένος από την ειδεχθή για την εποχή δολοφονία του Δ. Αθανασόπουλου, με θύτες τη γυναίκα και την πεθερά του, που έκανε την συνοικία Χαροκόπου γνωστή σε όλη τη χώρα (Παπάζογλου, 2000: 171).

3.2.3 Τοπική Κουζίνα

Σε επίπεδο παραδοσιακής τοπικής κουζίνας, η πόλη της Καλλιθέας δεν παρουσιάζει κάποια ιδιαιτερότητα. Οι γαστρονομικές επιλογές συγκλίνουν με αυτές της ευρύτερης ελληνικής κουζίνας. Η ιδιαιτερότητα που παρουσιάζει ο τόπος έγκειται στο γεγονός ότι αποτελεί χώρο-σημείο που συναντώνται διάφορες παραδοσιακές κουζίνες, όπως η ποντιακή, η πολίτικη, η κρητική και τα τελευταία χρόνια η ρώσικη κουζίνα.

Στην ευρύτερη περιοχή του λεκανοπεδίου Αττικής, η Καλλιθέα είναι φημισμένη για τα πολυάριθμα σουβλατζίδικα που έχει, κάποια από τα οποία λειτουργούν πάνω από 40 χρόνια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΚΑΛΛΙΘΕΑΣ

4.1 Φορείς και χώροι πολιτισμού

Ο δήμος Καλλιθέας παρουσιάζει έναν εκτεταμένο αριθμό πολιτιστικών συλλόγων και φορέων. Οι σύλλογοι που δραστηριοποιούνται στην πόλη ανέρχονται στους 116 και οι σημαντικότεροι, ίσως και μακροβιότεροι εξ αυτών, είναι ο σύλλογος Κωνσταντινοπολιτών, ο οποίος ιδρύθηκε το 1928, και ο σύλλογος Ποντίων «Αργοναύται – Κομνηνοί» με έτος ίδρυσης το 1930 (Παπάζογλου, 2000: 111). Στόχος των συλλόγων αυτών αλλά και πολλών άλλων είναι η προστασία της παράδοσης της ιδιαίτερής τους πατρίδας καθώς και η ανάδειξη και μεταβίβασή της στις επόμενες γενιές. Και οι δύο σύλλογοι παρουσιάζουν ένα ιδιαίτερο πολιτιστικό έργο συμβάλλοντας ουσιαστικά στην άνθηση του πολιτισμού του τόπου. Μέσα από διαλέξεις, μουσικά και χορευτικά σύνολα, θεατρικές παραστάσεις και θεατρικές βραδιές, προβάλλουν το έργο και την αφοσίωση τους σε αυτό (Παράρτημα 6).

Πέρα όμως από τους συλλόγους, ο ίδιος ο δήμος διαθέτει ένα ενδιαφέρον δίκτυο πολιτιστικών χώρων, οι περισσότεροι των οποίων ανήκουν στον Πολιτιστικό Οργανισμό του.

Δημοτικό Θέατρο Καλλιθέας

Στα μέσα της δεκαετίας του '80, αγοράστηκε από τον Δήμο Καλλιθέας κτήριο στη συμβολή των οδών Κρέμου και Φιλαρέτου και, με τις δέουσες αλλαγές, μετατράπηκε σε Δημοτικό Θέατρο (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 278). Ο εσωτερικός χώρος του θεάτρου ανακαινίστηκε εξολοκλήρου το 2010. Έκτοτε, ανήκει διοικητικά στον Πολιτιστικό Οργανισμό του Δήμου και παραχωρείται για παραστάσεις, ομιλίες και άλλες εκδηλώσεις πολιτιστικής φύσεως.

Δημοτικός Κινηματογράφος «Καλυψώ»

Στην οδό Γρ. Λαμπράκη 7 στεγάζεται ο δημοτικός κινηματογράφος «Καλυψώ». Ο χώρος δημιουργήθηκε τη δεκαετία του '80 και έκτοτε φιλοξενεί διάφορα κινηματογραφικά

αφιερώματα και άλλες πολιτιστικές δράσεις του οργανισμού. Η αίθουσά του παραχωρείται ακόμα και για ομιλίες και εικαστικά δρώμενα.

Δημοτικό Ωδείο Καλλιθέας «Οδυσσέας Δημητριάδης»

Το Δημοτικό Ωδείο Καλλιθέας (Σοφοκλέους 100) ιδρύθηκε το 1995 με πρωτοβουλία του Δήμου και ανήκει στον Πολιτιστικό Οργανισμό του. Η πόλη της Καλλιθέας, θέλοντας να τιμήσει τον Αρχιμουσικό Οδυσσέα Δημητριάδη για τη συμβολή του στη μουσική και την ενεργό δράση του στο κίνημα της φιλίας μεταξύ των λαών, έδωσε στο ωδείο το όνομά του. Στόχος του ωδείου είναι η μουσική εκπαίδευση της νεολαίας της πόλης και η προαγωγή και επικοινωνία της ιστορίας και της τέχνης της μουσικής με το κοινό (Αρχείο Πολιτιστικού Οργανισμού Δήμου Καλλιθέας, Κανονισμός λειτουργίας του Δημοτικού Ωδείου Καλλιθέας «Οδυσσέας Δημητριάδης»).

Κέντρο Μελέτης Νεοελληνικής Λογοτεχνίας «Γιάννης Χατζίνης»

Το Κέντρο Μελέτης Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, γνωστό και ως «Χατζίνειο», λειτουργεί υπό την ευθύνη του Πολιτιστικού Οργανισμού Καλλιθέας, ενώ στους χώρους του δραστηριοποιείται ο ανεξάρτητος πολιτιστικός φορέας «Νέος Πνευματικός Κύκλος της Εταιρείας Γραμμάτων και Τεχνών». Το σπίτι του Χατζίνη, στην οδό Μαντζαγριωτάκη 118, δόθηκε ως δωρεά από τους κληρονόμους του στον Δήμο Καλλιθέας, με τον όρο να εδρεύει εκεί ο Νέος Πνευματικός Κύκλος Καλλιθέας. Εσωτερικά μπορεί κανείς να δει το γραφείο του Χατζίνη και μια σειρά από φωτογραφίες και αντικείμενα του λογοτέχνη – κριτικού. Ο κεντρικός διάδρομος και η αίθουσα εκδηλώσεων είναι περιστοιχισμένοι από την εκτενή βιβλιοθήκη του (Παράρτημα 7).

Δημοτική Βιβλιοθήκη Καλλιθέας

Η Δημοτική Βιβλιοθήκη Καλλιθέας είναι ένας από τους παλαιότερους φορείς του Δήμου. Με απόφαση της δημοτικής αρχής του 1934 δρομολογήθηκε η οργάνωση Δημοτικής

Βιβλιοθήκης και η αγορά βιβλίων για τον εμπλουτισμό της. Δυστυχώς, το 1941, αποφασίστηκε από την τότε δημοτική αρχή να κλείσει η Βιβλιοθήκη, κατάσταση η οποία συνεχίστηκε για δώδεκα περίπου χρόνια. Η επαναλειτουργία της συζητήθηκε για πρώτη φορά το 1953. Μια γενναία προσφορά ήρθε να ενισχύσει το δυναμικό της, καθώς ενσωματώθηκε σε αυτή η προσωπική συλλογή βιβλίων του Ιωάννη Γρυπάρη, ως κληροδότημα του ιδίου στο Δήμο. Για το λόγο αυτό αποφασίστηκε να μετονομαστεί σε «Γρυπάρειο Βιβλιοθήκη». Το Δεκέμβριο του 1953 στεγάστηκε στην οικία του Γρυπάρη και παρέμεινε εκεί για κάποια χρόνια. Τη δεκαετία του '80, η Βιβλιοθήκη στεγάστηκε σε κτήριο της οδού Αριστείδου, το οποίο είχε ανακαινιστεί εσωτερικά για να καλύπτει τις ανάγκες της (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 117, 175, 223, 282). Σήμερα, η Δημοτική Βιβλιοθήκη στεγάζεται σε κτήριο της οδού Ανδρομάχης, το οποίο εγκαινιάστηκε τον Οκτώβριο του 2007.

Μητροπολιτικό Πάρκο Καλλιθέας

Το Μητροπολιτικό Πάρκο Καλλιθέας αποτελεί ένα έργο, για τη δημιουργία του οποίου αγωνιστήκαν για πολλά χρόνια τόσο οι διάφορες δημοτικές αρχές όσο και οι κάτοικοι. Στο χώρο του παλιού Ιπποδρόμου, σε μια μεγάλη έκταση στο νοτιοανατολικό τμήμα του δήμου, θα δημιουργηθεί το Κέντρο Πολιτισμού «Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος», που θα φιλοξενεί τις εγκαταστάσεις της νέας Εθνικής Βιβλιοθήκης, τις νέες εγκαταστάσεις της Εθνικής Λυρικής Σκηνής, καθώς και διαμορφωμένο περιβάλλοντα χώρο με την εμπλοκή και του υδάτινου στοιχείου (το έργο τελεί υπό κατασκευή), το δημοτικό Αθλητικό Κέντρο με το – ολυμπιακών διαστάσεων – Κολυμβητήριο, ένα γήπεδο ποδοσφαίρου, και έναν παιδότοπο. Ακόμη, θα περιλαμβάνει μια σειρά από χώρους αναψυχής, τη νέα αθλητική παραλιακή ζώνη με τη ναυταθλητική μαρίνα και τις αντίστοιχες εγκαταστάσεις καθώς και μια σειρά από αθλητικούς χώρους, περιστοιχισμένους από μεγάλα τμήματα πράσινου και την Εσπλανάδα, γνωστή πεζογέφυρα με πλούσια δεντροφύτευση, που θα συνδέει τα διάφορα τμήματα του έργου (Ρηγόπουλος, 2014).

Η πόλη της Καλλιθέας διαθέτει τέσσερα δημοτικά Πολιτιστικά Κέντρα:

«Μελίνα Μερκούρη»

Το Πολιτιστικό Κέντρο «Μελίνα Μερκούρη» βρίσκεται στην οδό Μεγίστης 18 – 20, σε ένα μεγάλο κτήριο, όπου φιλοξενεί τη Δημοτική Φιλαρμονική Ορχήστρα, τη Σχολή Κρουστών, το τμήμα εκμάθησης δημοτικών χορών και τη σχολή Παραδοσιακής μουσικής (Αρχείο Πολιτιστικού Οργανισμού Δήμου Καλλιθέας). Το Πολιτιστικό Κέντρο δημιουργήθηκε τη δεκαετία του '90 (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 291). Στους χώρους του καθώς και στον κήπο που διαθέτει έχουν κατά διαστήματα φιλοξενηθεί μεγάλες πολιτιστικές δράσεις, όπως συναυλίες, εκθέσεις εικαστικού περιεχομένου και θεατρικές παραστάσεις. Το κέντρο αποτελεί μια κοιτίδα πολιτισμού.

«Αρχέλαος»

Στην οδό Γρυπάρη 195 συναντά κανείς το Πολιτιστικό Κέντρο που φέρει το όνομα του γνωστού Καλλιθεάτη γελοιογράφου Αρχέλαου. Οι χώροι του αποτελούν σημεία ενεργούς καλλιτεχνικής παραγωγής, καθώς εκεί δραστηριοποιείται το εργαστήριο Ζωγραφικής και Κεραμικής, οι ομάδες φωτογραφίας, αγιογραφίας και θεάτρου, παράλληλα με την ομάδα χορού εφήβων και τη μικτή δημοτική χορωδία.

«Γιάννης Κορδάτος»

Στο Πολιτιστικό Κέντρο «Γιάννης Κορδάτος», το οποίο βρίσκεται επί της οδού Ηρακλέους 22, φιλοξενούνται δημιουργικά εργαστήρια ζωγραφικής, θεάτρου και χορού, που απευθύνονται σε μικρά παιδιά. Το Κέντρο πήρε το όνομά του από το γνωστό κοινωνιολόγο και ιστορικό Γιάννη Κορδάτο.

«Θανάσης Απάρτης»

Το γλύπτη Θανάση Απάρτη τίμησε ο Δήμος δίνοντας το όνομά του στο Πολιτιστικό Κέντρο που βρίσκεται στην οδό Ηρακλέους 144 και φιλοξενεί παιδικά τμήματα θεατρικού παιχνιδιού, ζωγραφικής και λογοτεχνίας.

Άλλες πολιτιστικές υποδομές που διαθέτει η Καλλιθέα είναι η Βιβλιοθήκη της αστικής μη κερδοσκοπικής εταιρείας «Επτάλοφος», η κινηματογραφική λέσχη, η παιδική και εφηβική χορωδία, τα μουσικά σύνολα εγχόρδων και πνευστών οργάνων του Δημοτικού Ωδείου, οι παιδικές και εφηβικές χορευτικές ομάδες. Επίσης, τα παιδικά τμήματα θεάτρου και θεατρικού παιχνιδιού, οι σχολές Κρουστών και πνευστών οργάνων της δημοτικής φιλαρμονικής, η ομάδα παραδοσιακού χορού και λαϊκού πολιτισμού, οι σχολές μπαλέτου της δημοτικής κοινωφελούς επιχείρησης, η Μικτή δημοτική χορωδία και η Σχολή παραδοσιακής μουσικής – λαϊκή ορχήστρα ("ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ Από το πρακτικό της με αρ. 8/2013 Συνεδρίασης του Δημοτικού Συμβουλίου Καλλιθέας, Αρ. Απόφασης 128/2013", 2013).

4.2 Πολιτιστικές δράσεις

Οι δράσεις πολιτισμού σε κάθε τόπο περιλαμβάνουν τόσο τις οργανωμένες δράσεις που προσφέρει η τοπική αυτοδιοίκηση όσο και τις δράσεις που προσφέρουν οι διάφοροι πολιτιστικοί σύλλογοι της πόλης. Επίσης, σημαντικές είναι και οι ιδιωτικές πρωτοβουλίες που αφορούν συνήθως δράσεις μικρών αυτόνομων ομάδων πολιτών.

Στην περίπτωση της Καλλιθέας, αλλά και πολλών άλλων πόλεων που γειτνιάζουν με μεγάλα αστικά κέντρα, η ιδιωτική πρωτοβουλία έχει αισθητά περιοριστεί, αφού το ενδιαφέρον των πολιτών στρέφεται σε όλα όσα έχει να προσφέρει η μεγαλούπολη. Ο Δήμος από την άλλη, καθώς και οι τοπικοί Σύλλογοι, έχουν να επιδείξουν ένα αξιόλογο και πολυδιάστατο έργο.

Στο κοντινό παρελθόν, αξίζει να αναφερθούν ενδεικτικά κάποιες από τις πραγματικά πολυάριθμες πολιτιστικές δράσεις που φιλοξένησε ο δήμος. Η πρώτη, αφορά στη συναυλία του Γιάννη Μαρκόπουλου που πραγματοποιήθηκε το 2000 στο Δημοτικό Θέατρο Καλλιθέας, στο πλαίσιο των εορτασμών της 25^{ης} Μαρτίου (Λερίου & Μουρουγκλού, 2006: 319), ενώ η δεύτερη

αφορά στην έκθεση με τίτλο «Η ιστορία της πρώτης ελληνίδας ζωγράφου - Σοφία Λασκαρίδου - Η ανατροπή ενός κατεστημένου», που πραγματοποιήθηκε το Δεκέμβριο του 2001, με αφορμή τα εγκαίνια της Δημοτικής Πινακοθήκης «Σοφία Λασκαρίδου» (ό.π: 295). Μια ακόμη σημαντική πολιτιστική δράση ήταν η συναυλία της λαϊκής ορχήστρας «Μίκης Θεοδωράκης» τον Οκτώβριο του 2005 στο κλειστό γυμναστήριο «Έσπερος» με τίτλο «1940 – 2005 65 ΧΡΟΝΙΑ ΟΧΙ ΣΤΟ ΦΑΣΙΣΜΟ», ενώ αξιοσημείωτη ήταν και η εκδήλωση που πραγματοποιήθηκε στη μνήμη της συγγραφέως Τατιάνας Γκρίτση – Μιλλιέξ το 2006 στην αυλή της οικίας Λασκαρίδη (ό.π: 300).

Ο Πολιτιστικός Οργανισμός αποτελεί φορέα του Δήμου, ο οποίος συστάθηκε και λειτουργεί εικοσιπέντε χρόνια περίπου, παρουσιάζοντας ένα εξαιρετο πολιτιστικό έργο. Στο ετήσιο οργανόγραμμά του συμπεριλαμβάνονται μια πληθώρα εκδηλώσεων που αφορούν όλες τις εκφάνσεις του πολιτισμού ("ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ Από το πρακτικό της με αρ. 8/2013 Συνεδρίασης του Δημοτικού Συμβουλίου Καλλιθέας, Αρ. Απόφασης 128/2013", 2013).

Από τις ναυαρχίδες των πολιτιστικών δράσεων του Δήμου είναι το *Μαθητικό φεστιβάλ*. Το φεστιβάλ είναι μια από τις νέες δράσεις του Δήμου, που προσελκύει το ενδιαφέρον του μαθητικού δυναμικού της πόλης. Μετρά μόλις 6 χρόνια ζωής (Αρχείο Πολιτιστικού Οργανισμού Δήμου Καλλιθέας).

Κάθε χρόνο, μέσα από μια διαδικασία ψηφοφορίας του κοινού, επιλέγεται ένα θέμα και ο Δήμος προωθεί στα σχολεία όλων των βαθμίδων σχετική ανακοίνωση. Οι σχολικές μονάδες καλούνται να συμμετάσχουν σε όλες τις παράλληλες δράσεις που πλαισιώνουν τη διοργάνωση. Ως πρώτη φάση του φεστιβάλ θεωρείται η συμμετοχή των μαθητών σε διαγωνισμό ζωγραφικής, μέσα από τον οποίο επιλέγεται η εικόνα που θα γίνει η αφίσα της κάθε χρονιάς. Το έργο αυτό, μαζί με άλλα δύο, βραβεύεται, ενώ έπαινοι δίνονται και σε αρκετές ακόμα ζωγραφίες παιδιών που ξεχωρίζουν. Παράλληλα με το διαγωνισμό ζωγραφικής εκτυλίσσεται και διαγωνισμός λογότυπου που συνοδεύει την αφίσα της διοργάνωσης (ό.π.).

Οι δράσεις του φεστιβάλ ξεκινούν με μια σεμνή τελετή απονομής των βραβείων και επαίνων, η οποία λαμβάνει χώρα τις πρώτες μέρες του Μαρτίου, ενώ ταυτόχρονα τα έργα των βραβευθέντων μαθητών εκτίθενται σε έκθεση που διοργανώνεται στη Δημοτική Πινακοθήκη Λασκαρίδου. Οι υπόλοιπες συμμετοχές κοσμούν τους χώρους του δημοτικού κινηματογράφου «Καλυψώ», για να δώσουν τη δυνατότητα σε όλα τα παιδιά να θαυμάσουν τα έργα τους. Οι

σχολικές μονάδες, πέρα από την εικαστική τους συμμετοχή, έχουν τη δυνατότητα να παρουσιάσουν την ίδια περίοδο θεατρικά, κινηματογραφικά, μουσικά και χορευτικά δρώμενα. Ένας ακόμη άξονας του φεστιβάλ είναι η βράβευση των μαθητών των σχολείων που ξεχώρισαν για τις διακρίσεις τους τόσο σε αθλητικές όσο και σε πολιτιστικές οργανώσεις, εντός και εκτός συνόρων της Καλλιθέας. Το φεστιβάλ κλείνει τις δράσεις του με μια βραδιά αφιερωμένη στις σχολικές μονάδες και τους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι ενθάρρυναν και στήριξαν μέσα στο σχολικό περιβάλλον τις συμμετοχές των μαθητών τους (ό.π.).

Το μαθητικό και εκπαιδευτικό δυναμικό αγκαλιάζει τη δράση αυτή του Δήμου και οι αριθμοί μαρτυρούν αυτή τη διάθεση. Την πρώτη χρονιά συμμετείχαν 9 σχολεία και 39 μαθητές, ενώ πλέον τα σχολεία ανέρχονται σε 109 και οι μαθητές ξεπερνούν τους 1.000 (ό.π.).

Μια αρκετά εκτενής και πολυδιάστατη πολιτιστική δράση αποτελούσε για χρόνια το **Φεστιβάλ Δρόμου**. Τα καλοκαίρια ο δήμος οργάνωνε μουσικές βραδιές, θεατρικές παραστάσεις και άλλα δρώμενα σε διάφορα σημεία της πόλης, χωρίς αυτά να συνδέονται με κάποιο τρόπο μεταξύ τους. Το 2006 περίπου αποφασίστηκε να συντονιστούν όλες αυτές οι ενέργειες κάτω από μια κοινή συνιστώσα, δημιουργώντας έτσι το Φεστιβάλ Δρόμου. Τα δρώμενα είχαν ετήσιο χαρακτήρα και πραγματοποιούνταν κάθε Ιούνιο και Ιούλιο. Το 2010 αποτέλεσε την τελευταία χρονιά υλοποίησης του Φεστιβάλ, το οποίο λόγω οικονομικής ύφεσης σταμάτησε (ό.π.).

Σημαντική είναι η συμβολή της Δημοτικής Αρχής στην καλλιέργεια της μουσικής παιδείας των πολιτών, με τις δράσεις τόσο του Δημοτικού Ωδείου όσο και της Δημοτικής Φιλαρμονικής, οργανισμών με μακρά παράδοση στην τοπική κοινωνία. Η **«Μουσική Εβδομάδα»** είναι μια από τις πιο σημαντικές εκδηλώσεις του Δήμου. Λαμβάνει χώρα τους ανοιξιάτικους μήνες και παρουσιάζει στο κοινό της πόλης τις διάφορες σχολές του Ωδείου. Οι παρουσιάσεις πραγματοποιούνται στο Δημοτικό Θέατρο της πόλης, ενώ συχνά η εβδομάδα κλείνει με συναυλία της Δημοτικής Φιλαρμονικής στον κήπο της Δημοτικής Πινακοθήκης (ό.π.).

Στις δράσεις με έμφαση στην ανάδειξη του μουσικού πολιτισμού, συγκαταλέγεται εδώ και πολλά χρόνια η **Χριστουγεννιάτικη συναυλία** που οργανώνει το Δημοτικό Ωδείο σε συνεργασία με τη Δημοτική Φιλαρμονική. Κάποιες μέρες πριν από τα Χριστούγεννα, σε μια ευχάριστη βραδιά, μελωδίες Χριστουγέννων από όλα τα τμήματα και τις σχολές μουσικών οργάνων του Ωδείου κατακλύζουν την αίθουσα του Δημοτικού Θεάτρου. Τη βραδιά ντύνει με τις εξαιρετες

φωνές της η πολυπληθής μαθητική και μεικτή χορωδία του Δήμου με κάλαντα από όλη την Ελλάδα.

Στην πλούσια μουσική δράση της πόλης συγκαταλέγεται και η **Συνάντηση Φιλαρμονικών Ορχηστρών**. Με πρωτοβουλία του Δήμου συναντώνται διάφορες Φιλαρμονικές, χαρίζοντας μια αξέχαστη βραδιά στο μουσικόφιλο κοινό της πόλης (ό.π.). Η δράση αυτή πραγματοποιούνταν κάθε Ιούνιο επί σειρά ετών, αλλά την τελευταία διετία έχει ανασταλεί λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων.

Το Πρόγραμμα συναυλιών και καλλιτεχνικών εκδηλώσεων του Δημοτικού Ωδείου, το οποίο εγκρίνεται κάθε χρόνο, περιέχει αφιερώματα σε μουσικές προσωπικότητες, όπως αυτό για τον μεγάλο Αρμένιο συνθέτη Αράμ Χατσατουριάν, που πραγματοποιήθηκε τον Απρίλιο του 2004 με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 100 χρόνων από τη γέννησή του. Συχνές είναι και οι ιδιαίτερες **μουσικές βραδιές** που διοργανώνει ο Δήμος, όπως ήταν η εκδήλωση Βυζαντινής Εκκλησιαστικής Μουσικής «ΒΗΘΛΕΕΜ ΕΤΟΙΜΑΖΟΥ» το Δεκέμβριο του 2003 στο χώρο του Ι.Ν. Αγίου Νικολάου Καλλιθέας, που συνδιοργανώθηκε από την τοπική εκκλησία και τον Πολιτιστικό Οργανισμό (ό.π.).

Η Παγκόσμια Ημέρα παιδικού βιβλίου γιορτάζεται κάθε χρόνο στην Καλλιθέα μέσα από ένα σημαντικό αριθμό δράσεων, με στόχο πάντα την εμπλοκή στους εορτασμούς του παιδικού πληθυσμού της πόλης. Συνήθως, τις δράσεις της ημέρας αυτής φιλοξενούσε η Βιβλιοθήκη Καλλιθέας. Αυτή τη χρονιά τα πράγματα έχουν διαφοροποιηθεί αρκετά. Μια ποικιλία από εκδηλώσεις με τίτλο **«μην παρατάς τα όνειρά σου...»** εμπλούτισε το πλούσιο πρόγραμμα των εορτασμών που εκτυλίχθηκε παράλληλα στο Δημοτικό θέατρο και στη Δημοτική Πινακοθήκη «Σοφία Λασκαρίδου». Οι δράσεις τελούν υπό την αιγίδα της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Καλλιθέας και της Βιβλιοθήκης του Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς (ΠΙΟΠ). Το έναυσμα των εορτασμών δόθηκε από τη Φιλαρμονική του Δήμου με ένα μουσικοθεατρικό δρώμενο, που εκτυλίχτηκε στην οδό Φιλαρέτου. Οι μικροί συμμετέχοντες είχαν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουν θεατρικές και χορευτικές παραστάσεις, να εμπλακούν δημιουργικά σε εικαστικά εργαστήρια και να ενημερωθούν για τις νέες εκδόσεις από τις εκθέσεις παιδικού βιβλίου που φιλοξενούνται στους χώρους.

Επί σειρά ετών, ο δήμος δίνει τη δυνατότητα στους πολίτες όλων των ηλικιών να καλλιεργήσουν τις καλλιτεχνικές τους δεξιότητες, μέσα από **δημιουργικά εργαστήρια** ζωγραφικής και κεραμικής, παράλληλα με τις ομάδες φωτογραφίας, αγιογραφίας και παιδικής ζωγραφικής που τελούν υπό την εποπτεία του. Στο τέλος κάθε χρονιάς, μια έκθεση με τα έργα των μαθητών έρχεται να προβάλλει ολόκληρη την αξιόλογη εργασία των συμμετεχόντων.

Η ιδέα μιας έκθεσης που θα φιλοξενεί έργα Καλλιθεατών ζωγράφων έχει τις ρίζες της στο παρελθόν. Η αρχή έγινε το 1934 με την Α΄ έκθεση Καλλιθεατών ζωγράφων, η οποία κρίθηκε ως ένα από τα πιο σημαντικά πολιτιστικά δρώμενα της εποχής εκείνης και ανέδειξε τον πνευματικό κόσμο του τόπου (Παπάζογλου, 2000: 177).

Η έκθεση Καλλιθεατών εικαστικών με τίτλο «*Οι εν Καλλιθέα Καλλιτέχνες*» γίνεται σε συνεργασία με το Επιμελητήριο Εικαστικών Τεχνών και αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι των δράσεων της Δημοτικής Πινακοθήκης «Σοφία Λασκαρίδου». Η πρωτοβουλία εκείνη του 2006 έγινε σταθερός θεσμός και δίνει τη δυνατότητα τόσο σε εικαστικούς της Καλλιθέας να παρουσιάσουν το έργο τους όσο και στο κοινό να γνωρίσει τους δημιουργούς του τόπου του. Η δράση αυτή επαναλαμβάνεται ανά διετία και φέτος φέρει τον τίτλο «Οι εν Καλλιθέα 3», καθώς αποτελεί την τρίτη σε σειρά συνάντηση των δημιουργών. Στην έκθεση αυτή έχουν δικαίωμα να λάβουν μέρος μέλη του Επιμελητηρίου Εικαστικών Τεχνών που διαμένουν και δημιουργούν στην Καλλιθέα. Οι καλλιτέχνες που συμμετέχουν έχουν διαφορετική εικαστική αφετηρία και μορφοπλαστικές αναζητήσεις, γεγονός που αποτελεί πρόκληση για το θεατή, ο οποίος έχει τη δυνατότητα να έρθει σε επαφή με ένα κράμα μοναδικών εικαστικών προσωπικοτήτων στον ίδιο χώρο (Αρχείο Πολιτιστικού Οργανισμού Δήμου Καλλιθέας⁵).

Μια κοινή δράση της τοπικής αυτοδιοίκησης και του Περιβαλλοντικού Συλλόγου Καλλιθέας «Περί Ποδηλάτου» αποτελεί ο *ποδηλατικός γύρος* της Καλλιθέας. Η διοργάνωση αυτή, με διάρκεια ζωής μόλις δύο χρόνια, έχει ετήσιο χαρακτήρα και απευθύνεται τόσο σε ενήλικες όσο και σε παιδιά. Χώρος συγκέντρωσης είναι συνήθως η πλατεία Δαβάκη και η διαδρομή των ποδηλάτων απλώνεται σε όλες σχεδόν τις συνοικίες της πόλης. Συχνά, η δράση στοχεύει τόσο στην υπογράμμιση των πολλών οφελών που επιφέρει στην υγεία και στο

⁵ Στο Αρχείο του Πολιτιστικού Οργανισμού του Δήμου Καλλιθέας υπάρχουν οι Κατάλογοι των εκθέσεων των Καλλιθεατών Καλλιτεχνών για τα έτη 2006 και 2013.

περιβάλλον η χρήση του ποδηλάτου όσο και στην ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου.

Το 2013, οι δυο ιδιαίτερες διαδρομές για ενήλικες και παιδιά έφεραν τον τίτλο «Γνωρίζουμε τα ιστορικά κτήρια της Καλλιθέας κάνοντας πετάλι» και αφορούσαν στην περιήγηση των ποδηλατιστών σε σημαντικά ιστορικά σημεία της πόλης. Παράλληλα, εμπλουτίζοντας τη διοργάνωση, πραγματοποιούνταν εκθέσεις εικαστικού περιεχομένου και εκπαιδευτικές δράσεις που απευθύνονταν σε παιδιά και εστίαζαν στην ασφαλή χρήση του ποδηλάτου στον αστικό ιστό ("Ποδηλατικό Γύρο της Καλλιθέας για παιδιά και ενήλικες οργανώνουν την Κυριακή, 21 Απριλίου 2013 ο Δήμος και ο Ποδηλατικός και Περιβαλλοντικός Σύλλογος Καλλιθέας «Περί Ποδηλάτου»", 2013).

Στο πλαίσιο των ετήσιων πολιτιστικών δράσεων εντάσσεται το πρόγραμμα υποστήριξης της *Καλλιτεχνικής Εκπαίδευσης στα δημοτικά σχολεία*. Στο πρόγραμμα αυτό οι μαθητές συγκεκριμένων δημοτικών σχολείων παρακολουθούν μαθήματα θεατρικής ή, αρκετά συχνά, χορευτικής έκφρασης (Αρχείο Πολιτιστικού Οργανισμού Δήμου Καλλιθέας).

Η πολιτιστική δράση «*Μπιζάνεια*» ήταν μια αθλητικής φύσεως εκδήλωση, που συνδιοργάνωνε ο Πολιτιστικός Οργανισμός και μια σειρά τοπικών σωματείων. Με ετήσιο χαρακτήρα, είχε μια μακρά διάρκεια ζωής περισσότερο από τριάντα χρόνια ("Αγώνες στίβου Μπιζάνεια", 2010). Το πρόγραμμά της περιελάμβανε αγώνες καλαθοσφαίρισης και κλασικού αθλητισμού. Η οικονομική ύφεση των τελευταίων ετών αποδυνάμωσε τα σωματεία, αρκετά εκ των οποίων έπαψαν να λειτουργούν, με αποτέλεσμα να σταματήσει η διοργάνωση του αθλητικού αυτού δρώμενου. Το όνομα της δράσης προήλθε από τη μικρή οδό Μπιζανίου, τιμώντας έτσι τους Καλλιθεάτες που έδωσαν τη ζωή τους κατά τη διάρκεια της κατοχής. (Αρχείο Πολιτιστικού Οργανισμού Δήμου Καλλιθέας).

Με μεγαλοπρέπεια εορτάζονται τα «Θεοφάνεια» στην πόλη της Καλλιθέας. Οι εορτασμοί ξεκινούν με τη δοξολογία στον Ιερό ναό της Παντανάσσης, ακολουθεί η εκκλησιαστική πομπή έως την παραλία των Τζιτζιφιών, όπου η παράδοση θέλει τη ρήψη του τίμιου σταυρού στην θάλασσα (ό.π.).

Ο εορτασμός της Καθαράς Δευτέρας πραγματοποιείται εδώ και αρκετά χρόνια στην πλατεία νερού στις Τζιτζιφιές. Οι δράσεις που προσφέρει ο δήμος ικανοποιούν μικρούς και μεγάλους. Σε

συνδυασμό με τα παραδοσιακά εδέσματα που καλεί η μέρα, οι μεγάλοι απολαμβάνουν τη μουσική της λαϊκής ορχήστρας του δήμου ενώ οι μικροί καταπιάνονται με την κατασκευή χαρταετού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο : ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

5.1. Μεθοδολογία δειγματοληπτικής έρευνας

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση της πολιτιστικής κληρονομιάς του δήμου Καλλιθέας και η απήχυσή της σε μαθητές πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Για το λόγο αυτό πραγματοποιήθηκε έρευνα σε μαθητές της πέμπτης και έκτης τάξης του Δημοτικού, από επτά διαφορετικά σχολεία της Καλλιθέας με σκοπό την εξέταση:

- των γνώσεων των μαθητών δημοτικών σχολείων Καλλιθέας σε σχέση με τη φυσιογνωμία του δήμου τους,
- των γνώσεων των μαθητών σε σχέση με την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου τους, και
- της συμβολής του σχολείου στην απόκτηση των γνώσεων αυτών.

Η δειγματοληπτική έρευνα πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο συλλογής ερωτηματολογίων για τυχαίο σωματοποιημένο δείγμα. Με τη συγκεκριμένη μέθοδο, κάθε άτομο από το σύνολο του πληθυσμού έχει την ίδια πιθανότητα να συμπεριληφθεί στο τελικό δείγμα.

Η διαδικασία της διανομής και της συλλογής των ερωτηματολογίων έλαβε χώρα από τα μέσα Νοεμβρίου του 2013 μέχρι τα τέλη Δεκεμβρίου του 2013. Το ερωτηματολόγιο απευθύνθηκε σε μαθητές των δυο τελευταίων τάξεων του δημοτικού, οι οποίοι έχουν περισσότερη σχολική εμπειρία. Μοιράστηκε σε 7 διαφορετικά σχολεία, το καθένα από τα οποία βρίσκεται σε διαφορετική περιοχή του δήμου από τα υπόλοιπα, ώστε να καλυφθούν όλες οι περιοχές. Το σύνολο των ερωτηματολογίων που μοιράστηκαν ήταν 210, εκ των οποίων επιστράφηκαν τα 181 και τελικώς απαντήθηκαν ορθώς τα 181 (ποσοστό αποδοχής 93,75%).

Το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει 30 ερωτήσεις (23 ερωτήσεις κλειστού τύπου και 7 ερωτήσεις ανοικτού τύπου). Αρχικά περιέχει ερωτήσεις που αφορούν γενικά στοιχεία των μαθητών (φύλο, χρόνια ζωής στην Καλλιθέα, περιοχή διαμονής, σχολείο, τάξη). Οι ερωτήσεις εξετάζουν τη συμβολή της οικογένειας και του σχολείου στην επαφή του παιδιού με χώρους πολιτισμού. Επίσης, εξετάζουν τις γνώσεις σε γενικές πληροφορίες που αφορούν το δήμο, ενώ έπεται μια σειρά ερωτήσεων που διερευνά τις γνώσεις και την επαφή των μαθητών με τη

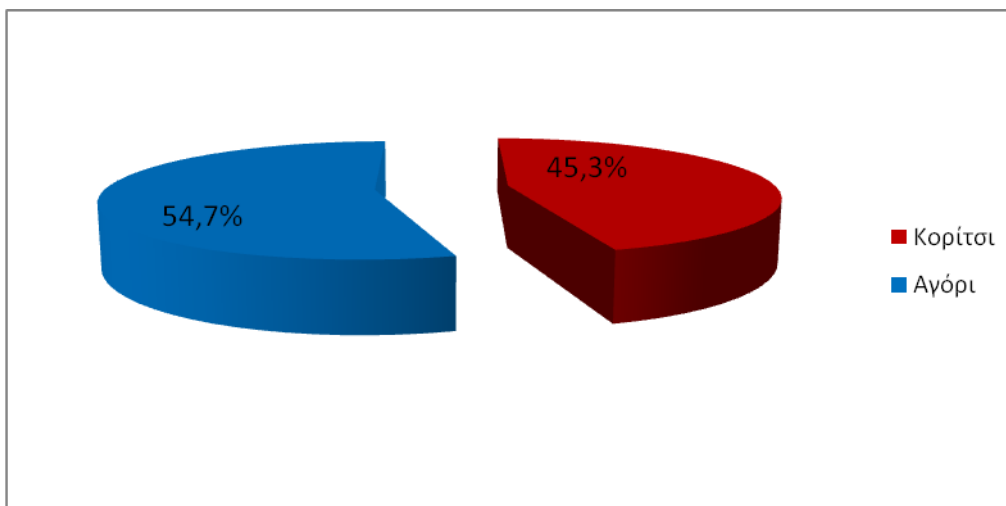
φυσιογνωμία και την πολιτιστική κληρονομιά του δήμου Καλλιθέας. Οι δύο τελευταίες ερωτήσεις εξετάζουν τη συμβολή του σχολείου στην απόκτηση πολιτιστικών γνώσεων και την επιθυμία των μαθητών για την απόκτηση περισσότερων γνώσεων.

Τα ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν, ελέγχθηκαν και αριθμήθηκαν. Τα δεδομένα κωδικοποιήθηκαν και στη συνέχεια έγινε εισαγωγή των δεδομένων στο πρόγραμμα στατιστικής ανάλυσης δεδομένων SPSSSTATISTICS 20.00. Με τη βοήθεια της περιγραφικής στατιστικής αναλύονται οι συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων και παρουσιάζονται παρακάτω με τη χρήση πινάκων και διαγραμμάτων.

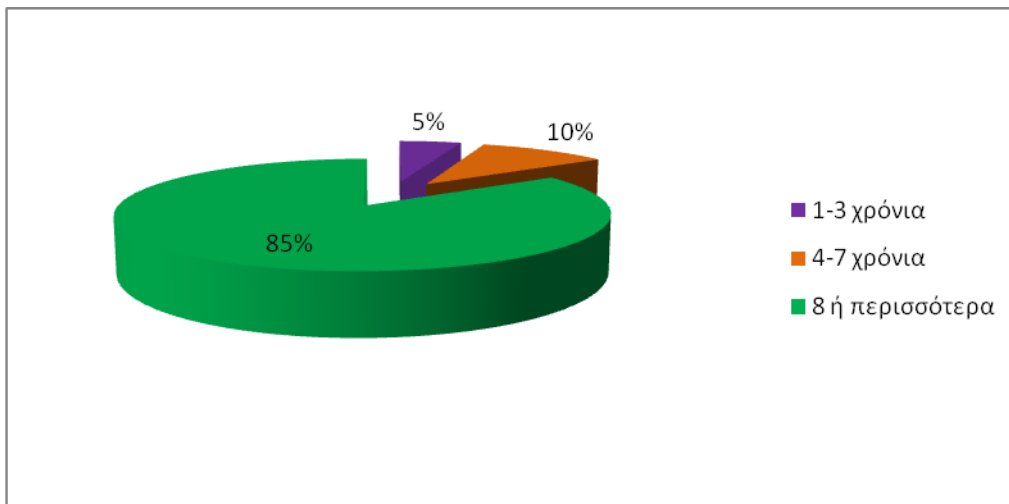
5.2. Το προφίλ του δείγματος

Στην έρευνα έλαβαν μέρος συνολικά 181 μαθητές της πέμπτης και έκτης τάξης του δημοτικού από επτά διαφορετικά σχολεία της Καλλιθέας. Πιο συγκεκριμένα στην έρευνα συμμετείχαν 99 αγόρια (54,7% του δείγματος) και 82 κορίτσια (45,3%). Το μεγαλύτερο μέρος των μαθητών (84,5%) δήλωσε ότι ζει στην Καλλιθέα 8 χρόνια ή περισσότερα, ένα 10,5% δήλωσε ότι ζει στην Καλλιθέα 4 έως 7 χρόνια, ενώ μόλις το 5% δήλωσε μέχρι 3 χρόνια.

Διάγραμμα 5.1. Κατανομή συχνοτήτων για το φύλο

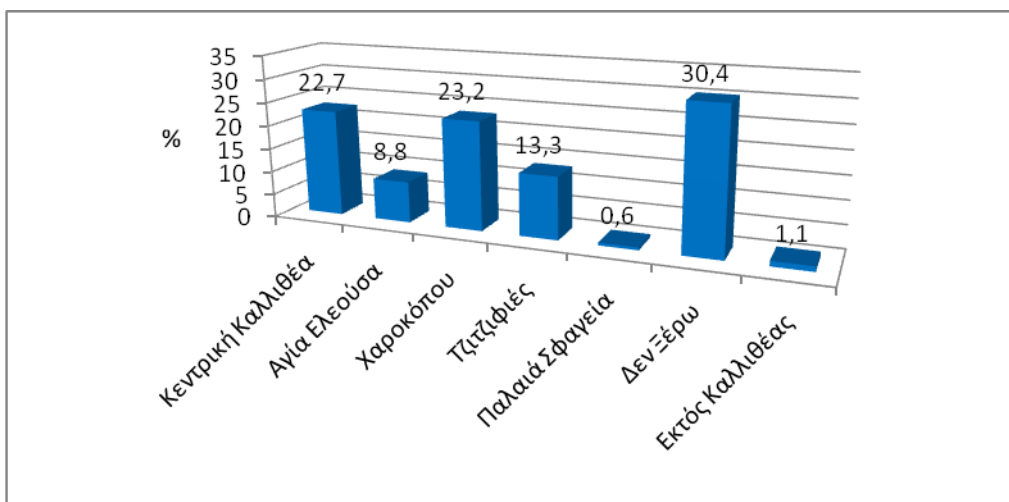

Διάγραμμα 5.2. Κατανομή συχνοτήτων για τα χρόνια ζωής στην Καλλιθέα

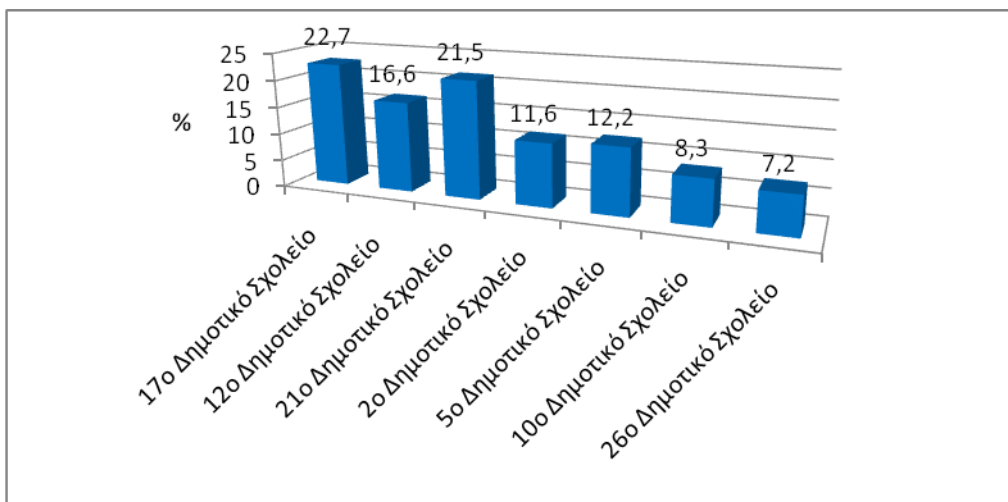

Σε σχέση με την περιοχή της Καλλιθέας που διαμένουν, το 23,2% απάντησε ότι μένει στη Χαροκόπου και το 22,7% στην Κεντρική Καλλιθέα, το 13,3% στις Τζιτζιφιές και το 8,8% στην Αγία Ελεούσα. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τρεις στους 10 μαθητές (30,4%) δε γνωρίζουν σε ποια συγκεκριμένη περιοχή της Καλλιθέας μένουν. Το δείγμα των μαθητών για τη συγκεκριμένη έρευνα προήλθε από 7 διαφορετικά δημοτικά σχολεία. Το ποσοστό των μαθητών από κάθε σχολείο παρουσιάζεται αναλυτικά στο διάγραμμα 5.4. Τέλος το 81,2% πηγαίνει στην έκτη τάξη του δημοτικού και το 18,8% στην πέμπτη τάξη.

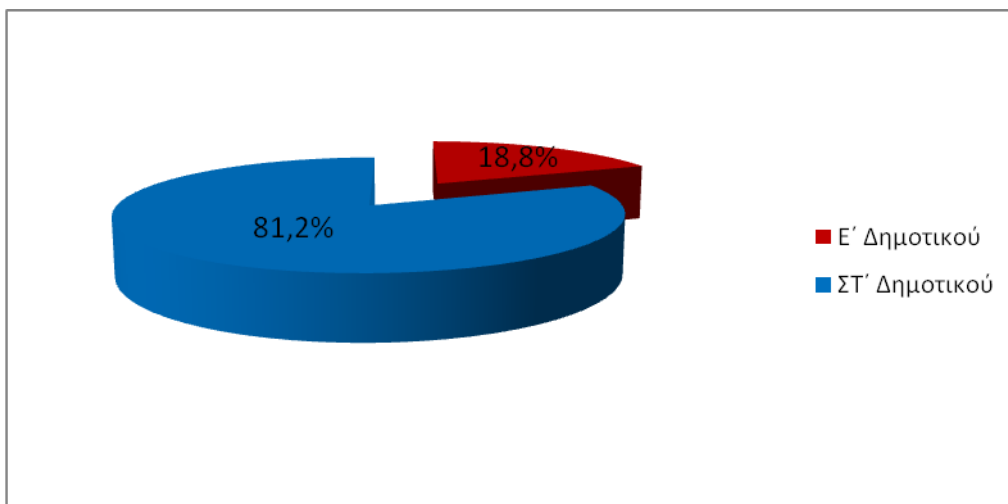
Διάγραμμα 5.3. Κατανομή συχνοτήτων για την περιοχή της Καλλιθέας που μένει

Διάγραμμα 5.4. Κατανομή συχνοτήτων για το σχολείο που πηγαίνει

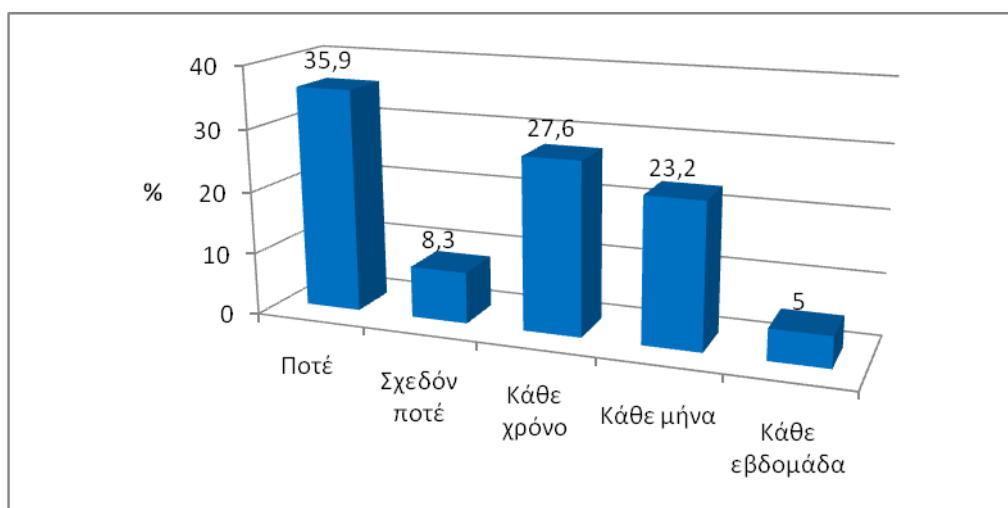
Διάγραμμα 5.5 Κατανομή συχνοτήτων για την τάξη που πηγαίνει

5.3. Παρουσίαση των αποτελεσμάτων

Σε σχέση με το αν επισκέπτονται γενικά οι μαθητές με την οικογένειά τους μουσεία, πινακοθήκες, αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία ή άλλους χώρους πολιτισμού, θετικά απάντησε το 64,1% των μαθητών και αρνητικά το 35,9%. Μάλιστα, το 27,6% δήλωσε ότι επισκέπτεται χώρους πολιτισμούς με την οικογένειά τους κάθε χρόνο, ενώ το 23,2% κάθε μήνα.

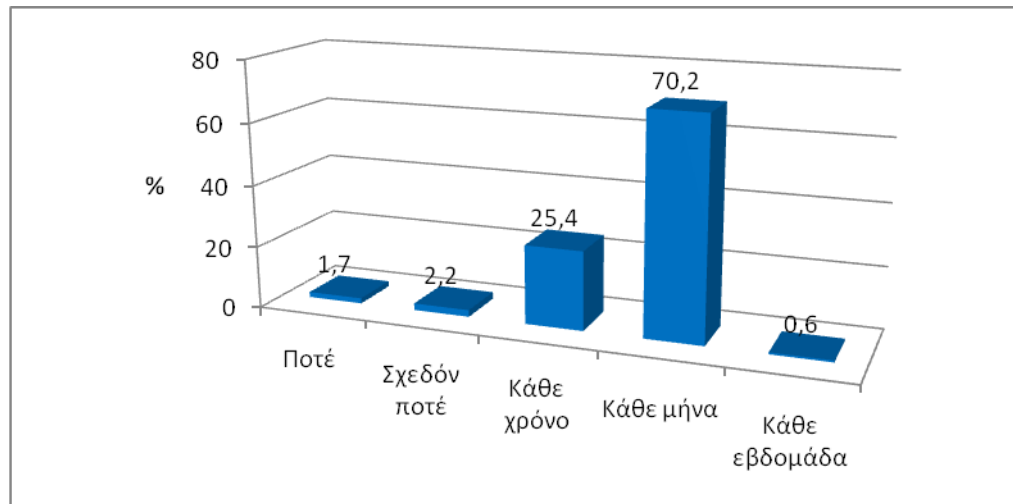
Διάγραμμα 5.6. Κατανομή συχνοτήτων για το ποσό συχνά επισκέπτεται με την οικογένειά του μουσεία, πινακοθήκες, αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία ή άλλους χώρους πολιτισμού γενικότερα

Επίσης, σε σχέση με το αν επισκέπτονται γενικά οι μαθητές με το σχολείο τους μουσεία, πινακοθήκες, αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία ή άλλους χώρους πολιτισμού, θετικά απάντησε το 99,7% των μαθητών και αρνητικά μόλις το 0,3%. Μάλιστα το 70,2% δήλωσε ότι επισκέπτεται χώρους πολιτισμούς με το σχολείο κάθε μήνα, ενώ το 25,4% κάθε χρόνο.

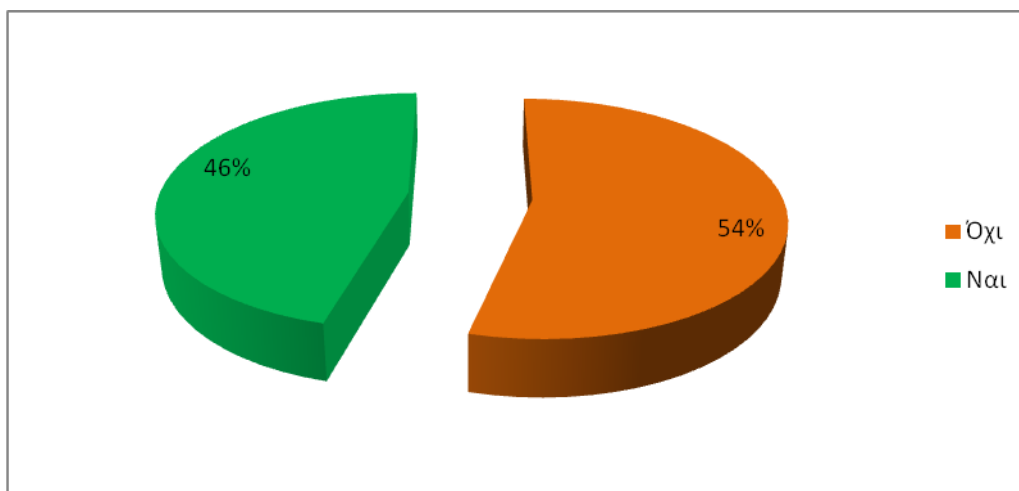
Από τα αποτελέσματα αυτά συμπεραίνουμε ότι το σχολείο αποτελεί μέσο επαφής των μαθητών με χώρους πολιτισμού σε μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι η οικογένεια

Διάγραμμα 5.7. Κατανομή συχνοτήτων για το πόσο συχνά επισκέπτεται με το σχολείο μουσεία, πινακοθήκες, αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία ή άλλους χώρους πολιτισμού

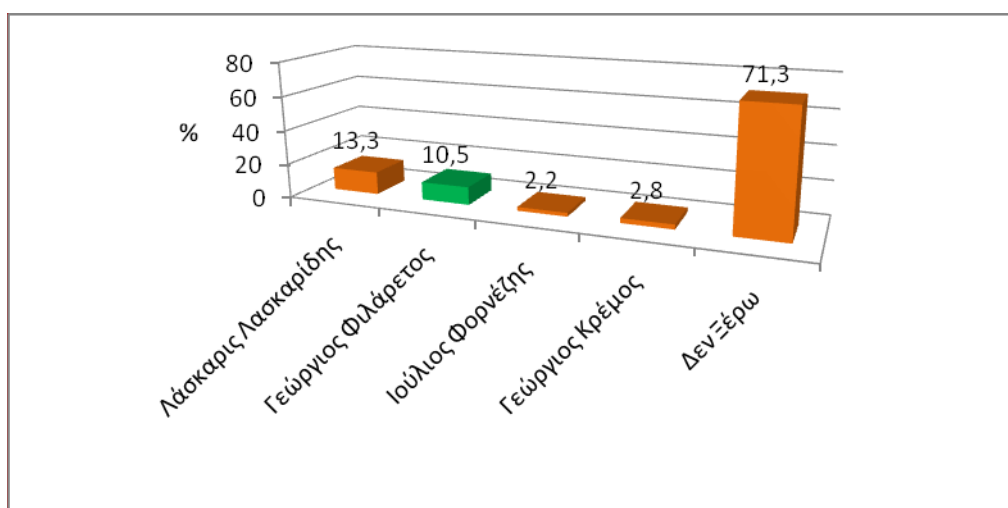

Αναφορικά με την ερώτηση που αφορά στην Ονοματοδοσία του δήμου, οι περισσότεροι μαθητές (54,1%) απάντησαν πως δεν γνωρίζουν. Επίσης επτά στους δέκα περίπου μαθητές (71,3%) δήλωσαν πως δεν γνωρίζουν ποιός ήταν ο πρώτος κάτοικος της Καλλιθέας. Παράλληλα 19 μαθητές (10,5%) απάντησαν σωστά ότι ο πρώτος κάτοικος της Καλλιθέας ήταν ο Γεώργιος Φιλάρετος, σε αντίθεση με το υπόλοιπο 18,3% που έδωσε λανθασμένες απαντήσεις με συχνότερη αυτή του Λ. Λασκαρίδη, που επιλέχθηκε από το 13,3% του δείγματος.

Διάγραμμα 5.8.. Κατανομή συχνοτήτων για το αν γνωρίζει πως πήρε η Καλλιθέα το όνομά της

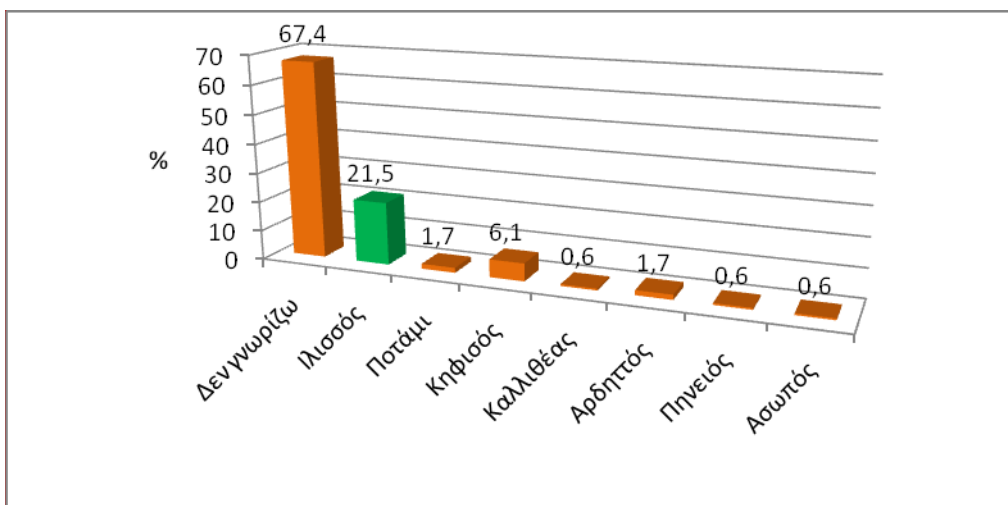
Διάγραμμα 5.9.. Κατανομή συχνοτήτων για τον ποιον θεωρεί τον πρώτο κάτοικο της Καλλιθέας

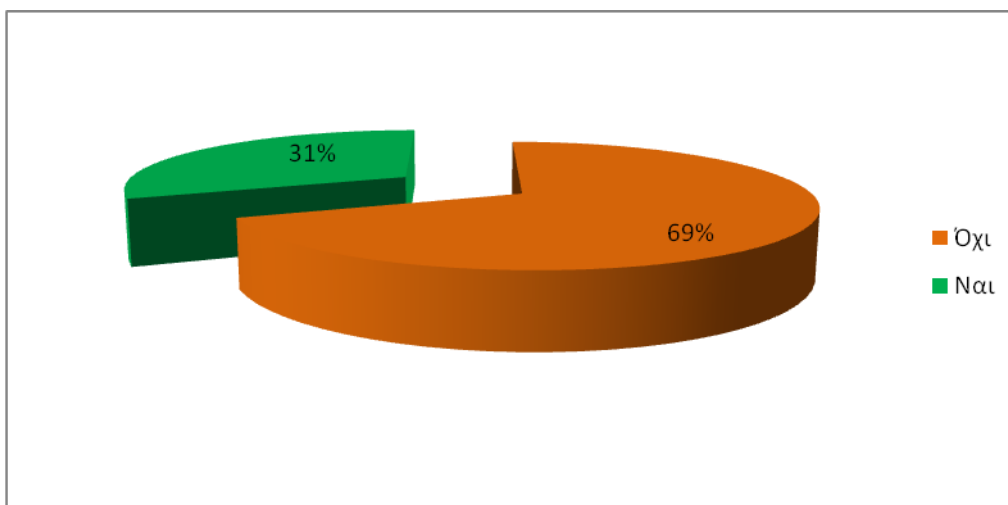
Σε σχέση με την ονομασία του ποταμού που διασχίζει την Καλλιθέα, η πλειοψηφία των μαθητών (64,7%) απάντησε πως δεν την γνωρίζει. Το 21,5% απάντησε σωστά ότι ο ποταμός ονομάζεται Ιλισός, ενώ οι υπόλοιποι μαθητές έδωσαν λανθασμένες απαντήσεις, με συχνότερη τον Κηφισό ποταμό (6,1%). Αξιοσημείωτο, επίσης, είναι το γεγονός ότι ενώ η Καλλιθέα είναι

παραθαλάσσιος δήμος, το 69,1% των μαθητών θεωρεί ότι δεν είναι παραθαλάσσιος σε αντίθεση με το υπόλοιπο 30,9%.

Διάγραμμα 5.10. Κατανομή συχνοτήτων για την ονομασία του ποταμού που διασχίζει την Καλλιθέα

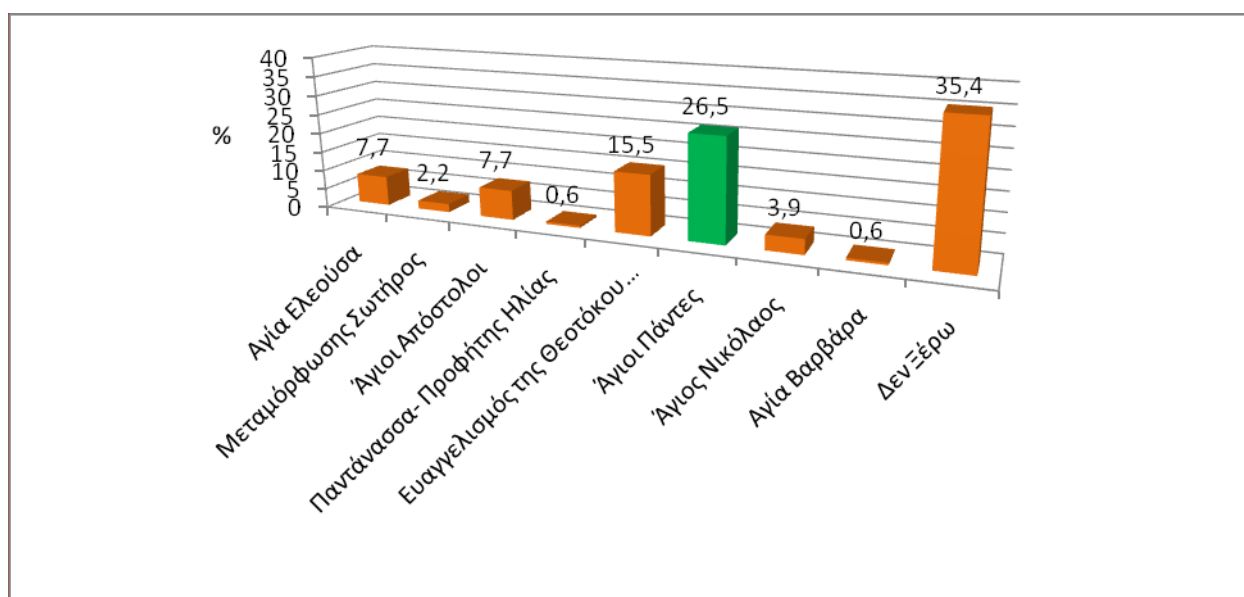

Διάγραμμα 5.11. Κατανομή συχνοτήτων για το αν η Καλλιθέα είναι παραθαλάσσιος δήμος

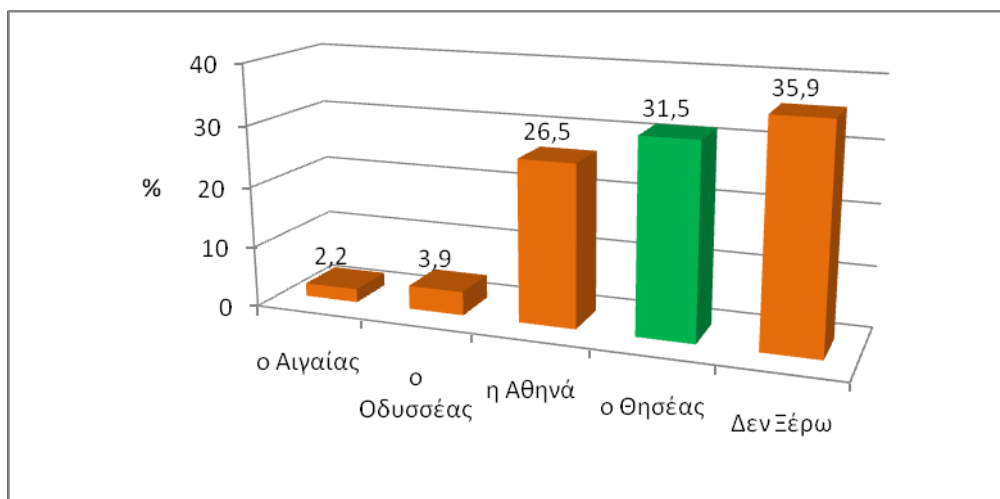
Αναφορικά με το αν γνωρίζουν οι μαθητές ποιός είναι ο καθεδρικός ναός της Καλλιθέας, πάλι ένα σημαντικό ποσοστό της τάξης του 35,4% δήλωσε άγνοια. Ένας στους τέσσερις περίπου μαθητές (το 26,5%) απάντησε σωστά, ότι είναι δηλαδή οι Άγιοι Πάντες. Από τις λανθασμένες απαντήσεις που έδωσαν οι μαθητές συχνότερη προέκυψε ο ναός του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου (Ευαγγελίστρια).

Διάγραμμα 5.12. Κατανομή συχνοτήτων για το αν γνωρίζει ποιός είναι ο καθεδρικός ναός της Καλλιθέας

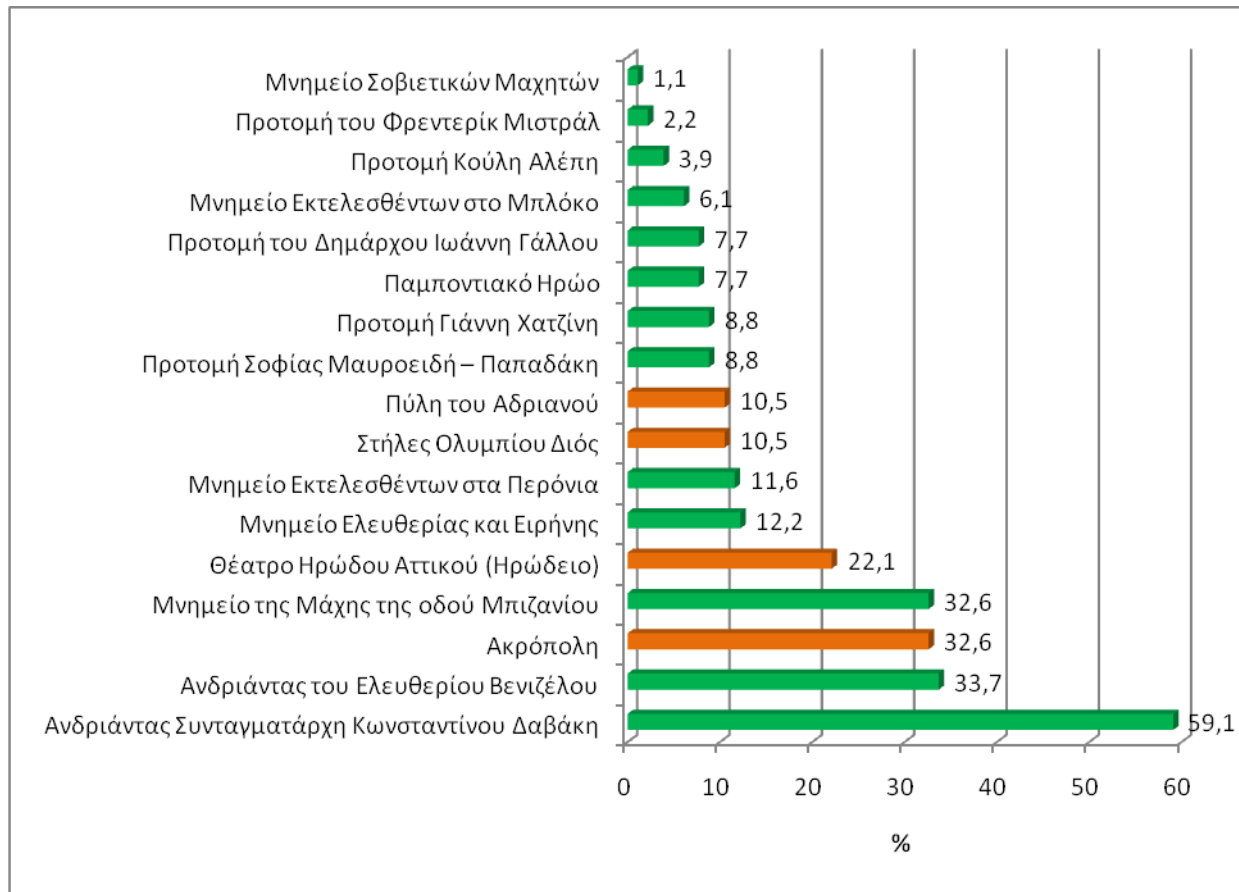
Επίσης το 31,% των μαθητών απάντησε σωστά ότι ο Θησέας αποτελεί ο έμβλημα του δήμου Καλλιθέας, σε αντίθεση με ένα σημαντικό ποσοστό μαθητών (26,5%) που απάντησε ότι είναι η Αθηνά. Και σε αυτή την ερώτηση αρκετοί μαθητές (35,9%) απάντησαν ότι δεν γνωρίζουν.

Διάγραμμα 5.13. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιο μυθικό πρόσωπο αποτελεί το έμβλημα του δήμου Καλλιθέας

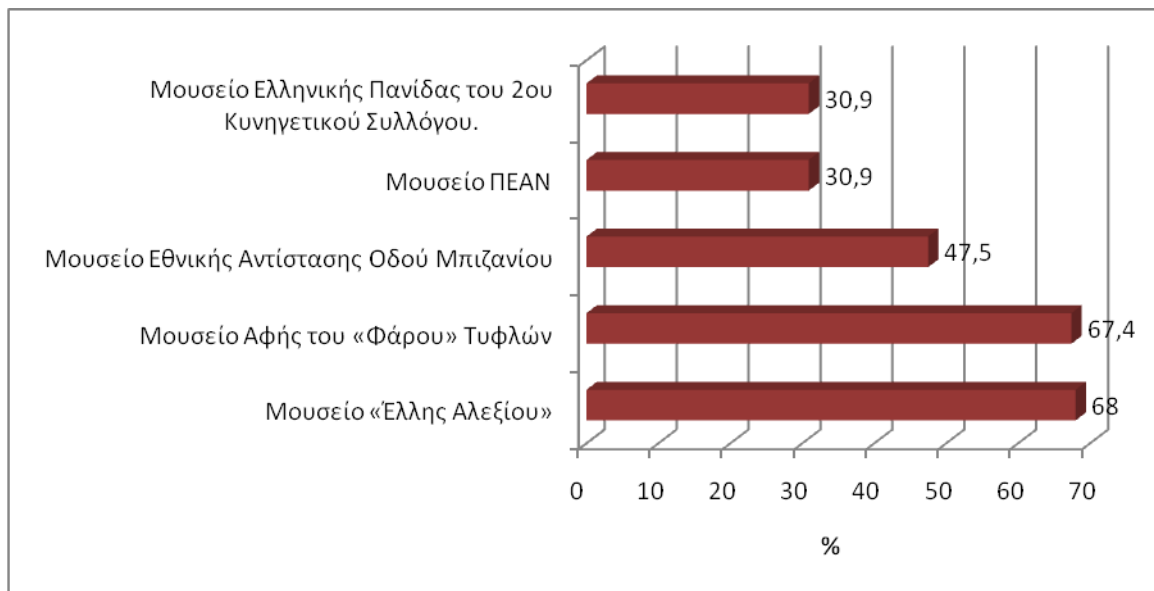
Στη συνέχεια, σε σχέση με το ποια μνημεία οι μαθητές γνωρίζουν ότι βρίσκονται στην Καλλιθέα, τα αποτελέσματα παρουσιάζονται αναλυτικά στον πίνακα 17 (Παράρτημα 4). Όπως φαίνεται και από το διάγραμμα 5.14, οι περισσότεροι μαθητές γνωρίζουν τον Ανδριάντα του Συνταγματάρχη Κωνσταντίνου Δαβάκη σε ποσοστό 59,1%. Το μνημείο που είναι δεύτερο πιο γνωστό είναι ο Ανδριάντας του Ελευθέριου Βενιζέλου, καθώς το γνωρίζει το 33,7% των μαθητών, ενώ ακολουθεί το Μνημείο της Μάχης της οδού Μπιζανίου, το οποίο γνωρίζει το 32,6% των μαθητών. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι σημαντικά ποσοστά μαθητών δήλωσαν ότι γνωρίζουν ότι η Ακρόπολη και το Ηρώδειο βρίσκονται στην Καλλιθέα (σε ποσοστά 32,6% και 22,1% αντίστοιχα), κάτι το οποίο προφανώς δεν ισχύει.

Διάγραμμα 5.14. Κατανομή συχνοτήτων για το ποια μνημεία γνωρίζουν ότι βρίσκονται στην Καλλιθέα

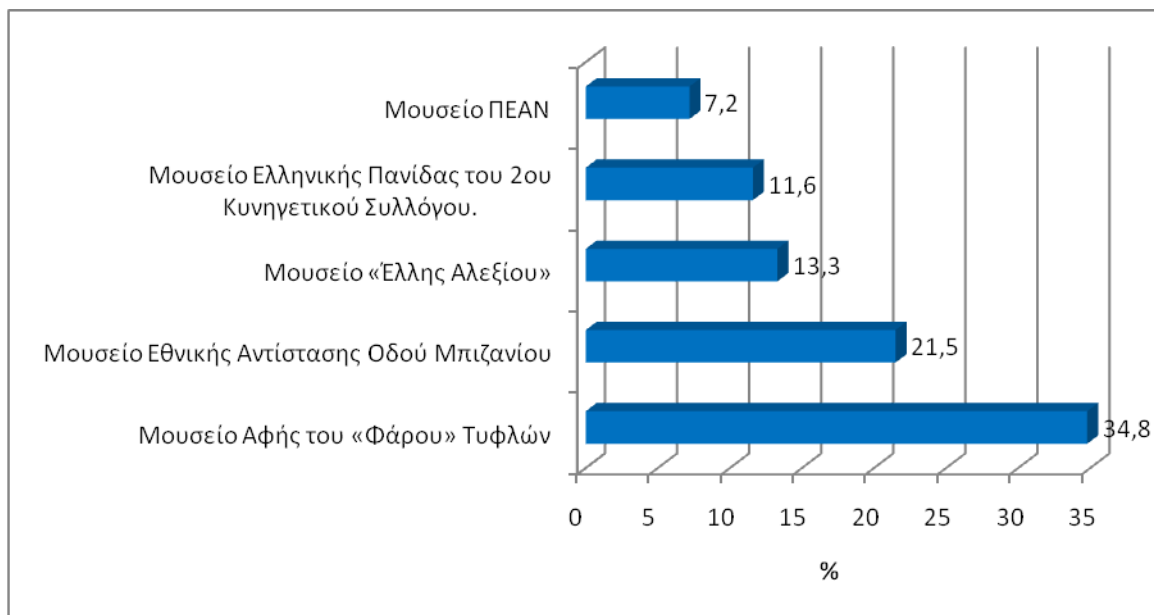

Σε σχέση με τα μουσεία της Καλλιθέας που γνωρίζουν ή έχουν επισκεφτεί οι ερωτώμενοι μαθητές, όπως φαίνεται και από τον πίνακα 18 (Παράρτημα 4) προκύπτει ότι πιο γνωστά είναι το Μουσείο «Έλλη Αλεξίου», καθώς το γνωρίζει το 68% των μαθητών και το Μουσείο Αφής του «Φάρου» Τυφλών, το οποίο το γνωρίζει το 67,4% των μαθητών. Παράλληλα το Μουσείο Εθνικής Αντίστασης της οδού Μπιζανίου το γνωρίζει το 47,5% των μαθητών, ενώ τα μουσεία ΠΕΑΝ και Ελληνικής Πανίδας του 2^{ου} Κυνηγετικού Συλλόγου τα γνωρίζει το 30,9% των μαθητών. Το μουσείο με τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα είναι το Μουσείο Αφής του «Φάρου» Τυφλών, καθώς δήλωσε ότι το έχει επισκεφτεί το 34,8% των μαθητών.

Διάγραμμα 5.15. Κατανομή συχνοτήτων για το ποια μουσεία της Καλλιθέας γνωρίζει

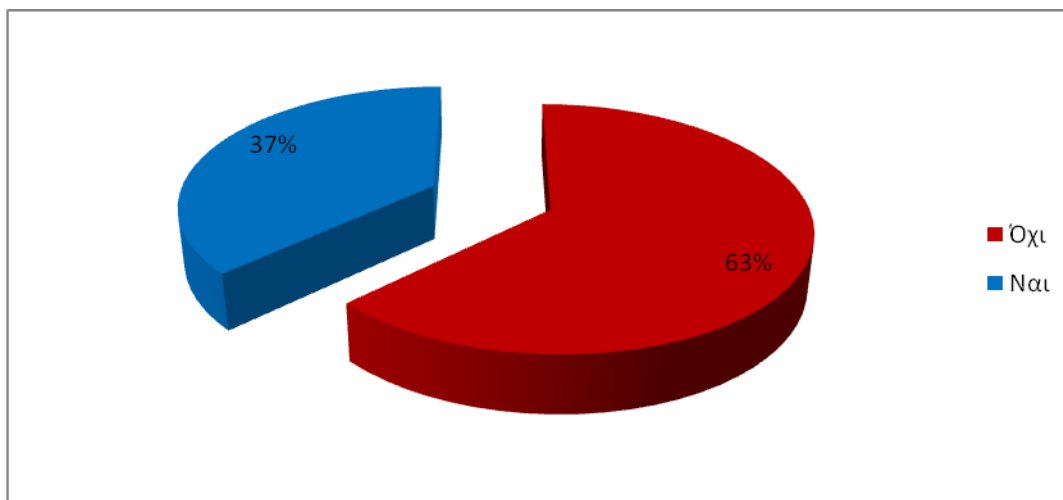
Διάγραμμα 5.16. Κατανομή συχνοτήτων για το ποια μουσεία της Καλλιθέας έχει επισκεφτεί

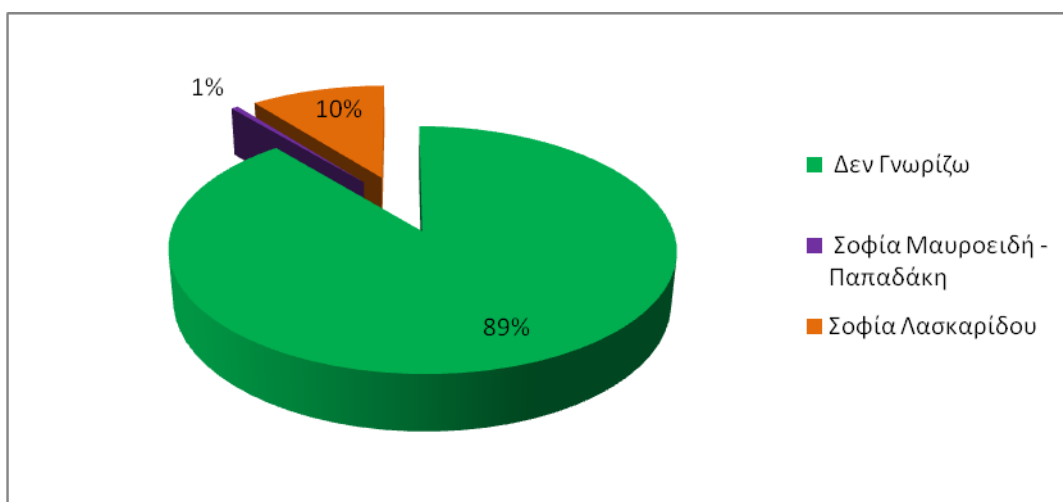
Αναφορικά με τη Δημοτική Πινακοθήκη Καλλιθέας, το 37% των ερωτώμενων μαθητών δήλωσε ότι την έχει επισκεφτεί, ενώ μόλις το 10,5% των μαθητών (19 μαθητές) γνωρίζει ποιας

γνωστής ζωγράφου το σπίτι είναι τώρα η Δημοτική Πινακοθήκη Καλλιθέας, καθώς απάντησε σωστά της Σοφίας Λασκαρίδου.

Διάγραμμα 5.17. Κατανομή συχνοτήτων για το αν έχει επισκεφτεί τη Δημοτική Πινακοθήκη Καλλιθέας

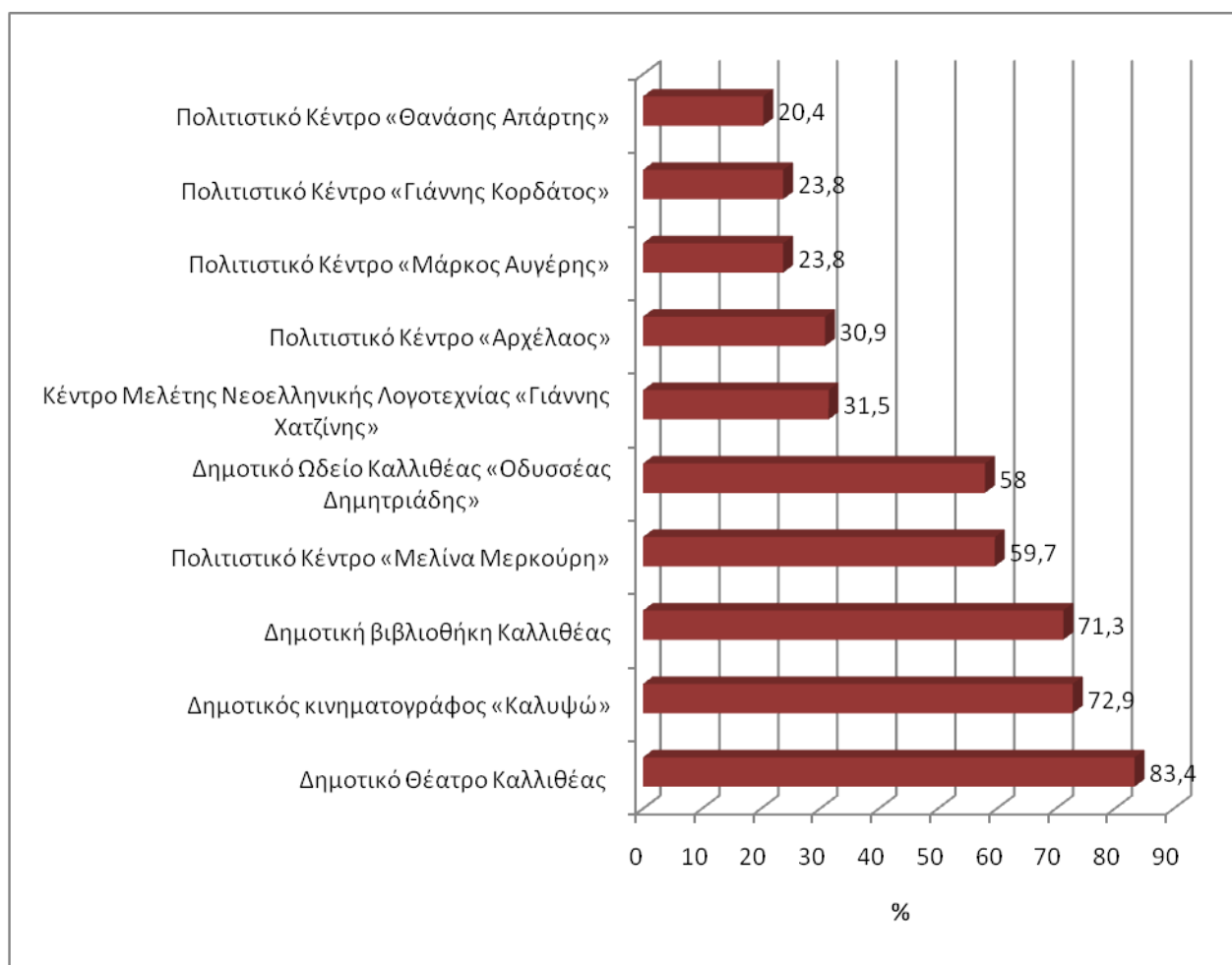

Διάγραμμα 5.18. Κατανομή συχνοτήτων για το αν γνωρίζει ποιας γνωστής ζωγράφου το σπίτι είναι τώρα η Δημοτική Πινακοθήκη Καλλιθέας

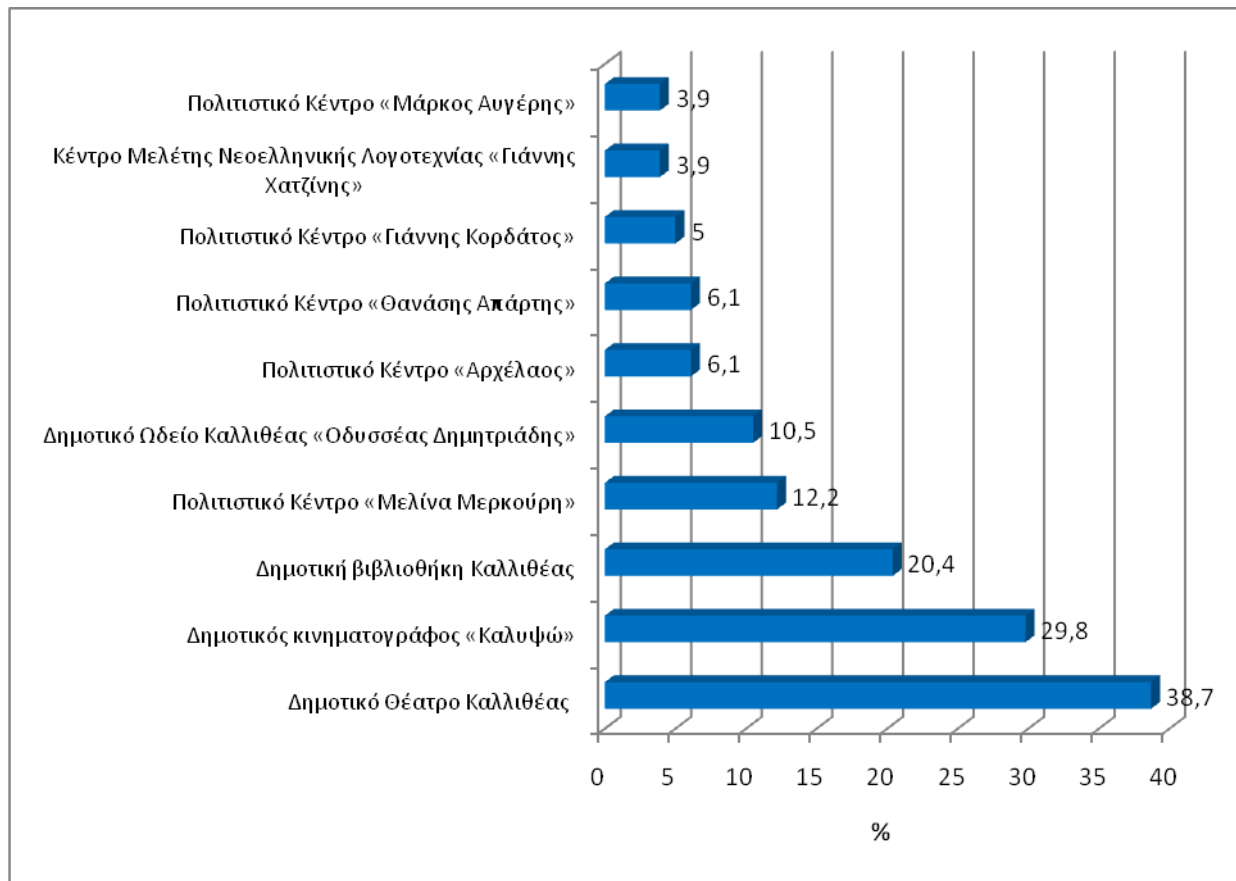

Σε σχέση με τους χώρους πολιτισμού της Καλλιθέας που γνωρίζουν οι μαθητές και σε ποιούς συμμετέχουν σε δραστηριότητες, οι απαντήσεις παρουσιάζονται αναλυτικά στον πίνακα 22 (Παράρτημα 4). Όπως φαίνεται και από το διάγραμμα 5.19. πιο γνωστούς χώρους πολιτισμού αποτελούν με σειρά κατάταξης το Δημοτικό Θέατρο Καλλιθέας (το γνωρίζει το 83,4% των μαθητών), ο Δημοτικός Κινηματογράφος Καλυψώ (72,9%), και η Δημοτική Βιβλιοθήκη Καλλιθέας (71,3%). Με την ίδια κατάταξη στους προαναφερθέντες χώρους συμμετέχουν σε δραστηριότητες και τα μεγαλύτερα ποσοστά μαθητών, όπως φαίνεται και από το διάγραμμα 5.20.

Διάγραμμα 5.19. Κατανομή συχνοτήτων για ποιους χώρους πολιτισμού γνωρίζει

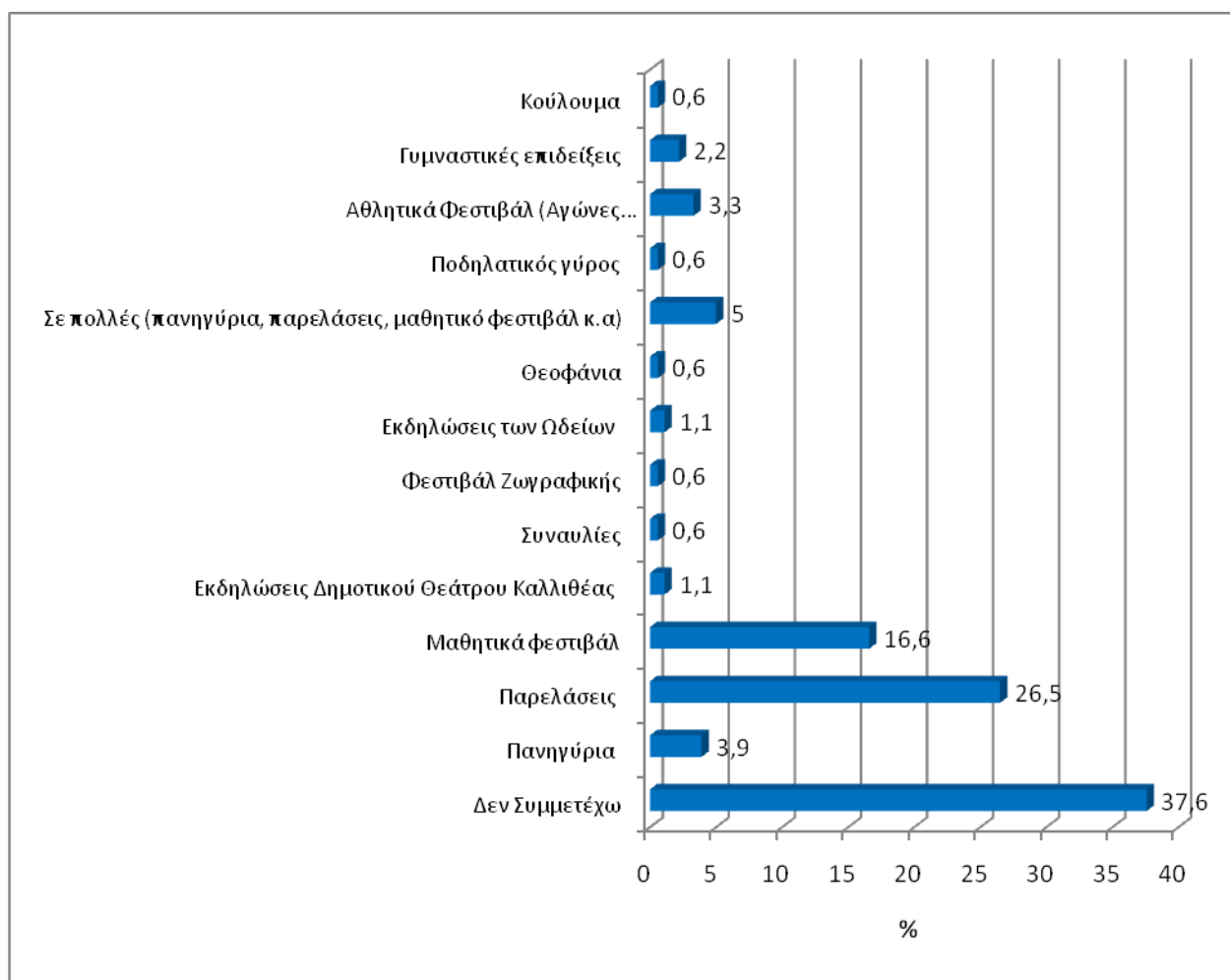

Διάγραμμα 5.20. Κατανομή συχνοτήτων για το σε ποιους χώρους πολιτισμού συμμετέχει σε κάποια δραστηριότητα

Σχετικά με τη συμμετοχή σε άλλες πολιτιστικές δραστηριότητες του δήμου Καλλιθέας, το 37.6% των μαθητών δήλωσε ότι δε συμμετέχει σε άλλες πολιτιστικές δραστηριότητες, σε αντίθεση με το υπόλοιπο 62,4% που δήλωσε ότι συμμετέχει σε άλλες δραστηριότητες, όπως αθλητικά φεστιβάλ, συναυλίες, πανηγύρια, γυμναστικές επιδείξεις και άλλες δραστηριότητες, με δημοφιλέστερη επιλογή τη συμμετοχή σε παρελάσεις (26,5%) και σε μαθητικά φεστιβάλ (16,6%). (Διάγραμμα 5.21)

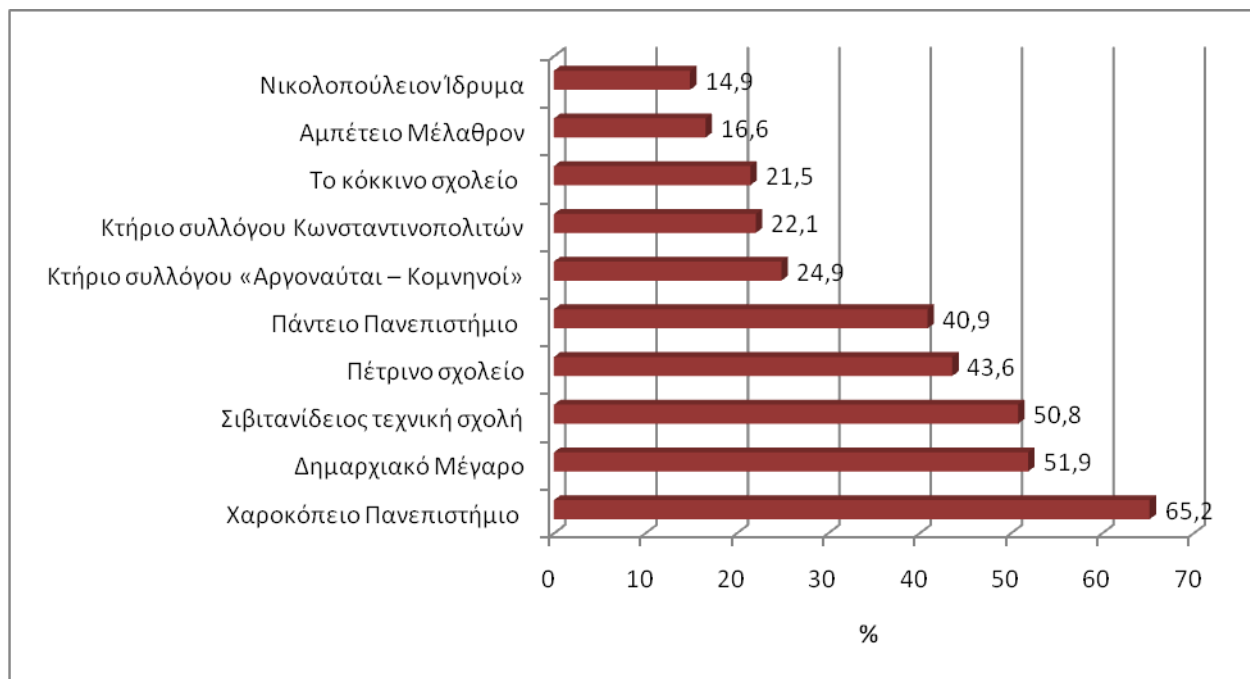
Διάγραμμα 5.21. Κατανομή συχνοτήτων για τον αν συμμετέχει σε κάποια άλλη πολιτιστική εκδήλωση του δήμου Καλλιθέας και σε ποια

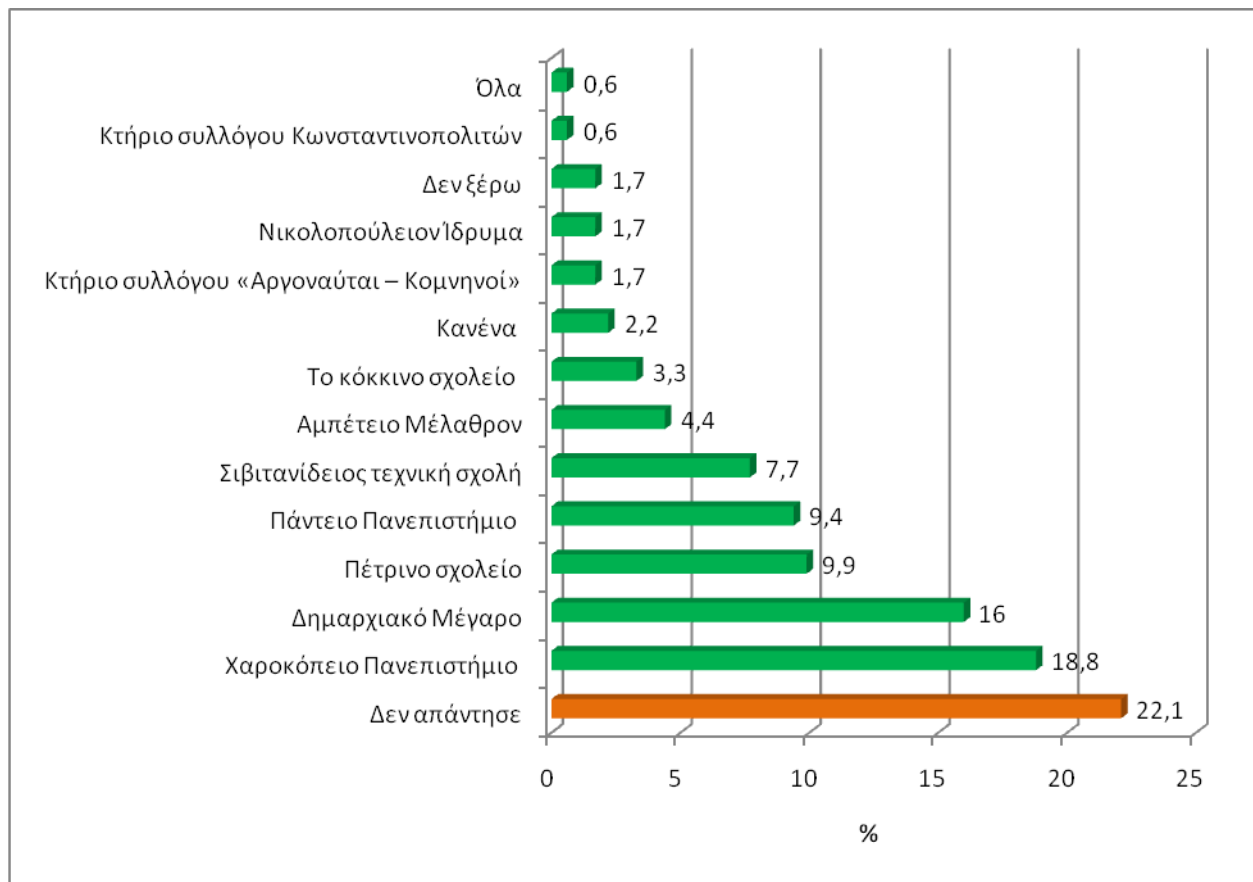
Στη συνέχεια, σε σχέση με τα κτήρια της Καλλιθέας που γνωρίζουν οι μαθητές προέκυψε ότι το Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο είναι το κτήριο που γνωρίζει το μεγαλύτερο ποσοστό των μαθητών (65,2%). Ακολούθως, το Δημαρχιακό Μέγαρο δήλωσε ότι το γνωρίζει το 51,9% των μαθητών και τη Σιβιτανίδειο τεχνική σχολή το 50,8% των μαθητών. Σχετικά γνωστά στους μαθητές φαίνεται να είναι το Πάντειο Πανεπιστήμιο (το γνωρίζει το 40,9% του δείγματος) και το Πέτρινο σχολείο (το γνωρίζει το 43,6%% του δείγματος). Το Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο,

επίσης, αποτελεί το πιο σημαντικό κτήριο για το 18,8% των μαθητών και το Δημαρχιακό Μέγαρο για το 16% των μαθητών. Ένας στους δέκα μαθητές θεωρεί ως πιο σημαντικό κτήριο το πέτρινο σχολείο.

Διάγραμμα 5.22. Κατανομή συχνοτήτων για το ποια κτήρια της Καλλιθέας γνωρίζει

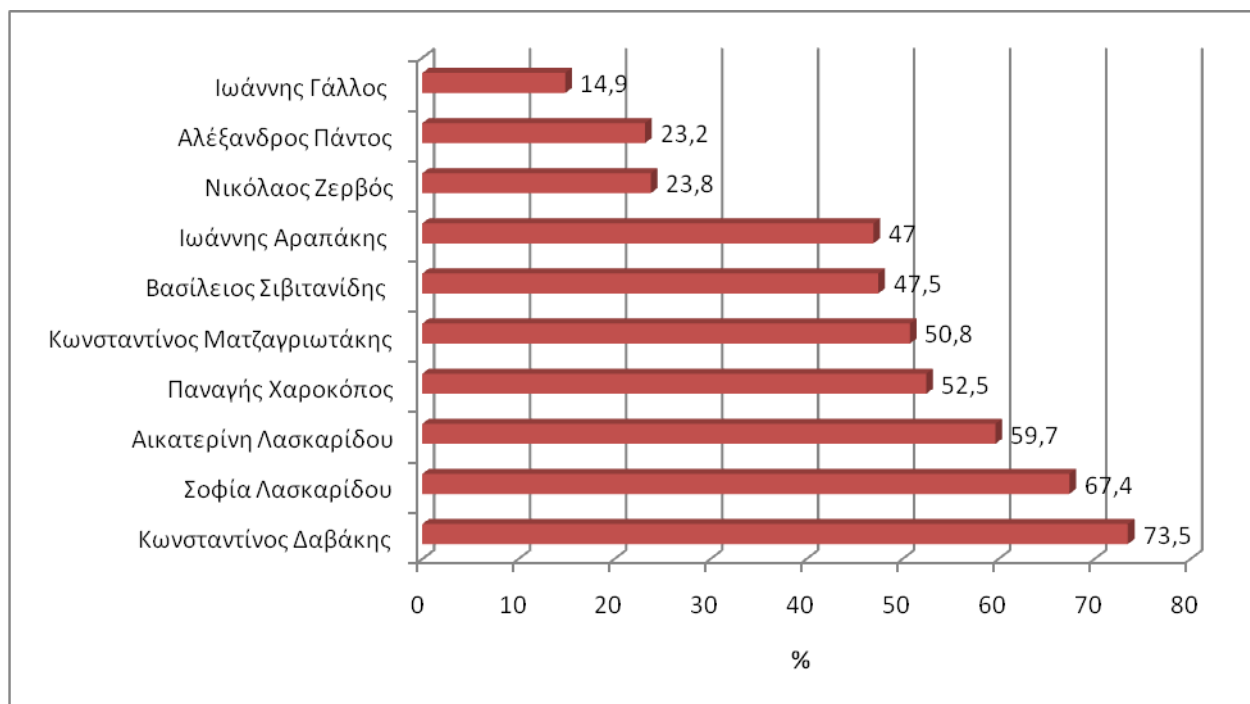

Διάγραμμα 5.23.. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιο κτήριο θεωρεί ποιο σημαντικό

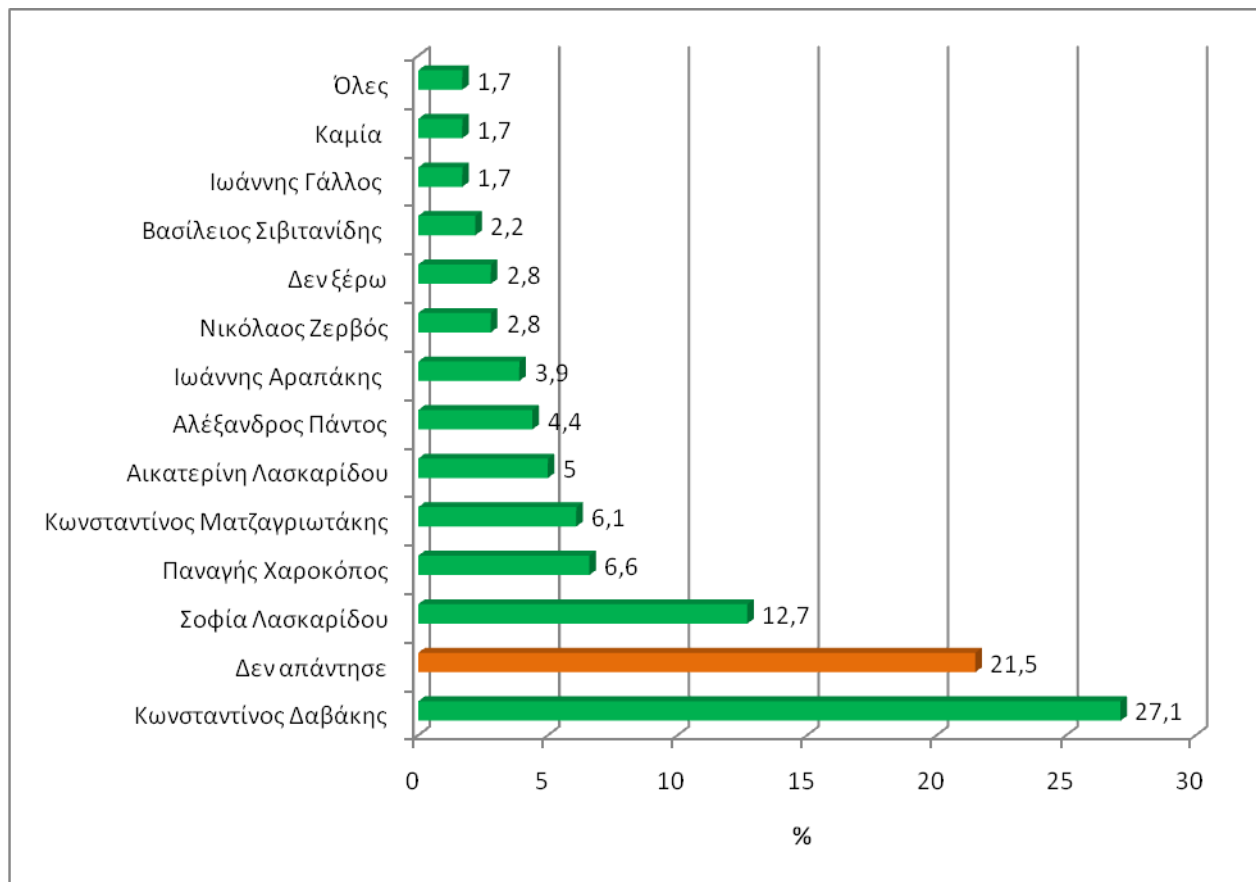

Επιπροσθέτως, σε σχέση με σημαντικούς ανθρώπους που έχουν συνδέσει το όνομα τους με την Καλλιθέα, προέκυψε ότι ο Κωνσταντίνος Δαβάκης αποτελεί την πιο γνωστή προσωπικότητα για τους μαθητές και ακολούθως η Σοφία Λασκαρίδου καθώς απάντησαν ότι τους γνωρίζει το 73,5% και το 67,4% αντίστοιχα των μαθητών. Ο Κωνσταντίνος Δαβάκης μάλιστα, αποτελεί και την πιο σημαντική προσωπικότητα για το 27,1% των μαθητών, ενώ για το 12,7% πιο σημαντική προσωπικότητα θεωρείται η Σοφία Λασκαρίδου. Επιπλέον σχετικά υψηλά ποσοστά των μαθητών φαίνεται να γνωρίζουν προσωπικότητες όπως την Αικατερίνη Λασκαρίδου, τον Παναγή Χαροκόπο, τον Κωνσταντίνο Μαντζαργιωτάκη, τον Βασίλειο Σιβιτανίδη και τον Ιωάννη Αραπάκη (Διάγραμμα 5.24).

Διάγραμμα 5.24. Κατανομή συχνοτήτων για ποιές προσωπικότητες της Καλλιθέας γνωρίζει

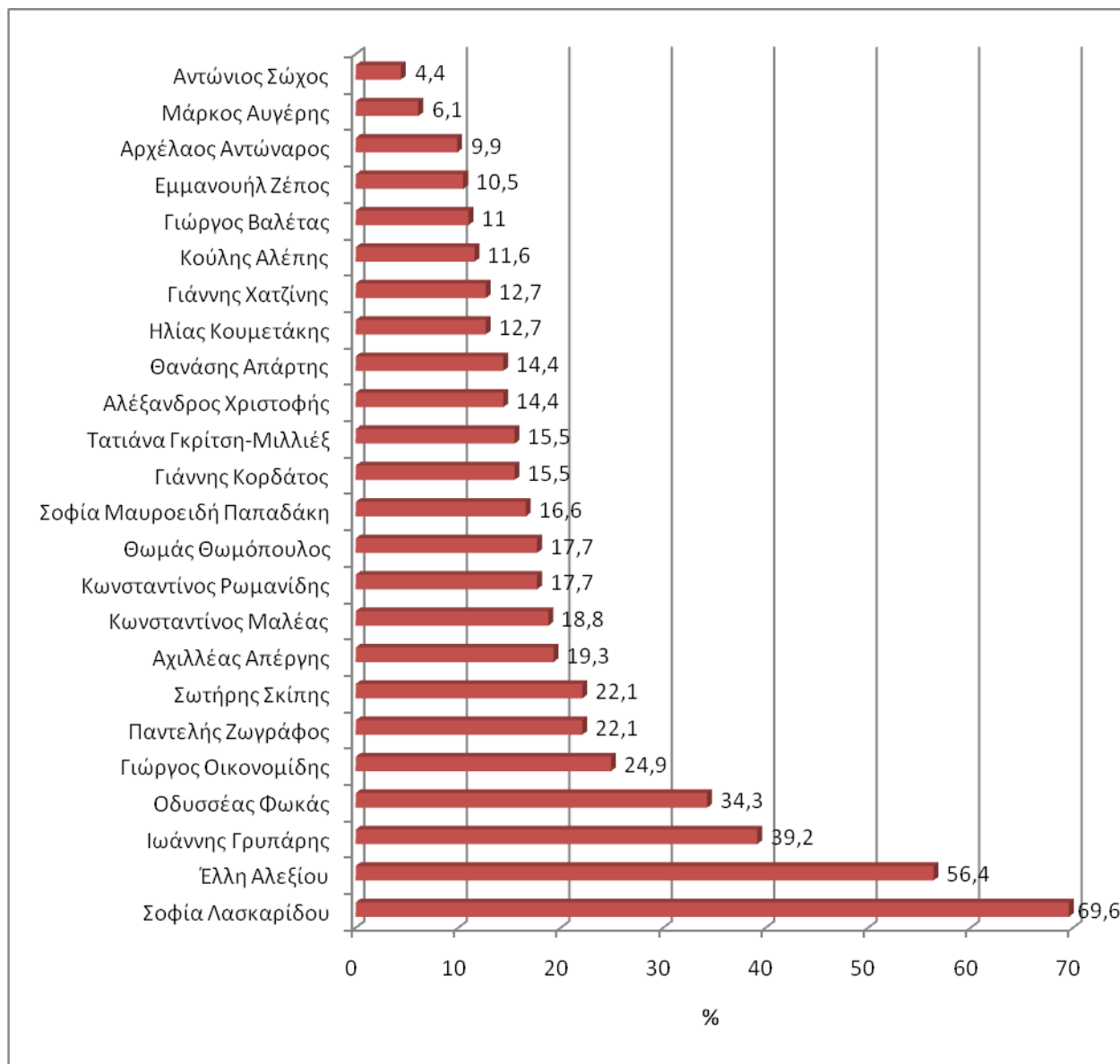

Διάγραμμα 5.25. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιά προσωπικότητα θεωρεί πιο σημαντική

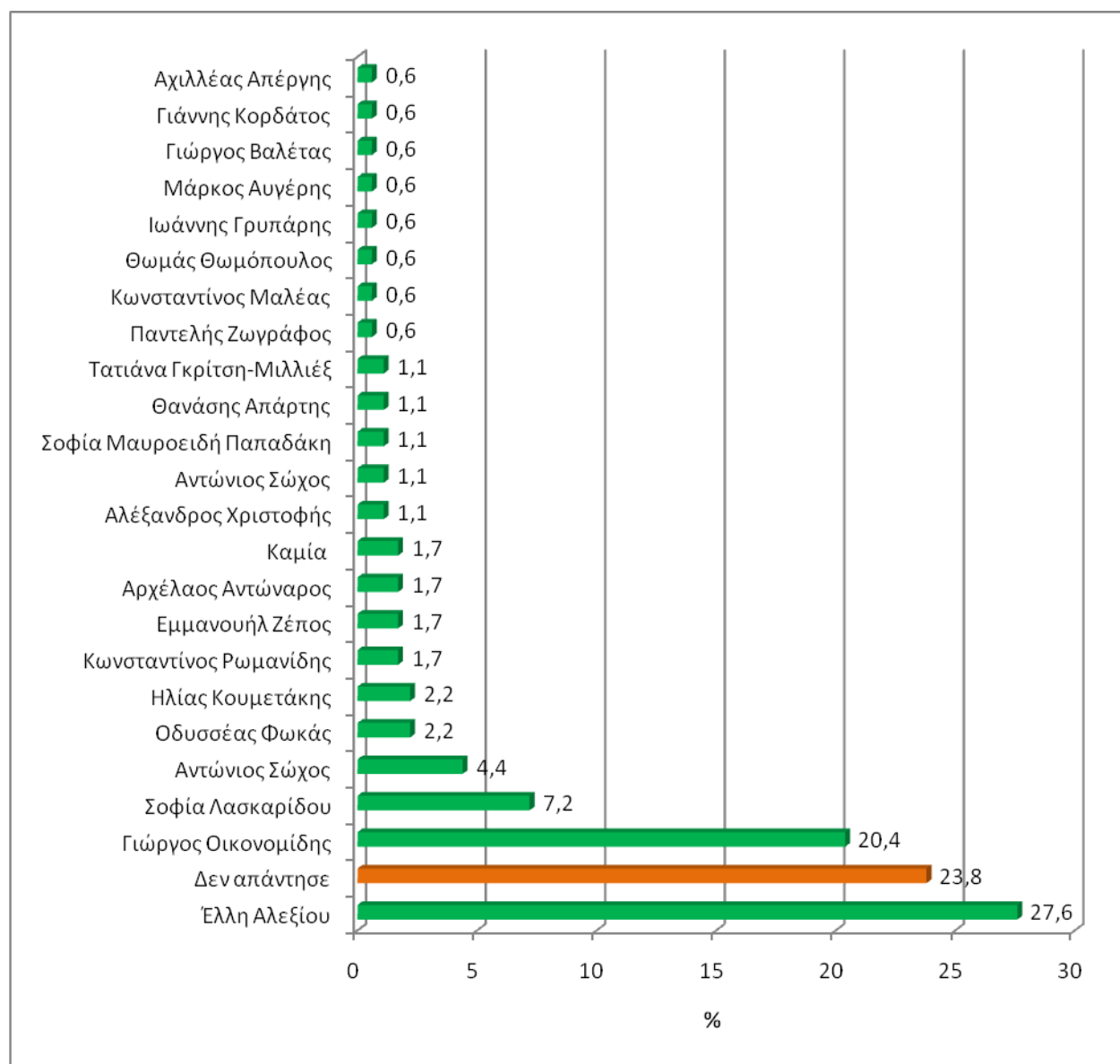

Σε σχέση με ανθρώπους του πνεύματος που έζησαν και δημιούργησαν στην Καλλιθέα, το 69,6% δήλωσε ότι γνωρίζει τη Σοφία Λασκαρίδου και το 56,4% την Έλλη Αλεξίου. Επίσης, σχετικά υψηλά ποσοστά μαθητών απάντησαν ότι γνωρίζουν τον Ιωάννη Γρυπάρη, τον Οδυσσέα Φωκά και τον Γιώργο Οικονομίδη (Διάγραμμα 5.26.). Από τους ανθρώπους του πνεύματος που έζησαν και δημιούργησαν στην Καλλιθέα και για τους οποίους γίνεται αναφορά, η πλειοψηφία του δείγματος (27,6%) θεωρεί πιο σημαντική προσωπικότητα την Έλλη Αλεξίου, ενώ υψηλό ποσοστό συγκεντρώνει και ο Γιώργος Οικονομίδης (20,4%) (Διάγραμμα 5.27).

Διάγραμμα 5.26. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιούς ανθρώπους του πνεύματος που έζησαν και δημιούργησαν στην Καλλιθέα γνωρίζει

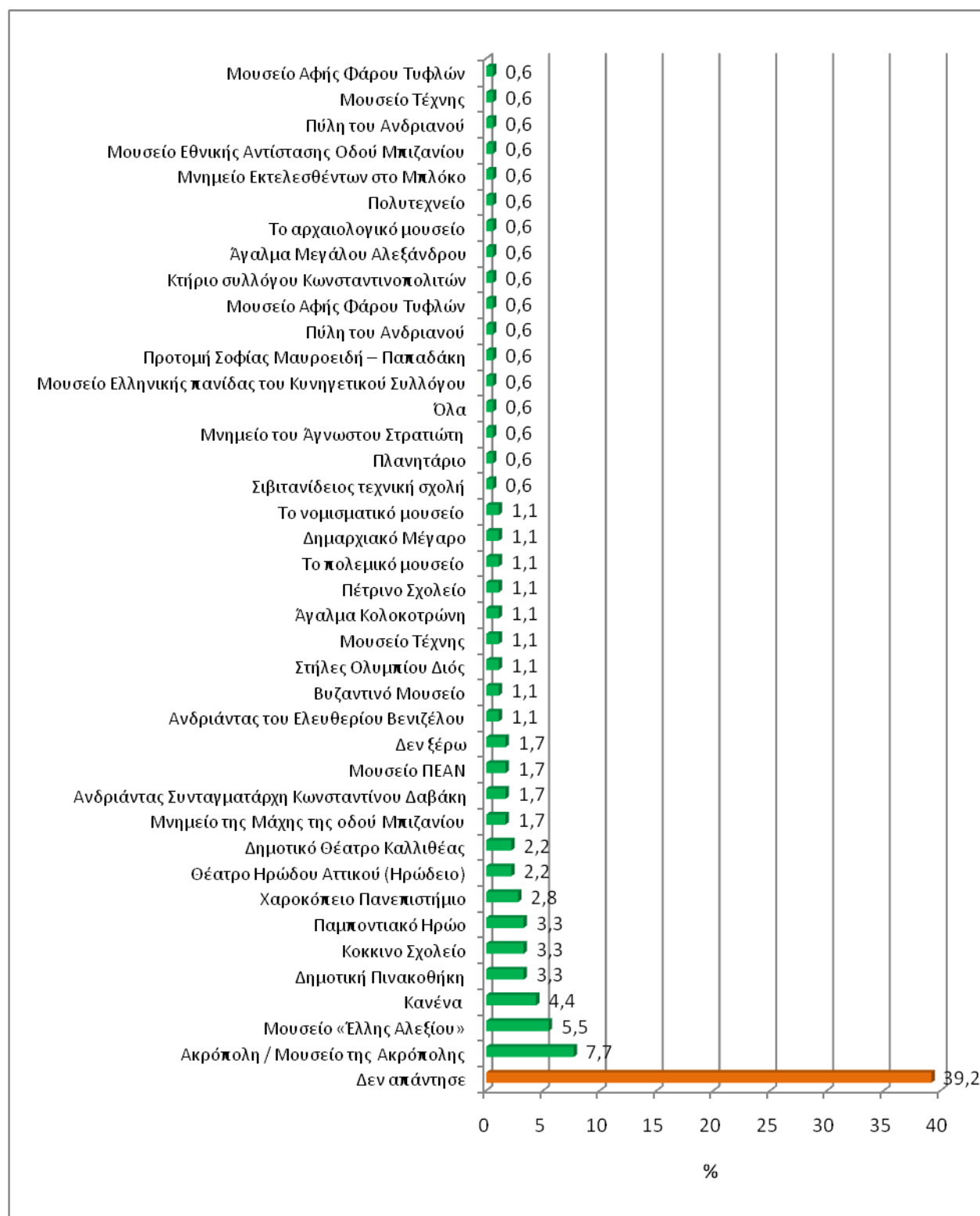

Διάγραμμα 5.27. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιά προσωπικότητα θεωρούν την πιο σημαντική

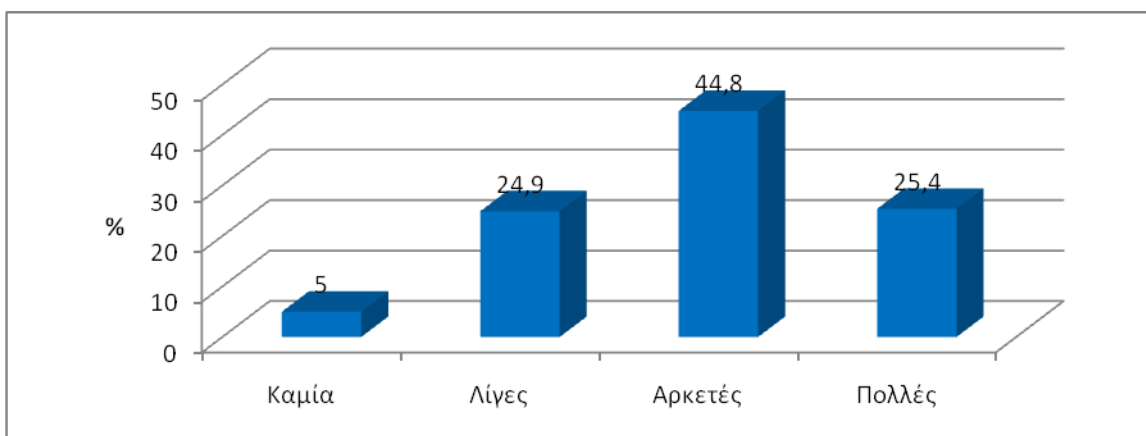
Στη συνέχεια, στην ερώτηση ποιο από τα μνημεία που έχει η Καλλιθέα θα ήθελε να επισκεφτεί αλλά δεν το έχει κάνει ακόμα ένα σημαντικό ποσοστό μαθητών (39,2%) δεν απάντησε, ενώ πάλι αρκετοί μαθητές απάντησαν την Ακρόπολη ή το Μουσείο της Ακρόπολης (7,7%), μνημείο το οποίο δεν βρίσκεται προφανώς στην Καλλιθέα. Στο Διάγραμμα 5.28 φαίνεται η πληθώρα των απαντήσεων που έδωσαν οι μαθητές με πιο συχνή το Μουσείο «Έλλη Αλεξίου» (5,5%).

Διάγραμμα 5.28. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιο ποιο από τα μνημεία που έχει η Καλλιθέα θα ήθελε να επισκεφτεί αλλά δεν το έχει κάνει ακόμα

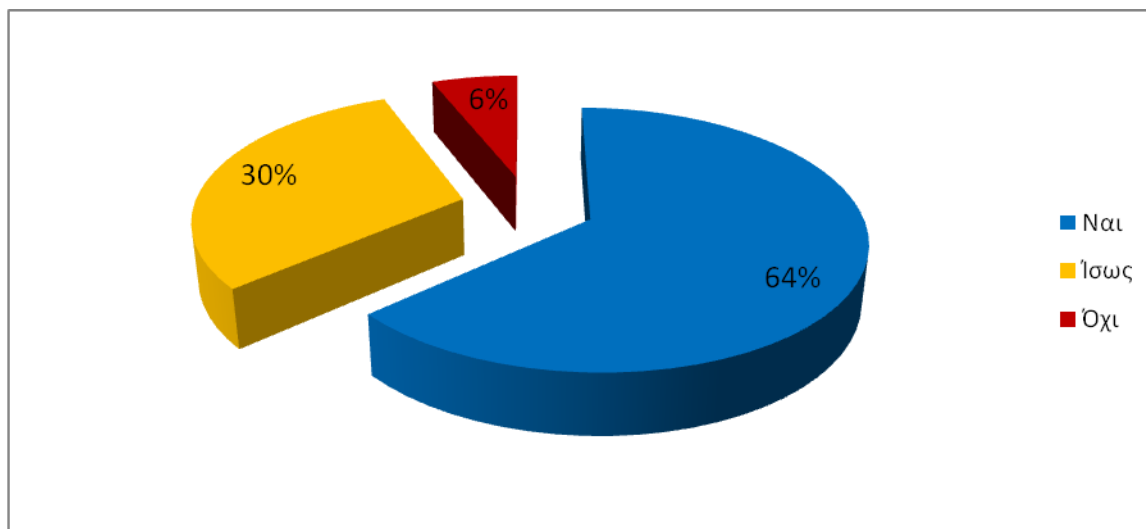
Σε σχέση με το πόσες από τις γνώσεις για τα μνημεία και τους καλλιτέχνες της Καλλιθέας θεωρούν ότι τις έχουν πάρει από το σχολείο, οι περισσότεροι μαθητές (44,8%) απάντησαν αρκετές. Το 25,4% του δείγματος απάντησε πολλές και το 24,9% λίγες.

Διάγραμμα 5.29. Κατανομή συχνοτήτων για το πόσες από τις γνώσεις για τα μνημεία και τους καλλιτέχνες της Καλλιθέας θεωρεί ότι τις έχει πάρει από το σχολείο

Τέλος το 64% των μαθητών απάντησε ότι θα ήθελε να γνωρίσει περισσότερες πληροφορίες για τα μνημεία και τους καλλιτέχνες της Καλλιθέας, ενώ αρνητικά απάντησε μόλις το 6% των μαθητών.

Διάγραμμα 5.30. Κατανομή συχνοτήτων για το αν θα ήθελε να γνωρίσει περισσότερες πληροφορίες για τα μνημεία και τους καλλιτέχνες της Καλλιθέας

5.4. Επίπεδο γνώσης και επαφής με την πολιτιστική φυσιογνωμία του δήμου Καλλιθέας

Συμπληρωματικά με τα προηγούμενα αποτελέσματα, για να διαπιστωθεί το επίπεδο γνώσης και επαφής με την πολιτιστική φυσιογνωμία του δήμου Καλλιθέας, κατασκευάστηκαν οκτώ σκορ που αντιστοιχούν στις ερωτήσεις 16, 17, 20, 22, 24 και 26 του ερωτηματολογίου (Παράρτημα 1). Όσο υψηλότερο είναι το σκορ τόσο καλύτερη γνώση και επαφή έχει ο ερωτώμενος με την πολιτιστική φυσιογνωμία του δήμου Καλλιθέας.

Για το επίπεδο γνώσης μνημείων που βρίσκονται στην Καλλιθέα (ερώτηση 16), το σκορ διαμορφώθηκε ως εξής: για κάθε μνημείο της Καλλιθέας που γνωρίζει ο ερωτώμενος προστίθεται μια μονάδα, ενώ για κάθε μνημείο που δεν βρίσκεται στην Καλλιθέα προστίθεται μια μονάδα όταν δεν το επιλέγει. Για τα υπόλοιπα επίπεδα γνώσης και επαφής που ελέγχονται, το σκορ διαμορφώνεται απλά ως άθροισμα των απαντήσεων γνώσης ή επαφής που δίνει ο ερωτώμενος.

Παρατηρώντας τον Πίνακα 5.1 και τους πίνακες συχνοτήτων 34 έως 41 στο Παράρτημα 4, διαπιστώνουμε ότι, σε σχέση με τη γνώση των μνημείων, ο μέσος ερωτώμενος γνωρίζει περίπου τέσσερα ή πέντε μνημεία από τα δεκαεφτά που εξετάζονται. Επίσης, ο μέσος ερωτώμενος φαίνεται να γνωρίζει δύο με τρία μουσεία από τα πέντε που αναφέρονται και να έχει επισκεφτεί περίπου ένα. Ταυτόχρονα το 7,7% του δείγματος δε γνωρίζει κανένα μουσείο και το 48,7% δεν έχει επισκεφτεί κανένα από τα πέντε μουσεία που αναφέρονται.

Πίνακας 5.1. Τα περιγραφικά μέτρα των επιπέδων γνώσης και επαφής με την πολιτιστική φουσιογνωμία του δήμου Καλλιθέας

	N	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη Τιμή	Μέση τιμή	Τυπική Απόκλιση
Επίπεδο γνώσης μνημείων	181	4	9	4.69	1.029
Επίπεδο γνώσης μουσείων	181	0	5	2.45	1.631
Επίπεδο επίσκεψης μουσείων	181	0	5	0.88	1.151
Επίπεδο γνώσης χώρων πολιτισμού	181	0	10	4.76	2.867
Επίπεδο συμμετοχής σε δραστηριότητες σε χώρους πολιτισμού	181	0	9	1.36	1.719
Επίπεδο γνώσης κτηρίων	181	0	10	3.52	2.365
Επίπεδο γνώσης προσωπικοτήτων	181	0	10	4.60	2.678
Επίπεδο γνώσης ανθρώπων του πνεύματος	181	0	24	4.97	4.919

Σε σχέση με τους δέκα χώρους πολιτισμού που αναφέρονται, ο μέσος ερωτώμενος γνωρίζει γύρω στους τέσσερις με πέντε και συμμετέχει σε δραστηριότητες σε έναν περίπου χώρο. Ταυτόχρονα το 3,3% δε γνωρίζει κανένα χώρο πολιτισμού και το 42% δε συμμετέχει σε κάποια δραστηριότητα σε κανέναν από αυτούς τους χώρους. Σε σχέση με τα δέκα κτήρια της Καλλιθέας που αναφέρονται, ο μέσος ερωτώμενος γνωρίζει τρία με τέσσερα κτήρια, ενώ το 6,6% δε γνωρίζει κανένα κτήριο. Αναφορικά με τις 10 προσωπικότητες της Καλλιθέας που εξετάζονται, ο μέσος ερωτώμενος γνωρίζει τέσσερις με πέντε προσωπικότητες ενώ το 6,1% δε γνωρίζει καμία από αυτές τις προσωπικότητες. Τέλος, σε σχέση με τους εικοσιτέσσερις ανθρώπους του πνεύματος που έζησαν και δημιούργησαν στην Καλλιθέα, ο μέσος μαθητής γνωρίζει μόλις τέσσερις με πέντε ανθρώπους, ενώ το 10,5% του δείγματος δε γνωρίζει κανέναν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο : ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΑ ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

6.1 Συσχετίσεις

Αρχικά πραγματοποιήθηκαν μια σειρά από ελέγχους συσχετίσεων μεταξύ διάφορων ποσοτικών μεταβλητών που περιγράφουν την απήχηση της πολιτιστικής κληρονομιάς του δήμου Καλλιθέας στους μαθητές της πέμπτης και έκτης δημοτικού. Πιο συγκεκριμένα πραγματοποιήθηκαν συσχετίσεις μεταξύ των οκτώ μεταβλητών που περιγράφουν το επίπεδο γνώσης και επαφής των μαθητών με την πολιτιστική κληρονομιά του δήμου Καλλιθέας (επίπεδο γνώσης μνημείων, επίπεδο γνώσης μουσείων, επίπεδο επίσκεψης μουσείων, επίπεδο γνώσης χώρων πολιτισμού, επίπεδο συμμετοχής σε δραστηριότητες σε χώρους πολιτισμού, επίπεδο γνώσης κτηρίων, επίπεδο γνώσης προσωπικοτήτων, επίπεδο γνώσης ανθρώπων του πνεύματος), του συνολικού επιπέδου γνώσης και επαφής, των δύο μεταβλητών που περιγράφουν τη συχνότητα επαφής των μαθητών με χώρους πολιτισμού με την οικογένεια και το σχολείο και τέλος με τη μεταβλητή που περιγράφει πόσες από τις γνώσεις για τα μνημεία και τους καλλιτέχνες της Καλλιθέας θεωρεί ότι έχει πάρει ο μαθητής από το σχολείο (συμβολή του σχολείου). Να διευκρινιστεί ότι οι μεταβλητές που περιγράφουν τη συχνότητα επαφής των μαθητών με χώρους πολιτισμού με την οικογένεια και το σχολείο είναι ποσοτικές και παίρνουν τιμές από 1 έως 5 (1 = ποτέ, 2 = σχεδόν ποτέ, 3 = κάθε χρόνο, 4 = κάθε μήνα και 5 = κάθε εβδομάδα). Επίσης το συνολικό επίπεδο γνώσης και επαφής για κάθε μεταβλητή είναι το άθροισμα των οκτώ επιπέδων γνώσης και επαφής που αναφέρονται παραπάνω.

Για να εξετάσουμε αν συσχετίζονται στατιστικά σημαντικά οι παραπάνω μεταβλητές πραγματοποιήθηκε η διαδικασία συσχέτισης Pearson. Ο συντελεστής συσχέτισης Pearson r παίρνει τιμές μεταξύ -1 (αρνητική συσχέτιση) και 1 (θετική συσχέτιση). Η θετική συσχέτιση υποδηλώνει ότι οι δύο μεταβλητές κινούνται προς την ίδια κατεύθυνση, δηλαδή όταν η μία αυξάνεται, αυξάνεται και η άλλη. Στην αρνητική συσχέτιση όσο μειώνεται η μία αυξάνεται η άλλη. Τα αποτελέσματα των ελέγχων των συσχετίσεων παρουσιάζονται αναλυτικά στον πίνακα 6.1.

Πίνακας 6.1. Έλεγχοι συσχετίσεων (N= 181)

		Επαφή με την οικογένεια σε χώρους πολιτισμού	Επαφή με το σχολείο σε χώρους πολιτισμού	Συμβολή σχολείου	Επίπεδο γνώσης μνημείων	Επίπεδο γνώσης μουσειών	Επίπεδο επίσκεψης μουσειών	Επίπεδο γνώσης χώρων πολιτισμού	Επίπεδο συμμετοχής σε δραστηριότητες	Επίπεδο γνώσης κτηρίων	Επίπεδο γνώσης προσωπικότητας	Επίπεδο γνώσης ανθρώπων του πνεύματος	Συνολικό επίπεδο γνώσης και επαφής
Επαφή με την οικογένεια σε χώρους πολιτισμού	Pearson R	1	0.074	0.046	0.126*	0.147**	0.151**	0.186**	0.235***	0.185**	0.285***	0.249***	0.311***
	P-value		0.321	0.543	0.092	0.048	0.043	0.012	0.001	0.013	0.000	0.001	0.000
Επαφή με το σχολείο σε χώρους πολιτισμού	Pearson R		1	0.185**	0.112	0.004	-0.041	0.044	0.040	0.082	0.115	-0.012	0.057
	P-value			0.013	0.134	0.956	0.588	0.559	0.595	0.273	0.122	0.870	0.449
Συμβολή σχολείου	Pearson R			1	0.089	0.080	0.058	0.106	-0.011	0.281***	0.095	0.049	0.139
	P-value				0.234	0.284	0.438	0.154	0.885	0.000	0.203	0.509	0.063*
Επίπεδο γνώσης μνημείων	Pearson R				1	0.242***	0.087	0.232***	0.193***	0.270***	0.290***	0.222***	0.401***
	P-value					0.001	0.246	0.002	0.009	0.000	0.000	0.003	0.000
Επίπεδο γνώσης μουσειών	Pearson R					1	0.593***	0.633***	0.328***	0.374***	0.294***	0.484***	0.717***
	P-value						0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Επίπεδο επίσκεψης μουσειών	Pearson R						1	0.395***	0.313***	0.214***	0.050	0.282***	0.471***
	P-value							0.000	0.000	0.004	0.505	0.000	0.000
Επίπεδο γνώσης χώρων πολιτισμού	Pearson R								0.460***	0.473***	0.312***	0.480***	0.773***
	P-value								0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Επίπεδο συμμετοχής σε δραστηριότητες	Pearson R								1	0.203***	0.390***	0.290***	0.565***
	P-value									0.006	0.000	0.000	0.000
Επίπεδο γνώσης κτηρίων	Pearson R									1	0.250***	0.467***	0.651***
	P-value										0.001	0.000	0.000
Επίπεδο γνώσης προσωπικότητας	Pearson R										1	0.408***	0.612***
	P-value											0.000	0.000
Επίπεδο γνώσης ανθρώπων του πνεύματος	Pearson R											1	0.824***
	P-value												0.000
Συνολικό επίπεδο γνώσης και επαφής	Pearson R												1
	P-value												

*p-value < 10%

**p-value < 5%

***p-value < 1%

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των ελέγχων συσχετίσεων που παρουσιάζονται στον πίνακα 6.1 προέκυψαν στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών που εξετάζονται για διάφορα επίπεδα σημαντικότητας.

Πιο συγκεκριμένα, η συχνότητα επίσκεψης πολιτιστικών χώρων των μαθητών με την οικογένεια τους προέκυψε να συσχετίζεται στατιστικά σημαντικά και με τις οκτώ μεταβλητές που περιγράφουν το επίπεδο γνώσης και επαφής των μαθητών με την πολιτιστική φυσιογνωμία του δήμου Καλλιθέας (επίπεδο γνώσης μνημείων, επίπεδο γνώσης μουσείων, επίπεδο επίσκεψης μουσείων, επίπεδο γνώσης χώρων πολιτισμού, επίπεδο συμμετοχής σε δραστηριότητες σε χώρους πολιτισμού, επίπεδο γνώσης κτηρίων, επίπεδο γνώσης προσωπικοτήτων, επίπεδο γνώσης ανθρώπων του πνεύματος), καθώς και με το συνολικό επίπεδο γνώσης και επαφής για διάφορα επίπεδα σημαντικότητας. Το θετικό πρόσημο των συντελεστών συσχέτισης δείχνει ότι όσο συχνότερα επισκέπτονται οι μαθητές χώρους πολιτισμού με την οικογένεια τους τόσο υψηλότερα επίπεδα γνώσης και επαφής θα έχουν με την πολιτιστική κληρονομιά του δήμου. Η επαφή μέσω της οικογένειας με χώρους πολιτισμού παρουσιάζει ισχυρότερη θετική συσχέτιση με το συνολικό επίπεδο γνώσης και επαφής (Pearson $r = 0,311$).

Αντίθετα η συχνότητα επισκέψεων των μαθητών με το σχολείο σε μουσεία, πινακοθήκες, αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία ή άλλους χώρους πολιτισμού δεν προέκυψε να συσχετίζεται στατιστικά σημαντικά με κανένα από τους οκτώ επιμέρους παράγοντες γνώσης και επαφής με τον πολιτιστικό χαρακτήρα του δήμου, ούτε επίσης με το συνολικό επίπεδο γνώσης και επαφής για κανένα επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας. Αν και στο προηγούμενο κεφάλαιο προέκυψε ότι το σχολείο αποτελεί συχνότερο μέσο επαφής των μαθητών με χώρους πολιτισμού από ότι με την οικογένεια, από την ανάλυση αυτή φαίνεται ότι ο ρόλος της οικογένειας είναι ουσιαστικότερος.

Όμως προέκυψε στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ συχνότητας επαφής με το σχολείο με χώρους πολιτισμού και της συμβολής που θεωρούν οι μαθητές ότι είχε το σχολείο στην ποσότητα των πολιτιστικών τους γνώσεων σε επίπεδο σημαντικότητας 5%. Από το θετικό πρόσημο του συντελεστή συσχέτισης προκύπτει ότι οι μαθητές που επισκέπτονται συχνότερα χώρους πολιτισμού με το σχολείο τους θεωρούν ότι έχουν πάρει και περισσότερες πολιτιστικές γνώσεις από το σχολείο.

Η συμβολή του σχολείου στο πολιτιστικό επίπεδο των μαθητών προκύπτει, επίσης, να παρουσιάζει στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση με το επίπεδο γνώσης των κτηρίων σε επίπεδο σημαντικότητας 1% και με το συνολικό επίπεδο γνώσης και επαφής με τον πολιτιστικό χαρακτήρα σε επίπεδο σημαντικότητας 10%. Δηλαδή, όσο περισσότερες γνώσεις εκτιμούν οι μαθητές ότι έχουν πάρει από το σχολείο τους, τόσο υψηλότερο συνολικό επίπεδο γνώσης και επαφής έχουν με την πολιτιστική κληρονομιά της πόλης.

Στη συνέχεια, το επίπεδο γνώσης των μνημείων παρουσιάζει στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση σε επίπεδο σημαντικότητας 1% με το συνολικό επίπεδο γνώσης και επαφής και με όλους τους επιμέρους παράγοντες γνώσης και επαφής που εξετάζονται πλην του επιπέδου επίσκεψης σε μουσεία.

Το επίπεδο γνώσης μουσείων παρουσιάζει στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση σε επίπεδο 1%, με όλους τους παράγοντες πολιτιστικής γνώσης και επαφής που εξετάζονται. Το επίπεδο επίσκεψης μουσείων δεν παρουσιάζει στατιστικά σημαντική συσχέτιση με το επίπεδο γνώσης προσωπικοτήτων, εκτός από το επίπεδο γνώσης μουσείων. Αντίθετα, παρουσιάζει στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση σε επίπεδο σημαντικότητας 1% με τους υπόλοιπους παράγοντες γνώσης και επαφής που εξετάζονται.

Τα επίπεδα γνώσης χώρων πολιτισμού και συμμετοχής σε δραστηριότητες σε χώρους πολιτισμού όπως και το επίπεδο γνώσης κτηρίων παρουσιάζουν στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση με όλους τους παράγοντες γνώσης και επαφής που εξετάζονται σε επίπεδο σημαντικότητας 1%.

Επίσης, στατιστικά σημαντικές θετικές συσχετίσεις σε επίπεδο 1% προκύπτουν για τις μεταβλητές που περιγράφουν το επίπεδο γνώσης προσωπικοτήτων και το επίπεδο γνώσης ανθρώπων του πνεύματος τόσο μεταξύ τους όσο και με τις υπόλοιπες μεταβλητές των επιπέδων γνώσης και επαφής.

Τέλος, να σημειωθεί ότι το συνολικό επίπεδο γνώσης και επαφής παρουσιάζει την ισχυρότερη θετική συσχέτιση με το επίπεδο γνώσης ανθρώπων του πνεύματος ($\text{Pearsonr}=0,824$) και με το επίπεδο γνώσης χώρων πολιτισμού ($\text{Pearsonr}=0,773$) και μουσείων ($\text{Pearsonr}=0,717$).

Στη συνέχεια, επιδιώχθηκε να ελεγχθεί αν τα χρόνια ζωής των μαθητών στην Καλλιθέα συσχετίζονται με το συνολικό επίπεδο πολιτιστικής γνώσης και επαφής, καθώς και με τα επιμέρους οκτώ επίπεδα που εξετάζονται.

Από τα αποτελέσματα των ελέγχων συσχέτισης, που παρουσιάζονται στον πίνακα 6.2, προκύπτει ότι τα χρόνια ζωής παρουσιάζουν στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση με το επίπεδο γνώσης ανθρώπων του πνεύματος και με το συνολικό επίπεδο πολιτιστικής γνώσης και επαφής, σε επίπεδο σημαντικότητας 10%. Οι μαθητές δηλαδή που ζουν περισσότερα χρόνια στην Καλλιθέα έχουν συνολικά υψηλότερο επίπεδο γνώσης και επαφής με τον πολιτιστικό χαρακτήρα της πόλης.

Πίνακας 6.2 Συσχετίσεις με τα χρόνια ζωής στην Καλλιθέα (N = 181)

		Χρόνια ζωής στην Καλλιθέα
Επίπεδο γνώσης μνημείων	Pearson R	0.048
	P-value	0.522
Επίπεδο γνώσης μουσείων	Pearson R	0.070
	P-value	0.349
Επίπεδο επίσκεψης μουσείων	Pearson R	0.091
	P-value	0.222
Επίπεδο γνώσης χώρων πολιτισμού	Pearson R	0.042
	P-value	0.579
Επίπεδο συμμετοχής	Pearson R	0.028
	P-value	0.706
Επίπεδο γνώσης κτηρίων	Pearson R	-0.021
	P-value	0.779
Επίπεδο γνώσης προσωπικοτήτων	Pearson R	0.102
	P-value	0.171
Επίπεδο γνώσης ανθρώπων του πνεύματος	Pearson R	0.128*
	P-value	0.087
Συνολικό επίπεδο γνώσης και επαφής	Pearson R	0.103*
	P-value	0.097
*p-value < 10% **p-value < 5% ***p-value < 1%		

6.2 Διαφορές σε σχέση με το φύλο

Στη συνέχεια εξετάζεται η ύπαρξη στατιστικά σημαντικών διαφορών μεταξύ αγοριών και κοριτσιών σε σχέση με τις γνώσεις τους για τη φυσιογνωμία και την πολιτιστική κληρονομιά του Δήμου τους, καθώς και τη συμβολή του σχολείου σε αυτές.

Για τον εντοπισμό διαφορών μεταξύ αγοριών και κοριτσιών σε σχέση με ποσοτικές μεταβλητές χρησιμοποιείται ο έλεγχος ανεξαρτήτων δειγμάτων T. Η διαδικασία αυτή χρησιμοποιείται για τον έλεγχο υποθέσεων σε δύο ανεξάρτητα δείγματα ή ομάδες. Οι στατιστικές υποθέσεις του T-test μπορούν να διατυπωθούν ως εξής:

- H_0 : δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ των δύο ανεξάρτητων δειγμάτων.
- H_1 : αναμένεται σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ανεξάρτητων δειγμάτων.

Για τον εντοπισμό στατιστικά σημαντικών διαφορών μεταξύ αγοριών και κοριτσιών σε σχέση με ποιοτικές μεταβλητές που εξετάζονται πραγματοποιείται ο έλεγχος ανεξαρτησίας χ^2 .

Αρχικά πραγματοποιήθηκαν οι έλεγχοι διαφοράς μέσω ανεξάρτητων δειγμάτων T για τον εντοπισμό στατιστικά σημαντικών διαφορών μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, σε σχέση με τις ποσοτικές μεταβλητές που εξετάζουν τις γνώσεις τους για τη φυσιογνωμία και την πολιτιστική κληρονομιά του Δήμου τους καθώς και τη συμβολή του σχολείου σε αυτές.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των ελέγχων T που παρουσιάζονται αναλυτικά στον Πίνακα 6.3 δεν προκύπτουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ μαθητών διαφορετικού φύλου για κανένα επίπεδο σημαντικότητας σε σχέση με το συνολικό επίπεδο πολιτιστικής γνώσης και επαφής καθώς και σε σχέση με τους οκτώ επιμέρους παράγοντες γνώσης και επαφής που εξετάζονται.

Επίσης, σύμφωνα με τον τελευταίο έλεγχο T που διενεργήθηκε, το φύλο δεν αποτελεί προσδιοριστικό παράγοντα της συμβολής που θεωρούν οι μαθητές ότι έχει το σχολείο στις πολιτιστικές τους γνώσεις.

Πίνακας 6.3 Έλεγχοι διαφοράς μέσω των t για μαθητές διαφορετικού φύλου

	Αγόρια (N=99)		Κορίτσια (N=82)		t-test	
	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	t	p- value
Επίπεδο γνώσης μνημείων	4.77	1.185	4.60	0.799	1.108	0.270
Επίπεδο γνώσης μουσείων	2.43	1.703	2.46	1.549	-.0119	0.905
Επίπεδο επίσκεψης μουσείων	0.92	1.259	0.84	1.012	0,451	0.652
Επίπεδο γνώσης χώρων πολιτισμού	4.84	3.113	4.66	2.554	0.419	0.676
Επίπεδο συμμετοχής σε δραστηριότητες σε χώρους πολιτισμού	1.45	1.960	1.26	1.377	0.772	0.441
Επίπεδο γνώσης κτηρίων	3.62	2.645	3.41	1.987	0.570	0.570
Επίπεδο γνώσης προσωπικοτήτων	4.65	2.801	4.55	2.539	0.244	0.808
Επίπεδο γνώσης ανθρώπων του πνεύματος	4.93	5.325	5.02	4.411	-0.129	0.897
Συνολικό επίπεδο γνώσης και επαφής	27.61	13.492	26.80	11.360	0.427	0.670
Συμβολή σχολείου	2.89	0.832	2.93	0.843	-0.304	0.762
*p<0,1 **p<0,05 ***p<0,01						

Παράλληλα εξετάστηκαν εάν κάποιες επιπλέον απαντήσεις των μαθητών διαφέρουν στατιστικά σημαντικά σε σχέση με το φύλο. Για το σκοπό αυτό πραγματοποιήθηκαν έλεγχοι ανεξαρτησίας χ^2 για τον εντοπισμό διαφορών μεταξύ αγοριών και κοριτσιών σε σχέση με: τη γνώση του τρόπου ονομασίας του δήμου Καλλιθέας, τη γνώση αν είναι παραθαλάσσιος δήμος, το αν έχουν επισκεφτεί τη Δημοτική Πινακοθήκη και τέλος την επιθυμία γνώσης περισσότερων πληροφοριών για τα μνημεία και τους καλλιτέχνες.

Τα αποτελέσματα των ελέγχων X^2 (Πίνακας 6.4) έδειξαν ότι το φύλο είναι ανεξάρτητο με τη γνώση του τρόπου ονομασίας του δήμου Καλλιθέας, τη γνώση αν είναι παραθαλάσσιος δήμος, το αν έχουν επισκεφτεί τη Δημοτική Πινακοθήκη και τέλος την επιθυμία γνώσης περισσότερων πληροφοριών για τα μνημεία και τους καλλιτέχνες.

Πίνακας 6.4 Έλεγχοι ανεξαρτησίας χ^2 σε σχέση με το φύλο

Έλεγχος ανεξαρτησίας χ^2		
	χ^2	p-value
Γνώση τρόπου ονομασίας δήμου	1.902	0.168
Γνώση αν είναι παραθαλάσσιος δήμος	1.375	0.241
Επίσκεψη στη Δημοτική Πινακοθήκη	0.175	0.676
Επιθυμία γνώσης περισσότερων πληροφοριών για τα μνημεία και τους καλλιτέχνες	1.571	0.456
*p<0,1 **p<0,05 ***p<0,01		

Συμπερασματικά, σύμφωνα με τους ελέγχους T και χ^2 το φύλο των μαθητών δεν αποτελεί παράγοντα προσδιορισμού της γνώσης και επαφής των μαθητών με την πολιτιστική φυσιογνωμία και κληρονομιά του δήμου Καλλιθέας.

6.3 Διαφορές σε σχέση με την περιοχή διαμονής στην Καλλιθέα

Για τον εντοπισμό διαφορών σε σχέση με την περιοχή της Καλλιθέας στην οποία διαμένουν πραγματοποιήθηκε έλεγχος OnewayANOVA. Ο έλεγχος αυτός ενδείκνυται στις περιπτώσεις ελέγχου στατιστικών υποθέσεων, όπου οι ανεξάρτητες ομάδες είναι περισσότερες των δύο. Οι στατιστικές υποθέσεις του OnewayANOVAtest είναι:

- H_0 : δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ μαθητών από διαφορετικές περιοχές του δήμου Καλλιθέας.
- H_1 : υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ μαθητών από διαφορετικές περιοχές του δήμου Καλλιθέας.

Από τους ελέγχους ANOVA που πραγματοποιήθηκαν δεν προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ μαθητών από διαφορετικές περιοχές του δήμου Καλλιθέας σε σχέση με το συνολικό επίπεδο πολιτιστικής γνώσης και επαφής καθώς και σε σχέση με τους οκτώ επιμέρους παράγοντες γνώσης και επαφής που εξετάζονται.

Επίσης, σύμφωνα με τον τελευταίο έλεγχο ANOVA που διενεργήθηκε, η περιοχή δεν αποτελεί προσδιοριστικό παράγοντα της συμβολής που θεωρούν οι μαθητές ότι έχει το σχολείο στις πολιτιστικές τους γνώσεις.

Πίνακας 6.5. Έλεγχοι διαφοράς μέσων oneway Anova για μαθητές από διαφορετική περιοχή

ANOVA		
	F	p-value
Επίπεδο γνώσης μνημείων	1.081	0.376
Επίπεδο γνώσης μουσείων	1.416	0.211
Επίπεδο επίσκεψης μουσείων	0.656	0.685
Επίπεδο γνώσης χώρων πολιτισμού	0.762	0.601
Επίπεδο συμμετοχής σε δραστηριότητες σε χώρους πολιτισμού	0.586	0.741
Επίπεδο γνώσης κτηρίων	1.103	0.362
Επίπεδο γνώσης προσωπικοτήτων	1.467	0.192
Επίπεδο γνώσης ανθρώπων του πνεύματος	0.813	0.561
Συνολικό επίπεδο γνώσης και επαφής	0.691	0.657
Συμβολή σχολείου	1.761	0.110
*p<0,1 **p<0,05 ***p<0,01		

6.4 Διαφορές σε σχέση με το σχολείο της Καλλιθέας στο οποίο φοιτούν

Εν συνεχεία πραγματοποιήθηκαν τρεις συγκεκριμένοι έλεγχοι ανεξαρτησίας με σκοπό τον εντοπισμό στατιστικά σημαντικών διαφορών μεταξύ μαθητών που πηγαίνουν σε διαφορετικά σχολεία της Καλλιθέας, σε σχέση με το αν γνωρίζουν ότι η Καλλιθέα είναι παραθαλάσσιος δήμος, αν γνωρίζουν το μνημείο της μάχης της οδού Μπιζανίου και την Έλλη Αλεξίου. Και οι τρεις έλεγχοι αποδείχτηκαν στατιστικά σημαντικοί σε επίπεδο 1%.

Πίνακας 6.6 Έλεγχοι ανεξαρτησίας χ^2 σε σχέση με το σχολείο

Έλεγχος ανεξαρτησίας χ^2		
	χ^2	p-value
Γνώση αν είναι παραθαλάσσιος δήμος	20.769***	0.002
Γνώση του μνημείου της μάχης της οδού Μπιζανίου	76.386***	0.000
Αν γνωρίζουν την Έλλη Αλεξίου	64.903***	0.000
*p<0,1 **p<0,05 ***p<0,01		

Από τον πίνακα διπλής εισόδου 6.7 προκύπτει ότι οι μαθητές που πηγαίνουν στο 10^ο και στο 26^ο Δημοτικό σχολείο της Καλλιθέας γνωρίζουν σε μεγαλύτερα ποσοστά από ότι οι υπόλοιποι μαθητές άλλων Δημοτικών σχολείων ότι η Καλλιθέα είναι παραθαλάσσιος Δήμος. Το αποτέλεσμα αυτό δικαιολογείται από το γεγονός ότι τα συγκεκριμένα σχολεία βρίσκονται πλησιέστερα στο παραθαλάσσιο μέτωπο της Καλλιθέας.

Πίνακας 6.7 Διαφορές μεταξύ μαθητών διαφορετικών σχολείων σε σχέση με το αν γνωρίζουν ότι η Καλλιθέα είναι παραθαλάσσιος δήμος

			Δημοτικό Σχολείο							Σύνολο
			17 ^ο	12 ^ο	21 ^ο	2 ^ο	5 ^ο	10 ^ο	26 ^ο	
Γνώση αν είναι παραθαλάσσιος δήμος	Όχι	Συχνότητα	30	17	32	16	19	6	5	125
		%	73.2%	56.7%	82.1%	76.2%	86.4%	40.0%	38.5%	69.1%
	Ναι	Συχνότητα	11	13	7	5	3	9	8	56
		%	26.8%	43.3%	17.9%	23.8%	13.6%	60.0%	61.5%	30.9%
Σύνολο	Συχνότητα		41	30	39	21	22	15	13	181
	%		100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Από τον πίνακα διπλής εισόδου 6.8 προκύπτει ότι οι μαθητές που πηγαίνουν κυρίως στο 17^ο και ακολούθως στο 5^ο Δημοτικό σχολείο της Καλλιθέας γνωρίζουν σε μεγαλύτερα ποσοστά από ότι οι υπόλοιποι μαθητές άλλων Δημοτικών σχολείων το μνημείο της μάχης της οδού Μπιζανίου. Το αποτέλεσμα αυτό δικαιολογείται από το γεγονός ότι τα συγκεκριμένα σχολεία βρίσκονται πολύ κοντά στο συγκεκριμένο

μνημείο, ενώ παράλληλα το 17ο Δημοτικό πραγματοποιεί τον εορτασμό της 28ης Οκτωβρίου μπροστά σε αυτό.

Πίνακας 6.8 Διαφορές μεταξύ μαθητών διαφορετικών σχολείων σε σχέση με το αν γνωρίζουν το μνημείο της μάχης της οδού Μπιζανίου

			Δημοτικό Σχολείο							Σύνολο
			17°	12°	21°	2°	5°	10°	26°	
Γνώση του μνημείου της μάχης της οδού Μπιζανίου	Όχι	Συχνότητα	8	26	35	17	9	14	13	122
		%	19.5%	86.7%	89.7%	81.0%	40.9%	93.3%	100.0%	67.4%
	Ναι	Συχνότητα	33	4	4	4	13	1	0	59
		%	80.5%	13.3%	10.3%	19.0%	59.1%	6.7%	0.0%	32.6%
Σύνολο		Συχνότητα	41	30	39	21	22	15	13	181
		%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Από τον πίνακα διπλής εισόδου 6.9 προκύπτει ότι οι μαθητές που πηγαίνουν κυρίως στο 17° και ακολούθως στο 2° Δημοτικό σχολείο της Καλλιθέας γνωρίζουν σε μεγαλύτερα ποσοστά από ότι οι υπόλοιποι μαθητές άλλων Δημοτικών σχολείων την Έλλη Αλεξίου. Το αποτέλεσμα αυτό δικαιολογείται από το γεγονός ότι τα συγκεκριμένα σχολεία φέρουν το όνομα της συγκεκριμένης προσωπικότητας.

Πίνακας 6.9. Διαφορές μεταξύ μαθητών διαφορετικών σχολείων σε σχέση με το αν γνωρίζουν την Έλλη Αλεξίου

			Δημοτικό Σχολείο							Σύνολο
			17°	12°	21°	2°	5°	10°	26°	
Αν γνωρίζουν την Έλλη Αλεξίου	Δεν γνωρίζω	Συχνότητα	1	22	26	3	7	11	9	79
		%	2.4%	73.3%	66.7%	14.3%	31.8%	73.3%	69.2%	43.6%
	Γνωρίζω	Συχνότητα	40	8	13	18	15	4	4	102
		%	97.6%	26.7%	33.3%	85.7%	68.2%	26.7%	30.8%	56.4%
Σύνολο		Συχνότητα	41	30	39	21	22	15	13	181
		%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

6.5 Προτάσεις

Κυρίαρχο ζητούμενο της εκπαίδευσης στις μέρες μας αποτελεί η κοινωνικοποίηση των μαθητών και η δημιουργία ενεργών πολιτών που θα συμμετέχουν στις δράσεις και στην εξέλιξη της κοινωνίας. Η διαδικασία της μάθησης θα πρέπει να στραφεί στην απόκτηση τέτοιων αξιών, στάσεων και συμπεριφορών που θα επιτρέπουν την αρμονική συνύπαρξη των ανθρώπων στις νέες πλουραλιστικές κοινωνίες ("Role of Education | United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization",χ.χ.).

Το σχολείο μπορεί να διαδραματίσει πρωταρχικό ρόλο στη διαδικασία ανάδειξης της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς,. Στα νέα προγράμματα σπουδών δίνεται βάση στη διαθεματικότητα, προσφέροντας έτσι το ιδανικό πλαίσιο για να πραγματοποιηθούν δράσεις με εστίαση στην ανάδειξη της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Προγράμματα παρόμοιου ύφους έχουν υιοθετηθεί από μουσεία και πολιτιστικούς οργανισμούς με μεγάλη επιτυχία.

Τα τελευταία χρόνια, όλο και μεγαλύτερη έμφαση δίνεται στα πολιτιστικά προγράμματα που εφαρμόζουν τα σχολεία. Μέσα από τη διασύνδεση των διαφόρων γνωστικών αντικειμένων, επιδιώκεται η ουσιαστικότερη επαφή των μαθητών με ζητήματα πολιτισμού. Προγράμματα αυτού του είδους θα μπορούσαν να ενταχθούν στον ετήσιο προγραμματισμό των σχολείων της περιοχής, ώστε να φέρουν τα παιδιά σε επαφή με την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου τους. Προγράμματα με τίτλο «Φωτογραφίζω τα μνημεία του τόπου μου» , «Ένα παιχνίδι γεμάτο ιστορία και πολιτισμό» έχουν ήδη κατατεθεί στη Δ΄ Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Αθηνών και θα μπορούσαν να αποτελέσουν έναυσμα για αντίστοιχες δράσεις.

Τα σχολεία καταθέτουν, στους παιδαγωγικούς σχεδιασμούς τους, το πλάνο των επισκέψεων παιδαγωγικού χαρακτήρα σε διάφορους χώρους, όπως μουσεία, αρχαιολογικούς τόπους και μνημεία. Στο πλαίσιο της ανάδειξης της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς, θα μπορούσαν να ενταχθούν στο γενικό σχολικό σχεδιασμό κάποιες επισκέψεις, οι οποίες θα αφορούν τα μουσεία και τα μνημεία της περιοχής.

Από τα αποτελέσματα της έρευνας διαπιστώθηκε ότι οι περισσότεροι μαθητές συγκεκριμένων σχολείων γνώριζαν τα μνημεία που παρουσίαζαν μια εγγύτητα στη

σχολική τους μονάδα, ενώ οι μονάδες αυτές εμφανίζεται συχνά να πραγματοποιούν δράσεις που να τα αφορούν (βλ. πίνακα 6.8). Μετά από τη διαπίστωση αυτή, η πραγματοποίηση σχολικών εκδηλώσεων σε χώρους μνημείων θα συνέβαλε ουσιαστικά στην ανάδειξη της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς, ενώ παράλληλα ενδιαφέρον θα παρουσίαζε η «υιοθέτηση» ενός μνημείου της πόλης από κάθε σχολείο.

Ακόμη, η έρευνα ανέδειξε ότι οι μαθητές, που το σχολείο τους έφερε το όνομα μιας σημαίνουσας προσωπικότητας του τόπου, είχαν μεγαλύτερη γνώση σχετικά με τη ζωή και το έργο του προσώπου αυτού (βλ. πίνακα 6.9). Θα συνέβαλε ουσιαστικά στην ανάδειξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, αν κάθε σχολείο της περιοχής, πέρα από την αρίθμηση που φέρει, διέθετε στον τίτλο του και κάποιο όνομα σημαντικής προσωπικότητας της περιοχής. Όπως το 2ο και το 17ο δημοτικό φέρουν το όνομα «Έλλη Αλεξίου», έτσι και το 13ο δημοτικό θα μπορούσε να ονομάζεται π.χ. 13ο Δημοτικό σχολείου Καλλιθέας «Οδυσσέας Φωκάς» (εξαιτίας της εγγύτητας του σχολείου στο χώρο που βρισκόταν το σπίτι του ζωγράφου).

Επισκέψεις σε μνημεία και μουσεία της περιοχής θα μπορούσαν να ενταχθούν στις ετήσιες δράσεις των σχολείων, στο πλαίσιο του μαθήματος της ιστορίας ή της αισθητικής αγωγής. Μέσα από αυτές τις επισκέψεις οι μαθητές μπορούν να γνωρίσουν καλύτερα την περιοχή τους, να επισκεφθούν κτήρια και μνημεία του τόπου τους και να τους δοθεί η δυνατότητα της επιτόπιας έρευνας.

Οι επόμενες προτάσεις δεν σχετίζονται με σχολικές δράσεις, αλλά αφορούν περισσότερο γενικές επισημάνσεις στο πλαίσιο της προσωπικής παρατήρησης της γράφουσας.

Οι τρεις προτομές που βρίσκονται στο αίθριο του Δημαρχιακού μεγάρου, ενώ αποτελούν μια μαρτυρία ύπαρξης και ένα φόρο τιμής στα εικονιζόμενα πρόσωπα, θα μπορούσαν να είχαν ενταχθεί περισσότερο στη συνείδηση των κατοίκων, αν είχαν τοποθετηθεί μπροστά από το Δημαρχείο επί του πεζοδρόμου της Μαντζαργιωτάκη.

Παράλληλα, εντοπίζεται η έλλειψη προτομών σημαντικών προσωπικοτήτων που έδρασαν και συνέβαλαν στην ανάπτυξη του τόπου. Τέτοιες προσωπικότητες είναι οι αδελφοί Σιβιτανίδη, ο Παναγής Χαροκόπος και ο Στρατηγός Μαντζαργιωτάκης, που με τις δωρεές τους ωφέλησαν την πόλη.

Τέλος, στο οργανόγραμμα του πολιτιστικού οργανισμού υπάρχουν ήδη καταγεγραμμένες ημέρες που εορτάζονται σημαντικά, τοπικής φύσεως, γεγονότα. Σε αυτά τα αφιερώματα εντάσσονται η «Ημέρα της Π.Ε.Α.Ν.» και η «Ημέρα της Αντιστασιακής δράσης». Αυτά τα αφιερώματα θα μπορούσαν να διανθιστούν με τη «Ημέρα των Τοπικών Ευεργετών», την «Ημέρα των Λογοτεχνών» κ.α., κατά τους εορτασμούς των οποίων μπορεί να παρουσιαστεί η ζωή και το έργο σημαντικών προσωπικοτήτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ελληνόγλωσσες

- Αρμούρου, Κ., & Κουκίου, Ε. (2003). *Παλιές βιομηχανίες και βιοτεχνίες της Καλλιθέας* (Πτυχιακή Εργασία). Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- Αρχέλαος, (1998). Ηλίας Κουμετάκης, ο Αθηναίος σχεδιαστής μιας ειδυλλιακής εποχής. Στο: Δ. Πόρτολος, Ο. Δημητρακόπουλος, & Δ. Δασκαλόπουλος (επιμ.), *Ο σκιτσογράφος Ηλίας Κουμετάκης*. Αθήνα: Άγρα – Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (Ε.Λ.Ι.Α.).
- Βλάχος, Μ. (1993). *Η Ελληνική Θαλασσογραφία και η Ευρωπαϊκή Θαλάσσια Εικόνα*. Αθήνα: Ολκός.
- Βουδούρη, Δ., & Στρατή, Α. (1999). *Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Braudel, F. (2001). *Γραμματική των πολιτισμών*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Γαμβρουλά, Μ. (2012). *Πολιτιστική Κληρονομιά και διδακτική αξιοποίηση στο δημοτικό σχολείο: η περίπτωση του δήμου Άργους-Μυκηνών* (Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία). Διαθέσιμο στο Ψηφιακό Αποθετήριο ΕΣΤΙΑ της Βιβλιοθήκης και Κέντρου Πληροφόρησης του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου (Κωδ. URI 1825).
- Γεωργιτσογιάννη, Ε. (2000). *Παναγής Α. Χαροκόπος (1835 - 1911), η ζωή και το έργο του*. Αθήνα: Νέα Σύνορα – Α.Α. Λιβάνη.
- Γεωργιτσογιάννη, Ε. (2003, 13 Απριλίου). Η Κοινωνική Σύνθεση. *Επτά Ημέρες της Καθημερινής*, 12-16.
- Γεωργιτσογιάννη, Ε. (2011). *Εισαγωγή στην Ιστορία του Πολιτισμού*. Αθήνα: Διάδραση.

- Γιοφύλλης, Φ. (1963). *Ιστορία της Νεοελληνικής Τέχνης, (ζωγραφικής, Γλυπτικής, Χαρακτικής, Αρχιτεκτονικής και Διακοσμητικής): 1821 – 1941*. Αθήνα: Το Ελληνικό Βιβλίο.
- Γραμματικάκη – Αλεξίου, Α. (2002). *Διεθνής Διακίνηση Πολιτιστικών Αγαθών και Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε.
- Γραμματικάκη – Αλεξίου, Α., Στρατή, Α., Μουαμελετζή, Ε., & Αναγνωστοπούλου, Δ. (2001). *Νόμιμη και παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών υπό το πρίσμα του διεθνούς, κοινοτικού και ελληνικού δικαίου*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Δημαράς, Κ. Θ. (1998). *Νεοελληνικός Διαφωτισμός* (7^η έκδ.). Αθήνα: Ερμής.
- Ηλιοπούλου – Ρογκάν, Ν. (2007). *Σοφία Λασκαρίδου (1882-1965). Μια αυθεντική προσφορά στην τέχνη και τη ζωή*. Αθήνα: Λιβάνη.
- Καλλιγιάς, Μ. (1965, Μάιος). Οδυσσεύς Φωκάς, ο καλλιτέχνης, ο ευεργέτης. *Ζυγός*, 58 – 68.
- Καρδαμίτση – Αδάμη, Μ. (2003, 13 Απριλίου). Πολεοδομική Ταυτότητα. *Επτά Ημέρες της Καθημερινής*, 8-11.
- Κάρναβος, Δ. (2006). *Καλλιθέα, Ταυτότητα και Αυτοδιοίκηση*. Αθήνα: Εκδόσεις Τσουκάτου.
- Κασιάνης, Ε. Θ. (1996). *Η Καλλιθέα. Σελίδες από την ιστορίαν της, 1884 – 1963*. Καλλιθέα: Δήμος Καλλιθέας.
- Κεχαγιά, Α. (2011). Ένα Πρόγραμμα στο μνημείο του Φιλοπάππου. Στο Κ. Χατζηασλάνη, Ε. Καϊμάρα, & Α. Λεοντή (Επιμ.), *Ακρόπολη και εκπαίδευση* (σελ. 170). Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού.
- Κόνσολα, Ν. (1995). *Η διεθνή προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς*. Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήση.
- Κοσμά, Ο. (2011). Η Ακρόπολη μέσα από τη φωτογραφία Στο Κ. Χατζηασλάνη, Ε. Καϊμάρα, & Α. Λεοντή (Επιμ.), *Ακρόπολη και εκπαίδευση* (σελ. 86). Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού.

- Κουρτικάκης, Α. (1975). *Λεύκωμα Ελλήνων Καλλιτεχνών, 1800 – 1975, Πανελλήνιος Οδηγός Καλών Τεχνών*, (έκδοση α'). Αθήνα: Hellenic Press.
- Λάββας, Γ. Π. (1993). *Πολιτιστική κληρονομιά. Βασικές έννοιες, Ιδεολογία, Διεθνείς Συμφωνίες, Μεθοδολογία*. Αθήνα: Ε.Κ.Π.Α / Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ.
- Λάββας, Γ. Π. (1997). *Πολιτιστική κληρονομιά. Κορυφαία μνημειακά συγκροτήματα του Ελλαδικού χώρου*. Αθήνα: Ε.Κ.Π.Α / Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ.
- Λάββας, Γ. Π. (2010). *Ζητήματα Πολιτιστικής Διαχείρισης*. Αθήνα: Μέλισσα.
- Λάββας, Γ. Π., & Καραβασίλη, Μ. Ν. (2003). *Πολιτιστική κληρονομιά. Εισαγωγή – βασικές έννοιες, κορυφαία μνημειακά συγκροτήματα του ελλαδικού χώρου, προστασία & διαχείριση πολιτιστικής κληρονομιάς*. Αθήνα: Ε.Κ.Π.Α / Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ.
- Λασκαρίδου, Σ. (1955). *Από το Ημερολόγιο μου, θύμισες και στοχασμοί*. Αθήνα: χ.ε.
- Λερίου, Α., & Μουρουγκλού, Α. (2006). *Καλλιθέα, Όψεις της Ιστορίας του Δήμου και της Πόλης*. Αθήνα: Αλέξανδρος.
- Λυδάκης, Σ. (1976). *Οι Έλληνες Ζωγράφοι* (τόμ. 3, Η ιστορία της νεοελληνικής ζωγραφικής (16^{ος}-20^{ος} αιώνας)). Αθήνα: Μέλισσα.
- Λυδάκης, Σ. (1977). *Οι Έλληνες Ζωγράφοι* (τόμ. 4, Λεξικό των Ελλήνων ζωγράφων και χαρακτών (16^{ος}-20^{ος} αιώνας)). Αθήνα: Μέλισσα.
- Λυδάκης, Σ., & Κοντόπουλος, Α. (1988). Κωνσταντίνος Μαλέας. Στο Σ. Λυδάκης (Επιμ.), *Οι Έλληνες Ζωγράφοι* (τόμ. 2, 20^{ος} αιώνας, σελ. 53 – 87). Αθήνα: Μέλισσα.
- Ματθιόπουλος, Ε. (Επιμ.) (1997). *Λεξικό Ελλήνων Καλλιτεχνών, Ζωγράφοι – Γλύπτες – Χαρακτές, 16^{ος} – 20^{ος} αιώνας* (Τόμ. Α'). Αθήνα: Μέλισσα
- Ματθιόπουλος, Ε. (Επιμ.) (1998). *Λεξικό Ελλήνων Καλλιτεχνών, Ζωγράφοι – Γλύπτες – Χαρακτές, 16^{ος} – 20^{ος} αιώνας* (Τόμ. Β'). Αθήνα: Μέλισσα
- Ματθιόπουλος, Ε. (Επιμ.) (2000). *Λεξικό Ελλήνων Καλλιτεχνών, Ζωγράφοι – Γλύπτες – Χαρακτές, 16^{ος} – 20^{ος} αιώνας* (Τόμ. Δ'). Αθήνα: Μέλισσα

- Μπίρης, Κ. (1966). *Αι Αθήναι από τον 19^{ον} εις τον 20^{ον} αιώνα*. Αθήναι: Καθίδρυμα Πολεοδομίας και Ιστορίας των Αθηνών.
- Μυκονιάτης, Η. (1996). *Ελληνική Τέχνη – Νεοελληνική Γλυπτική*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Ουσκατέσκου, Χ. (1986). *Συνοπτική θεωρία και Ιστορία του Πολιτισμού*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Παπάζογλου, Χ. (2000). *Η Καλλιθέα του χθες και του σήμερα*. Καλλιθέα: Εφημ. Έρευνα Καλλιθέας.
- Παπαπετρόπουλος, Δ. Α. (2006). *Νόμος 3028/2002 για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα Α.Ε.
- Πνευματικών Κέντρον Δήμου Αθηναίων - Πινακοθήκη (1974). *Έλληνες ζωγράφοι και γλύπται του εικοστού αιώνας – Κατάλογος 1974*. Αθήναι: Αθηναϊκό Κέντρο Εκδόσεων.
- Ρηγόπουλος, Δ. (2014, Απρίλιος 12). Το όνειρο παίρνει σάρκα και οστά. *Η Καθημερινή*, σ. 1.
- Ρωμανίδης. (1992). Στο *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα* (Τόμ. 52). Αθήνα: Πάπυρος.
- Σολομός, Α. (1989). *Θεατρικό Λεξικό, Πρόσωπα και Πράγματα στο Παγκόσμιο Θέατρο*. Αθήνα: Κέδρος.
- Σπητέρης, Τ. (1979). *Τρεις αιώνες νεοελληνικής τέχνης 1660 – 1967* (τόμ. γ'). Αθήνα: Πάπυρος.
- Ταβουλάρη, Δ. (2012). *Χώροι Εγκατάστασης προσφύγων στο χτες, ταυτότητες του σήμερα: Η περίπτωση Ποντίων και Κωνσταντινουπολιτών στην Καλλιθέα-Αττικής* (Πτυχιακή εργασία). Διαθέσιμο στο Ψηφιακό Αποθετήριο ΕΣΤΙΑ της Βιβλιοθήκης και Κέντρου Πληροφόρησης του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου (Κωδ. URI 1951).

- Τσάκωνας, Δ. (1992). *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας και πολιτικής κοινωνίας* (τόμ. 7, Από τη γενιά του 1930 μέχρι τον ελληνικό κοινοτισμό). Αθήνα: Σώφρων
- Χρήστου, Χ. (1981). *Η Ελληνική Ζωγραφική 1832 – 1922*. Αθήνα: Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος.
- Χριστοδουλοπούλου, Α. (2011). Ένα πρόγραμμα στα νεοκλασικά κτήρια της Σύρου. Στο Κ. Χατζηασλάνη, Ε. Καϊμάρα, & Α. Λεοντή (Επιμ.), *Ακρόπολη και εκπαίδευση* (σελ. 180). Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού.

Ξενόγλωσσες

- Ender, C. (1986). *Our architectural heritage: from consciousness to conservation*. Paris: Unesco.
- Fraoua, R., (1985). *Le trafic illicite des biens culturels et leur restitution*. Fribourg: Editions Universitaires de Fribourg Suisse.
- Frigo, M. (1986). *La protezione dei beni culturali nel diritto internazionale*. Milan: Dott. A. Giouffrè Editore.
- Gillman, D. (2010). *The idea of cultural heritage* (2nd ed.). New York: Cambridge University Press.
- Gombrich, E. H. (1995). *The Story of Art* (16th ed.). London: Phaidon Press.
- Howard, P. (2003). *Heritage Management, Interpretation, Identity*. London: Continuum.
- Jokilehto, J. (1999). *A History of Architectural Conservation*. Oxford: Butterworth Heinemann.
- Prott, L. V, & O’Keefe, P. J. (1992). “Cultural Heritage” or “Cultural Property”? *International Journal of Cultural Property*, vol. 1 (Issue 2), 307 – 320. doi:10.1017/S094073919200033X
- Quynn, D. M. (1945). The Art Confiscations of the Napoleonic Wars. *American Historical Review* I, vol. 50 (Issue 3), 437 – 460. doi:10.2307/1843116

Ηλεκτρονικές Πηγές

- Αγώνες στίβου Μπιζάνεια. (2010, Απρίλιος – Μάιος). *Νέα Πόλη* (46), σ. 2. Ανακτήθηκε από http://www.neapolinews.gr/efimerida/NEA_POLI_46.pdf.
- ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ Από το πρακτικό της με αρ. 8/2013 Συνεδρίασης του Δημοτικού Συμβουλίου Καλλιθέας, Αρ. Απόφασης 128/2013. (2013). Ανακτήθηκε στις 5-2-2014, από <http://static.diavgeia.gov.gr/doc/BENNΩEK-ΝΔΕ>.
- Βαρτζιώτη, Ο. (2005). Η λέξη πολιτισμός και η σημασία της. *Ελληνικά*, 55(2), 261-273. Ανακτήθηκε από http://media.ems.gr/ekdoseis/ellinika/Ellinika_55_2/ekd_peel_55_2_Vartzioti.pdf
- Βιογραφικό Κούλη Αλέπη, (χ.χ.). Ανακτήθηκε στις 15-2-2014 από http://www.kallithea.gr/files/1/βιογραφικό_Κούλη_Αλέπη.doc.
- ΔΕΗ κατά Μουσείου «Έλλης Αλεξίου», (1999). Ανακτήθηκε από <http://www2.rizospastis.gr/story.do?id=475&publDate=3/11/1999>.
- Ζενάκος, Α. (2001, 02 Δεκεμβρίου). *Διδάγματα και πανηγύρια από τα εγκαίνια της Δημοτικής Πινακοθήκης Καλλιθέας, στην ιστορική κατοικία της Σοφίας Λασκαρίδου. Στο σπίτι της θελκτικής ζωγράφου*. Ανακτήθηκε από <http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=138646>.
- HELLENIC NATIONAL COMMISSION FOR UNESCO – ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ UNESCO, (χ.χ.). Ανακτήθηκε από http://www.unesco-hellas.gr/gr/3_5_2.htm.
- Καραντινός Σωκράτης, (2013). Ανακτήθηκε στις 9-3-2014 από http://greek_greek.enacademic.com/218625/Καραντινός%2C_Σωκράτης.
- Μουσείο Αφής - Φάρος Τυφλών της Ελλάδος, (χ.χ.). Ανακτήθηκε από <http://www.tactualmuseum.gr/html/mus.htm>.
- Ο Αντώνης Παπαδάκης μαζί με τον γλύπτη Β. Ξενίδη που φιλοτέχνησε την προτομή της Σοφίας Μαυροειδή-Παπαδάκη, (2002). Ανακτήθηκε στις 5-3-2014 από

http://www.mavroidi.gr/smp/smp.gr/smp.submenu.files/smp.photo.files/smp_photo_kallithea_monument_gr.htm.

Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών – Η Ιστορία του Πανεπιστημίου, (χ.χ.). Ανακτήθηκε από <http://www.panteion.gr/index.php?p=content§ion=17&id=65&lang=el>.

Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών – Ινστιτούτα, Κέντρα και Εργαστήρια του Πανεπιστημίου, (χ.χ.). Ανακτήθηκε από <http://www.panteion.gr/index.php?p=content§ion=18&id=128&lang=el>.

Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών – 85 Χρόνια, (χ.χ.). Ανακτήθηκε από <http://www.panteion.gr/index.php?p=content§ion=17&id=76&lang=el>.

Πασσάς, Χ. (χ.χ.). *Καλλιτεχνικά*. Ανακτήθηκε στις 10-3-2014 από <http://www.pasas.gr/dynatotites-ypostirixis/kallitexnika.html>.

Πέτρος Ρουκουτάκης – Ο τυφλός Γλύπτης (χ.χ.). Ανακτήθηκε στις 3-3-2014 από http://roukoutakispetros.gr/index-1_gr.html.

Ποδηλατικό Γύρο της Καλλιθέας για παιδιά και ενήλικες οργανώνουν την Κυριακή, 21 Απριλίου 2013 ο Δήμος και ο Ποδηλατικός και Περιβαλλοντικός Σύλλογος Καλλιθέας «Περί Ποδηλάτου». (2013, 15 Απριλίου). Ανακτήθηκε στις 2-3-2014, από <http://www.kallithea.gr/Default.aspx?pid=147&la=1&newid=1133>.

Role of Education | United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, (χ.χ.). Ανακτήθηκε στις 7-3-2014 από <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/fight-against-discrimination/role-of-education>.

ΣΙΒΙΤΑΝΙΔΕΙΟΣ ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ – Ιστορικό Σιβιτανιδείου Σχολής, (χ.χ.). Ανακτήθηκε από http://www.sivitanidios.edu.gr/index.asp?a_id=721.

Σωκράτης Καραντινός (Αθήνα, 1906-1979), (χ.χ.). Ανακτήθηκε στις 9-3-2014 από http://www.imma.edu.gr/macher/hm/hm_main.php?el/EB.4.2.4.1.html.

Τα αποκαλυπτήρια της προτομής της Σοφίας Μαυροειδή-Παπαδάκη στην Καλλιθέα, από τον Δήμο Καλλιθέας και τον Νέο Πνευματικό Κύκλο, (2002). Ανακτήθηκε

στις

5-3-2014

από

http://www.mavroidi.gr/smp/smp.gr/smp.submenu.files/smp.events.files/smp_events_kallithea_monument_gr.htm.

Τα αποκαλυπτήρια του ανδριάντα του Ελευθερίου Βενιζέλου. (2010, Απρίλιος – Μάιος). *Νέα Πόλη* (46), σ. 4. Ανακτήθηκε από http://www.neapolinews.gr/efimerida/NEA_POLI_46.pdf.

Φάρος Τυφλών Ελλάδας, (χ.χ.). Ανακτήθηκε από <http://fte.org.gr/index.php/el/>.

Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο - Ιστορία, (χ.χ.). Ανακτήθηκε από <http://www.hua.gr/index.php/el/university/deans-history>.

Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο - Χώροι – Εγκαταστάσεις, (χ.χ.). Ανακτήθηκε από <http://www.hua.gr/index.php/el/university/premises>.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Το ερωτηματολόγιο του δείγματος

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ:
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ**

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Αγαπητέ μαθητή/τρια

Στο πλαίσιο εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας, με θέμα: «Η Πολιτιστική κληρονομιά του δήμου Καλλιθέας και η απήχυσή της σε μαθητές πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης», επιδιώκω να διερευνήσω:

- Τις γνώσεις των μαθητών δημοτικών σχολείων Καλλιθέας σε σχέση με τη φυσιογνωμία του δήμου τους.
- Τις γνώσεις των μαθητών σε σχέση με την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου τους.
- Τη συμβολή του σχολείου στην απόκτηση των γνώσεων αυτών.

Το ερωτηματολόγιο που ακολουθεί αποτελείται από ερωτήσεις κλειστού τύπου, είναι ανώνυμο και οι απαντήσεις που θα μας δώσεις πρόκειται να χρησιμοποιηθούν μόνο για την εξαγωγή ερευνητικών συμπερασμάτων. Με δεδομένο ότι η συμβολή σου στη διεξαγωγή της έρευνας μου αυτής είναι καθοριστική, σε παρακαλώ να αφιερώσεις λίγο από το χρόνο σου προκειμένου να το συμπληρώσεις.

Σε ευχαριστώ για την ανταπόκρισή σου.

Άννα Ταουσάνη

Αρ. ερωτηματολογίου:.....

Σχολείο διεξαγωγής έρευνας:

Τάξη:.....

Ημερομηνία:.....

Συμπληρώθηκε πλήρως : ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

Στο ερωτηματολόγιο που ακολουθεί δεν υπάρχει σωστή και λανθασμένη απάντηση. Παρακαλώ, σημείωσε με x την απάντηση της επιλογής σου. Αν κάτι δεν το γνωρίζεις σημείωσε την απάντηση «Δεν ξέρω». Απαντώντας σε όλες τις ερωτήσεις, βοηθάς πολύ την έρευνα.

1. Ποιό είναι το φύλο σου;

a) Αγόρι ☐

b) Κορίτσι ☐

2. Πόσα χρόνια ζεις στην Καλλιθέα;

a) 1-3 χρόνια ☐

b) 4-7 χρόνια ☐

c) 8 ή και περισσότερα ☐

3. Σε ποιά από τις παρακάτω περιοχές της Καλλιθέας μένεις;

a) Κεντρική Καλλιθέα ☐

b) Αγία Ελεούσα ☐

c) Χαροκόπου ☐

d) Τζιτζιφιές ☐

e) Παλαιά Σφαγεία ☐

f) Δεν Ξέρω ☐

4. Σε ποιό σχολείο πηγαίνεις;

5. Σε ποιά τάξη πηγαίνεις;

a) Ε' Δημοτικού ☐

b) ΣΤ' Δημοτικού ☐

6. Επισκέπτεσαι γενικά με την οικογένειά σου μουσεία, πινακοθήκες, αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία ή άλλους χώρους πολιτισμού;

a) Ναι ☐

b) Όχι ☐

7. Εάν ναι, πόσο συχνά;

a) Κάθε εβδομάδα ☐

b) Κάθε μήνα ☐

c) Κάθε χρόνο ☐

d) Σχεδόν ποτέ ☐

8. Με το σχολείο πηγαίνεις εκδρομές σε μουσεία, πινακοθήκες, αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία ή άλλους χώρους πολιτισμού;

a) Ναι ☐

b) Όχι ☐

9. Εάν ναι πόσο συχνά;

a) Κάθε εβδομάδα ☐

b) Κάθε μήνα ☐

c) Κάθε χρόνο ☐

d) Σχεδόν ποτέ ☐

10. Γνωρίζεις πώς πήρε η Καλλιθέα το όνομά της;

- a) Ναι ☐ b) Όχι ☐

11. Ποιός από τους παρακάτω ήταν ο πρώτος κάτοικος της Καλλιθέας;

- a) Λάσκαρης Λασκαρίδης ☐ b) Γεώργιος Φιλάρετος ☐ c) Ιούλιος Φορνέζης ☐
d) Γεώργιος Κρέμος ☐ e) Δεν Ξέρω ☐

12. Γνωρίζεις πώς ονομάζεται ο ποταμός που διασχίζει την Καλλιθέα;

- a) Ναι, ονομάζεται ☐ b) Όχι ☐

13. Η Καλλιθέα είναι παραθαλάσσιος Δήμος;

- a) Ναι ☐ b) Όχι ☐

14. Ποιός από τους παρακάτω είναι ο καθεδρικός ναός της Καλλιθέας;

Σημείωσε ένα x στην απάντηση που θεωρείς σωστή.

a	Αγία Ελεούσα	
b	Μεταμόρφωσης Σωτήρος	
c	Άγιοι Απόστολοι	
d	Παντάνασσα- Προφήτης Ηλίας	
e	Ευαγγελισμός της Θεοτόκου (Ευαγγελίστρια)	
f	Άγιοι Πάντες	
g	Άγιος Νικόλαος	
h	Αγία Βαρβάρα	
i	Αγίων Γεωργίου και Στεφάνου	
j	Δεν Ξέρω	

15. Ποιό από τα παρακάτω μυθικά πρόσωπα αποτελεί το έμβλημα του δήμου Καλλιθέας;

- a) Ο Αιγαίος ☐ b) Ο Οδυσσεύς ☐ c) Η Αθηνά ☐
d) Ο Θησεύς ☐ e) Η Αφροδίτη ☐ f) Δεν ξέρω ☐

16. Ποιό ή ποιά από τα παρακάτω μνημεία που αναφέρονται βρίσκονται στην Καλλιθέα:

Σημείωσε ένα ή και περισσότερα x στις απαντήσεις της επιλογής σου.

a	Ανδριάντας Συνταγματάρχη Κωνσταντίνου Δαβάκη	
b	Ακρόπολη	
c	Προτομή του Φρεντερίκ Μιστράλ	
d	Παμποντιακό Ηρώο	
e	Προτομή του Δημάρχου Ιωάννη Γάλλου	
f	Μνημείο Σοβιετικών Μαχητών	
g	Θέατρο Ηρώδου Αττικού (Ηρώδειο)	
h	Μνημείο Ελευθερίας και Ειρήνης	
i	Μνημείο Εκτελεσθέντων στο Μπλόκο	
j	Μνημείο Εκτελεσθέντων στα Περόνια	
k	Μνημείο της Μάχης της οδού Μπιζανίου	
l	Στήλες Ολυμπίου Διός	
m	Ανδριάντας του Ελευθερίου Βενιζέλου	
n	Πύλη του Αδριανού	
o	Προτομή Κούλη Αλέπη	
p	Προτομή Σοφίας Μαυροειδή – Παπαδάκη	
q	Προτομή Γιάννη Χατζίνη	

17. Ποιά από τα παρακάτω μουσεία της Καλλιθέας γνωρίζεις ή και έχεις επισκεφθεί;
Σημείωσε ένα ή και περισσότερα x στις απαντήσεις της επιλογής σου.

	Μουσείο	Το γνωρίζω	Το έχω επισκεφθεί
a	Μουσείο «Έλλης Αλεξίου»		
b	Μουσείο Αφής του «Φάρου» Τυφλών		
c	Μουσείο ΠΕΑΝ		
d	Μουσείο Εθνικής Αντίστασης Οδού Μπιζανίου		
e	Μουσείο Ελληνικής Πανίδας του 2ου Κυνηγετικού Συλλόγου.		

18. Έχεις επισκεφθεί τη Δημοτική Πινακοθήκη Καλλιθέας;

a) Ναι ☐

b) Όχι ☐

19. Γνωρίζεις ποιός γνωστής ζωγράφου το σπίτι είναι τώρα η Δημοτική Πινακοθήκη Καλλιθέας;

a) Ναι, της ☐ b) Όχι ☐

20. Ποιόν ή ποιούς από τους παρακάτω χώρους πολιτισμού γνωρίζεις και σε ποιούς από αυτούς συμμετέχεις σε κάποια δραστηριότητα;

Σημείωσε ένα ή και περισσότερα x και στις δύο στήλες.

	Χώροι πολιτισμού	Τον γνωρίζω	Συμμετέχω σε δραστηριότητα
a	Δημοτικό Ωδείο Καλλιθέας «Οδυσσέας Δημητριάδης»		
b	Πολιτιστικό Κέντρο «Μελίνα Μερκούρη»		
c	Κέντρο Μελέτης Νεοελληνικής Λογοτεχνίας «Γιάννης Χατζίνης»		
d	Πολιτιστικό Κέντρο «Αρχέλαος»		
e	Δημοτική βιβλιοθήκη Καλλιθέας		
f	Πολιτιστικό Κέντρο «Θανάσης Απάρτης»		
g	Δημοτικό Θέατρο Καλλιθέας		
h	Πολιτιστικό Κέντρο «Μάρκος Αυγέρης»		
i	Δημοτικός κινηματογράφος «Καλυψώ»		
j	Πολιτιστικό Κέντρο «Γιάννης Κορδάτος»		

21. Συμμετέχεις σε κάποια άλλη πολιτιστική εκδήλωση του δήμου Καλλιθέας (π.χ. πανηγύρια, παρελάσεις, μαθητικό φεστιβάλ κ.α.);

a) Ναι, ☐ b) Όχι ☐

22. Ποιό από τα παρακάτω κτήρια της Καλλιθέας γνωρίζεις;

Σημείωσε ένα ή και περισσότερα x στις απαντήσεις της επιλογής σου.

a	Δημαρχιακό Μέγαρο	
b	Το κόκκινο σχολείο	
c	Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο	
d	Πάντειο Πανεπιστήμιο	
e	Σιβιτανίδειος τεχνική σχολή	
f	Κτήριο συλλόγου Κωνσταντινοπολιτών	
g	Κτήριο συλλόγου «Αργοναύται – Κομνηνοί»	

h	Πέτρινο σχολείο	
i	Νικολοπούλειον Ίδρυμα	
j	Αμπέτειο Μέλαθρον	

23. Γράψε ποιό από τα παραπάνω κτήρια θεωρείς το πιο σημαντικό.

--

24. Σημαντικοί άνθρωποι έχουν συνδέσει το όνομα τους με την Καλλιθέα. Ποιές από τις παρακάτω προσωπικότητες της Καλλιθέας γνωρίζεις;

Σημείωσε ένα ή και περισσότερα x στις απαντήσεις της επιλογής σου.

a	Αλέξανδρος Πάντος	
b	Κωνσταντίνος Ματζαγριωτάκης	
c	Παναγής Χαροκόπος	
d	Κωνσταντίνος Δαβάκης	
e	Ιωάννης Αραπάκης	
f	Αικατερίνη Λασκαρίδου	
g	Ιωάννης Γάλλος	
h	Βασίλειος Σιβιτανίδης	
i	Σοφία Λασκαρίδου	
j	Νικόλαος Ζερβός	

25. Γράψε ποιά από τις παραπάνω προσωπικότητες θεωρείς την πιο σημαντική.

--

26. Ποιούς από τους παρακάτω ανθρώπους του πνεύματος που έζησαν και δημιούργησαν στην Καλλιθέα γνωρίζεις;

Σημείωσε με ένα ή και περισσότερα x στις απαντήσεις της επιλογής σου

a	Οδυσσέας Φωκάς	
b	Παντελής Ζωγράφος	
c	Κωνσταντίνος Μαλέας	
d	Αλέξανδρος Χριστοφής	
e	Κωνσταντίνος Ρωμανίδης	
f	Γιώργος Οικονομίδης	
g	Θωμάς Θωμόπουλος	

h	Σοφία Λασκαρίδου	
i	Αντώνιος Σώχος	
j	Ηλίας Κουμετάκης	
k	Ιωάννης Γρυπάρης	
l	Σωτήρης Σκίπης	
m	Γιάννης Χατζίνης	
n	Κούλης Αλέπης	
o	Σοφία Μαυροειδή Παπαδάκη	
p	Έλλη Αλεξίου	
q	Μάρκος Αυγέρης	
r	Γιώργος Βαλέτας	
s	Γιάννης Κορδάτος	
t	Εμμανουήλ Ζέπος	
u	Θανάσης Απάρτης	
v	Αχιλλέας Απέργης	
w	Αρχέλαος Αντόναρος	
x	Τατιάνα Γκρίτση-Μιλλιέξ	

27. Γράψε ποιά από τις παραπάνω προσωπικότητες θεωρείς την πιο σημαντική.

28. Γράψε ποιό από τα μνημεία που έχει η Καλλιθέα θα ήθελες να επισκεφτείς αλλά δεν το έχεις κάνει ακόμα.

Το

29. Πόσες από τις γνώσεις σου για τα μνημεία και τους καλλιτέχνες της Καλλιθέας τις έχεις πάρει από το σχολείο;

a) Πολλές ☐ b) Αρκετές ☐ c) Λίγες ☐ d) Καμιά ☐

30. Θα ήθελες να γνωρίσεις περισσότερες πληροφορίες για τα μνημεία και τους καλλιτέχνες της Καλλιθέας.

a) Ναι ☐ b) Ίσως ☐ c) Όχι ☐

Ευχαριστώ πολύ

Γαουσάνη Άννα

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Κωδικοποίηση του ερωτηματολογίου

Στο ερωτηματολόγιο που ακολουθεί δεν υπάρχει σωστή και λανθασμένη απάντηση. Παρακαλώ, σημείωσε με **x** την απάντηση της επιλογής σου. Αν κάτι δεν το γνωρίζεις σημείωσε την απάντηση «Δεν ξέρω». Απαντώντας σε όλες τις ερωτήσεις, βοηθάς πολύ την έρευνα.

1. Ποιό είναι το φύλο σου; **sex**

a) Αγόρι ☐ 1 b) Κορίτσι ☐ 0

2. Πόσα χρόνια ζεις στην Καλλιθέα; **years**

a) 1-3 χρόνια ☐ 1 b) 4-7 χρόνια ☐ 2 c) 8 ή και περισσότερα ☐ 3

3. Σε ποιά από τις παρακάτω περιοχές τις Καλλιθέας μένεις; **area**

a) Κεντρική Καλλιθέα ☐ 1 b) Αγία Ελεούσα ☐ 2 c) Χαροκόπου ☐ 3
d) Τζιτζιφιές ☐ 4 e) Παλαιά Σφαγεία ☐ 5 f) Δεν Ξέρω ☐ 6
g) εκτός Καλλιθέας 7

4. Σε ποιό σχολείο πηγαίνεις; **school**

1 17^ο Δημοτικό Σχολείο 5 5^ο Δημοτικό Σχολείο
2 12^ο Δημοτικό Σχολείο 6 10^ο Δημοτικό Σχολείο
3 21^ο Δημοτικό Σχολείο 7 26^ο Δημοτικό Σχολείο
4 2^ο Δημοτικό Σχολείο

5. Σε ποιά τάξη πηγαίνεις; **class**

b) Ε' Δημοτικού ☐ 1 b) ΣΤ' Δημοτικού ☐ 2

6. Επισκέπτεσαι γενικά με την οικογένειά σου μουσεία, πινακοθήκες, αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία ή άλλους χώρους πολιτισμού; **visit**

a) Ναι ☐ 1 b) Όχι ☐ 0

7. Εάν ναι, πόσο συχνά; **visit_freq**

a) Κάθε εβδομάδα ☐ 4 b) Κάθε μήνα ☐ 3
c) Κάθε χρόνο ☐ 2 d) Σχεδόν ποτέ ☐ 1

8. Με το σχολείο πηγαίνεις εκδρομές σε μουσεία, πινακοθήκες, αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία ή άλλους χώρους πολιτισμού; **excurs**

a) Ναι ☐ 1 b) Όχι ☐ 0

9. Εάν ναι πόσο συχνά; **excurs_freq**

a) Κάθε εβδομάδα ☐ 4 b) Κάθε μήνα ☐ 3
c) Κάθε χρόνο ☐ 2 d) Σχεδόν ποτέ ☐ 1

10. Γνωρίζεις πώς πήρε η Καλλιθέα το όνομά της; **naming**

a) Ναι ☐ 1 b) Όχι ☐ 0

11. Ποιός από τους παρακάτω ήταν ο πρώτος κάτοικος της Καλλιθέας; **first_resident**

a) Λάσκαρης Λασκαρίδης ☐ 1 b) Γεώργιος Φιλάρετος ☐ 2
c) Ιούλιος Φορνέζης ☐ 3 d) Γεώργιος Κρέμος ☐ 4 e) Δεν Ξέρω ☐ 5

12. Γνωρίζεις πως ονομάζεται ο ποταμός που διασχίζει την Καλλιθέα; **river**

b) Ναι ☐ 1 b) Όχι ☐ 0

Ονομάζεται **river_name**

1 Ιλισσός 5 Αρδηττός
2 Ποτάμι 6 Πηνειός
3 Κηφισός 7 Ασωπός
4 Καλλιθέας

13. Η Καλλιθέα είναι παραθαλάσσιος Δήμος; **seaside**

a) Ναι ☐ 1 b) Όχι ☐ 0

14. Ποιός από τους παρακάτω είναι ο καθεδρικός ναός της Καλλιθέας; **cathedral**

Σημείωσε ένα x στην απάντηση που θεωρείς σωστή.

a	Αγία Ελεούσα	1
b	Μεταμόρφωσης Σωτήρος	2
c	Άγιοι Απόστολοι	3

d	Παντάνασσα- Προφήτης Ηλίας	4
e	Ευαγγελισμός της Θεοτόκου (Ευαγγελίστρια)	5
f	Άγιοι Πάντες	6
g	Άγιος Νικόλαος	7
h	Αγία Βαρβάρα	8
i	Αγίων Γεωργίου και Στεφάνου	9
j	Δεν Ξέρω	10

15. Ποιό από τα παρακάτω μυθικά πρόσωπα αποτελεί το έμβλημα του δήμου

Καλλιθέας; **emblem**

b) Ο Αιγαίας ☐ 1

b) Ο Οδυσσεάς ☐ 2

c) Η Αθηνά ☐ 3

e) Ο Θησεάς ☐ 4

e) Η Αφροδίτη ☐ 5

f) Δεν ξέρω ☐ 6

16. Ποιό ή ποιά από τα παρακάτω μνημεία που αναφέρονται βρίσκονται στην Καλλιθέα:

Σημείωσε ένα ή και περισσότερα x στις απαντήσεις της επιλογής σου.

			Γνωρίζω	Δεν γνωρίζω
a	Ανδριάντας Συνταγματάρχη Κωνσταντίνου Δαβάκη	mon_1	1	0
b	Ακρόπολη	mon_2	1	0
c	Προτομή του Φρεντερίκ Μιστράλ	mon_3	1	0
d	Παμποντιακό Ηρώο	mon_4	1	0
e	Προτομή του Δημάρχου Ιωάννη Γάλλου	mon_5	1	0
f	Μνημείο Σοβιετικών Μαχητών	mon_6	1	0
g	Θέατρο Ηρώδου Αττικού (Ηρώδειο)	mon_7	1	0
h	Μνημείο Ελευθερίας και Ειρήνης	mon_8	1	0
i	Μνημείο Εκτελεσθέντων στο Μπλόκο	mon_9	1	0
j	Μνημείο Εκτελεσθέντων στα Περόνια	mon_10	1	0
k	Μνημείο της Μάχης της οδού Μπιζανίου	mon_11	1	0
l	Στήλες Ολυμπίου Διός	mon_12	1	0
m	Ανδριάντας του Ελευθερίου Βενιζέλου	mon_13	1	0
n	Πύλη του Αδριανού	mon_14	1	0

ο	Προτομή Κούλη Αλέπη	mon_15	1	0
ρ	Προτομή Σοφίας Μαυροειδή – Παπαδάκη	mon_16	1	0
q	Προτομή Γιάννη Χατζίνη	mon_17	1	0

17. Ποιά από τα παρακάτω μουσεία της Καλλιθέας γνωρίζεις ή και έχεις επισκεφθεί;
Σημείωσε ένα ή και περισσότερα x στις απαντήσεις της επιλογής σου.

	Μουσείο	Το γνωρίζω			Το έχω επισκεφθεί		
			Ναι	Όχι		Ναι	Όχι
a	Μουσείο «Ελλης Αλεξίου»	mus_know_1	1	0	mus_visit_1	1	0
b	Μουσείο Αφής του «Φάρου» Τυφλών	mus_know_2	1	0	mus_visit_2	1	0
c	Μουσείο ΠΕΑΝ	mus_know_3	1	0	mus_visit_3	1	0
d	Μουσείο Εθνικής Αντίστασης Οδού Μπιζανίου	mus_know_4	1	0	mus_visit_4	1	0
e	Μουσείο Ελληνικής Πανίδας του 2ου Κυνηγετικού Συλλόγου.	mus_know_5	1	0	mus_visit_5	1	0

18. Έχεις επισκεφθεί τη Δημοτική Πινακοθήκη Καλλιθέας; **gallery**

a) Ναι ☐ 1 b) Όχι ☐ 0

19. Γνωρίζεις ποιός γνωστής ζωγράφος το σπίτι είναι τώρα η Δημοτική Πινακοθήκη Καλλιθέας; **painter**

a) Ναι. ☐ 1 b) Όχι ☐ 0

της **painter name**

1 Σοφία Λασκαρίδου

0 Σοφία Μαυροειδή - Παπαδάκη

20. Ποιόν ή ποιούς από τους παρακάτω χώρους πολιτισμού γνωρίζεις και σε ποιούς από αυτούς συμμετέχεις σε κάποια δραστηριότητα;

Σημείωσε ένα ή και περισσότερα x και στις δύο στήλες.

Χώροι πολιτισμού		Τον		Συμμετέχω σε
------------------	--	-----	--	--------------

			γνωρίζω			δραστηριότητα	
			Ναι	Όχι		Ναι	Όχι
a	Δημοτικό Ωδείο Καλλιθέας «Οδυσσέας Δημητριάδης»	space_know_1	1	0	space_visit_1	1	0
b	Πολιτιστικό Κέντρο «Μελίνα Μερκούρη»	space_know_2	1	0	space_visit_2	1	0
c	Κέντρο Μελέτης Νεοελληνικής Λογοτεχνίας «Γιάννης Χατζίνης»	space_know_3	1	0	space_visit_3	1	0
d	Πολιτιστικό Κέντρο «Αρχέλαος»	space_know_4	1	0	space_visit_4	1	0
e	Δημοτική βιβλιοθήκη Καλλιθέας	space_know_5	1	0	space_visit_5	1	0
f	Πολιτιστικό Κέντρο «Θανάσης Απάρτης»	space_know_6	1	0	space_visit_6	1	0
g	Δημοτικό Θέατρο Καλλιθέας	space_know_7	1	0	space_visit_7	1	0
h	Πολιτιστικό Κέντρο «Μάρκος Αυγέρης»	space_know_8	1	0	space_visit_8	1	0
i	Δημοτικός κινηματογράφος «Καλυψώ»	space_know_9	1	0	space_visit_9	1	0
j	Πολιτιστικό Κέντρο «Γιάννης Κορδάτος»	space_know_10	1	0	space_visit_10	1	0

21. Συμμετέχεις σε κάποια άλλη πολιτιστική εκδήλωση του δήμου Καλλιθέας (π.χ. πανηγύρια, παρελάσεις, μαθητικό φεστιβάλ κ.α.); **event**

a) Ναι ☐ 1 b) Όχι ☐ 0

..... event_new

1 Πανηγύρια	8 Θεοφάνια
2 Παρελάσεις	9 Σε πολλές (πανηγύρια, παρελάσεις, μαθητικό φεστιβάλ κ.α)
3 Μαθητικά φεστιβάλ	10 Ποδηλατικός γύρος
4 Εκδηλώσεις Δημοτικού Θεάτρου Καλλιθέας	11 Αθλητικά Φεστιβάλ (Αγώνες μπάσκετ, ποδοσφαίρου, κολύμβηση, χόκεϊ κ.α.)
5 Συναυλίες	12 Γυμναστικές επιδείξεις
6 Φεστιβάλ Ζωγραφικής	13 Κούλουμα
7 Εκδηλώσεις των Ωδείων	

22. Ποιό από τα παρακάτω κτήρια της Καλλιθέας γνωρίζεις;

Σημείωσε ένα ή και περισσότερα x στις απαντήσεις της επιλογής σου.

			Γνωρίζω	Δεν γνωρίζω
a	Δημαρχιακό Μέγαρο	build_1	1	0
b	Το κόκκινο σχολείο	build_2	1	0
c	Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο	build_3	1	0
d	Πάντειο Πανεπιστήμιο	build_4	1	0
e	Σιβιτανίδειος τεχνική σχολή	build_5	1	0
f	Κτήριο συλλόγου Κωνσταντινοπολιτών	build_6	1	0
g	Κτήριο συλλόγου «Αργοναύται – Κομνηνοί»	build_7	1	0
h	Πέτρινο σχολείο	build_8	1	0
i	Νικολοπούλειον Ίδρυμα	build_9	1	0
j	Αμπέτειο Μέλαθρον	build_10	1	0

23. Γράψε ποιό από τα παραπάνω κτήρια θεωρείς το πιο σημαντικό. **build_imp**

1	Δημαρχιακό Μέγαρο	8	Πέτρινο σχολείο
2	Το κόκκινο σχολείο	9	Νικολοπούλειον Ίδρυμα
3	Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο	10	Αμπέτειο Μέλαθρον
4	Πάντειο Πανεπιστήμιο	11	Κανένα
5	Σιβιτανίδειος τεχνική σχολή	12	Όλα
6	Κτήριο συλλόγου Κωνσταντινοπολιτών	13	Δεν ξέρω
7	Κτήριο συλλόγου «Αργοναύται – Κομνηνοί»		

24. Σημαντικοί άνθρωποι έχουν συνδέσει το όνομα τους με την Καλλιθέα. Ποιές από τις παρακάτω προσωπικότητες της Καλλιθέας γνωρίζεις;

Σημείωσε ένα ή και περισσότερα x στις απαντήσεις της επιλογής σου.

			Γνωρίζω	Δεν γνωρίζω
a	Αλέξανδρος Πάντος	person_1	1	0
b	Κωνσταντίνος Ματζαγριωτάκης	person_2	1	0
c	Παναγής Χαροκόπος	person_3	1	0
d	Κωνσταντίνος Δαβάκης	person_4	1	0
e	Ιωάννης Αραπάκης	person_5	1	0
f	Αικατερίνη Λασκαρίδου	person_6	1	0
g	Ιωάννης Γάλλος	person_7	1	0
h	Βασίλειος Σιβιτανίδης	person_8	1	0
i	Σοφία Λασκαρίδου	person_9	1	0
j	Νικόλαος Ζερβός	person_10	1	0

25. Γράψε ποιά από τις παραπάνω προσωπικότητες θεωρείς την πιο σημαντική.

person_imp

1	Αλέξανδρος Πάντος	8	Βασίλειος Σιβιτανίδης
2	Κωνσταντίνος Ματζαγριωτάκης	9	Σοφία Λασκαρίδου
3	Παναγής Χαροκόπος	10	Νικόλαος Ζερβός
4	Κωνσταντίνος Δαβάκης	11	Καμία
5	Ιωάννης Αραπάκης	12	Όλες
6	Αικατερίνη Λασκαρίδου	13	Δεν ξέρω
7	Ιωάννης Γάλλος		

26. Ποιούς από τους παρακάτω ανθρώπους του πνεύματος που έζησαν και δημιούργησαν στην Καλλιθέα γνωρίζεις; **spirit**

Σημείωσε με ένα ή και περισσότερα x στις απαντήσεις της επιλογής σου

			Γνωρίζω	Δεν γνωρίζω
	Οδυσσέας Φωκάς	spirit_1	1	0
	Παντελής Ζωγράφος	spirit_2	1	0
	Κωνσταντίνος Μαλέας	spirit_3	1	0
	Αλέξανδρος Χριστοφής	spirit_4	1	0
	Κωνσταντίνος Ρωμανίδης	spirit_5	1	0
	Γιώργος Οικονομίδης	spirit_6	1	0
	Θωμάς Θωμόπουλος	spirit_7	1	0
	Σοφία Λασκαρίδου	spirit_8	1	0
	Αντώνιος Σώχος	spirit_9	1	0
	Ηλίας Κουμετάκης	spirit_10	1	0
	Ιωάννης Γρυπάρης	spirit_11	1	0
	Σωτήρης Σκίπης	spirit_12	1	0
	Γιάννης Χατζίνης	spirit_13	1	0
	Κούλης Αλέπης	spirit_14	1	0
	Σοφία Μαυροειδή Παπαδάκη	spirit_15	1	0
	Έλλη Αλεξίου	spirit_16	1	0
	Μάρκος Αυγέρης	spirit_17	1	0
	Γιώργος Βαλέτας	spirit_18	1	0
	Γιάννης Κορδάτος	spirit_19	1	0
	Εμμανουήλ Ζέπος	spirit_20	1	0
	Θανάσης Απάρτης	spirit_21	1	0
	Αχιλλέας Απέργης	spirit_22	1	0
	Αρχέλαος Αντόναρος	spirit_23	1	0
	Τατιάνα Γκρίτση-Μιλλιέξ	spirit_24	1	0

27. Γράψε ποιά από τις παραπάνω προσωπικότητες θεωρείς την πιο σημαντική.

spirit_imp

1	Οδυσσέας Φωκάς	15.	Σοφία Μαυροειδή Παπαδάκη
2	Παντελής Ζωγράφος	16.	Έλλη Αλεξίου
3	Κωνσταντίνος Μαλέας	17.	Μάρκος Αυγέρης
4	Αλέξανδρος Χριστοφής	18.	Γιώργος Βαλέτας
5	Κωνσταντίνος
Ρωμανίδης	19.	Γιάννης Κορδάτος
6	Γιώργος Οικονομίδης	20.	Εμμανουήλ Ζέπος
7	Θωμάς Θωμόπουλος	21.	Θανάσης Απάρτης
8	Σοφία Λασκαρίδου	22.	Αχιλλέας Απέργης
9	Αντώνιος Σώχος	23.	Αρχέλαος Αντώναρος
10	Ηλίας Κουμετάκης	24.	Τατιάνα Γκρίτση-Μιλλιέξ
11	Ιωάννης Γρυπάρης	25.	Καμία
12	Σωτήρης Σκίπης	26.	Όλες
13	Γιάννης Χατζίνης	27.	Δεν ξέρω
14	Κούλης Αλέπης		

28. Γράψε ποιό από τα μνημεία που έχει η Καλλιθέα θα ήθελες να επισκεφτείς αλλά δεν το έχεις κάνει ακόμα. **wish**

Το

1 Δημοτική Πινακοθήκη	21 Προτομή Κούλη Αλέπη
2 Ανδριάντας του Ελευθερίου Βενιζέλου	22 Μνημείο Ελευθερίας και Ειρήνης
3 Ακρόπολη / Μουσείο της Ακρόπολης	23 Μνημείο Σοβιετικών Μαχητών
4 Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο	24 Πύλη του Ανδριανού
5 Βυζαντινό Μουσείο	25 Μουσείο Τέχνης
6 Κόκκινο Σχολείο	26 Μουσείο Αφής Φάρου Τυφλών
7 Θέατρο Ηρώδου Αττικού (<i>Ηρώδειο</i>)	27 Άγαλμα Κολοκοτρώνη
8 Σιβιτανίδειος τεχνική σχολή	28 Κτήριο συλλόγου Κωνσταντινοπολιτών
9 Πλανητάριο	29 Παμποντιακό Ηρώο
10 Μνημείο της Μάχης της οδού Μπιζανίου	30 Άγαλμα Μεγάλου Αλεξάνδρου
11 Ανδριάντας Συνταγματάρχη Κωνσταντίνου Δαβάκη	31 Πέτρινο Σχολείο
12 Μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη	32 Δεν ξέρω
13 Μουσείο «Έλλης Αλεξίου»	33 Το αρχαιολογικό μουσείο
14 Μουσείο ΠΕΑΝ	34 Το πολεμικό μουσείο
15 Όλα	35 Δημαρχιακό Μέγαρο
16 Μουσείο Ελληνικής πανίδας του Κυνηγετικού Συλλόγου	36 Πολυτεχνείο
17 Προτομή Σοφίας Μαυροειδή – Παπαδάκη	37 Μνημείο Εκτελεσθέντων στο Μπλόκο
18 Κανένα	38 Το νομισματικό μουσείο
19 Δημοτικό Θέατρο Καλλιθέας	39 Μουσείο Εθνικής Αντίστασης Οδού Μπιζανίου
20 Στήλες Ολυμπίου Διός	

29. Πόσες από τις γνώσεις σου για τα μνημεία και τους καλλιτέχνες της Καλλιθέας τις έχεις πάρει από το σχολείο; **edj**

a) Πολλές ☐ 4 b) Αρκετές ☐ 3 c) Λίγες ☐ 2 d) Καμιά ☐ 1

30. Θα ήθελες να γνωρίσεις περισσότερες πληροφορίες για τα μνημεία και τους καλλιτέχνες της Καλλιθέας. [info](#)

a) Ναι ☐ 1 b) Ίσως ☐ 2 c) Όχι ☐ 3

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

Πίνακας περιγραφικών μέτρων

	N	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση
sex	181	0	1	0.55	0.499
years	181	1	3	2.80	0.513
area	181	1	7	3.56	1.942
school	181	1	7	3.28	1.874
class	181	1	2	1.81	0.392
visit	181	0	1	0.64	0.481
visit_freq	116	1	4	2.39	0.810
excurs	181	0	1	0.98	0.128
excurs_freq	178	1	4	2.70	0.517
naming	181	0	1	0.46	0.500
first_resident	181	1	5	4.08	1.534
river	181	0	1	0.33	0.470
river_name	59	1	8	1.90	1.561
seaside	181	0	1	0.31	0.464
cathedral	181	1	10	6.59	2.929
emblem	181	1	6	4.31	1.404
mon_1	181	0	1	0.59	0.493
mon_2	181	0	1	0.33	0.470
mon_3	181	0	1	0.02	0.147
mon_4	181	0	1	0.08	0.268
mon_5	181	0	1	0.08	0.268
mon_6	181	0	1	0.01	0.105
mon_7	181	0	1	0.22	0.416
mon_8	181	0	1	0.12	0.328
mon_9	181	0	1	0.06	0.240
mon_10	181	0	1	0.12	0.321
mon_11	181	0	1	0.38	0.921
mon_12	181	0	1	0.10	0.307
mon_13	181	0	1	0.34	0.474
mon_14	181	0	1	0.10	0.307
mon_15	181	0	1	0.04	0.193

mon_16	181	0	1	0.09	0.285
mon_17	181	0	1	0.09	0.285
mus_know_1	181	0	1	0.68	0.468
mus_know_2	181	0	1	0.67	0.470
mus_know_3	181	0	1	0.31	0.464
mus_know_4	181	0	1	0.48	0.501
mus_know_5	181	0	1	0.31	0.464
mus_visit_1	181	0	1	0.13	0.340
mus_visit_2	181	0	1	0.35	0.478
mus_visit_3	181	0	1	0.07	0.259
mus_visit_4	181	0	1	0.22	0.412
mus_visit_5	181	0	1	0.12	0.321
gallery	181	0	1	0.37	0.484
painter	181	0	1	0.11	0.314
painter_name	19	1	1	1.00	0.000
space_know_1	181	0	1	0.58	0.495
space_know_2	181	0	1	0.60	0.492
space_know_3	181	0	1	0.31	0.466
space_know_4	181	0	1	0.31	0.464
space_know_5	181	0	1	0.71	0.454
space_know_6	181	0	1	0.20	0.404
space_know_7	181	0	1	0.83	0.373
space_know_8	181	0	1	0.24	0.427
space_know_9	181	0	1	0.73	0.446
space_know_10	181	0	1	0.24	0.427
space_visit_1	181	0	1	0.10	0.307
space_visit_2	181	0	1	0.12	0.328
space_visit_3	181	0	1	0.04	0.193
space_visit_4	181	0	1	0.06	0.240
space_visit_5	181	0	1	0.20	0.404
space_visit_6	181	0	1	0.06	0.240
space_visit_7	181	0	1	0.39	0.488
space_visit_8	181	0	1	0.04	0.193
space_visit_9	181	0	1	0.30	0.459
space_visit_10	181	0	1	0.05	0.218
event	181	0	1	0.62	0.486
event_new	113	1	13	4.00	3.295
build_1	181	0	1	0.52	0.501

build_2	181	0	1	0.22	0.412
build_3	181	0	1	0.65	0.478
build_4	181	0	1	0.41	0.493
build_5	181	0	1	0.51	0.501
build_6	181	0	1	0.22	0.416
build_7	181	0	1	0.25	0.433
build_8	181	0	1	0.44	0.497
build_9	181	0	1	0.15	0.357
build_10	181	0	1	0.17	0.373
build_imp	141	1	13	4.64	3.230
person_1	181	0	1	0.23	0.423
person_2	181	0	1	0.51	0.501
person_3	181	0	1	0.52	0.501
person_4	181	0	1	0.73	0.443
person_5	181	0	1	0.47	0.500
person_6	181	0	1	0.60	0.492
person_7	181	0	1	0.15	0.357
person_8	181	0	1	0.48	0.501
person_9	181	0	1	0.67	0.470
person_10	181	0	1	0.24	0.427
person_imp	142	1	13	5.60	3.149
spirit_1	181	0	1	0.34	0.476
spirit_2	181	0	1	0.22	0.416
spirit_3	181	0	1	0.19	0.392
spirit_4	181	0	1	0.14	0.352
spirit_5	181	0	1	0.18	0.383
spirit_6	181	0	1	0.25	0.433
spirit_7	181	0	1	0.18	0.383
spirit_8	181	0	1	0.70	0.461
spirit_9	181	0	1	0.04	0.206
spirit_10	181	0	1	0.13	0.334
spirit_11	181	0	1	0.39	0.490
spirit_12	181	0	1	0.22	0.416
spirit_13	181	0	1	0.13	0.334
spirit_14	181	0	1	0.12	0.321
spirit_15	181	0	1	0.17	0.373
spirit_16	181	0	1	0.56	0.497
spirit_17	181	0	1	0.06	0.240

spirit_18	181	0	1	0.11	0.314
spirit_19	181	0	1	0.15	0.363
spirit_20	181	0	1	0.10	0.307
spirit_21	181	0	1	0.14	0.352
spirit_22	181	0	1	0.19	0.396
spirit_23	181	0	1	0.10	0.300
spirit_24	181	0	1	0.15	0.363
spirit_imp	138	1	27	13.10	5.765
wish	110	1	39	14.98	10.758
edj	181	1	4	2.91	0.835
info	181	1	3	1.43	0.607

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

Πίνακες συχνοτήτων

Πίνακας 1. Κατανομή συχνοτήτων για το φύλο

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Κορίτσι	82	45.3	45.3
Αγόρι	99	54.7	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 2. Κατανομή συχνοτήτων για τα χρόνια ζωής στην Καλλιθέα

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
1-3 χρόνια	9	5.0	5.0
4-7 χρόνια	19	10.5	15.5
8 ή περισσότερα	153	84.5	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 3. Κατανομή συχνοτήτων για την περιοχή της Καλλιθέας που μένει

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Κεντρική Καλλιθέα	41	22.7	22.7
Αγία Ελεούσα	16	8.8	31.5
Χαροκόπου	42	23.2	54.7
Τζιτζιφιές	24	13.3	68.0
Παλαιά Σφαγεία	1	.6	68.5
Δεν Ξέρω	55	30.4	98.9
Εκτός Καλλιθέας	2	1.1	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 4. Κατανομή συχνοτήτων για το σχολείο που πηγαίνει

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
17 ^ο Δημοτικό Σχολείο	41	22.7	22.7
12 ^ο Δημοτικό Σχολείο	30	16.6	39.2
21 ^ο Δημοτικό Σχολείο	39	21.5	60.8
2 ^ο Δημοτικό Σχολείο	21	11.6	72.4
5 ^ο Δημοτικό Σχολείο	22	12.2	84.5
10 ^ο Δημοτικό Σχολείο	15	8.3	92.8
26 ^ο Δημοτικό Σχολείο	13	7.2	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 5. Κατανομή συχνοτήτων για την τάξη που πηγαίνει

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ε΄ Δημοτικού	34	18.8	18.8
ΣΤ΄ Δημοτικού	147	81.2	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 6. Κατανομή συχνοτήτων για το αν επισκέπτεται γενικά με την οικογένεια του μουσεία, πινακοθήκες, αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία ή άλλους χώρους πολιτισμού

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Όχι	65	35.9	35.9
Ναι	116	64.1	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 7. Κατανομή συχνοτήτων για το ποσό συχνά επισκέπτεται γενικά με την οικογένεια του μουσεία, πινακοθήκες, αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία ή άλλους χώρους πολιτισμού

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Δεν απάντησε	65	35.9	35.9
Σχεδόν ποτέ	15	8.3	44.2
Κάθε χρόνο	50	27.6	71.8
Κάθε μήνα	42	23.2	95.0

Κάθε εβδομάδα	9	5.0	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 8. Κατανομή συχνοτήτων για το αν πηγαίνει με το σχολείο εκδρομές σε μουσεία, πινακοθήκες, αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία ή άλλους χώρους πολιτισμού

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Όχι	3	1.7	1.7
Ναι	178	98.3	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 9. Κατανομή συχνοτήτων για το πόσο συχνά πηγαίνει με το σχολείο εκδρομές σε μουσεία, πινακοθήκες, αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία ή άλλους χώρους πολιτισμού

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Δεν απάντησε	3	1.7	1.7
Σχεδόν ποτέ	4	2.2	3.9
Κάθε χρόνο	46	25.4	29.3
Κάθε μήνα	127	70.2	99.4
Κάθε εβδομάδα	1	.6	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 10. Κατανομή συχνοτήτων για το αν γνωρίζει πως πήρε η Καλλιθέα το όνομά της

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Όχι	98	54.1	54.1
Ναι	83	45.9	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 11. Κατανομή συχνοτήτων για τον ποιον θεωρεί τον πρώτο κάτοικο της Καλλιθέας

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Λάσκαρης Λασκαρίδης	24	13.3	13.3

Γεώργιος Φιλάρετος	19	10.5	23.8
Ιούλιος Φορνέζης	4	2.2	26.0
Γεώργιος Κρέμος	5	2.8	28.7
Δεν Ξέρω	129	71.3	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 12. Κατανομή συχνοτήτων για το αν γνωρίζει πως ονομάζεται ο ποταμός που διασχίζει την Καλλιθέα

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Όχι	122	67.4	67.4
Ναι	59	32.6	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 13. Κατανομή συχνοτήτων για την ονομασία του ποταμού που διασχίζει την Καλλιθέα

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Δεν απάντησε	122	67.4	67.4
Ιλισσός	39	21.5	89.0
Ποτάμι	3	1.7	90.6
Κηφισός	11	6.1	96.7
Καλλιθέας	1	.6	97.2
Αρδηττός	3	1.7	98.9
Πηνειός	1	.6	99.4
Ασωπός	1	.6	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 14. Κατανομή συχνοτήτων για το αν η Καλλιθέα είναι παραθαλάσσιος δήμος

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Όχι	125	69.1	69.1

Ναι	56	30.9	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 15. Κατανομή συχνοτήτων για το αν γνωρίζει ποιός είναι ο καθεδρικός ναός της Καλλιθέας

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Αγία Ελεούσα	14	7.7	7.7
Μεταμόρφωσης Σωτήρος	4	2.2	9.9
Άγιοι Απόστολοι	14	7.7	17.7
Παντάνασσα- Προφήτης Ηλίας	1	.6	18.2
Ευαγγελισμός της Θεοτόκου (Ευαγγελίστρια)	28	15.5	33.7
Άγιοι Πάντες	48	26.5	60.2
Άγιος Νικόλαος	7	3.9	64.1
Αγία Βαρβάρα	1	.6	64.6
Δεν Ξέρω	64	35.4	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 16. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιο μυθικό πρόσωπο αποτελεί το έμβλημα του δήμου Καλλιθέας

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
ο Αιγαίας	4	2.2	2.2
ο Οδυσσεύς	7	3.9	6.1
η Αθηνά	48	26.5	32.6
ο Θησέας	57	31.5	64.1
Δεν Ξέρω	65	35.9	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 17. Κατανομή συχνοτήτων για το ποια μνημεία γνωρίζουν ότι βρίσκονται στην Καλλιθέα

		Γνωρίζω		Δεν γνωρίζω	
		N	%	N	%
a	Ανδριάντας Συνταγματάρχη Κωνσταντίνου Δαβάκη	107	59.1	74	40.9
b	Ακρόπολη	59	32.6	122	67.4
c	Προτομή του Φρεντερίκ Μιστράλ	4	2.2	177	97.8
d	Παμποντιακό Ηρώο	14	7.7	167	92.3
e	Προτομή του Δημάρχου Ιωάννη Γάλλου	14	7.7	167	92.3
f	Μνημείο Σοβιετικών Μαχητών	2	1.1	179	98.9
g	Θέατρο Ηρώδου Αττικού (<i>Ηρώδειο</i>)	40	22.1	141	77.9
h	Μνημείο Ελευθερίας και Ειρήνης	22	12.2	159	87.8
i	Μνημείο Εκτελεσθέντων στο Μπλόκο	11	6.1	170	93.9

j	Μνημείο Εκτελεσθέντων στα Περόνια	21	11.6	160	88.4
k	Μνημείο της Μάχης της οδού Μπιζανίου	59	32.6	122	67.4
l	Στήλες Ολυμπίου Διός	19	10.5	162	89.5
m	Ανδριάντας του Ελευθερίου Βενιζέλου	61	33.7	120	66.3
n	Πύλη του Αδριανού	19	10.5	162	89.5
o	Προτομή Κούλη Αλέπη	7	3.9	174	96.1
p	Προτομή Σοφίας Μαυροειδή – Παπαδάκη	16	8.8	165	91.2
q	Προτομή Γιάννη Χατζίνη	16	8.8	165	91.2

Πίνακας 18. Κατανομή συχνοτήτων για το ποια μουσεία της Καλλιθέας γνωρίζει ή έχει επισκεφτεί

	Μουσείο	Το γνωρίζω				Το έχω επισκεφθεί			
		Ναι		Όχι		Ναι		Όχι	
		N	%	N	%	N	%	N	%
a	Μουσείο «Έλλης Αλεξίου»	123	68.0	58	32.0	24	13.3	157	86.7
b	Μουσείο Αφής του «Φάρου» Τυφλών	122	67.4	59	32.6	63	34.8	118	65.2
c	Μουσείο ΠΕΑΝ	56	30.9	125	69.1	13	7.2	168	92.8
d	Μουσείο Εθνικής Αντίστασης Οδού Μπιζανίου	86	47.5	95	52.5	39	21.5	142	78.5
e	Μουσείο Ελληνικής Πανίδας του 2ου Κυνηγετικού Συλλόγου.	56	30.9	125	69.1	21	11.6	160	88.4

Πίνακας 19. Κατανομή συχνοτήτων για το αν έχει επισκεφτεί τη Δημοτική Πινακοθήκη Καλλιθέας

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Όχι	114	63.0	63.0
Ναι	67	37.0	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 20. Κατανομή συχνοτήτων για το αν γνωρίζει ποιας γνωστής ζωγράφου το σπίτι είναι τώρα η Δημοτική Πινακοθήκη Καλλιθέας

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Όχι	161	89.0	89.0
Ναι	20	11.0	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 21. Κατανομή συχνοτήτων για το όνομα της ζωγράφου

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Δεν απάντησε	161	89.0	89.0
Σοφία Μαυροειδή - Παπαδάκη	1	.6	89.5
Σοφία Λασκαρίδου	19	10.5	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 22. Κατανομή συχνοτήτων για ποιους από χώρους πολιτισμού γνωρίζει και σε ποιους από αυτούς συμμετέχει σε κάποια δραστηριότητα

	Χώροι πολιτισμού	Το γνωρίζω				Συμμετέχω σε δραστηριότητα			
		Ναι		Όχι		Ναι		Όχι	
		N	%	N	%	N	%	N	%
a	Δημοτικό Ωδείο Καλλιθέας «Οδυσσέας Δημητριάδης»	105	58.0	76	42.0	19	10.5	162	89.5
b	Πολιτιστικό Κέντρο «Μελίνα Μερκούρη»	108	59.7	73	40.3	22	12.2	159	87.8
c	Κέντρο Μελέτης Νεοελληνικής Λογοτεχνίας «Γιάννης Χατζίνης»	57	31.5	124	68.5	7	3.9	174	96.1
d	Πολιτιστικό Κέντρο «Αρχέλαος»	56	30.9	125	69.1	11	6.1	170	93.9
e	Δημοτική βιβλιοθήκη Καλλιθέας	129	71.3	52	28.7	37	20.4	144	79.6
f	Πολιτιστικό Κέντρο «Θανάσης Απάρτης»	37	20.4	144	79.6	11	6.1	170	93.9
g	Δημοτικό Θέατρο Καλλιθέας	151	83.4	30	16.6	70	38.7	111	61.3
h	Πολιτιστικό Κέντρο «Μάρκος Αυγέρης»	43	23.8	138	76.2	7	3.9	174	96.1
i	Δημοτικός κινηματογράφος «Καλυψώ»	132	72.9	49	27.1	54	29.8	127	70.2
j	Πολιτιστικό Κέντρο «Γιάννης Κορδάτος»	43	23.8	138	76.2	9	5.0	172	95.0

Πίνακας 23. Κατανομή συχνοτήτων για τον αν συμμετέχει σε κάποια άλλη πολιτιστική εκδήλωση του δήμου Καλλιθέας

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Όχι	68	37.6	37.6
Ναι	113	62.4	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 24. Κατανομή συχνοτήτων για το σε ποια άλλη πολιτιστική εκδήλωση του δήμου Καλλιθέας συμμετέχει

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Δεν απάντησε	68	37.6	37.6
Πανηγύρια	7	3.9	41.4
Παρελάσεις	48	26.5	68.0
Μαθητικά φεστιβάλ	30	16.6	84.5
Εκδηλώσεις Δημοτικού Θεάτρου Καλλιθέας	2	1.1	85.6
Συναυλίες	1	.6	86.2
Φεστιβάλ Ζωγραφικής	1	.6	86.7
Εκδηλώσεις του Ωδείου	2	1.1	87.8
Θεοφάνια	1	.6	88.4
Σε πολλές (πανηγύρια, παρελάσεις, μαθητικό φεστιβάλ κ.α)	9	5.0	93.4
Ποδηλατικός γύρος	1	.6	93.9
Αθλητικά Φεστιβάλ (Αγώνες μπάσκετ, ποδοσφαίρου, κολύμβηση, χόκεϊ κ.α.)	6	3.3	97.2
Γυμναστικές επιδείξεις	4	2.2	99.4
Κούλουμα	1	.6	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 25. Κατανομή συχνοτήτων για το ποια κτίρια της Καλλιθέας γνωρίζει

		Γνωρίζω		Δεν γνωρίζω	
		N	%	N	%
a	Δημαρχιακό Μέγαρο	94	51.9	87	48.1
b	Το κόκκινο σχολείο	39	21.5	142	78.5
c	Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο	118	65.2	63	34.8
d	Πάντειο Πανεπιστήμιο	74	40.9	107	59.1
e	Σιβιτανίδειος τεχνική σχολή	92	50.8	89	49.2
f	Κτήριο συλλόγου Κωνσταντινοπολιτών	40	22.1	141	77.9
g	Κτήριο συλλόγου «Αργοναύται – Κομνηνοί»	45	24.9	136	75.1
h	Πέτρινο σχολείο	79	43.6	102	56.4
i	Νικολοπούλειον Ίδρυμα	27	14.9	154	85.1
j	Αμπέτειο Μέλαθρον	30	16.6	151	83.4

Πίνακας 26. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιο κτήριο θεωρεί ποιο σημαντικό

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Δεν απάντησε	40	22.1	22.1
Δημαρχιακό Μέγαρο	29	16.0	38.1
Το κόκκινο σχολείο	6	3.3	41.4
Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο	34	18.8	60.2
Πάντειο Πανεπιστήμιο	17	9.4	69.6
Σιβιτανίδειος τεχνική σχολή	14	7.7	77.3
Κτήριο συλλόγου Κωνσταντινοπολιτών	1	.6	77.9

Κτήριο συλλόγου «Αργοναύται – Κομνηνοί»	3	1.7	79.6
Πέτρινο σχολείο	18	9.9	89.5
Νικολοπούλειον Ίδρυμα	3	1.7	91.2
Αμπέτειο Μέλαθρον	8	4.4	95.6
Κανένα	4	2.2	97.8
Όλα	1	.6	98.3
Δεν ξέρω	3	1.7	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 27. Κατανομή συχνοτήτων για ποιές προσωπικότητες της Καλλιθέας γνωρίζει

		Γνωρίζω		Δεν γνωρίζω	
		N	%	N	%
a	Αλέξανδρος Πάντος	42	23.2	139	76.8
b	Κωνσταντίνος Ματζαγριωτάκης	92	50.8	89	49.2
c	Παναγής Χαροκόπος	95	52.5	86	47.5
d	Κωνσταντίνος Δαβάκης	133	73.5	48	26.5
e	Ιωάννης Αραπάκης	85	47.0	96	53.0
f	Αικατερίνη Λασκαρίδου	108	59.7	73	40.3
g	Ιωάννης Γάλλος	27	14.9	154	85.1
h	Βασίλειος Σιβιτανίδης	86	47.5	95	52.5
i	Σοφία Λασκαρίδου	122	67.4	59	32.6
j	Νικόλαος Ζερβός	43	23.8	138	76.2

Πίνακας 28. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιά προσωπικότητα θεωρεί πιο σημαντική

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Δεν απάντησε	39	21.5	21.5
Αλέξανδρος Πάντος	8	4.4	26.0
Κωνσταντίνος Ματζαγριωτάκης	11	6.1	32.0
Παναγής Χαροκόπος	12	6.6	38.7
Κωνσταντίνος Δαβάκης	49	27.1	65.7
Ιωάννης Αραπάκης	7	3.9	69.6
Αικατερίνη Λασκαρίδου	9	5.0	74.6
Ιωάννης Γάλλος	3	1.7	76.2
Βασίλειος Σιβιτανίδης	4	2.2	78.5
Σοφία Λασκαρίδου	23	12.7	91.2
Νικόλαος Ζερβός	5	2.8	93.9
Καμία	3	1.7	95.6
Όλες	3	1.7	97.2
Δεν ξέρω	5	2.8	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 29. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιούς ανθρώπους του πνεύματος που έζησαν και δημιούργησαν στην Καλλιθέα γνωρίζει

		Γνωρίζω		Δεν γνωρίζω	
		N	%	N	%
	Οδυσσέας Φωκάς	62	34.3	119	65.7
	Παντελής Ζωγράφος	40	22.1	141	77.9
	Κωνσταντίνος Μαλέας	34	18.8	147	81.2
	Αλέξανδρος Χριστοφής	26	14.4	155	85.6
	Κωνσταντίνος Ρωμανίδης	32	17.7	149	82.3
	Γιώργος Οικονομίδης	45	24.9	136	75.1

	Θωμάς Θωμόπουλος	32	17.7	149	82.3
	Σοφία Λασκαρίδου	126	69.6	55	30.4
	Αντώνιος Σώχος	8	4.4	173	95.6
	Ηλίας Κουμετάκης	23	12.7	158	87.3
	Ιωάννης Γρυπάρης	71	39.2	110	60.8
	Σωτήρης Σκίπης	40	22.1	141	77.9
	Γιάννης Χατζίνης	23	12.7	158	87.3
	Κούλης Αλέπης	21	11.6	160	88.4
	Σοφία Μαυροειδή Παπαδάκη	30	16.6	151	83.4
	Έλλη Αλεξίου	102	56.4	79	43.6
	Μάρκος Αυγέρης	11	6.1	170	93.9
	Γιώργος Βαλέτας	20	11.0	161	89.0
	Γιάννης Κορδάτος	28	15.5	153	84.5
	Εμμανουήλ Ζέπος	19	10.5	162	89.5
	Θανάσης Απάρτης	26	14.4	155	85.6
	Αχιλλέας Απέργης	35	19.3	146	80.7
	Αρχέλαος Αντώναρος	18	9.9	163	90.1
	Τατιάνα Γκρίτση-Μιλλιέζ	28	15.5	153	84.5

Πίνακας 30. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιά προσωπικότητα θεωρούν την πιο σημαντική

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Δεν απάντησε	43	23.8	23.8
Οδυσσέας Φωκάς	4	2.2	26.0
Παντελής Ζωγράφος	1	.6	26.5
Κωνσταντίνος Μαλέας	1	.6	27.1
Αλέξανδρος Χριστοφής	2	1.1	28.2
Κωνσταντίνος Ρωμανίδης	3	1.7	29.8
Γιώργος Οικονομίδης	37	20.4	50.3
Θωμάς Θωμόπουλος	1	.6	50.8
Σοφία Λασκαρίδου	13	7.2	58.0
Αντώνιος Σώχος	2	1.1	59.1
Ηλίας Κουμετάκης	4	2.2	61.3
Ιωάννης Γρυπάρης	1	.6	61.9
Σοφία Μαυροειδή Παπαδάκη	2	1.1	63.0
Έλλη Αλεξίου	50	27.6	90.6
Μάρκος Αυγέρης	1	.6	91.2
Γιώργος Βαλέτας	1	.6	91.7
Γιάννης Κορδάτος	1	.6	92.3
Εμμανουήλ Ζέπος	3	1.7	93.9
Θανάσης Απάρτης	2	1.1	95.0
Αχιλλέας Απέργης	1	.6	95.6
Αρχέλαος Αντώνναρος	3	1.7	97.2
Τατιάνα Γκρίτση-Μιλλιέξ	2	1.1	98.3
Καμία	3	1.7	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 31. Κατανομή συχνοτήτων για το ποιό ποιο από τα μνημεία που έχει η Καλλιθέα θα ήθελε να επισκεφτεί αλλά δεν το έχει κάνει ακόμα

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Δεν απάντησε	71	39.2	39.2
Δημοτική Πινακοθήκη	6	3.3	42.5
Ανδριάντας του Ελευθερίου Βενιζέλου	2	1.1	43.6
Ακρόπολη / Μουσείο της Ακρόπολης	14	7.7	51.4
Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο	5	2.8	54.1
Βυζαντινό Μουσείο	2	1.1	55.2
Κοκκινο Σχολείο	6	3.3	58.6
Θέατρο Ηρώδου Αττικού (<i>Ηρώδειο</i>)	4	2.2	60.8
Σιβιτανίδειος τεχνική σχολή	1	.6	61.3
Πλανητάριο	1	.6	61.9
Μνημείο της Μάχης της οδού Μπιζανίου	3	1.7	63.5
Ανδριάντας Συνταγματάρχη Κωνσταντίνου Δαβάκη	3	1.7	65.2
Μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη	1	.6	65.7
Μουσείο «Έλλης Αλεξίου»	10	5.5	71.3
Μουσείο ΠΕΑΝ	3	1.7	72.9
Όλα	1	.6	73.5
Μουσείο Ελληνικής πανίδας του Κυνηγετικού Συλλόγου	1	.6	74.0
Προτομή Σοφίας Μαυροειδή – Παπαδάκη	1	.6	74.6
Κανένα	8	4.4	79.0
Δημοτικό Θέατρο Καλλιθέας	4	2.2	81.2
Στήλες Ολυμπίου Διός	2	1.1	82.3
Πύλη του Ανδριανού	1	.6	82.9

Μουσείο Τέχνης	2	1.1	84.0
Μουσείο Αφής Φάρου Τυφλών	1	.6	84.5
Αγαλμα Κολοκοτρώνη	2	1.1	85.6
Κτήριο συλλόγου Κωνσταντινοπολιτών	1	.6	86.2
Παμποντιακό Ηρώο	6	3.3	89.5
Αγαλμα Μεγάλου Αλεξάνδρου	1	.6	90.1
Πέτρινο Σχολείο	2	1.1	91.2
Δεν ξέρω	3	1.7	92.8
Το αρχαιολογικό μουσείο	1	.6	93.4
Το πολεμικό μουσείο	2	1.1	94.5
Δημαρχιακό Μέγαρο	2	1.1	95.6
Πολυτεχνείο	1	.6	96.1
Μνημείο Εκτελεσθέντων στο Μπλόκο	1	.6	96.7
Το νομισματικό μουσείο	2	1.1	97.8
Μουσείο Εθνικής Αντίστασης Οδού Μπιζανίου	1	.6	98.3
Πύλη του Ανδριανού	1	.6	98.9
Μουσείο Τέχνης	1	.6	99.4
Μουσείο Αφής Φάρου Τυφλών	1	.6	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 32. Κατανομή συχνοτήτων για το πόσες από τις γνώσεις για τα μνημεία και τους καλλιτέχνες της Καλλιθέας θεωρεί ότι τις έχει πάρει από το σχολείο

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Καμία	9	5.0	5.0
Λίγες	45	24.9	29.8
Αρκετές	81	44.8	74.6
Πολλές	46	25.4	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 33. Κατανομή συχνοτήτων για το αν θα ήθελε να γνωρίσει περισσότερες πληροφορίες για τα μνημεία και τους καλλιτέχνες της Καλλιθέας

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ναι	115	63.5	63.5
Ίσως	55	30.4	93.9
Όχι	11	6.1	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 34. Κατανομή συχνοτήτων για το επίπεδο γνώσης μνημείων

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
4	99	54.7	54.7
5	59	32.6	87.3
6	13	7.2	94.5
7	3	1.7	96.1
8	4	2.2	98.3

9	3	1.7	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 35. Κατανομή συχνοτήτων για το επίπεδο γνώσης μουσείων

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
0	14	7.7	7.7
1	56	30.9	38.7
2	32	17.7	56.4
3	26	14.4	70.7
4	20	11.0	81.8
5	33	18.2	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 36. Κατανομή συχνοτήτων για το επίπεδο επίσκεψης μουσείων

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
0	88	48.6	48.6
1	53	29.3	77.9
2	25	13.8	91.7
3	7	3.9	95.6
4	4	2.2	97.8
5	4	2.2	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 37. Κατανομή συχνοτήτων για το επίπεδο γνώσης χώρων πολιτισμού

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
0	6	3.3	3.3
1	14	7.7	11.0
2	21	11.6	22.7
3	28	15.5	38.1
4	31	17.1	55.2
5	21	11.6	66.9
6	15	8.3	75.1
7	11	6.1	81.2
8	5	2.8	84.0
9	5	2.8	86.7
10	24	13.3	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 38. Κατανομή συχνοτήτων για το επίπεδο συμμετοχής σε δραστηριότητες σε χώρους πολιτισμού

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
0	77	42.5	42.5
1	37	20.4	63.0
2	35	19.3	82.3
3	12	6.6	89.0
4	10	5.5	94.5

5	2	1.1	95.6
6	5	2.8	98.3
7	1	.6	98.9
8	1	.6	99.4
9	1	.6	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 39. Κατανομή συχνοτήτων για το επίπεδο γνώσης κτιρίων

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
0	12	6.6	6.6
1	22	12.2	18.8
2	37	20.4	39.2
3	33	18.2	57.5
4	24	13.3	70.7
5	18	9.9	80.7
6	15	8.3	89.0
7	4	2.2	91.2
8	9	5.0	96.1
9	3	1.7	97.8
10	4	2.2	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 40. Κατανομή συχνοτήτων για το επίπεδο γνώσης προσωπικοτήτων

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
0	11	6.1	6.1
1	23	12.7	18.8
2	20	11.0	29.8
3	12	6.6	36.5
4	12	6.6	43.1
5	22	12.2	55.2
6	24	13.3	68.5
7	33	18.2	86.7
8	16	8.8	95.6
9	7	3.9	99.4
10	1	.6	100.0
Σύνολο	181	100.0	

Πίνακας 41. Κατανομή συχνοτήτων για το επίπεδο γνώσης ανθρώπων του πνεύματος

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
0	19	10.5	10.5
1	28	15.5	26.0
2	20	11.0	37.0
3	28	15.5	52.5
4	18	9.9	62.4

5	13	7.2	69.6
6	4	2.2	71.8
7	7	3.9	75.7
8	9	5.0	80.7
9	5	2.8	83.4
10	6	3.3	86.7
11	3	1.7	88.4
12	5	2.8	91.2
13	4	2.2	93.4
14	2	1.1	94.5
15	2	1.1	95.6
17	3	1.7	97.2
18	1	.6	97.8
19	1	.6	98.3
22	1	.6	98.9
24	2	1.1	100.0
Σύνολο	181	100.0	

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5

Συνέντευξη με τον κ. Θεόδωρο Ψαλιδόπουλο.

Συνεντευκτήρια: Ταουσάνη Άννα, μεταπτυχιακή φοιτήτρια του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου.

Ο κ. Θεόδωρος Ψαλιδόπουλος είναι αντιδήμαρχος του δήμου Καλλιθέας, αρμόδιος για τη Διεύθυνση Πολιτισμού – Παιδείας & Νέας Γενιάς, τη Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών, το Αυτοτελές Τμήμα Προγραμματισμού και Σχεδιασμού, το Γραφείο Επικοινωνίας και Δημοσίων – Διεθνών Σχέσεων και το Αυτοτελές Γραφείο Διαφάνειας και Διοικητικής Βοήθειας. Η συνέντευξη που ακολουθεί πραγματοποιήθηκε στο γραφείο του Αντιδημάρχου, στο Δημαρχιακό μέγαρο, στις Απριλίου 2013. Πριν τη συνομιλία προηγήθηκε τηλεφωνική επικοινωνία, όπου συμφωνήθηκε ο χώρος και ο χρόνος της συνέντευξης, ο σκοπός της, η επωνυμία της καθώς και η μαγνητοφώνησή της.

1. **Άννα Ταουσάνη (Α.Τ.):** *Κύριε Ψαλιδόπουλε θα ήθελα να σας ευχαριστήσω εκ των προτέρων που με δεχτήκατε στο χώρο εργασίας σας αλλά και για το χρόνο που διαθέτετε ώστε να πραγματοποιηθεί αυτή η συνέντευξη.*
1. **Θεόδωρος Ψαλιδόπουλος (Θ.Ψ.):** Γεια σας, χαρά μου να συμμετέχω στην έρευνά σας, η οποία, σημειωτέον, μπορεί να λειτουργήσει θετικά και στο δικό μας κομμάτι, αυτό του τομέα Πολιτισμού του δήμου.

2. **A.T.:** Έχω συναντήσει πολύ συχνά, ακόμη και στα τελευταία λευκώματα, αλλά και στα πιο παλιά, στον κυρίου Κασιάνη, φωτογραφίες των πρώτων κτηρίων. Υπάρχει αρχείο φωτογραφιών;
2. **Θ.Ψ.:** Αρχείο, όχι, δεν υπάρχει.
3. **A.T.:** Πώς μπόρεσαν όμως αυτοί να αποκτήσουν τις αντίστοιχες φωτογραφίες, αυτές δηλαδή με τα δυο πρώτα οικήματα;
3. **Θ.Ψ.:** Ο Κασιάνης ήταν σύγχρονος των κτηρίων αυτών και μπορούσε να τα φωτογραφήσει. Η Καλλιθέα δέχτηκε μια μεγάλη μεταβολή της εικόνας της στα μέσα της δεκαετίας του '60 – '70 και μετά, εξαιτίας του φαινομένου της αντιπαροχής, δηλαδή πολλά τέτοια παλαιά σπίτια που ήταν και στην πλατεία Κύπρου και σε άλλα σημεία γκρεμίστηκαν για να γίνουν πολυκατοικίες.
4. **A.T.:** Δεν υπάρχει στο δήμο δηλαδή κάποιο τέτοιο αντίστοιχο αρχείο;
4. **Θ.Ψ.:** Όχι, ότι υπάρχει έχει δημοσιευτεί.
5. **A.T.:** Αναφέρατε διατηρητέα κτήρια, σημαντικά κτήρια. Υπάρχει κάποια λίστα αυτών στο δήμο;
5. **Θ.Ψ.:** Ναι, ναι υπάρχει.
6. **A.T.:** Η μουσική ταυτότητα του τόπου συμπίπτει με την αστική μουσική της Αθήνας ή υπάρχει κάποια άλλη;
6. **Θ.Ψ.:** Ενδιαφέρον ερώτημα, υπάρχει σύγκρουση κατά τη γνώμη μου. Δηλαδή η Καλλιθέα ήταν ένας χώρος, ένας τόπος συγκέντρωσης για τους παλιούς ρεμπέτες την προπολεμικής περιόδου.

7. **A.T.:** *Είναι γνωστό ότι ο Παπαϊωάννου κατάγεται από την Καλλιθέα...*
7. **Θ.Ψ.:** Ναι και ζει ακόμα η οικογένεια του, τα παιδιά του και συνεργαζόμαστε μαζί τους. Η περιοχή των Τζιτζιφιών πράγματι είχε πολλά μαγαζιά τέτοια. Το πιο αστικό κομμάτι της πόλης, από την πλατεία και πάνω, προφανώς ήταν επηρεασμένο περισσότερο από τη μικροαστική ή αστική παράδοση της Αθήνας. Επίσης, επειδή εδώ υπήρξε στη δεκαετία του '30 και μέχρι αργά, μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70, συγκέντρωση σχετικά μεγάλου, για την πόλη και για τον πληθυσμό και για τη δυναμική της σύνθεσης, αριθμού καλλιτεχνών και διανοουμένων, είναι προφανές ότι αυτοί οι άνθρωποι συνέθεταν μια κοινωνική ομάδα με δικά τους ενδιαφέροντα. Όλοι αυτοί δεν είχαν πάντοτε, πραγματική επίδραση στην τοπική πολιτιστική ζωή, αλλά είχαν όμως την παρουσία τους. Αυτή βεβαίως, πρέπει να ξέρετε ότι ήταν μια εποχή κατά την οποία η τοπική αυτοδιοίκηση δεν ανέπτυξε πολιτιστικές δραστηριότητες, αυτά συνέβησαν πολύ αργότερα και δεν μπορώ να μη σημειώσω ότι συνέβησαν και συνεπεία των πολιτικών μεταβολών που σημειώθηκαν στην αυτοδιοίκηση.
8. **A.T.:** *Η Καλλιθέα διαθέτει τοπικά ήθη και έθιμα;*
8. **Θ.Ψ.:** Όχι, όχι.
9. **A.T.:** *Κάποια διατροφική ταυτότητα;*
9. **Θ.Ψ.:** Όχι, επηρεάστηκε προφανώς από τους πρόσφυγες, Μικρασιάτες και Πόντιους.
10. **A.T.:** *Αν ήταν να προσδιορίσετε έναν πυκνωτή φυσιογνωμίας για την Καλλιθέα, ως πυκνωτή φυσιογνωμίας εννοώ ένα στοιχείο του τόπου που τον χαρακτηρίζει, ποιος θα ήταν κατά τη γνώμη σας;*
10. **Θ.Ψ.:** Πολλά είναι, δεν μπορεί να είναι ένα. Η Καλλιθέα έχει ένα βασικό χαρακτηριστικό. Είναι ο πιο πυκνοδομημένος δήμος της χώρας. Αν πάρετε τα στοιχεία της απογραφής του 2011 θα διαπιστώσετε ότι έχει πυκνότητα

πληθυσμού 22.000 κατοίκων ανά τ.χμ.. Αυτό από μόνο του σημαίνει ότι είναι εξαιρετικά σύνθετο να προσδιορίσει κάποιος με επιστημονικό τρόπο ποιο είναι αυτό που τη χαρακτηρίζει και να πει ότι αυτό την χαρακτηρίζει.

11. **A.T.:** Αναφέρομαι, κυρίως, σε μια προσωπική επιλογή σας μέσα από το σύνολο.
11. **Θ.Ψ.:** Αυτό σημαίνει ότι, αντιστρόφως, δεν μπορεί να διαμορφωθεί προσωπική επιλογή, δηλαδή είναι μια πόλη με ιστορία αλλά χωρίς προσωπικότητα.
12. **A.T.:** Πού οφείλεται αυτό κατά τη γνώμη σας;
12. **Θ.Ψ.:** Σε αυτό που οφείλεται η εξέλιξη όλης της Αθήνας, στο ότι δεν προσέξαμε τις πόλεις μας και συγκεντρώσαμε τον πληθυσμό στα μεγάλα αστικά κέντρα. Η Καλλιθέα είναι δυνατό να αποκτήσει ένα τέτοιο στοιχείο ταυτότητας με την ολοκλήρωση των έργων στον Ιππόδρομο και την κατασκευή της Εθνικής Βιβλιοθήκης και τη δημιουργία ενός μεγάλου πολιτιστικού κέντρου. Είναι δυνατό αυτό να σηματοδοτήσει την πορεία της τα επόμενα χρόνια.
13. **A.T.:** Θέλετε να προσθέσετε κάτι άλλο σε αυτά που είπαμε;
13. **Θ.Ψ.:** Όχι, πιστεύω ότι οι ερωτήσεις σας ήταν πολύ συγκεκριμένες και εύστοχες στο κομμάτι που συζητήσαμε.
14. **A.T.:** Θέλω να σας ευχαριστήσω και πάλι για το χρόνο που διαθέσατε για αυτή τη συνέντευξη.
14. **Θ.Ψ.:** Να είστε καλά.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6

Συνέντευξη με τον κ. Θεόφιλο Καστανίδη.

Συνεντεύκτρια: Ταουσάνη Άννα, μεταπτυχιακή φοιτήτρια του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου.

Ο κ. Θεόφιλος Καστανίδης είναι πρόεδρος του Ποντιακού Συλλόγου «Αργοναύται – Κομνηνοί». Η συνέντευξη που ακολουθεί πραγματοποιήθηκε σε αίθουσα του ισογείου του κτηρίου του συλλόγου, στις 25 Απριλίου 2014. Πριν τη συνομιλία προηγήθηκε τηλεφωνική επικοινωνία, όπου συμφωνήθηκε ο χώρος και ο χρόνος της συνέντευξης, ο σκοπός της, η επωνυμία της καθώς και η μαγνητοφώνησή της.

1. **Άννα Ταουσάνη (Α.Τ.):** *Κύριε Καστανίδη, αρχικά θα ήθελα να σας ευχαριστήσω θερμά για την παραχώρηση αυτής της συνέντευξης.*
1. **Θεόφιλος Καστανίδης (Θ.Κ.):** Είναι χαρά μου.
2. **Α.Τ.:** *Ποιός είναι ο σκοπός λειτουργίας του συλλόγου σας;*
2. **Θ.Κ.:** Καταρχήν ο σύλλογός μας είναι από τους πρώτους ιδρυθέντες συλλόγους στην Ελλάδα. Θεωρείται ένας από τους μεγαλύτερους συλλόγους σε παγκόσμια κλίμακα, σε ότι αφορά το ποντιακό στοιχείο. Οι περισσότεροι από τους ποντιακούς συλλόγους που είχαν ιδρυθεί σε όλη τη χώρα είχαν σκοπό να βοηθήσουν τους πρόσφυγες να εγκατασταθούν στη νέα τους πατρίδα, να βρουν καταλύματα, να έρθουν σε επαφή με τους φορείς που τους βοηθούν όπως η

κυβέρνηση κ.τ.λ. Έτσι λοιπόν, καταστατικά ιδρύθηκε ο σύλλογος αυτός το 1930, σε συνέλευση στο Σκοπευτήριο.

3. **Α.Τ.:** *Σήμερα ποιός είναι ο σκοπός λειτουργίας σας;*
3. **Θ.Κ.:** Ο σκοπός σήμερα του συλλόγου μας είναι να συνεχίσει τις παραδόσεις στις επόμενες γενιές και όπως θα έχετε αντιληφθεί, ενώ διανύουμε τώρα την τέταρτη με πέμπτη γενιά, παρατηρείται μια πιο ένθερμη υποστήριξη ως προς την «ιδιαιτέρη πατρίδα» μας που είναι ο Πόντος.
4. **Α.Τ.:** *Παρατηρώντας τον ιστότοπό σας, διαπιστώνει κανείς ότι ο σύλλογος διαθέτει πολλά τμήματα χορού, θεάτρου και διατήρησης της ποντιακής διαλεκτού. Μέσα από όλες αυτές τις δράσεις, ποιά είναι αυτή που έχετε να θυμάστε πιο έντονα;*
4. **Θ.Κ.:** Στο σύλλογο αυτό, αυτό που θεωρούμε ότι έχει ενισχυθεί ιδιαίτερα, πέρα από το χορό που χαρακτηρίζει το ποντιακό στοιχείο, είναι μια αρχή του συλλόγου που θα πρέπει να σας αναφέρω. Τα μέλη που πέρασαν από αυτό το σύλλογο ήταν πολύ σημαίνοντα. Ένας από αυτούς ήταν ο Ψαθάς, κοντά του στάθηκαν μεγάλοι θεατράνθρωποι όπως ο Σπανίδης και ο Χαϊτάς, που ήταν άνθρωποι οι οποίοι είχαν σπουδάσει θέατρο στη Ρωσία και εδώ μετέφεραν όλες τις γνώσεις του θεάτρου.
5. **Α.Τ.:** *Με ποιό τρόπο συνέβαλε ο σύλλογός σας στην επίλυση προβλημάτων της τοπικής κοινωνίας;*
5. **Θ.Κ.:** Ένας τομέας που γνώριζαν καλά οι Πόντιοι ήταν αυτός του εθελοντισμού και της προσφοράς του συνόλου στις ανάγκες της κοινότητας. Αυτή η αντίληψη πέρασε και μετά στους ανθρώπους που εγκαταστάθηκαν εδώ. Για να λύσουν προβλήματα έπρεπε να συνεισφέρουν όλοι. Αν και ο σύλλογος μετρούσε μονό λίγα χρόνια ύπαρξης, προσέφεραν εθελοντική βοήθεια κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου. Εντάχθηκε μεγάλος αριθμός Ποντίων στον ελληνικό

στρατό και δημιούργησαν συσσίτια που έθρεφαν εξακόσια παιδιά καθημερινά. Έως και σήμερα κρατάμε στενές επαφές με τις δράσεις και τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας, ενώ παράλληλα φέρνουμε σε επαφή τους χορούς μας και το σύνολο του πολιτισμού μας με αυτή.

6. **A.T.:** Θα θέλατε να προσθέσετε κάτι παραπάνω στην κουβέντα μας;

6. **Θ.Κ.:** Όχι, πιστεύω πως τα κυριότερα ειπώθηκαν.

7. **A.T.:** Σας ευχαριστώ πολύ για τον χρόνο σας και τις πληροφορίες που μοιραστήκατε μαζί μου.

7. **Θ.Κ.:** Η χαρά ήταν δική μου.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 7

Συνέντευξη με τον κ. Δημήτριο Στεφανόπουλο.

Συνεντεύτρια: Ταουσάνη Άννα, μεταπτυχιακή φοιτήτρια του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου.

Ο κ. Δημήτριος Στεφανόπουλος είναι μέλος του Νέου Πνευματικού Κύκλου Καλλιθέας, που στεγάζεται στο Δημοτικό Κέντρο Μελέτης Νεοελληνικής Λογοτεχνίας «Γιάννης Χατζίνης». Η συνέντευξη που ακολουθεί πραγματοποιήθηκε στους χώρους του συγκεκριμένου Πνευματικού Κέντρου, στις 13 Απριλίου 2014. Πριν τη συνομιλία προηγήθηκε τηλεφωνική επικοινωνία, όπου συμφωνήθηκε ο χώρος και ο χρόνος της συνέντευξης, ο σκοπός της, η επωνυμία της καθώς και η μαγνητοφώνησή της.

1. **Άννα Ταουσάνη (Α.Τ.):** *Κύριε Στεφανόπουλε, θα ήθελα να σας ευχαριστήσω που με δεχτήκατε αλλά και για το χρόνο που διαθέτετε ώστε να πραγματοποιηθεί αυτή η συνέντευξη.*
1. **Δημήτριος Στεφανόπουλος (Δ.Σ.):** Είναι χαρά μου να σας βοηθήσω.
2. **Α.Τ.:** *Στην είσοδο του δημαρχείου υπάρχει η προτομή του Χατζίνη, μπορείτε να μας πείτε κάτι σχετικό με την τοποθέτηση της εκεί;*
2. **Δ.Σ.:** Τη δημιουργία της προτομής την είχε αναλάβει ο Νέος Πνευματικός Κύκλος. Την είχαμε φτιάξει νωρίτερα και βρισκόταν αρχικά εδώ. Είπαμε να τη βάλουμε στο αίθριο του Δημαρχιακού Μεγάρου και οργανώσαμε τα

αποκαλυπτήρια. Θέλουμε να βάλουμε και την προτομή της Έλλης Αλεξίου, αλλά αυτή τη στιγμή δεν υπάρχει η οικονομική δυνατότητα.

3. **Α.Τ.:** *Πότε δημιουργήθηκε ο Νέος Πνευματικός Κύκλος;*
3. **Α.Σ.:** Αρχικά ο Χατζίνης και άλλοι πολλοί δημιούργησαν τον Πνευματικό Κύκλο. Ο Πετριτάκης, γαμπρός του Χατζίνη, αναβίωσε και δημιούργησε το Νέο Πνευματικό Κύκλο, το 1992 -1993 περίπου. Αφού χάθηκε ο Πετριτάκης, ανέλαβε ο Πιερρουτσάκος και το έκανε Εταιρεία Γραμμάτων και Τεχνών «Ο Νέος Πνευματικός Κύκλος». Τώρα πρόεδρος είναι η κυρία Κακουλίδου.
4. **Α.Τ.:** *Στα στοιχεία που έχω συλλέξει αναφέρεται ότι οι κληρονόμοι του Χατζίνη δώρισαν την οικία του και τη βιβλιοθήκη του στο δήμο. Κάτι τέτοιο ισχύει;*
4. **Α.Σ.:** Ναι ο Πετριτάκης μαζί με την κόρη του Χατζίνη. Εδώ θα δείτε και το γραφείο του Χατζίνη με τη βιβλιοθήκη του και κάποια άλλα έπιπλα του σπιτιού.
5. **Α.Τ.:** *Ποια είναι, κατά τη γνώμη σας, η συμβολή του Χατζίνη στην ανάδειξη της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς;*
5. **Α.Σ.:** Αν δεν περνούσε από τον Χατζίνη δεν τυπωνόταν, δηλαδή αν δεν έκανε κριτική σε ένα βιβλίο δεν προχωρούσε η έκδοσή του. Ήταν κριτικός λογοτεχνίας και όλα τα βιβλία της βιβλιοθήκης (δείχνει ένα τμήμα της βιβλιοθήκης) τα έστελναν με σημείωμα «στον κ. Χατζίνη» για να τα διαβάσει και να κάνει κριτική. Ήταν ένας κριτικός που επισήμαινε τις αδυναμίες χωρίς να θίγει.
6. **Α.Τ.:** *Τί είδους δραστηριότητες πραγματοποιούνται στο χώρο;*
6. **Α.Σ.:** Κάθε Πέμπτη πραγματοποιούνται σταθερά οι συναντήσεις του Νέου Πνευματικού Κύκλου και παράλληλα γίνονται διαλέξεις, παρουσιάσεις βιβλίων και εκθέσεις ζωγραφικής.

7. **Α.Τ.:** *Θα θέλατε να συμπληρώσετε κάτι άλλο στην κουβέντα μας;*

7. **Α.Σ.:** Όχι.

8. **Α.Τ.:** *Κύριε Στεφανόπουλε, σας ευχαριστώ για το χρόνο σας.*

8. **Α.Σ.:** Ήταν χαρά μου.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 8

Συνέντευξη με την κα Αργυρώ Καραβίνου.

Συνεντεύτρια: Ταουσάνη Άννα, μεταπτυχιακή φοιτήτρια του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου.

Η κα Αργυρώ Καραβίνου είναι μουσειολόγος και υπεύθυνη των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του Μουσείου Αφής του «Φάρου» τυφλών Ελλάδας. Η συνέντευξη που ακολουθεί πραγματοποιήθηκε στο γραφείο της κας Καραβίνου στο Μουσείο Αφής, στις 15 Δεκεμβρίου 2013. Πριν τη συνομιλία προηγήθηκε τηλεφωνική επικοινωνία, όπου συμφωνήθηκε ο χώρος και ο χρόνος της συνέντευξης και ο σκοπός της. Οι απαντήσεις της κυρίας Καραβίνου καταγράφηκαν γραπτά.

1. **Άννα Ταουσάνη (Α.Τ.):** Θα ήθελα να σας ευχαριστήσω εκ των προτέρων για το χρόνο που μου αφιερώνετε.
1. **Αργυρώ Καραβίνου (Α.Κ.):** Είναι χαρά μας που σας έχουμε κοντά μας μια τέτοια μέρα (παιδικό Χριστουγεννιάτικο Μπαζάρ).
2. **Α.Τ.:** Ποιός είναι ο σκοπός λειτουργίας του Μουσείου Αφής;
2. **Α.Κ.:** Στόχος του μουσείου είναι η επαφή των τυφλών με την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου τους, καθώς και η ευαισθητοποίηση των ατόμων με όραση απέναντι στα προβλήματα και τις ιδιαιτερότητες των τυφλών. Οι επισκέπτες δεν έχουν εμπειρία στην απτική σύνθεση της εικόνας.

3. **A.T.:** *Πώς οργανώθηκε η συλλογή του μουσείου;*
3. **A.K.:** Στην επιμέλεια του στησίματος του μουσείου συνέβαλε η Ένωση Φίλων Μουσείου Ακρόπολης. Η θέση των εκθεμάτων έχει μελετηθεί προσεκτικά, για να διευκολύνει την επαφή και την προσβασιμότητα με αυτό.
4. **A.T.:** *Πώς λειτουργούν τα εκπαιδευτικά προγράμματα του μουσείου;*
4. **A.K.:** Τα προγράμματα του μουσείου στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό στον εθελοντισμό. Πριν από το 2009 δεν είχαν καθημερινό χαρακτήρα, ενώ από τότε και έπειτα παρουσιάζονται καθημερινά σε μικρούς και ομάδες ενηλίκων.
5. **A.T.:** *Ποιοί είναι οι ρυθμοί επισκεψιμότητας;*
5. **A.K.:** Από το 2009 και μετά επικρατούν αυξητικοί ρυθμοί επισκεπτών. Τότε μετρούσαμε 3.500 επισκέπτες το χρόνο, ενώ πλέον μιλάμε για 7.500. Είναι ακόμα και μια σειρά επισκεπτών στους οποίους προσφέρουμε δωρεάν είσοδο. Οπότε, τον πραγματικό αριθμό δεν μπορούμε να τον υπολογίσουμε.
6. **A.T.:** *Ποιές δυνατότητες ξενάγησης προσφέρει το μουσείο;*
6. **A.K.:** Διαθέτουμε ακουστική ξενάγηση στα ελληνικά και στα αγγλικά. Προσφέρουμε ατομικές και ομαδικές ξεναγήσεις ενώ στα σχέδιά μας είναι και η ξενάγηση μέσω ψηφιακών εφαρμογών.
7. **A.T.:** *Θα θέλατε να συμπληρώσετε κάτι άλλο;*
7. **A.K.:** Όχι.
8. **A.T.:** *Σας ευχαριστώ πολύ για το χρόνο σας.*
8. **A.K.:** Σας περιμένουμε να επισκεφθείτε το χώρο μας και πάλι.